

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KOLEKTİF ŞİDDET EĞİLİMLERİNDE ÜÇÜNCÜ DEVLET
MÜDAHALESİ : AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

Ömer Duran

YÜKSEK LİSANS

©2022-Ömer DURAN

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

KOLEKTİF ŞİDDET EĞİLİMLERİNDE ÜÇÜNCÜ DEVLET
MÜDAHALESİ : AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

THIRD STATE INTERVENTION IN COLLECTIVE VIOLENCE
TENDENCIES: THE CASE OF AFGHANISTAN

Hazırlayan

Ömer DURAN

YÜKSEK LİSANS

Danışman

Doç. Dr. Öner AKGÜL

KIRŞEHİR-2022

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../20..

Ömer Duran

ÖZET

KOLEKTİF ŞİDDET EĞİLİMLERİNDE ÜÇÜNCÜ DEVLET MÜDAHALESİ :

AFGANİSTAN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Ömer DURAN

Danışman: Doç. Dr. Öner AKGÜL

2022 – 208

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı

Jüri

.....

.....

.....

Bu çalışmanın amacı, uzun süredir istikrarsız ve çatışma iklimi içerisinde bulunan Afganistan'da son dönemde yaşanan siyasi dönüşümün; etnik ve dini temelli çatışma iklimini güçlendirerek bölgesel istikrarsızlığı artırıcı bir çatışma sarmalı yarattığını ortaya koymaktır. Afganistan yönetimini 250 yıldır elinde bulunduran Peştunların, Şii ve Türk azınlıklara yönelik şiddet eylemlerinin arka planında iktidar mücadelesi yatmaktadır. Bu mücadelenin tarihsel arka planı ile iç çatışmaların temelinde yatan dinamikler ortaya konulurken yaşanan süreç ele alınarak günümüze kadar süregelen olaylar dizisi bağlamında Afganistan'daki istikrarsızlık ve çatışma ikliminin bölgesel etkileri sonucu Tahran Yönetimi üzerinde yarattığı güvenlik ikilemi neticesinde İran'ın Afganistan'a yönelik olası bir müdahalesi değerlendirilmektedir. 50 bin kişiden kurulu ve İran'a bağlı paramiliter yapı olan Fatimiyyun Tugayı'nın; Afganistan'da etnik ve dini temel dayalı yeni bir iç çatışma neticesinde Hazara Toplumu'nun Taliban tarafından katliama maruz kalması durumunda Tahran yönetimi tarafından Afganistan'da görevlendirileceği düşünülmektedir. İran'ın dolaylı müdahalesi sırasında yaşanan iç savaşın Fatimiyyun Tugayı lehine sonuçlandırılması adına İran'ın doğrudan askeri müdahalesi de söz konusudur. İran ve Afganistan arasında yaşanacak olan savaş halinde ise istikrarsız olan Afganistan'daki çatışma iklimi yayılcı etkisiyle bölgesel bir krize dönüşecek ve yeni göçmen hareketleri ile yeni insani krizler yaşanacaktır.

Anahtar Kelimeler: 3. Devlet Müdahalesi , Afganistan, İran, Hazaralar, İç Savaş

ABSTRACT

THIRD STATE INTERVENTION IN COLLECTIVE VIOLENCE TENDENCIES: THE CASE OF AFGHANISTAN

M.Sc.Thesis

Preparer: Ömer DURAN

Advisor : Doç. Dr. Öner AKGÜL

2022 - 210

Kırşehir Ahi Evran University

Social Science Institute

Department of International Relations

Juri

.....

.....

.....

The aim of this study is to examine the recent political transformation in Afghanistan, which has been in an unstable and conflict climate for a long time; The aim is to reveal that it creates a spiral of conflict that increases regional instability by strengthening the climate of ethnic and religious conflict. The struggle for power lies in the background of the acts of violence against the Shiite and Turkish minorities of the Pashtuns, who have been in control of Afghanistan for 250 years. The historical background of this struggle and the dynamics underlying the internal conflicts are revealed. In the context of the series of events that have continued until today, a possible intervention of Iran in Afghanistan is evaluated as a result of the security dilemma created on the Tehran Administration as a result of the regional effects of the instability and conflict climate in Afghanistan. The Fatimiyyun Brigade, which is a paramilitary structure affiliated to Iran and consisting of 50 thousand people; It is thought that if the Hazara Society is exposed to massacre by the Taliban as a result of a new internal conflict based on ethnic and religious grounds in Afghanistan, it will be assigned to Afghanistan by the Tehran administration. In the event of a war between Iran and Afghanistan, the conflict climate in Afghanistan, which is unstable, will turn into a regional crisis with its expansionist effect, and new immigrant movements will result. There will be new humanitarian crises.

Keywords: the third party intervention, Afghanistan, Iran, Hazaras, Civil War

ÖNSÖZ

Kolektif siyasal şiddet hareketleri devlet içi gelişmeleri etkileyen önemli eylemler olmakla birlikte Devletlerarası davranışları da ortaya çıkaran; süreç ve olaylar dizisi olarak karşımıza çıkarlar. Günümüzde Ortadoğu'da, Suriye özelinde yaşanan iç savaş nedeniyle ortaya çıkan istikrarsızlık ve çatışmacı eğilim; Orta Asya coğrafyasında bulunan Afganistan'da da benzer bir sürece gebe dir. ABD'nin çekilmesinin ardından tekrar iktidarı ele geçiren Taliban'ın Afganistan'da Şii ve Türk kökenli bir azınlık olan Hazaralar'a yönelik politikaları ve Peştun kökenli iktidarların geçmiş deneyimleri, Uluslararası Kamuoyunu rahatsız etmektedir. Bu ülkelerin başında ise İran gelmektedir. Afganistan üzerinde denetim ve kontrol mekanizması sağlama kabiliyeti elde ettiği Hazaralara yönelik korumacı bir politika yürüten İran, Taliban'ın ve Horasan DAEŞ Örgütü'nün Hazaraları hedef alan kolektif şiddet hareketlerini güvenlik tehdidi olarak görmektedir. Ülkesinde milyonlarca Şii Hazara göçmeni ağırlayan İran, bu durumu fırsata çevirerek hybrid savaş stratejisine uygun "Fatimiyyun Tugayı" adı altında 50 bin kişiden kurulu yeni bir vekalet savaşçıları grubu oluşturmuştur. İran tarafından Suriye İç Savaşı'nda kullanılan Fatimiyyun Tugayı üyelerine iç çatışma deneyimi kazandırılması, İran'ın Afganistan'a yönelik müdahaleci bir politikas uygulayacağına dair bulgular sunmaktadır. Bu çalışma ile ilerleyen süreçte İran ve Afganistan arasında yaşanabilecek bir savaş ele alınmakta ve bu savaşa giden süreç ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde yoğun mesaisine ve ailevi sağlık problemlerine rağmen tüm desteğini esirgemeyen, yol göstericiliği ve gösterdiği ilgiden ötürü Değerli Danışman Hocam Doç. Dr. Öner Akgül'e, ders dönemi boyunca bilgi ve tecrübelerini aktaran kıymetli hocalarıma ve bu çalışma boyunca benden bütün ilgisini esirgemeyerek beni motive eden Sevgili Eşim Fatma Duran'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER	Sayfa
KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
RESİMLER LİSTESİ.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	viii
GİRİŞ.....	16
BİRİNCİ BÖLÜM.....	19
1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	19
1.1. KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET VE TEORİK TARTIŞMALAR.....	21
1.2. KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDETİN TİPOLOJİSİ.....	25
1.2.1. Devletlerarası Savaş.....	26
1.2.2. İç Savaşlar.....	29
1.2.3. Terörizm	31
1.2.4. Soykırım ve Etnik Temizlik.....	35
1.2.5. Darbeler, İsyanlar ve Devrimler.....	40
1.2. KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME.....	46
İKİNCİ BÖLÜM	47
2.KURAMSAL ÇERÇEVE.....	47
2.1. İÇ SAVAŞIN KURAMI.....	49

2.1.1. İç Savaşın Nedenleri Üzerine Kuramsal Perspektifler.....	53
2.1.1.1. Davranışsalcı Kuramlar Perspektifinden İç Savaşlar.....	54
2.1.1.2. Uluslararası İlişkiler Kuramında İç Savaşlar.....	57
2.2. SOYKIRIM VE ETNİK TEMİZLİK KURAMLARI.....	61
2.2.1.Soykırım Öncesi Dönemin Politik Süreçleri Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar.....	62
2.2.2. Soykırım Süreci ve Sonrası.....	66
2.3. İÇ SAVAŞLAR VE SOYKIRIMLARA 3. DEVLET MÜDAHALESİNİN KURAMSAL PERSPEKTİFİ.....	69
2.3.1. Davranışsalcı Kuramlar Perspektifinden 3. Devlet Müdahalesi.....	70
2.3.2. Uluslararası İlişkiler Kuramı Açısından 3. Devlet Müdahalesi.....	74
2.4. KURAMSAL DEĞERLENDİRME	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	82
3. AFGANİSTAN VE TALİBAN İKTİDARI : SÜREÇ ANALİZİ	82
3.1. KISA TARİHSEL GERİ PLAN : 1451-1919	84
3.2. AFGANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE SONRASI.....	86
3.3. TALİBAN'IN KURULUŞU VE İDEOLOJİK ARKA PLANI.....	88
3.3.1. Örgütsel Yapı.....	90
3.3.2. Hukuksal Argümanları	91
3.3.3. Uluslararası Örgütlenme Biçimi	92
3.4. AFGANİSTAN'IN BİRİNCİ TALİBAN İKTİDARI : 1996-2001.....	94
3.4.1. İç İşleri ve Asayiş Koşullarına İlişkin Düzenlemeler.....	95
3.4.2. Kadın Hakları.....	97
3.4.3. İktisadi Düzenlemeler.....	99
3.4.4. Dış Politika.....	100
3.4.4.1. İran'la İlişkiler.....	100

3.4.4.2. Rusya ile İlişkiler.....	101
3.4.4.3. ABD ile İlişkiler.....	102
3.5. AFGANİSTAN'DA İKİNCİ TALİBAN İKTİDARI : 2021.....	103
3.5.1. İç İşleri ve Asayiş Koşullarına İlişkin Düzenlemeler.....	104
3.5.2. Kadın Hakları.....	106
3.5.3. İktisadi Düzenlemeler.....	108
3.5.4. Dış Politika.....	110
3.4.4.1. İran'la İlişkiler.....	110
3.4.4.2. Rusya ile İlişkiler.....	112
3.4.4.3. ABD ile İlişkiler.....	113
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	115
4. AFGANİSTAN'DA AZINLIKLAR.....	115
4.1. AZINLIKLARIN POLİTİK VE COĞRAFİK DAĞILIMI ÜZERİNE	
LİTERATÜR	117
4.1.1. Peştunlar	118
4.1.2. Tacikler.....	119
4.1.3. Özbekler.....	120
4.1.4. Türkmenler.....	121
4.1.5. Aymaklar.....	122
4.1.6. Hazaralar.....	123
4.1.7. Diğer Etnik Gruplar.....	124
4.2. HAZARALAR VE TALİBAN	125
4.2.1. Taliban Hazaralara Karşı Politikası	125
4.2.1.1. Hazaraların Ötekileştirilme Süreci.....	127
4.2.1.2. Taliban Yetkililerinin Hazaralara Yönelik Söylemleri.....	130
4.2.2. Kolektif Siyasal Şiddet Eylemleri.....	133

4.2.2.1. 1998 Katliamı.....	134
4.2.2.2. 1999 Katliamı.....	136
4.2.2.3. 2001 Katliamı.....	137
4.2.3. ABD'nin Afganistan Müdahalesi Sonrası Hazaraların Durumu.....	138
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	140
5. ÜÇÜNCÜ DEVLET MÜDAHALESİ OLARAK İRAN FAKTÖRÜ.....	140
5.1. TALİBAN'IN HAZARA HAREKETİNE KARŞI İRAN FAKTÖRÜ...	140
5.1.1. İran'ın Hazaralara Yakınlığının Mezhepsel Boyutu	143
5.1.2. 1996-2001 Arası Dönemde İran'ın Taliban Politikası.....	145
5.1.3. 2021 Taliban İktidarı Sonrası İran-Afganistan İlişkileri.....	147
5.1.3.1. Fatimiyyun Tugayı.....	150
5.2. ÜÇÜNCÜ DEVLET OLARAK İRAN'IN AFGANİSTAN	
MÜDAHALESİ İHTİMALİ	153
5.2.1. Kuramsal Açıdan İran'ın Olası Bir Hazara Soykırımına Müdahale İhtimali	156
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	165

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa

Resim 1. Taliban Lideri Molla Ömer imzalı ferman	131
---	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar yazımında TDK yazım kılavuzundaki kısaltmalar dizini esas alınmalıdır.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AMNESTY (AI)	Uluslararası Af Örgütü
ANDSF	Afgan Ulusal Savunma Güvenlik Güçleri
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CCA	Afganistan İşbirliği Merkezi
CIA	Merkezi İstihbarat Teşkilatı (ABD)
COW	Savaş Bağlılıkları
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ISI	Pakistan İstihbarat Servisi
ISKP	Horasan DAES (Khorasan ISIS)
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN	Birleşmiş Milletler
UNOCAL	Kaliforniya Petrol Şirketi Birliği
UNAMA	Afganistan'daki Birleşmiş Milletler Yardım Misyonu
WHO	Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Soğuk Savaşın getirdiği yeni konjunktürel düzlem ile birlikte üçüncü taraf müdahalelerinin kazandığı anlam ve önem, tek kutuplu dünya düzeninde artarak devam eden bir gerçekliktir.Devletler, bölgesel ve küresel güç dengesini lehlerine çevirmek için muhataplara yönelik eylemlerini stratejik olarak önceleyen bir yetenek kazanmışlardır.Şüphesiz devletlerin bu stratejik dönüşümlerinde ve kazanımlarında iç dinamiklerinde meydana gelen dönüşümlerin de büyük bir etkisi vardır.Devletler, devrim ya da ulusal mücadele yürüterek ortaya koydukları ilkeler çerçevesinde bölgesel ya da küresel doktrinlerine dayanarak uluslararası arenadaki eylemlerini şekillendirirler.Tıpkı İran İslam Devrimi'nde olduğu gibi devlet, bölgesel güç dengesini lehine çevirebilmek için Şii Teolojisi temelinde ilişkili olduğu topluluklardan oluşturduğu vekil savaşçıları aracılığıyla müdahil olduğu ülkede iç çatışma ortamı yaratabilmekte ve bu ülkelerin siyasetlerine yön verebilmektedir.

İran'ın müdahil olduğu ülkelerden birisi de Asya Kıtasına çıkış kapısı olan Afganistan'dır. Afganistan, uzun süredir istikrarsızlık ve iç çatışma ortamının hâkim olduğu bir ülke görüntüsündedir. Safevi Devleti, Babür İmparatorluğu ve Özbek Hanlıklarının büyük bir güç çekişmesine sahne olan Afganistan'da bu dönem yalnızca devletlerarası savaş ortamı hâkim iken Emperyalist güçlerin bölge üzerinde güç çatışmasına girmesiyle birlikte iç savaş, soykırım, terör, darbe, isyan, katliam ve etnik temizlik gibi çok sayıda kolektif siyasal şiddet eylemi ortaya çıkmıştır.

Nitekim Hindistan'ı işgal eden Britanya İmparatorluğu ile Orta Asya'yı işgal eden Rus Çarlığı'nın çıkarları Afganistan üzerinde çakışmıştır. Bu güç çatışmasında Britanya İmparatorluğu'nun yürüttüğü strateji kapsamında büyük göç hareketleri ile Afganistan demografisi değiştirilerek siyasal iktidar, Türkler tarafından yönetilen Hanlıklardan alınarak Peştun kökenli idarelere verilmiştir.Bu tarihten sonra etnik ve inanış temelli iç çatışmaların ortaya çıkmasıyla birlikte Peştun hâkimiyeti döneminde Afganistan'ın en büyük topluluklarından olan Hazaralara yönelik soykırım eylemi gerçekleşmiştir.Etkileri günümüze kadar devam eden ve Afganistan'da istikrarsızlık ve iç çatışma ortamının hâkim olmasında büyük etkisi olan bu eylem neticesinde Afganistan, iç çatışma ve soykırım beklentisinin yüksek olduğu bir ülke haline gelmiştir.

2. Dünya Savaşı'nın ardından kısa süre de olsa istikrarın hâkim olduğu ülkede bu kez Sovyetler Birliği ve ABD'nin çıkarları çakışmıştır.SSCB tarafından 1979'da işgal edilen Afganistan'da, ABD tarafından desteklenen ve o dönemki adıyla 'mücahit' olan silahlı gruplarca Sovyetlere karşı direniş harekâtı başlatılmış ve Sovyetler Birliği geri çekilmeye mecbur bırakılmıştır.Sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle, uluslararası sistemin dinamikleri kökten değişmiş ve Afganistan açısından da yeni bir sayfa açılmıştır.

Afganistan'da ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen Pakistan ve İran gibi ülkeler müdahil olarak vekalet savaşları yürütmüşler ve Afganistan'da yaşanan kaotik ortamın uzamasına neden olmuşlardır. Pakistan tarafından desteklenen Taliban, kaos ortamını da fırsata çevirerek halk desteği ile birlikte ülke yönetimini kısa bir sürede ele geçirirken İran'ın destek verdiği Hazara, Tacik ve Özbeklerden oluşan Kuzey İttifakı ise Taliban'a direnen taraf olmuştur.Peştun gelenekleri ve İslam Şeriatı ile kendine özgü bir ideolojik perspektife sahip olan Taliban rejimi, kendisine karşı direniş gösteren gruplara yönelik soykırım ve etnik temizlik faaliyetleri gerçekleştirmiştir.Bu katliamların ana hedefi ise Hazaralar olmuştur.

İktidarda bulunduğu süre içerisinde Şeri kurallar çerçevesinde yönetim modeli oluşturduğunu ileri süren Taliban, aynı zamanda Peştun Milliyetçiliği ideolojisini yansıtan uygulamaları ile de bilinmektedir.Türk-Moğol etnik kökene sahip olan Şii Hazaraların Taliban tarafından hedef alınması ise bu durumla açıklanabilir.Çünkü Hazaralar ne Peştundur ne de Sünni.Böylece Hazaraları kafir ve katledilmelerini caiz gören din adamlarının direktifleri doğrultusunda Taliban Savaşçılarının Hazaralara yönelik katliamlara girişmeleri de kaçınılmaz olmuştur (MRG, 2015). Bu eylemler aynı zamanda ülkenin demografik yapısını değiştirmeye yönelik etnik temizlik amacını da gütmektedir.

Nitekim Taliban katliamlarından ve ülkedeki koşullardan kaçan yüz binlerce Hazara, İran'a sığınmış ve zor koşullar altında hayatlarını sürdürmeye mecbur bırakılmışlardır.İran tarafından düşük ücretlerle zor koşullar altında çalışmak zorunda bırakılan Hazaralar için tek çıkar yol para karşılığı İran Devrim Muhafızları safında savaşmaktır.Din ve para motivasyonu ile askeri eğitime tabi tutulan Hazaralardan oluşturulan Fatimiyyun Tugayı, İran'ın Hizbullah'tan sonraki en büyük 2. vekil

savaşçı grubudur.Suriye rejimi saflarında İran adına savaşan Fatimiyyun Tugayı üyelerine iç çatışma konusunda önemli yetenekler kazandırılmıştır.Sayıları 50 bini bulan bu savaşçıların bir kısmı Afganistan'a yönlendirilmiş ve ülkelerini savunmaları yönünde motive edilmişlerdir.Burada ülkelerinden kasıt Hazaraların yaşadığı bölge olan Hazaracat'tır.

Afganistan'daki istikrarsızlık ve iç çatışmalardan en çok etkilenen ülkelerin başında İran gelir.İç Savaşın yayılcı etkisinden ve sonuçlarından dolayı tehdit algısı içerisinde bulunan İran, Afganistan'a yönelik müdahaleci bir yaklaşım sergilemektedir.ABD'nin bölgede kalıcı olmasını istemeyen İran, Anti-İran ve Anti-Şii ideolojisine sahip olan Taliban'a destek dahi vermiştir.ABD'nin çekilmesinin ardından Taliban ile diplomatik ilişkiler içerisinde bulunan İran için en büyük tehdit unsuru olarak gördüğü terör örgütleri, öncelikli konuların başında gelmektedir.İran, bu terör örgütlerinin Şii azınlıklara yönelik saldırılarının son bulması noktasında Taliban rejimini sık sık uyarmaktadır.Bununla birlikte sınır ve su problemleri nedeniyle de taraflar sık sık karşı karşıya gelmektedir.

ABD ile yaptığı Doha Anlaşması ile birlikte 2021 yılının Ağustos ayında ülke yönetimini devralan Taliban'ın öncelikli meseleleri, uluslararası arenada tanınma ve Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımlardır.Yaptırımlar nedeniyle ekonomik koşulların giderek ağırlaştığı Afganistan'da, Taliban rejiminin söylemleri ve eylemleri arasında tutarsızlıklar göze çarpmaktadır.ABD'ye verdiği sözleri yerine getirdiğini belirten Taliban'ın uygulamaları, ilk iktidarı döneminden farksızdır.Geçici hükümetini oluştururken Hazaraları ötekileştirmesi ve demokratik temsil haklarını engellemesi nedeniyle Taliban'ın demokrasi ve insan hakları konusundaki iyimser açıklamaları da güven vermemektedir.Ayrıca şiddet söylemleri ve daha önce yaşanan deneyimler Hazaralar'da Taliban'a karşı tehdit algısı meydana gelmektedir.

Bu nedenle Hazaralar, Taliban'ın yaklaşımları nedeniyle güvenlik ikilemi içerisinde dir.Ülkedeki ekonomik koşullar da eklendiğinde ülkede çatışma iklimi de artan bir seyirdedir.Tahrان yönetimi ise Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip ederek olası bir iç çatışma sırasında Hazaralara yönelik soykırım eylemlerinin önüne geçebilmek ve Afganistan'daki güç dengesini kendi lehine çevirebilmek adına birincil müdahaleci ülke pozisyonunda olduğu bu tez kapsamında varsayılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dünyanın herhangi bir noktasında bireyler, toplumlar, gruplar ve devletlerarasında cereyan eden ve zarar verme güdüsüyle hareket edilen davranış ve girişimlerin tek bir ortak noktası vardır; o da bunların birer şiddet eylemleri olduğudur. Günümüzde şiddet türleri ; fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik ve siber olarak sınıflandırılmaktadır (Polat, 2016:20). Şiddet, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından, “fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlanmaktadır (WHO, 2002:14).Ancak ‘‘şiddet’’ kavramını Sosyolojik açıdan değerlendirmemiz için nomolojik açıklama modelini kullanmamız gerekecektir.Nomolojik açıklama modeli; isyanlar, savaşlar, devrimler ve terör gibi pek çok olayı ya da olay dizisini tanımlayabilmek için genelleştirilen ifadelerdir. Bu tür genellemeler, olay ya da olay dizilerini neden ile sonuç ilişkisi kurarak açıklar (Conteh-Morgan, 2004:12).İktidarı elinde bulunduran siyasi oluşumun, etnik ve dini temele dayanan şiddet güdüsü katliamlara neden olabilir. Katliamlar ayaklanmayı, ayaklanma ise iç savaşı beraberinde getirir. Şüphesiz iç savaş burada sonuçtur. Şiddet güdüsü ise sebep olarak karşımız çıkar. Katliam hem neden hem de sonuçtur. Bu nedenle olayları, tarihsel arka planı ile birlikte olay dizisi şeklinde değerlendirmek ve neden ile sonuç bağıntısı kurmak daha kapsamlı ve anlamlı açıklamalara ulaşmamızı sağlar.

Her türlü şiddet, başkalarına zarar verme anlamında genel insan eğilimlerini, kolektif şiddet ise aynı anda çok sayıda insanı eyleme geçiren şiddet eğilimlerini ifade eder. Kolektif şiddet, bireysel saldırganlıktan; sosyal bağlar, yapılar ve süreçler temelinde ayrılır ve farklı bir karakter kazanır. Bireysel saldırganlık ve kolektif şiddet arasındaki bu ayrım, dikkati; toplumsal bağlara, yapılara ve süreçlere çekerek şiddet olaylarındaki değişimi ve çeşitliliği nasıl etkilediğine odaklar. Çünkü kolektif siyasal şiddette kişi ve nesnelere yönelik zarardan çok yapılan müdahalenin ortaya çıkardığı etki ve sonuçlar esastır. Bu yönü itibariyle kolektif siyasal şiddet sembolik bir eylemdir (della Porta, 2008:226).

Charles Tilly'e göre bir insan eylemi olarak "şiddet" 3 farklı bakış açısı ile ele alınır. Bunlar ; fikirsel, davranışsal ve ilişkisel yorumlamalardır. Birey şiddetinin temelinde "fikir" olduğunu savunanlar; insanların, çevrelerinden birtakım inanç, kavram, kural, hedef ve değer kazandıklarını, kendilerinin ve birbirlerinin dürtülerini bu fikirlere uygun olarak yeniden kalıplaştırdıklarını ve toplumsal olarak edindikleri kalıplaşmış fikirleri hayata geçirdiklerini öne sürerler. Yine "fikir" savunucuları, bireysel ve kolektif şiddet arasındaki farklılık noktasında da birbirlerinden ayrılırlar. Bir kısmı, bireysel ve kolektif fikirlerin kısmen ayrı alanlarda barındığını öne sürerken diğerleri, birey ve toplum arasında kesintisiz bir süreklilik cereyan ettiğini savunurlar. Nihayetinde her iki taraf da birey ya da toplumun toplu şiddete katılma eğiliminin, fikirler tarafından önemli ölçüde etkilendiğini ve beslendiğini iddia ederler. Şiddeti durdurmak için yegâne çözüm önerileri ise bu fikirlerin bastırılması ya da ortadan kaldırılmasıdır (Tilly, 2003:10-13).

Kişisel şiddet eylemlerini "davranış" temelinde arayanlara göre; bireysel veya toplu şiddet eylemlerinin kökeninde insanın içgüdüleri yatar. Öteden beri insanoğlunun, sahip olduğu iç güdülerin, ihtiyaçların kazanımı noktasında saldırgan bir tutum geliştirmesi ve sahip olduklarını korumak için de yine bu tutumunu savunmacı anlamda devam ettirmesi ona hayatta kalmak için büyük bir avantaj sağlamıştır. Bu nedenle, saldırgan yöntemleri benimseme eğilimleri, insanın DNA'sına kodlanmıştır. Fikir ve sosyal etkileşim savunucuları bu savı tamamen reddetmemekle birlikte evrimin, insan ve toplumların şiddet eğilimlerini teşvik eden bir etmen olduğuna değinirler (Tilly, 2003:10)

İlişkisel anlamada sosyal etkileşim görüşünü savunanlar, şiddet eğilimini daha merkezi bir yapıya büründürürler. Buna göre insanların kişilikleri ve eylemleri, çevresindeki diğer insanlarla gerçekleştirdiği değiş tokuşlar yoluyla gelişir ve bu değiş tokuşların zaman içerisinde bireye müzakere ve yaratıcılık yeteneği kazandırdığı ileri sürülür. Güdüler, dürtüler ve fırsatlar yalnızca sürekli müzakere edilen sosyal etkileşim içinde işlerken fikirler, sosyal değişimin araçları, medyası ve ürünleri haline gelir. Bu görüşe göre şiddeti kısıtlamak; kötü fikirleri yok etmeye, fırsatları ortadan kaldırmaya veya dürtüleri bastırmaktan daha çok, kişiler ve gruplar arasındaki ilişkileri dönüştürmeye bağlıdır (Tilly, 2003:10).

Bununla birlikte bazı şiddet analistleri fikirsel, davranışsal ve ilişkisel bakış açıları arasında kombinasyonlar oluşturarak bu yönde yeni yorumlar da getirmişlerdir. Ancak bu perspektifleri bir araya getirmeye yönelik çok sayıda girişime rağmen kolektif şiddet analizleri; fikirsel, davranışsal ve ilişkisel bakış açıları bağlamında göreceli öncelikler ve bağıntılar noktasında keskin bir şekilde bölünmüşlerdir (Aya 1990:10-25).Bu keskin ayrım kolektif siyasal şiddetin tanımı noktasında ortaya konulan perspektiflerin, rekabetçi bir tartışma içerisine girmesine yol açmıştır.

Çatışma ve şiddet alanındaki teorileri mikro ve makro ölçekte kategorize etmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.İndirgemeci türde yaklaşımlar olarak değerlendireceğimiz mikro ölçek teoriler, şiddet eğiliminin altında yatan temel sebepleri insan doğasında ararken, bütünsel bir bakış açısı getiren makro yaklaşımlar ise topluma, devlete ve sisteme odaklanır.Böylece her iki yaklaşım farklı akademik disiplinlerle de örtüşür.Örnek olarak; biyologlar, psikologlar, sosyal psikologlar, sosyobiologlar, psikobiyograflar ve rasyonel seçim teorisyenleri, bireylerin davranışlarına odaklanır ve grup davranışlarına tümevarımcı bir bakış açısı getirir.Kolektif Şiddeti açıklamak için gruplara, topluluklara, kurumlara, sosyal sınıflara, etnik veya dini varlıklara, siyasi hareketlere, kültürel sistemlere, devlet ve sistemin yapısına odaklanmak ise siyaset, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler bilimcilerinin uğraşdır (Conteh-Morgan, 2019:21).

Bundan sonraki kısımda kolektif siyasal şiddet eylemleri olarak savaş, iç savaş, devrim, terörizm, soykırım, darbeler, isyanları açıklayacağız.Ancak öncesinde Kolektif Siyasal Şiddetin neden ortaya çıktığı ve kaynağını irdeleyerek açıklamak adına toplu şiddeti üreten ve toplu şiddete başvurulmasına yol açan nedenleri, teoriler ve yaklaşımlar bağlamında inceleyeceğiz.

1.1.KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDET VE TEORİK TARTIŞMALAR

Sömürge sonrası bağımsızlıklarını ilan eden ulusların çatışmaları, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından artan çatışmalar, devrimler, iç savaşlar ve terörizm gibi kolektif şiddet eylemleri ile birlikte araştırmacılar da "toplular şiddet" konusu ile ilgili daha çok soru sormaya ve cevap aramaya başladılar. Bu yönde çok sayıda görüş

ve teori ortaya atılması nedeniyle kolektif şiddetin temelinde yatan gerçeğe evrensel olarak kabul edilmiş bir açıklama getirilememiştir.

Çatışmanın temelini, fikirsel ve davranışsal yaklaşımlarla açıklamaya çalışan ve ilişki perspektifi ikinci plana atan Klasik Marksist Gelenek, özellikle devrimlerin toplum yapısının doğası gereği kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu savunur. Çünkü mevcut sosyal sistem, sermayeyi elinde bulunduran ve onu kullananların kazanılmış çıkarlarını yansıtır. Marx'a göre mevcut ekonomik ve politik gücü olanların olmayanları sömürmesini mümkün kılacak şekilde ortaya çıkarılmıştır. Bunun sonucu olarak ise toplumun geri kalanı, iktidardakilere yabancılaşır ve psikolojik olarak onlardan uzaklaşır. Bu ayrışma ve uzaklaşma, ekonomik sistem üzerindeki tekelci kontrol yoluyla maddi ve sınıf sistemi biçiminde tabakalaşma şeklinde ortaya çıkar (Schumpeter 1952:3-74). Marx, devrimleri "normal" olarak karşılar çünkü mevcut sosyal sistem içerisinde hali hazırda bulunan çelişkiler ve problemler bu şekilde çözüme kavuşturulabilir. Nitekim devrimler güce sahip olanlar ile sahip olmayanlar arasında ekonomik ve sosyal ayrımı ortadan kaldırır. Ekonomik ve sosyal ayrımın kalkması ise sınıflar arasındaki çatışma riskini ortadan kaldıracığı için şiddet de önlenmiş olacaktır (Engels 2015:253).

Marksizmin popüleritesinin artması, Rus Devrimi ve 1930'larda yaşanan büyük buhran ile birlikte Batı'da ortaya çıkan endişeler, Marksizm'e alternatif teori arayışlarını hızlandırdı. Bu nedenle kolektif şiddete ilişkin birçok teori aslında Marksizm'i itibarsızlaştırma girişimleridir. Bunlardan en önemlisi belki de İşlevselcilik yani fonksiyonalizmdir. İşlevselciliğin en önemli yanını birbiriyle ilişkili yapı ve işlev kavramları oluşturur. İşlevselcilik, sistemik dengenin korunması için tüm sisteminin iyi çalışır durumda olması gerektiği savını öne sürerek bir organizma olarak toplum fikrinin altını çizer (Strasser 1977:6). Buna göre işlevselcilik, organizma modeli analogisini kullanarak, her toplumda karşılıklı bağımlılık, denge ve farklılaşma niteliklerinin altını çizer. Karşılıklı bağımlılık, bir sosyal yapıyı oluşturan sosyal aktörler ve sosyal ilişkiler arasındaki karşılıklı bağlantılara veya etkileşimlere atıfta bulunarak; denge, sosyalleşme, adaptasyon, hedefe ulaşma ve sosyal kontrolün sürekli olarak çabalayan düzenleyici mekanizmalarını ifade eder. Özellikle, bir sistemin hayatta kalması veya yeterli çalışma düzeninde kalması için işlevsel ön koşulların

yerine getirilmesi gerekir (Parsons 1971:23-40).Sistemin dengeli bir şekilde işlemeyişi ve dengesiz bir yapının ortaya çıkması, siyasi otoriteye karşı hoşnutsuzluk ve meşruluk sorununu ortaya çıkarır. Devletin ekonomik olarak iflası, savaş gibi yıkıcı durumlarda iktidar otoritesini yitirir ve isyanın tetiklenerek iç savaş durumunun ortaya çıkmasına yol açar. (Conteh-Morgan 2019:160).

Uluslar içerisindeki grupları ikinci plana atarak devletlerarası ilişkilere, güç kazanımı ya da denge mücadelesine ve ulusal çıkarlara odaklanan realist bakış açısının aksine farklı bir yöntem ortaya koyan Feminizm, erkek egemen bir dünyanın sonucu olarak ortaya çıkan adaletsiz hiyerarşik toplumsal ilişkilerin beraberinde şiddet eğilimini getirdiğini öne sürer.Feministler, erkek ve kadının farklı rollerde sosyalleşmesinin, ayrımcılık, önyargı ve marjinalleşmeyi doğurduğunu ileri sürerek eleştirel bir teorik yaklaşım yöntemi uyguladılar (Waylen 1996:45-79).Feministlere göre kadınların tüm ülkelerde sosyoekonomik merdivenin en dibinde yer alması; bir dünya savaşına, iç savaşa ve devrime doğrudan yol açmaz ancak toplumda güç egemenliğinin erkekte bulunması ile birlikte kadın da ikinci plana atılır ve bunun sonucu olarak da şiddet yönelimli olarak kabul edilen erkekler, toplu şiddet eylemlerinin de sorumlusudur (Kaufman 2002:228-232).Feminist teorisyenler, özellikle etnik ve inanç temelli bir savaş ya da iç savaş durumunda, kadınların toplu tecavüz olaylarının mağduru olduklarının da altını çizerek.Bu durum kolektif siyasal şiddet aktivitelerinin, erkeğin güç mücadelesinin bir sonucu olduğu savını da destekler.

Klasik realist teorisyenler, şiddet yöneliminin insanın doğası ile başladığını dolayısıyla da kolektif şiddet eylemlerinin bunun sonucu olduğunu ileri sürerler (Kegley, 1995:4). Ancak neo-realistlere göre kolektif siyasal şiddet eylemi olarak savaşlar, sistemin kaotik yapısının bir sonucudur (K. Waltz, 2010:27-28).Bu görüşün savunucularına göre uluslararası sistemde hiyerarşi ve düzenleyici bulunmaz.Kendine yardım ilkesi ile hareket eden ülkeler ise güvenlik endişesi ve tehdit algısı ile birlikte beka ve güvenliklerini önceleyerek güç kazanımı ya da güç dengeleme faaliyetleri içerisine girerler.Güç kazanımının sonucu ve aynı zamanda bir süreci olarak savaşların ve dolayısıyla kolektif siyasal şiddet eylemlerinin nedeni bu sistemsel döngüdür.Bu yaklaşımın en önemli teorisyenlerinden olan Kenneth Waltz, "Man, State and War"

isimli kitabında savaşın nedenlerini; birey düzeyinde olmak üzere insan doğası, devlet düzeyinde ise iç politik dinamikler ve sistem düzeyinde olacak şekilde uluslararası sistem düzleminde ele alır (Waltz 2001:16-80).Waltz, “Theory of International Politics” isimli kitabında ise devletler arası savaşı, sistemin doğal döngüsünün bir sonucu olarak karşımıza çıkarır (Waltz 2010:182).Neo Realizme eleştiri olarak ortaya çıkan Neo Klasik realizm de savaşları diğer neorealistler gibi sistemin bir sonucu olarak yorumlar ancak devlet içi dinamikleri onlar gibi göz ardı etmez.Neorealizm, devlet davranışı olarak savaşların sistem nedeniyle ortaya çıktığını, neoklasik realizm ise savaşların, sistem etkisiyle birlikte iç baskı, siyasal liderler ve elitlerin değerlendirmesi ile ortaya çıktığını ileri sürer (Rose 1998:147).

Marksist teorinin devrimci bakış açısına alternatif olarak ortaya çıkan ve Nazilerin ortaya çıkışından ilham alan “Kitle Toplumu Teorisi”, militan toplumsal hareketlerin ortaya nasıl çıktığına ilişkin katı yapılandırılmış bir analiz biçimi ortaya koyar.Buna göre toplu şiddet hareketleri, toplumsal olarak yerinden edilerek dışlananların saflarından düzensiz ve orantısız bir şekilde ortaya çıkar.William Kornhauser, Politics of Mass Society isimli eserinde, yerleşik sosyal kurumlarla bağları bulunmayan bireylerin, radikal ve aşırı eylemlere ihtiyacı olan ve yerleşik kanalların dışında faaliyet yürüten siyasal kurumlar tarafından kolayca güdülenerek harekete geçirilebileceğini ileri sürer (Kornhauser, 1959:46).Yani bir bakıma topluma ve yerel kurumlara bağlılığın eksik olması, bireyler ya da grupları kitlesel politik davranışlar için desteğe açık bırakır.İdeal toplumu; bütün siyasi faaliyetlerin yerleşik kurumlar bağlamında kademeli olarak artan boyutlarda ifade edildiği bir toplum olarak açıklayan Kornhauser, toplu şiddetin; kitle siyasetinden kaynaklandığını ve insanların kurumsallaşmış siyasi ve sosyoekonomik hayata zayıf bir şekilde bağlanmasından ve siyasi amaçlar doğrultusunda hareket etmesinden kaynaklandığını bildirir.

Ornrod’un kaleme aldığı “Smelser’s Theory of Collective Behaviour” isimli esere göre başlıca kolektif davranış örnekleri : panik, çılgınlık, düşmanca patlama, norm yönelimli hareket ve değer yönelimli hareketlerdir.Bu gibi kolektif davranışlar; tehdit, komplo ve kriz gibi durumların genelleştirilerek bir inanç bağlamında ortaya çıkmasına neden olmaktadır.Smelser’in kolektif davranış belirleyicileri ise yapısal uygunluk, yapısal zorlama, genelleştirilmiş bir inancın büyümesi ve yayılması,

hızlandırıcı faktörler, katılımcıların eylem için harekete geçirilmesi ve sosyal kontrollerdir. Bu diziye göre kolektif davranış, sadece belirli bir düzende etkinleştirilirse ortaya çıkabilir (Ormrod 2014:184-199). Bu dizideki en genel belirleyici unsur ise yapısal elverişlilik ve diğerlerinin de aktive olması için gereklidir. Örneğin bir metropolde yaşayan bir etnik azınlığa ait bir getto, orta sınıf grupların bulunduğu heterojen bir yerleşime nazaran daha fazla etnik veya ırksal isyanlara elverişli yapı oluşturur.

Marx ve Weber'in en büyük katkısını yaptığı çatışma teorisyenlerinden George Simmel, çatışmanın kaçınılmaz olduğunu, bu çatışma ikliminin aslında olumsuz olmadığını aksine ortak hedefler doğrultusunda grup dayanışması, otoritenin güçlenmesi ve grubun bilinçlenerek bütünleşmesine katkıda bulunduğunu öne sürer (Ormrod 2014:192). Grup içi çatışmaların da olumsuzluk üretmediğini ileri süren çatışmacılar, bu tür çatışmaların grup içi rekabeti artırdığını ve gelişmesine katkıda bulunduğunu iddia ederler. Çatışma teorisyenlerinin ekonomik sınıfsal farklılık ve bu farklılıkların ortaya koyduğu sınıfsal mücadele konusu yerini cinsel yönelimler, etnik ve inanç temelli egemenlik mücadelesinin işlenmesine bırakmıştır (Collins 2008:25).

1.2. KOLEKTİF SİYASAL ŞİDDETİN TİPOLOJİSİ

Kolektif siyasal şiddet ile ilgili çok sayıda yaklaşım ve teori geliştirilmesi nedeniyle toplu şiddetin temelinde yatan gerçeklik ile ilgili kesin bir gerçekliğe varılamaması kolektif siyasal şiddete farklı tanımlar getirilmesine de neden olmuştur ancak kolektif siyasal şiddet yöntemleri olarak; devletlerarası savaş, iç savaş, terörizm, soykırım ve etnik temizlik ile birlikte darbeler, isyanlar ve devrimleri gösterebiliriz. Bu yöntemlerden de yola çıkarak kolektif siyasal şiddet kullanan aktörlerin, sahip oldukları siyasal güdülerini sistematik ya da dağınık şekilde organize edilen toplu şiddet yoluyla mücadele içerisinde bulunan yapıyı etkilemek, test etmek ya da yok etmek için kullanılan bir yöntem olduğunu söyleyebiliriz. Kolektif siyasal şiddet eyleminin siyasal sonuçları, fiziksel sonuçlarından daha önemli olduğu için daha çok temsili bir önem atfeder demiştik. Bu bölümde kolektif siyasal şiddet türlerini açıklayacağız.

1.2.1. Devletlerarası Savaş

Savaş, sosyal, toplumsal ve politik olarak kurumsallaşan insanın, en eski toplu şiddet biçimlerinden birisidir. İnsanlık, arzuladığı kazanımları elde etmek ya da elde ettiği kazanımları korumak adına asırlar boyu savaşmaya devam etmektedir. Günümüze kadar çeşitli kolektif şiddet eylemelerinin ortaya çıkması ile birlikte yeni savaş türleri ortaya çıksa da devletlerarası savaş insanlık tarihi boyunca değişikliğe uğramadan var olagelmiş ve tarihteki önemini korumuştur (Akgül 2013:22).

Eylem olarak savaş, yer ve zaman mevhumu gözetmeksizin insanlar, gruplar ya da topluluklar arasında küçük ölçekli olarak yaşanırken şehir krallıklar ya da imparatorluklar ile modern dönemde ulus devletlerarasında büyük ölçekli olarak cereyan etmiştir. Orta çağın sonlarına doğru barutun etkili şekilde kullanımı ile birlikte savaşın anlam ve şekil bakımından işlevi de değişmeye başlamıştır. Nitekim kısıtlı araçlarla düzensiz şekilde yürütülen savaşlar, ateşli silahların mekanize ve etkin olarak kullanılması ile beraber daha sistematik ve karmaşık bir nitelik kazanmıştır. Barutun etkin şekilde kullanılmaya başlamasıyla birlikte savaşın yıkıcı etkisi artmış ve zırhlı süvari birliklerinin savaş alanındaki belirleyici rolünü topçu birlikleri ve süngülü tüfekçi piyade birlikleri almıştır. Fransız İhtilali ve sanayi reformu ile birlikte savaş araçlarında da çeşitli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sırasında askeri sanayi alanındaki gelişmeler önemli bir aşama kaydetmiştir. Bu dönemde yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte her bireyin doğal asker statüsü kazandığı topyekün savaşa dâhil olduğu toplu bir şiddet eylemi icra edilmiştir. Kısa menzilli ateşli silahlar ile birlikte kıtalararası balistik füzelerin de kullanımda olduğu günümüzde nükleer silahlar en önemli yıkıcı ve bitirici savaş araçlarıdır. Ancak nükleer silahların yegâne caydırıcı güç olması, bu silaha sahip olanlar arasında çatışmayı önleyici bir etki yaratsa da bu kez nükleer güce haiz büyük güçler arasında vekâlet savaşlarını gündeme getirmiştir. Vekâlet Savaşları, özellikle nükleer silahlara sahip olan başat güçlerin doğrudan savaşmayarak başka bir ülkede, başka güçler üzerinden kendi çıkarları için yürüttükleri çatışma mücadelesi olarak isimlendirilebilir (Marshall 2016:190-191).Örneğin; Afganistan'ı işgal eden Sovyetler Birliği'ne karşı Amerika Birleşik Devletleri, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın desteklediği

‘Mücahitler’ savaşıdır.

Uluslararası İlişkiler disiplinde savaş, diplomasi ile birlikte 2 devlet eyleminden birisi olarak kabul edilir. Ulus çıkarlarının çatışması ve diplomatik alanda yaşanan uyuşmazlık ile birlikte en az iki devlet arasında savaş başlar. Toplu şiddet eylemi olarak cereyan eden savaş devletlerarası siyasi mücadelenin yegâne belirleyicisi olarak tarafları tekrar diplomasiye zorunlu kılacak kesinlik içeren sonuçlar verir. Collins’in aktardığına göre Prusyalı bir general olan Clausewitz, savaşı, siyasetin farklı bir kolu, karşı tarafa siyasi hedefleri dikte ettirme sanatı ve acımasız bir pazarlık yöntemi şeklinde yorumlamıştır (A. Collins, 2013:152). Yani savaş, uluslararası arenada, devletlerin, bir türlü gerçekleştiremedikleri hedeflerini şiddet yoluyla halletme yöntemi olarak karşımıza çıkar. Daha önce de vurguladığımız gibi kolektif bir şiddet, verilen fiziki zarardan ziyade getirdiği siyasi sonuçları itibarıyla önemlidir. Uluslararası arenada herhangi bir devletin bir diğer devletten koparacağı kazanımlar jeostratejik, jeoekonomik ve jeopolitik açıdan hayati önemler taşıyabilir. Yani bir devletin belirli bedeller ödeyerek savaşı göze alması onun daha sonra ödeyebileceği daha ağır bedellerin önüne geçebilir. Bu nedenle acımasız bir şiddet eylemi olarak nitelendirdiğimiz savaş, diplomatik girişimler ya da yaptırımlar sonuçsuz kaldığında her zaman başvurulan bir yöntem olmuştur. Özellikle tehdit algısı ve güvenlik ikilemi içerisinde bulunan ve bekasını önceleyen devletler, bütün yaptırım tehditlerine rağmen ekonomik kayıplarını ikinci plana atarak savaş seçeneğinde karar kılabilir. Örneğin; Rusya, Batı’nın tüm yaptırım tehditlerine rağmen NATO’nun Doğuya doğru genişlemesini kendisi için bir tehdit olarak değerlendirmiş ve bu gerekçeyle Ukrayna’ya saldırarak işgal etmiştir.

Kolektif bir şiddet türü olarak savaş eylemi ile ilgili pek çok görüş ortaya atılmıştır. Savaşlar büyüklüklerine ya da niteliklerine göre kategorize edilmeye çalışılmış ancak savaşın sürekli değişkenlik arz eden dinamik bir yapıya sahip olması nedeniyle savaş konusuyla ilgili çeşitli ayrımlara gidilmesi güç bir hale getirmiştir. Savaşı, türlerine göre karşılayacak olan kavramlar, eyleme hangi düzeyden bakıldığı ile ilgilidir. Örneğin analiz düzeyinde değerlendirildiğinde; Üstünlük (Hegemonya), Toplu (Topyekün), Asimetrik (Gayrinizami) ve Sınırlı (Kısıtlı) Savaşlar bu alandaki

savaş kavramları olarak karşımıza çıkar. Hegemonya Savaşları, bir ya da az sayıdaki başat gücün coğrafi sınırlar tanımaksızın dünya devleti kurma hedefiyle diğer aktörlere karşı giriştiği savaş biçimidir. Toplu (Topyekün) Savaş, asker ve siviller olmak üzere tüm yurttaşların seferber edildiği savaş biçimidir. Bir ulusun varını yoğunu ortaya koyduğu savaşlar olduğu için en fazla can kayıplarının yaşandığı toplu şiddet eylemlerine dönüşür. Sınırlı ya da Kısıtlı Savaşlar ise topyekün savaşın aksine askeri, ekonomik ve toplumsal kaynakların tamamının tahribatının hedeflenmediği daha kısa süren ve daha önce belirlenmiş nihai hedefe yönelik yapılan savaşlardır. Gayrinizami harp olarak olarak da bilinen asimetrik savaş ise askeri beceri ve güç bakımından farklılık gösteren taraflar arasında cereyan eden geleneksel savaş modelinin dışına çıkıldığı eylemlerin genel adıdır(Canan-Sokullu 2019:6). Her ne kadar analiz düzeyinde farklı kavramlarla ifade edilse de bir savaş hem hegemonik hem de topyekün savaş niteliğine sahip olabilir.Örneğin; 2. Dünya savaşı Hitler'in dünya devleti kurma hedefiyle başlatmış olduğu ve aynı zamanda çok sayıda ulusun varını yoğunu ortaya koyduğu topyekün savaş olarak değerlendirilir.Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin Afganistan müdahalesi sınırlı ve asimetrik bir savaş olarak da tanımlanabilir.Asimetrik güç ilişkisi bulunan 2 devlet arasında cereyan eden savaş büyük güç için kısıtlı , küçük güç için topyekün savaştır.

Bunun dışında kullanılan askeri envanter açısından Konvensiyonel ve konvensiyonel olmayan savaşlar olarak da iki farklı değerlendirmede bulunabiliriz.Konvensiyonel savaşlar, geleneksel olarak kara, hava ve deniz gücü gibi farklı birimlerin bir arada koordineli bir şekilde devreye alınabildiği ancak koşullar değerlendirildiğinde 3 birim arasında çeşitli varyasyonlarla konsept oluşturulabilen düşman ile yakın ve sıcak temasa girilen savaşlardır (Quester 2019:6-9). Hava ve deniz kuvvetlerinin kara kuvvetlerine nazaran yakın temasa girme olasılığı daha azdır.Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte kara, deniz ve hava alanında sıcak ve yakın temas sağlanma olasılığı da giderek azalmaktadır(Watts, 2008:53). Konvensiyonel olmayan savaş ise kitle imha silahlarının kullanıldığı ve uygulamaya konulduğu savaşlardır.Kitle imha silahları olarak nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları sayabiliriz.Bunların arasında nükleer silahlar gerek tahribat gücü gerekse patlama sonrası bıraktığı uzun süreli zararlı etkisi nedeniyle dünya kamuoyunun da

gündemini oldukça meşgul etmektedir. Nükleer silahların kullanımı her ne kadar uluslararası sözleşmelerle engellenmeye çalışılsa da caydırıcı bir güç olarak belli başlı devletlerin silah envanterindeki yerini korumaya devam etmektedir (Countries With Nuclear Weapons, 2022). Biyolojik ve Kimyasal silahların kullanımı, yine uluslararası sözleşmelerle engellendiği düşünülse de pek çok savaşta kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. Nükleer silahlara belli başlı devletler ulaşabilirken kimyasal ya da biyolojik silahlara neredeyse her devletin ulaşabilme ve kullanabilme imkânı vardır. O nedenle kimyasal ve biyolojik silahların yaygınlığı ve ulaşılabilirliği nükleer silahlara nazaran daha fazladır. Bunun yanında nükleer silah bulundurma yetisi sadece belli başlı devletlerle sınırlı iken kimyasal ve biyolojik silahlar devlet dışı aktörlerin eline de geçebilmektedir (Chemical and Biological Weapons, 2014).

1.2.2. İç Savaşlar

Kolektif siyasal şiddet eylemi olarak iç savaş, genel olarak bir ülke sınırları içerisinde cereyan eden, iki farklı grup ya da devlet ile devlet dışı grupların birbirine karşı organize bir şekilde giriştiği silahlı mücadele olarak nitelendirilebilir. Çok sayıda insanın ölümü ile sonuçlanan iç savaş, ülke kaynaklarının heba olmasına yol açarken uzun yıllar sürebilecek toplumsal etki ve problemlere de neden olur. Bir ülkede yaşanan toplu şiddet eyleminin iç savaş olup olmadığı ile ilgili kalitatif ya da kantitatif değerlendirmeler ışığında çeşitli tartışmalar süregelmiştir ancak bu konuda geniş bir veri tabanına sahip olan ‘‘Correlates of War’’ (COW) projesine göre taraflar arasında yaşanan çatışmanın iç savaş olarak nitelendirilmesi için yılda en az 1000 ölüm yaşanması ve tarafların organize edilmiş silahlı güçlerinin mücadelesinin süreklilik arz etmesi gerekir (SIPRI, 2001:15) Buna ek olarak herhangi bir çatışma ya da süregelen çatışma durumlarının iç savaş sayılabilmesi için ülke içerisindeki büyük şehirlerde askeri eylemlerin icra edilmesi, hükümet güçleri ya da ordunun aktif olarak görev alması ve tarafların siyasal bir sonuç içeren nihai hedef için etkili direnç göstermesi gibi şartları da sayabiliriz (Intra-State War Data (v5.1)). İç savaşları ulus hükümetinin devlet dışı bir grup ile giriştiği mücadele ile ülke içerisindeki iki ya da daha fazla grup arasında cereyan eden toplumlararası savaş olarak ayırabiliriz. Burada hükümeti; iç savaş öncesi ulusal kurumları fiilen kontrol eden güç olarak değerlendirebiliriz.

İç Savaşın topyekün savaş özelliklerine sahip olabileceğini belirten Mike Wells'e göre çok az iç savaş uzlaşma ile neticelenir. İç savaşın sonunda taraflardan birinin galip gelmesi sonucu parçalanma ya da ayrılık ortaya çıkabilir. Özellikle çok uluslu devletlerde yaşanan parçalanma, sistemsal bir dönüşümü, devletlerarası savaş ve iç savaşın sonucu olarak karşımıza çıkar. İç savaş; bir ülkenin belirli bir bölgesinde yaşayan insanların kendilerini baskı altında ve dışlanmış hissetmeleri, ülkedeki politik ayrılıklar ve farklı dinsel inanış ve fikirler neticesinde ortaya çıkabilir (Wells 2011:8).

Kolektif siyasal şiddet eylemi olarak İç Savaşların ortaya çıkabilmesi için uygun zeminin oluşması gerekir (Conteh-Morgan, 2004;56) Örneğin ekonomik istikrarsızlık ve kriz yaşayan bir ülkede iç savaş çıkma daha fazladır (Conteh-Morgan, 2004:114) Buna ek olarak ülkenin belli bir bölgesinde yaşayan etnik ve dini farklılık taşıyan azınlıkların yaşadığı bölgelerde iç savaş çıkma ihtimali etnik ve dini temelli homojen bir yapıya sahip yerleşim bölgelerine göre daha fazladır (Tilly, 2003:35) Ulusal hükümetlerin, sorunların çözümü noktasında gösterdiği yaklaşım silaha başvurma eğilimi gösteren grup tarafından samimi bulunmadığı takdirde ortaya çıkan güvensizlik sorunu ve hayal kırıklığı bu eğilimin eyleme dönüşmesi ile sonuçlanmasına yol açar. Ülke içerisinde politik uzlaşmazlık yaşayan taraflar arasında ekonomik istikrarsızlıklar ya da etnik ve dini temelli baskılar sonucu ortaya çıkan iç savaş potansiyeli, suç örgütleri için de rahat hareket edebilme alanları haline gelir (Conteh-Morgan, 2019:262). Uluslararası silah kaçakçılarının ilgi alanına giren ve silahlandırılan gruplar aynı zamanda en büyük uyuşturucu taşeronlarına da dönüşebilirler. Uyuşturucu kaçakçılığının dışında insan ticareti, çocuk kaçırma, organ ticareti gibi yasadışı faaliyetler de bu silahlı grupların yürüttüğü diğer faaliyetler olarak karşımıza çıkar. Acımasız şiddet eylemleri nedeniyle çok sayıda can kaybının yaşandığı iç savaş sırasında, tecavüzler, sistematik işkenceler, katliam, etnik temizlik gibi şiddet eylemleri de kaçınılmaz hale gelir (Conteh-Morgan, 2004; Tilly, 2003).

İç savaş çalışmaları ile bilinen Fearon, Laitin ile birlikte yaptığı araştırmada soğuk savaşın sona ermesi ile birlikte iç savaş sayısında da ani ve hızlı bir artış yaşandığını ortaya koymuştur. Bulgulara göre, 1992 yılında cereyan eden iç savaş

sayısı 48 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Fearon ve Laitin 1996:717). Bu dönemde aşırı şiddet eğilimi gösteren çok sayıda iç savaş yaşanmıştır. Bunlar arasında 1993-1994 yılında yaşanan Ruanda İç Savaşı örnek olarak gösterilebilir. Bir dönem Belçika sömürgesi olan Ruanda’da, toplumun antropolojik yapısına göre ‘‘Hutu’’ ve ‘‘Tutsi’’ olarak iki ayrı ırka ayrılması ile başlayan süreç önce katliama sonra ise iç savaşa dönüştü. Tüm bu şiddet eylemleri sonucunda 1 Milyona yakın kişi, palalarla katledildi. Bu rakamın büyük kısmını ise Tutsiler oluşturuyordu (Marijke Verpoorten, 2005:2-4). 2011 yılında Suriye’de başlayan İç Savaş hem birçok insanın yaşamını yitirmesine hem de çok sayıda insanın mülteci durumuna düşerek yerinden ve yurdundan olmasına yol açmıştır.

Meydana geldiği ülke için oldukça yıkıcı bir etki gösteren iç savaş, hem ekonomik hem de toplumsal olarak uzun sürebilecek derin etkiler bırakacaktır. İç Savaş, ülkenin bir iç meselesi olmaktan çıkarak bölgesel hatta küresel bir sorun haline gelebilmektedir. İç Savaş özellikle komşu ülkeler için de güvenlik tehdidi oluşturur. Çünkü çeşitli siyasi akım ve devrim hareketleri ile birlikte yayılma etkisi gösterebilir. İç savaşlar aynı zamanda dış müdahalelere açık bir nitelik taşır. Özellikle merkezi hükümetin olayları kontrol altına alamaması ve iç savaşı bastıramaması gibi durumlarda uluslararası örgütlerin ‘‘barış gücü’’ ismi altında çatışmaya müdahalesinin gerekliliği de kaçınılmaz hale gelebilir. Ancak bu dış müdahale bazen amacının dışına çıkarak başka bir ülkenin çıkarlarına göre hareket edilen bir müdahale eylemine de dönüşebilir. Bu tür durumlarda ise iç savaş, devletlerarası savaş ya da vekalet savaşlarına dönüşebilir (Sarkees and Wayman, 2010:15-39). Bununla birlikte bir ülkedeki iç savaşı başka bir ülke de körükleyebilir. Daha çok etnik ve dini temele dayalı ayrım söz konusu olduğunda ortaya çıkan bu durum iç savaşın uluslararası bir boyut kazanmasına yol açabilir. İç Savaş ile ilgili kuramsal yaklaşımlara bir sonraki bölümde değinilecektir.

1.2.3. Terörizm

Sürekli olarak konsept değişimine uğradığı için tanımlanması zor bir terim olan terörizm, ilk olarak Fransız İhtilali sırasında 1793’te Fransa’da yaşanan şiddet eylemlerini tanımlamak için Fransız Yönetiminin ‘‘Devlet Düşmanları’’ olarak

tanımladığı ihtilalcilerin faaliyetleri için kullanıldı. Özellikle 1793 ve 1794 yılları arasında yaşanan gelişmeler terör dönemi olarak addedildi.Hükümet karşıtı ve hükümet dışı alt grupların faaliyetlerini karşılamak üzere kullanılan terörizme atfedilen bu bakış 20. Yüzyılın 2. yarısına kadar devam etti.Soğuk savaş döneminde sömürge ülkeleri içerisinde bağımsızlıklarını kazanmak için gerilla savaşı yürüten militarize grupların faaliyetleri için terörizm tabiri kullanılmaya başlandı (Hoffman, 2006:24).

Modern karakteristik ögelere sahip eski bir şiddet biçimi olarak terörizm, buldukları konum itibariyle memnuniyetsizlik duyan varlıkların, tehdit veya şiddet kullanımı yoluyla kasıtlı korku uyandırmayı amaçlayarak değişimi etkileme yöntemi olarak ifade edilebilir.Her ne kadar silahlı gruplara atfedilen bir yöntem olsa da terörizm, soğuk savaş dönemi boyunca bazı despot yönetimler tarafından da uygulanmıştır. Hedef nüfusa şiddet uygulayarak güçlü bir korku, belirsizlik ve öfke uyandırmayı amaç edinen terörizm, hem devlet hem de devlet dışı aktörler tarafından siyasi, sosyal ve ekonomik hedeflere ulaşmak için kullanılmaktadır (Conteh-Morgan 2019:252).Ancak sürekli olarak değişkenlik arz etmesi ve çok sayıda şiddet eyleminin terörizm olup olmadığının tartışılması gibi nedenler terörizme ya da kimin terörist olduğuna dair net bir tanım getirememeye sorunsalına neden olmuştur.Nitekim, siyasi bir irade tarafından terör olarak nitelendirilen şiddet eylemi başka bir siyasi grup ya da bir alt grup tarafından devrim hareketi ya da bağımsızlık mücadelesi olarak nitelendirilebilir.Örneğin; Çeçenistan'da yaşanan çatışmalar, Rusya tarafından "terör" olarak nitelendirilirken Çeçen gruplar hatta Dünyadaki çeşitli İslami gruplar "Bağımsızlık" mücadelesi olarak tanımlamıştır.Ancak terör faaliyetleri ile ilgili yadsınmaz bir gerçek var ki o da terör faaliyetlerinin birer kolektif siyasal şiddet hareketleri olduğudur. Hoffman, "İnside Terrorism" isimli kitabında terörizmin doğası gereği politik bir eylem olduğunu ve güç arayışı, güce ulaşma ve siyasi değişim yaratmak için gücün kullanıldığı siyasal şiddet eylemi olduğunu ifade eder (Hoffman, 2006: 3).

Terörizm konusunda en çok tartışılan konulardan birisi de gerilla savaşı, isyan ve terörizmin aynı şey olup olmadığıdır.Toplu siyasal şiddet hareketleri içerisinde bu eylemleri "düzensizler" olarak nitelendirsek de terörizm ile diğerleri arasında belli

başlı farklılıklar bulunmaktadır.Örneğin, en yaygın olarak kabul edilen kullanımıyla “gerilla”, sayısal olarak daha büyük silahlı bireyler grubunu ifade etmek için ele alınır (Laqueur, 1997:52-98).Gerillalar; askeri birlik olarak faaliyet gösterir, hedef askeri kuvvetlerine saldırarak toprak ele geçirirler ve ellerinde tutabilirler, belirli bir coğrafi alan ve nüfusu üzerinde bir tür egemenlik veya kontrol uygulayabilirler.Gerilla operasyonlarını karakterize eden düzensiz askeri taktiklere sahip olmak ile birlikte İsyancılar; yerleşik ulusal bir hükümete , emperyalist güce ya da yabancı işgalci güce karşı bir mücadelede halk desteğini harekete geçirmek için tasarlanmış koordineli bilgi (propaganda v.s) ve psikolojik savaş çabalarını kapsar (Beckett 1999:35). Buna rağmen teröristler; açıkta faaliyet gösteren silahlı birlikler olarak hareket etmezler, daha çok toprakları ele geçirmeye ya da tutmaya çalışmazlar, kasıtlı olarak hedef askeri güçlerini savaşa sokmaktan kaçınırlar, hem sayısal hem de lojistik olarak uyumlu kitlesel politik seferberlik girişimlerini üstlenmeye çalışmazlar ve yerel veya ulusal düzeyde bir halk üzerinde doğrudan hiçbir kontrol veya yönetim uygulamazlar (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012).

Teröristleri sıradan suçlulardan ayırt etmekte de fayda vardır.Suçlular da tıpkı teröristler gibi şiddeti, belirli nihai hedefe ve amaca ulaşmak için araç olarak kullanırlar.Ancak suçlular teröristlerin aksine öncelikle maddi çıkar gibi kişisel motivasyonlar elde etmek ya da bencil bir şekilde canı duygularını tatmin etmek için şiddet eylemini seçer.Bununla birlikte adi bir suçlunun şiddet eylemi, fiziki zararın ötesinde sonuçlar doğurması ve psikolojik yansımalar yaratması için tasarlanmamış veya amaçlanmamıştır.Bu nedenle, suçlunun şiddet eylemi, olayın kendisinin ya da doğrudan mağdurun ötesine geçen herhangi bir etkiye sahip değildir.Ancak terörizmde sistem hedeflenerek sistemi değiştirmek amaçlanır (Kellen 1982:15-24).Yine de ideolojik bir davaya sahip olmak, birisinin terörist olarak tanımlamak için de yeterli değildir.Çünkü pekçok insan her türlü radikal inanç ve düşünceye sahip olabilir hatta yasadışı siyasi örgütlere de mensup olabilir ancak bu tür güdülerle şiddet kullanmadıkları takdirde terörist kabul edilemezler.Teröristler, amaçlarına ulaşmak için şiddet kullanmaya hazır ve tüm hayatını neredeyse buna adanmış siyasi eylemcilerdir.

Etnik ya da dini temele dayalı ayrılıkçı güdülerden beslenen terörizmin ortaya çıkması için olumsuz siyasi ve ekonomik koşulların da oluşması gerekir. Ancak bunlar da terörü ortaya çıkarmak için yeterli değildir. Terörizm ile ilgili olarak bazı analistler, teröristlere hareketlilik ve tanıtım kolaylığı sağlayan sofistike ulaşım ve iletişim ağında kendini gösteren modernleşmeyi, terörizmin bir ön koşulu olarak tanımlarlar. Terörizmin bir diğer ön koşulu; şehirlerin karmaşık ve kalabalık doğası nedeniyle, çeşitli hedefler, hareketlilik kolaylığı, gelişmiş iletişim ve kırsal alanlardan şehirlere göç eden geçici ve geçiş yapanlar arasında yeni üye kaynağı sağlayan şehirleşmedir. Basitçe anlatmak gerekirse işsiz olan ve genel olarak statükodan memnun olmayanlar için şehirler, teröristlerin amaçlarının etkin bir şekilde iletilmesi için dikkatli kamuoyu sağlar (Crenshaw 1981:381). Şehir yaşamının kalabalık ve kişiliksizliği, aynı zamanda gizliliği ve anonimliği de artırır. Bunun yanında tarihsel şiddet mirasına sahip bir toplum, terörizm için bir üreme alanı haline gelebilir. Toplum, şiddetin yüzyıllardır ulusal bilince yerleştiği noktaya kadar kullanıldığı sosyopolitik tarihsel alışkanlıkların ve geleneklerin bir parçası olmaya devam edebilir (Conteh-Morgan 2004:255). Bir toplumdaki terörizm, taklit ve karşılıklı bağımlılık faktörleri nedeniyle başka bir toplum üzerinde bulaşma etkisi gösterebilir. Çünkü terör eylemleri dakikalar içerisinde dünyaya duyurulur. Bu durum ideolojilerin ulus öteleşmesine ve terörün uluslararası bir problem haline gelmesine yol açmıştır (Stohl ve Lopez 1988:13-31). Terörist faaliyetler, bir hükümetin siyasi irade eksikliği veya terörle güçlü bir şekilde mücadele edememesi nedeniyle de genişleyebilir ve yoğunlaşabilir. Kolektif siyasi şiddetin birçok nedeni gibi terör de şikâyetlerin birikiminin bir sonucudur. Başka bir deyişle; çoğu terörist, terör eylemlerini sürdürmeye karar veren deli insanlar değildir. Genellikle çoğunluk tarafından ayrımcılığa uğrayan bir etnik ya da dini azınlığı oluşturan bir alt varlıktır (Lupsha 1971:89-104).

Ancak terörizm her zaman bir azınlığa yönelik ayrımcılık ve baskı sonucu da ortaya çıkmaz. Diğer ifadeyle, ayrımcılık ve baskı unsurları terörizm için gerekli ve yeterli şartları oluşturmaz. Herhangi bir mahrumiyet veya baskı yaşamayan varlıklı grup veya kişilerin bir kısmı teröre başvurabilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde kendilerini ayrıcalıklı olarak nitelendirilen gruplar, görevdekilerin kendi toplum vizyonlarını uygulamadıklarına inandıkları için de teröre başvurabilirler. Topluma

uyguladıkları terörizm, hem sağ hem de sol üyeleri kendi dünya görüşlerine boyun eğdirmeyi amaçlayan bir ideolojik terörizm biçimi olarak tanımlanabilir. Buna ek olarak; siyasi katılım için fırsat eksikliğine dönüşen siyasi hak ve sivil özgürlüklerin eksikliği, terörizm için başka bir koşul oluşturmaktadır. Siyasetin; yasal olmayan araçlarla sürdürülmesi olarak tanımlanan terör, son çare olarak da nitelendirilebilir. Rejim karşısında görece çok zayıf olan azınlık, genellikle tek silahı olarak terörizme başvurur. Terör, en güçlü rejime karşı bile çok etkili olabilen bir silahtır. Rejim ve teröristler arasındaki askeri dengeyi ele almanın nispeten ucuz ve karmaşık olmayan bir yoludur (Hoffman, 2006:2).

1.2.4. Soykırım ve Etnik Temizlik

Farklı farklı etnik kökene ya da inanışlara sahip 200 bin kişiyi toplu şekilde katletmek ile aynı sayıda benzer etnik kökene ya da inanışa sahip insanları katletmek aynı şey değildir. İlki kolektif bir şiddet eylemi olarak herhangi bir savaş ya da iç savaş durumunda taraflar arasında cereyan eden çatışmadan dolayı ortaya çıkan bir olgu olarak karşımıza çıkarken aynı etnik kökene ya da inanışa sahip olan 200 bin kişiyi katletmek bize soykırımı ifade eder. Burada etnik veya inanç bakımından aynı olan grup üyelerini nitelik bakımından bütünsel grup olarak değerlendirebiliriz.

Soykırım olgusu 2. Dünya Savaşı'na kadar, İngiltere Başbakanı Churchill'in deyişiyle "isimsiz bir suç" iken ("A crime without a name") Nazi işgali altında Yahudi bir mülteci olan hukukçu Raphael Lemkin tarafından suçun adı konularak; "soykırım" olarak küresel ve tarihsel bir bağlama yerleştirilmiştir. Lemkin soykırım tabirini; Yunanca aile, kabile veya ırk anlamına gelen "genos" ve Latince öldürme anlamına gelen "cide" sözcüklerini birleştirerek oluşturdu (The UN Refugee Agency). Lemkin (1900-59), dört yıl gibi kısa süre içerisinde, asırlık bir tarihsel gerçeği özetleyen bir terim olarak "soykırım"ı türetmeyi başardı. Lemkin'in 20. yüzyılın temel katalizör fikirlerinden birisi olduğunu kanıtladığı "soykırım" terimi, günümüzde artan bir güç ve karmaşıklık sergileyen yasaklama rejimlerinin temeli olan soykırımı karşı uluslararası bir sözleşmenin hazırlanmasına yol açtı (Jones 2006:8). Nazi işgali altındaki Polonya'da yaşanan soykırım ile ilgili "İşgal Altındaki Avrupa'da Eksen Kuralı" isimli kitabı (Axis Rule in Occupied Europe) yayımlayan

Lemkin, daha sonra Birleşmiş Milletleri soykırımı karşı bir sözleşme taslağı hazırlamaya ikna etti. Yürüttüğü kampanyanın ardından taslak için yeterli imza sayısını toplayan Lemkin başarıya ulaştı ve soykırım sözleşmesinin 1948 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilmesini daha sonra ise 1951 yılında yürürlüğe girmesini sağladı (Genocide Convention”, 1951)

Soykırım suçunun önlenmesi ve cezalandırılması sözleşmesinde, ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu tamamen ya da kısmen yok etmek olarak tanımlanan soykırımı ilişkin eylemler ise şöyle sıralanıyor : (a) grup üyelerini öldürmek, (b) grup üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zararlar vermek, (c) Grubun, fiziki varlığını tümüyle veya kısmen sona erdirecek hayat koşullarıyla yüz yüze bırakmak, (d) Grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler alınması ve çoğalmanın engellenmesi, (e) Gruba ait çocukları zorla başka bir gruba nakletmek (Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide).

Asıl olarak soykırım, nitelik bakımından bütünsel bir grup insanı kasıtlı ve hesaplanmış bir niyetle öldürme yoluyla toplu şekilde katletmektir. Kolektif bir siyasal şiddet eylemi olan soykırımı amaç ; kasıtlı şekilde bütünsel bir niteliğe sahip olan grubu ortadan kaldırmak olsa da öldürme nedenleri vakadan vakaya farklılık gösterir. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlarda soykırımlar en fazla ideolojik, sömürgeci, pragmatik ve cezalandırıcı gerekçeler açısından kategorize edilir (Conteh-Morgan 2004:217). İdeolojik soykırım, kendi dünya görüşünü başkalarına dayatmaya çalışan siyasal kurumun gerçekleştirdiği kolektif şiddet eylemi olarak tanımlanabilir. İdeolojik soykırım, dünya görüşünün dayatılmasına direnen etnik ya da inanç gruplarından ziyade öncelikli olarak onlara ait dernek ya da parti üyeleri ve yöneticilerine yönelik kasıtlı ve planlı öldürme girişimleri olması nedeniyle siyasal olarak değerlendirilir. İdeolojik soykırımı örnek olarak ; Nazilerin Yahudilere uyguladığı soykırım ile Stalin döneminde uygulanan politikalar gösterilebilir (Çetin 2018:2). Sömürgeci soykırım; işgal edilen, ele geçirilmesi ve yönetilmesi düşünülen bir bölgedeki yerli halka karşı girişilen soykırım olarak tanımlanabilir. Sömürgeci soykırımı örnek olarak; Coğrafi keşifler sırasında ve sonrasında Avrupalıların, Kuzey Amerika yerlilerine ve Afrika'daki yerli halklara yönelik uyguladığı yok etme

politikası gösterilebilir (Tatar 2011:217-218).Pragmatik soykırımın ana motivasyon kaynağı ‘‘güç’’ tür.Aynı bölge ya da ülke içerisinde bulunan iki grup arasındaki güç mücadelesinin bir sonucudur. Kimin daha güçlü olduğuna; diğer grubun üyeleri elenerek karar verilir.Sürekli olarak tekrarlanan ve soğuk savaş döneminde sıkça yaşanan pragmatik soykırımının nedeni olarak korku, intikam arzusu hedef gruba karşı algılanan tehdide karşı caydırıcılık ihtiyacı gösterilir (Conteh-Morgan 2004:219). 20. yüzyılın sonlarına doğru Ruanda’da Tutsi ve Hutular arasında ortaya çıkan şiddet olaylarında şiddet olaylarında 800 bine yakın Hutu, Tutsiler tarafından öldürüldü (Cohen, 2007:185).Pragmatik soykırım ile belli noktalarda kesişen cezalandırıcı soykırım, daha çok sömürgeleştirme ile birlikte ortaya çıkan güç boşluğu, veya iç savaş sonrası yönetim ve kontrolü sağlamaya çalışan belirli grubun, belirli bölgelerde etnik ya da inanış temelli bağımsızlık mücadelesine giren ayrılıkçı gruplara yönelik giriştiği soykırımdır.Sömürge ya da federatif yapıya sahip bir ülkede tarihsel olarak taraflar arasındaki hoşnutsuzluk, toprak mücadelesi ve kıt kaynakların paylaşımı tartışmaları ; hegemonyanın geri çekilmesi ya da meşru otoritenin çöküşü ile birlikte soykırıma giden süreç hızlanır.Bu durumda gruplar arasındaki etnik ya da inanç farklılığının ön plana çıktığı iki veya daha fazla grup arasında çıkan savaşın sonucu olarak da soykırım yaşanabilir (Conteh-Morgan, 2019:219).Savaşın amacı; diğer etnik grubun ele geçirilmesi, ortadan kaldırılması ve toplu katliam yoluyla topraklarının tamamından veya bir kısmından çıkarılması olabilir.Bu tür soykırıma; Yugoslavya Federasyonu’nun dağılmasıyla birlikte Sırpların, Boşnaklara yönelik uyguladığı şiddet politikası örnek gösterilebilir.Ayrıca sömürgeci olarak Hollanda’nın Ruanda’dan çekilmesiyle birlikte Hutu ve Tutsiler arasında yaşanan çatışma ve bu çatışmanın ortaya çıkardığı soykırımı; pragmatik ve cezalandırıcı soykırım ile ortak özellikler taşıdığı söylenebilir.Tüm bunlara ek olarak işgal altındaki ülkeden hegemonik gücün çekilmesi ile birlikte yönetimi ele geçiren ve ülkede kontrolü sağlamaya çalışan siyasal iktidarın azınlık grubu asimile etme, ortadan kaldırma ya da topraklarından çıkarma girişiminin sonucu olarak soykırım veya katliam meydana gelebilir (Conteh-Morgan 2019:219-231).

Soykırım eyleminin psikolojik boyutu ile ilgili çok sayıda ampirik çalışma gerçekleştirilmiştir. Ancak bu çalışma ile bağlantılı olarak biz bu eylemin psikolojik

boyutu olarak Kolektif Patolojik Narsizm konusuna değinmeliyiz. Soykırımda önemli bir faktör olan kolektif patolojik narsizm; bir bütün olarak grup ya da grup üyelerinin etnik veya dini boyutta bir topluluk olarak diğer gruplardan üstün olduklarına inanmaları ve bu üstünlüklerinin de diğerleri tarafından kabul edilmesini istemelerini ifade eder. Mensup olunan ulus ya da ülke ile gurur duymaktan ve onu sevmekten çok daha farklı olan kolektif patolojik narsizm; bir bütün olarak grup üyelerinin benzersiz olduklarını düşünmeleri, empatiden yoksun olmaları, diğer grupların düşünce ve isteklerini yok saymaları, başarısız olduklarında ya da sınırlandırıldıklarında öfke ile birleşik kibirli tutum sergilemeleridir. Kolektif patolojik narsizm; anti-sosyal davranış sergilemek, örtbas etmek ve toplu şiddet eylemlerine başvurmak ile sonuçlanır (Ph. D. Vaknin, 2001:2). Bu kolektif şiddet eylemlerinden birisi de “etnik temizlik” olgusudur.

Kolektif bir kimliğe sahip oldukları için yeni fethedilen topraklardaki azınlık gruplar, iktidarı ele geçiren seçkinler tarafından her zaman tehlikeli görülmüştür. Bir devlet politikası olarak “temizlik” ilk olarak Asurlular tarafından; fethettikleri topraklardaki yaklaşık 4.5 milyon insanın başka bölgelere sürülmesiyle ortaya çıkmıştır. Topraklarından sürülenler ise daha çok şehirliler, elit kesim ve üst sınıftır. Çünkü yerleşik ve lider tabakadan yoksun bir halkı yönetmek ve başkaldırıları önlemek çok daha kolaydır. Bu ilk uygulamalar; etnik kimliğe haiz gruplara yönelik temizlik faaliyetlerinin, etnik direniş ve ulus bağımsızlık mücadelelerinin yeni olmadığını ortaya koymaktadır (Bell-Fialkoff, 1993:110-121). Ancak “Etnik Temizlik” kavramı Yugoslavya’nın çöküşü ile birlikte gruplar arasında yaşanan şiddet olayları ile birlikte ortaya çıkmıştır. Sırpların, Boşnak ve Hırvatları yerlerinden etmek için uygulamaya koyduğu şiddet eylemleri ile birlikte 1992 yılında gerçekleşen İnsan Hakları Komisyonu özel oturumunda, uygulanan bu etnik temizlik faaliyetleri kınanmış ve etnik temizlik ifadesi ilk kez Birleşmiş Milletler literatürüne girmiştir (Mazowiecki & UN. Commission on Human Rights. Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in Bosnia and Herzegovina, 1992).

Tam olarak kesin bir tanım getirilemeyen etnik temizlik kavramı, egemenlik kurmaya çalışan etnik grubun, diğer etnik ya da dini azınlıkları çeşitli kolektif şiddet

eylemleri yoluyla, belirli bir bölge ya da ülkeden kovma ya da zorla çıkarması olarak ifade edilebilir. Tıpkı soykırımda olduğu gibi etnik temizlikte de hedef gruptan kurtulma amacı güdülür ancak asıl kast bakımından farklılık arz ederler. Soykırımda, hedef grubun tamamı ya da bir kısmını imha etme fikri yatar. Etnik temizlikte ise aralarında kısmi soykırımında olduğu çok sayıda yöntem ile hedef grubun ülkeden çıkarılması amaçlanır. Çünkü insanları kitleler halinde yok etmek hem zor hem de çok daha ağır uluslararası yaptırımlara neden olabilir (Manashaw, 2005:304-305). Etnik Temizlik uygulamasına hedef grubun elenmesi ve saf dışı bırakılması amaçlandığı için eylem çeşitliliği de geniş bir yelpaze içerir. Kolektif şiddet eylemleri olarak değerlendireceğimiz bu yöntemler arasında katliamlar, sivil yerleşimlerin, kültür varlıklarının ve ibadethanelerin bombalanması, seri infazlar, tecavüzler, keyfi tutuklama ve alıkoymalar, işkenceler, zorla yer değiştirme, taşınmazlara el konulması ve devredilmesi ile taciz eylemleri sayılabilir (Ramcharan 2011:1-16). Esas kast bakımından farklılık arz etse de etnik temizlik eylemi bazı durumlarda soykırımla sonuçlanabilir veya soykırım etkisi gösterebilir. Srebrenitca'da askerlik çağına gelmiş 8 bin Boşnak erkeğin kademeli olarak katledilmesi fiili olarak soykırım olarak değerlendirilebilir ancak soykırım yapıldığı iddiasıyla başvuru yapılan Uluslararası Ceza Mahkemesi, Sırpların asıl amacının; kadın, çocuk ve yaşlıların güvenli bölgeye tahliyelerinin gerçekleştirilmesi yoluyla Boşnak nüfusu ülkeden çıkarmaya çalıştıkları yönündeki etnik temizlik yapıldığı kanaatiyle sonuçlanmıştır (In the appeals Chamber, 2004). Bu yönüyle soykırım ve etnik temizlik olgularının hukuki olarak da birbirlerinden farklı oldukları sonucuna varılır.

Etnik temizlik uygulamasında yalnızca insanlara yönelik şiddet eylemleri yoktur. Aynı zamanda hedef gruba ait tarihi ve kültürel değerler de yok edilmek istenir. Bu aynı zamanda sürecin bir parçasıdır çünkü etnik ve dini yapı aynı zamanda kültürle de ilintilidir ve ulus kimliğinin bileşenleridir (Cebeci, 2008:1). Etnik temizlik, insanlarla birlikte onları temsil eden medeniyeti de ortadan kaldırmayı da içerir. Gitmeye zorlanan insanların aynı zamanda geri dönüşünü de engellemeye yönelik eylemler sürecini ifade eder. Bu süreçte tarihi eserler, kültür varlıkları, anıtlar, ibadethaneler hatta mezarlıklar bile ortada kaldırılmaya çalışılır.

Büyük savaşlar, çöküşler ve çok uluslu yapıların dağılması, 20. yüzyılın, soykırım ve etnik temizlik eylemleri ile daha çok anılmasına neden olmuştur. Özellikle etnik temizliğin, 21. yüzyılda da siviller ve masum insanlar üzerinde kötü etkiler bırakacak şekilde devam edegelen bir süreç ya da döngü olduğu değerlendirilmelidir. Her ne kadar insanlığa karşı işlenen suçlar kapsamında değerlendirilse de etnik temizlik uygulamalarının engellenmesi noktasında yavaş ya da pasif kalınmıştır. Dünyanın asıl gündemi olması gereken konulardan birisi; siyasi nedenlerle kolektif şiddet eylemleri ile birlikte etnik ya da inanç temelli hedef gruplarının yerlerinden yurtlarından edilerek kendilerine ait değerlerin ortadan kaldırılması ve birçok insanın mülteci durumuna düşürülerek birçoğunun yollarda ya da kamplarda hayatlarını kaybetmeleri olmalıdır.

1.2.5. Darbeler, İsyanlar ve Devrimler

Şüphesiz Dünya Tarihi boyunca çok sayıda devletin silahlı askeri gücü, siyasi iradeye müdahale etme gereği duymuştur ancak çağdaş askeri müdahalenin tarihi, Fransız Devrimine dayandırılır. Çünkü modern orduların ortaya çıkması ve işlerlik kazanması bu süreç ile aynı döneme rastlamaktadır (Finer 1962:6). Sosyal bilimlerde kavramlara yüklenen tanımlar farklılık içermekle birlikte darbe, olguya bakış açısı farklılığı nedeniyle farklı şekillerde ifade edilmektedir. En genel tanımıyla darbe; ordunun, sivil otoritenin yerini alması olarak ifade edilir. Kolektif bir siyasal şiddet hareketi olan darbeyi daha iyi kavramak için ayrıntılı tanımlara bakmak daha faydalı olacaktır.

Fransız ihtilali ile birlikte kazanılan halk ordusu anlayışından yola çıkılarak darbe; askeri güçlerin ya da bunların bir kısmının sivil desteği ya da sivil desteği olmadan devlet yönetimini görevden alması olarak tanımlanırken (Fossum 1967:228-229) , “Coups and Democracy” isimli eserlerinde Marinov ve Goemans, bu aktörler arasında polis, lokal silahlı güçler ve gruplar ve yönetici elit içerisinde belli bir grubun da olabileceğini eklemektedirler (Marinov ve Goemans 2014:5). Darbe kavramını anlamlandıran bir başka tanım ise siyasi otoriteyi devirme güdüsüyle harekete geçen devlet içerisindeki elit bir grubun şiddet kullanımı yada baskı yolu ile eylemini hızlı bir şekilde başarıyla gerçekleştirmesidir (O’Kane 1987:21). Bu

tanımlama darbeyi; kitleler tarafından gerçekleştirilmeyen, hızlı bir şekilde gerçekleştirilen ve eyleme geçmeksizin tehdit ve baskı yolu ile de gerçekleştirilebilen bir olgu olarak tarif eder. Darbenin gerçekleştirilmesi için öngörülen süre mevcut konjonktüre göre değişebilir ancak sürecin uzaması darbenin başarısızlık riskini de artıran bir faktördür. O nedenle darbeyi gerçekleştirenler, geniş çaplı güç kullanımı içermeyen stratejik hedefleri ele geçirmeyi ve kilit isimleri devre dışı bırakmayı önceleyerek kontrolü hızlı bir şekilde sağlamayı amaç edinir (Pilster ve Böhmelt 2012:355-371). Belirli gruplar tarafından kısa sürede gerçekleştirilmesi darbeyi, diğer kolektif siyasal şiddet hareketleri olan isyan ve devrimlerden ayırır. Nitekim devrimler ve isyanlar kısa bir zaman içerisinde gerçekleşen siyasal şiddet hareketleri değildir. Bu nedenle darbe eylemi devrim sürecinin ancak bir parçası olarak gerçekleşebilir (Thompson 1972:458).

Darbeye yol açan faktörler, tıpkı tanımlama da olduğu bakış açısına göre farklılık gösterebilir. Sistemsel bakış açısına sahip olanlar, darbeyi dış etkiler çerçevesinde yorumlar. Bu görüşe göre büyük güçlere ekonomi ve askeri ya da kültürel olarak bağımlı olan devletlerde, darbe yaşanması noktasında dış etki önemli bir faktör olarak ortaya çıkabilir. Bu kapsamda dış güçler tarafından aktarılan talimat ile birlikte söylemler ya da yaptırımlar yolu ile işaret gösterilmesi de bir diğer dış kaynaklı etki olarak değerlendirilebilir (Thyne 2010:451). Darbe kültürü ya da tarihsel miras da darbeye neden olan bir diğer etken olarak değerlendirilir. Bu yaklaşım kapsamında; süregelen darbeler ve bu çerçevedeki alışkanlıklar, demokrasinin tam anlamıyla olgunlaşmaması, ordunun kendisini sivil toplumun temsilcisi görmesi ve güç boşluğunun askerler tarafından doldurulmak istenmesi gibi gelenekler darbeleri tetikleyebilir. (Emerson 1974:3). Yani devletlerin süregelen gelenekleri darbeye meyilli bir yapı ortaya çıkarabilir. Bir başka yaklaşıma göre ise darbenin asıl sebebi orduda değil rejimde aranmalıdır. Bu sava göre ülkedeki ekonomik bozulma ve rejimin sosyo-politik açıdan güçsüzleşmesi darbe nedeni olarak gösterilir. Ayrıca bu şekilde meydana gelen darbelerin büyük kısmı da başarılı olmuştur. Ekonomik sorunlar darbe ile doğrudan ilişkili olmadığı gibi siyasi otoritenin kırılabilirliğini artırarak darbeye yol açtığı ileri sürülmektedir (Thompson 1975:441). Bir diğer görüşe göre ise darbeler ordu içerisinde sistem kaynaklı nedenlerden ötürü ortaya çıkabilmektedir. Ordunun

kurumsal yapısı, görevlendirmeler ve ordu içerisinde ortaya çıkan gruplaşmalar ile birlikte ayrılan bu grupların çıkar çatışması, darbeye alt zemin hazırlayabilir. Darbe yapan elitler hem siyasi otoriteyi bertaraf eder hem de çatışma halinde olduğu diğer gruplara karşı da bir zafer elde etmiş olur (Janowitz 1964:6-10). Orduya yönelik herhangi bir reform beklentisinin darbeye neden olabileceğini öne süren düşünürler, dikta yönetimler tarafından demokrasiye karşı güçlendirilen askeri yapının, demokrasiye geçiş sürecini engelleyebileceğini ve bunun da darbe ile mümkün olduğunu belirtirler (Acemoglu vd,2010:1). Sınıfsal yaklaşım ise seçkin sınıfın koruyucusu haline gelen ordunun koruduğu grubun çıkarlarına yönelik herhangi bir devlet müdahalesi durumunda darbenin ortaya çıkabileceğini savunur (O'Donnell 1973:8). Çağdaş dönem pretoryan darbelerin ordu tarafından, orta sınıfın çıkarlarını daha alt sınıfların saldırısına karşı korumak için gerçekleştiği belirtilir (Huntington 2006:222).

Ayaklanma ya da başkaldırı kelimeleriyle de ifade edilebilen isyan kavramına yüklenen anlamlar ile ilgili çok sayıda tartışma yaşanmaktadır. İsyanı yüklenen anlamlar, kavramsal ve doktrinsel tartışmalar temelinde şekillenmektedir. İlkinde kavramın çerçevesine , yapısına , tanımına ve sürecine odaklanılırken ikincisinde ‘‘başkaldırı’’ gibi bir tasnifler yapmak yerine iç savaş, devletlerarası savaş, terörizm, anarşizm, devrim gibi kolektif siyasi şiddet hareketleri sınıflandırmalarının içerisinde yerleştirilmeye çalışılır. Fransız devrimi sırasında halkın toplu şekilde saraya doğru hücum etmesini Kral XVI. Louis, ‘‘İsyan bu’’ yorumu, Dük Liancourt tarafından ‘‘ Hayır, devrim bu’’ diye cevaplandırılmıştır (Arendt 2009:47). Doktrinsel kriterler bağlamında değerlendirdiğimizde ayaklanmalar; siyasi güdülü kolektif halk hareketleridir, kompleks ve değişken bir sistematığe sahiptir, stratejik ve taktiksel içeriklidir, kademeli uzun süreçlerdir ve gayrinizami harp unsurları barındırırlar. Kavramsal kriterler açısından değerlendirdiğimizde tanımsal olarak ayaklanmalar; siyasi bir otorite, otoriteden memnun olmayan bir grup ya da halk, otoriteden memnun olmayan topluluğun itaatsizliği, isyancıların örgütlü olması ve isyan hareketinin şiddet içermesi gibi olgular içerirler.

İngilizce akademik literatürden ‘‘rebellion’’ ya da ‘‘insurgency’’ kavramlarını

tez konumuzla daha çok ilişkindirerek bu tanımlamalar üzerinden gidersek isyan, bir ülkedeki belirli bir grup tarafından, siyasi otorite veya egemen yabancı kuvvetlere karşı şiddet kullanarak karşı gelmek, itaatsizlik eylemlerinde bulunmak, kontrolü ele geçirmek, kapsamlı haklar ve bağımsızlık elde etmek olarak değerlendirilir (Connable ve Libicki 2010:220). Belirli bir grup tarafından başlatılan başkaldırı eylemi sürecinde, tabiatı gereği halkın desteği de alınmaya çalışılır.Çünkü nihai sonuca ulaşmak ve hedeflenen değişimi gerçekleştirmek için isyan eyleminin kitlesel bir hareket haline gelmesi gerekir. Nitekim 1949 yılı tarihli 2 No'lu Cenevre Sözleşmesinde, başkaldıranlar "savaşan" olarak ifade edilmezken, isyan hareketinin kitlesel bir eylem haline gelmesi ile birlikte eylemciler de "savaşan" olarak nitelenir (The Geneva Conventions of 12 August 1949). Çünkü Kitlesel isyan hareketi ise iç savaşı beraberinde getirir."Rethinking Insurgency" isimli raporunda Steven Metz, soğuk savaş dönemi ayaklanmalarını "güç ve aktörler" bağlamında değerlendirerek 4 tipe ayırır. Bunlardan ilk ikisini; isyancılar ve isyan bastıranlar, isyancılar ve isyanı bastıranları destekleyen diğer devletler olarak sıralayan Metz, üçüncü ve dördüncü güçlerin daha da önemli hale geldiğini belirtir.Bunlar ise sırasıyla; isyancılar ve kontrgerillalar dışındaki silahlı unsurlar ile çatışmayı şekillendiren silahsız unsurlardır.Üçüncü güçler; devlet zayıf olduğunda ve güvenliğini sağlayamadığında ortaya çıkan paralı askerler, suç örgütleri ve özel askeri şirketlerdir.Dördüncü güçler; yabancı veya çok uluslu şirketler, uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları, medya ve diğer bilgi kuruluşlarıdır (Metz 2007:12-42).Üçüncü ve dördüncü güçler isyan sürecini önemli ölçüde etkilerler ancak belirleyici unsur isyancılar ve isyancıları bastıranları destekleyen diğer devletlerdir.

Günümüzde ayaklanma ve terörizm karşılaştırılması yapılarak benzerlikler ve farklılıkları ortaya koyan çalışmalar ve düşüncüler vardır.Kilcullen, terörizmin bir yöntem olarak, ayaklanmalarda bir alt eylem olarak kullanıldığını ileri sürer ancak başkaldırı olgusunun terörizmden farklı olduğunu belirtir.Ona göre her ne kadar şiddet eylemleri araç olarak kullanılsa da isyan hareketi, toplum temelindeki zorlayıcı güç ve buna yönelik şikayetlerin temsilcisi olarak değerlendirilir.Bu bakış açısı terörizmle ile başkaldırı karşılaştırmasındaki kavramsal ve anlamsal farklılıkları da ortaya koyar.Bu karşılaştırmaya göre terörizmin aksine ayaklanma; temsil özelliği taşır, fikirler ve

gönülleri kazanmayı amaç edinir.Kolektif şiddeti siyasi ve askeri stratejiyle bir araya getiren isyancılar, şiddeti amaç değil araç olarak kullanır. Terörizm ise şiddetin merkezindedir.Siyasi otoritenin problemi olarak görülen isyanı önlemek için önce asilerin stratejisi ve ideaları ortadan kaldırılmaya çalışılır.Terör ile mücadelede ise şiddet faaliyetlerinin faillerine odaklanılır (Kilcullen 2005:599-615).

Belirli bir grubun siyasi otoritenin yerini alması, isyan hareketi ile yapılmadığı takdirde, askeri darbe ya da bir komplo ile gerçekleşir. Yani sıra dışı bir durum olmadığı takdirde yönetici elitin bir başka grup tarafından bertaraf edilerek köklü ve nitelikli değişimler yaşanması sadece darbe ya da ayaklanmanın sonucu olarak değerlendirilir (Brinton 1965:3). Şiddet yoluyla ve ani şekilde yaşanan bu kapsamlı ve anlamlı değişim “devrim” olgusu ile karşılanır.Kavramsal olarak ise devrim, bir ülkenin yönetim şeklini, sosyo-politik kurumlarını ya da yönetici seçkinlerini alaşağı ederek yenisi ile değiştirmek ve yeni bir biçim vermek olarak tanımlanır (Revolution, dictionary.cambridge.org).

Devrimin bazı durumlarda “ihtilal” olarak algılanabileceği ancak karışık, düzensiz ve bozuk anlamları içerdiği için “ihtilal” kavramı daha çok ayaklanma olarak değerlendirilebilir.”Türk Devrim Tarihi” isimli kitabında Toktamış Ateş, isyan hareketlerinin devrime evrilmesi için arkasından yenilik hareketlerinin hızlı bir şekilde yapılması gerektiğini belirtir.Şayet mevcut sistemde herhangi bir değişikliğe gidilmeden, ayaklanma yoluyla siyasi otorite ve hükümet değişikliği askeri darbe olarak nitelendirilir (Ateş, 2017).Karşı devrim kavramı ise gerçekleştirilen devrimi bertaraf ederek ve devrimin beraberinde getirdiklerini işlevsiz hale getirmektir.

İlk olarak doğa bilimleri literatürüne Kopernik tarafından dâhil edilen, “devrim” terimi ilk kez siyasi olarak İngiltere İç Savaşı sırasında Rump Paramentosunun 1648 yılında devrilmesinden sonra kraliyet yönetiminin iyileştirilmesi nedeniyle kullanılmıştır.Yani aslında yeni yönetim biçiminden eskisine dönüş yapılmıştır (Arendt 2009:310).Ancak eskiye dönüş için başlatılan devrim hareketleri, sürecin farklı şekilde gelişmesi ile birlikte yeni bir sürece evrilebilmekte ve farklı şekilde sonuçlanabilmektedir. Amerikan Bağımsızlık Savaşı’nda isyancılar,

en başta İngiliz Monarşisini ve sömürgeci yönetimi geliştirdiklerine ilişkin birtakım görüşleri savunurken daha sonra tutumlarının değişmesi ile birlikte Büyük Britanya İmparatorluğu ile girilen mücadele sonucu Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığı elde edilmiştir (McCullough, 2015).

Kurulu hükümetin güç ve şiddet kullanılarak anayasal olmayan şekilde devrilişi olarak ifade edilen devrim olgusunda meşru yönetim arayışı ön plana çıkar.Mevcut yönetime yitirilen saygı ile birlikte önce anlaşmazlıklar daha sonra ise kavga ve ayrışmalar ortaya çıkar.Toplumsal kitleler mevcut kurulu hükümeti meşru olarak görmemeye başlar ve yeni bir meşru iktidar arayışına girer.Bu arayış mevcut hükümetin varlığını koruması konusunda ısrarcı olması ile birlikte çatışma gerçekleşir.(Güngör 2007:73). Bakış açısına göre iç savaş ya da ayaklanma olarak nitelendirilen bu çatışma sırasında taraflar diğer bir devlet desteğine ihtiyaç duyabilir. Bu durum meşru yönetim arayışı içerisinde olan asiler için bir diğer "meşru yönetim alternatifi" de oluşturabilir.Ayaklananlar, devrim gerçekleştirdiği takdirde kendi yönetimlerini oluşturmakla birlikte geçici ya da kalıcı olarak başka bir kurulu iktidarı "meşru yönetim" olarak tanıyabilir.

Kapsamlı toplumsal dönüşümler, şiddet ya da şiddet tehdidi olmadan devrimci olarak nitelendirilemezler.Çünkü bazı toplumlar devrimci şiddet yerine, şiddet içermeyen yöntemleri tercih ederler.Çünkü politik açıdan belirli bir gelişmişlik düzeyine erişen toplumlar için şiddet, en son başvurulacak yöntem olarak görülür.Bunun nedeni ise bu tür toplumlarda devrimci eylemlerin şiddet sınırını aşması durumunda toplumdan göreceği desteğin de azalmasıdır.Ancak hoşnut olunmayan sistemin toplumu çok daha kötü duruma düşüreceği öngörüldüğünde toplumsal dinamikler harekete geçerek son çare olarak devrim şiddetine başvurur.(Johnson 1982:91).Ancak bazı düşünürler barışçıl devrim olarak nitelendirilen "şiddetsiz devrim" savı üzerinde dururlar.Buna örnek olarak ise soğuk savaş döneminin son dönemlerinde Doğu Avrupa'daki komünist rejimleri sona erdiren başkaldırı hareketleri gösterilir.Ancak şiddet kullanılsa bile şiddet tehdidinin de devrim eyleminde etkin olduğu bir gerçektir.Bu durumu şiddetsiz bir devrim olarak yorumlamak yerine şiddet tehdidinin etkin olduğu bir yöntem olarak değerlendirmek

daha doğru olacaktır (Katz 1997:1-25).

1.3. KAVRAMSAL DEĞERLENDİRME

Kolektif Şiddetin temelinde yatan nedenler her ne kadar davranışsal, fikirsel ve ilişkisel olarak değerlendirilse de kitlelerin şiddet yöneliminin bu 3 parametre çerçevesinde ele alınması daha doğru bir tercih olacaktır.Şiddeti toplumsal düzeyde değerlendirmek için öncelikle toplumu oluşturan bireyi ele almak gerekir.İnsan, iç güdüsel olarak şiddete meyilli bir varlık olmasına rağmen çevresel etkileşimler neticesinde bu güdüsü bastırılır ve “şiddet” eğilimi bu çevresel etkileşimler sonucu karakterize edilir.İnsanın davranışsal olarak sahip olduğu şiddet eğilimini karakterize eden fikirsel boyuttur.İlişkisel boyut ise birey temelinde başlayan şiddet yönelimine toplumsal bir nitelik kazandırır.Çünkü toplumsal ilişkiler insanın kısıtlı çevresindeki fikirsel etkileşimlerden ziyade ilişkisel etkileşimler sonucu şekillenir ve kolektif şiddete yön veren de ilişkisel boyuttur.Bireyin kökeninde yatan şiddet, fikirsel etkileşimlerle kazandığı idealar; bireyin diğer bireylerle kurduğu ilişki ile birlikte kolektif nitelik kazanarak toplumsal hale dönüşür.

Kolektif siyasal şiddet, eylemcilerin sahip oldukları siyasi idealar kapsamında savaşım ve çaba gösterdikleri kurulu düzenin hatlarını test ederek siyasi gidişatı yönlendirmek için şiddetin araç olarak kullanıldığı ve dayanışma ile çatışma durumları içeren toplu şiddet eylemlerini ifade etmek için kullanılır (Ün ve Timur, 2016:566).Kolektif siyasal şiddet eylemleri ile uygulayıcıların eylemlerini haklı ve meşru bir zemine oturtma gayretleri ve bunu kavramsal fenomenler çerçevesinde kimlik kazanımı güdüsüyle simgesel bir kapsamda geliştirmek, bu süreci şiddet eylemi ile birlikte götürmeyi hedefler. Bu nedenle kolektif siyasal şiddet eylemleri ile verilen zarardan daha çok bıraktığı sembolik anlam daha önemlidir (della Porta 1995:8)

Kolektif Siyasal Şiddet kavramı ile ilgili ortak bir tanım yaparsak de,kolektif şiddet eylemleri olgusal olarak çeşitlilik arz eder.Ancak bu eylem çeşitliliği ilişkisel anlamda birbirlerinin sebep ve sonucu olarak da gerçekleşebilir. Buna ek olarak Kolektif siyasal şiddet uygulamaları birbirinin alt eylemleri olarak da karşımıza çıkabilir.Örneğin terörizm, isyan değildir ancak kolektif şiddet eylemi olarak terör,

asiler tarafından bir alt eylem olarak kullanılabilir. Bu durum belirli bir düzlemde süreç dizilerinin değişen zaman ve olgulara göre başlayıp bir süre devam etmesi ve sona ermesi şeklinde açıklanabilir. Örneğin; isyan ve darbe devrim ile sonuçlanabilir. Soykırım veya devrim olguları iç savaşın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. İki devlet arasında meydana gelen savaş ile birlikte ekonomik ve siyasal açıdan oldukça zayıflayan bir ülkede rejime yönelik hoşnutsuzluk ortaya çıkabilir. Bu durum dolaylı olarak da olsa ayaklanmayı tetikleyebilir. Bunun yanında herhangi bir etnik ya da dini azınlığa yönelik etnik temizlik ya da soykırım eylemi iç savaş meydana getirebileceği gibi bir diğer devletin etnik ya da dini azınlığa destek vermesi ile birlikte devletler arası bir savaş da cereyan edebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Gerek davranışsal gerekse sistemsal yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılan Kolektif Siyasal Şiddet Eylemlerinin büyük çaplı yıkımlara ve ölümlere yol açtığı açıktır. Uluslararası bir davranış biçimi olarak ele alınan iç savaşlar, günümüzde devletler arasında en sık görülen çatışma biçimidir (COW). Bununla birlikte iç savaşlar, devletlerarası savaş dışındaki kolektif şiddet hareketlerini kapsayıcı bir nitelik taşır. 'İç Savaşlar' doğrudan yıkıcı, süregelen askeri çatışmalardan daha az ölümcül ama eşit derecede istikrarsızlaştırıcı toplumsal çatışma biçimlerine kadar çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilir. Bazen darbe ve darbe girişimleri, İç Savaşa giden sürecin ateşlenen fitili olabilirken büyük insan kayıplarına yol açan soykırım gibi şiddet faaliyetleri de iç savaşın bir süreci şeklinde ilerleyebilir. Terörizm ise iç savaş sürecinde uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkabilir. Devrimler, iç savaş sürecinin bir sonucu olarak gerçekleşebilir ya da iç savaş, ulusal bir boyuttan çıkarak uluslararası bir mesele haline de dönüşebilir. Nitekim iç savaşın; devletlerarası bulaşıcı bir etki gösterdiği, uluslararası aktörlerde güvenlik ikilemi ve tehdidi ortaya çıkardığı söylenebilir. Güvenlik ikilemi ve tehdidi artan devletlerin komşu ülkede meydana gelen iç savaşa müdahalede bulunma davranışı, tehdit algısı ve güvenlik ikileminin sonucudur. Bunun yanında devletler komşu ülke içerisinde kültürel, etnik

ve dini bağları olan grupların karşı karşıya kaldığı güvenlik tehdidi durumlarında da müdahale etme güdüsüyle hareket edebilirler. Ancak iç savaş nedeniyle güvenlik tehdidi ve ikilemi güdüsüyle harekete geçerek iç savaş yaşanan ülkeye müdahalede bulunmak için en az bölgesel güç ölçeğinde olunması gerekir.

Bir ülkedeki dışlanan büyük bir azınlık unsurun bölgesel bir güç olan komşu bir devlet ile olan etnik ve dini bağı, o ülkedeki çatışmayı tırmandıran bir etki yaratacaktır. Etnik ve dini farklılıkları nedeniyle baskı altında tutulan ve dışlanan azınlık grup, akrabalık ilişkisi bulunan bölgesel bir güçten, çatışma içerisinde bulunduğu hükümet aleyhine destek alır. Böylece caydırıcı nitelikleri azalan hükümet ile azınlık grup arasındaki çatışma da tırmanır. Ulus ötesi bağlantıları nedeniyle kendisi için tehdit olarak gördüğü azınlık grup nedeniyle güvenlik ikilemine giren hükümet, etnik temizlik ve katliam gibi kolektif şiddet araçlarını kullanabilir. Bu durum ayrılıkçı isyan hareketlerini de hızlandıran bir etki yaratacak daha sonra ise iç savaşa neden olacaktır. Bu durumda bölgesel güç, akrabalık ilişkisi bulunan azınlık grubun güvenliği için doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulunabilir. Finansal ve lojistik desteği desteği içeren dolaylı müdahaleleri ve çeşitli yaptırımları iç savaşı sona erdirmeye yönelik girişimler olarak düşünemeyiz. Ancak doğrudan bir askeri müdahale, iç savaşı sona erdirebilir. Böylece devletler arası savaşa evrilen iç savaş, uluslararası bir mesele haline gelmiş olur.

Devletler arası işbirliği komşu ülkeler arasında uzak ülkelere nazaran daha yoğun bir şekilde sürdürülürken çatışma gibi tersi durumların komşu devletler arasında cereyan etme olasılığı birbirine uzak ülkelere nazaran daha yüksektir. Mekansal yakınlık boyutu ile ele alındığında, devletler arasındaki çatışma ve işbirliğine dayalı etkileşimler, fırsatların yanı sıra liderlerin belirli davranış türlerine katılma istekliliğini de artırır. Yapılan araştırmalar, komşu devletlerin müdahil olması durumunda; iç çatışmaların uzamsal bulaşma ve yayılma riskini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Gleditsch, 2007:5). Bu nedenle iç savaş, neredeyse her zaman komşu devletleri etkilediği ve bu nedenle bölgesel istikrarı baltaladığı için uluslararası bir sorun olarak değerlendirilmelidir.

İç Savaşın uluslararası faktörlere sahip bir model olarak ele alınması, yerel değişkenlere sahip modellerle ilişki kurulmasından daha faydalı olacaktır.Çünkü bir devlette cereyan eden iç savaş, o devlet içerisindeki nitelikler veya süreçlerle tam olarak açıklanamaz.İç savaşların dinamiklerini ve çözüm umutlarını anlamamız için hem devlet içerisinde hem de ulus ötesi etkileşimlere katkıda bulunan potansiyel faktörleri ele almamızı gerektirir.

Bu çalışmada; ölümcül bir kolektif şiddet hareketi olan iç savaşların nedenlerini uluslararası perspektif temelinde davranışsal, nitel ve psikolojik boyutlarıyla ele alarak, soykırım giden süreçte; iç savaşa yönelik çözüm odaklı müdahale neticesinde devlet içi çatışmanın devletlerarası çatışmaya nasıl dönüştüğünü ele alacağız.Kuramsal çalışma kapsamında demokratik olmayan, iç çatışma alışkanlığı kazanmış ve etnik gruplarla gelir paylaşımı içerisine girmeyen devlet içerisindeki azınlık grupların kalkışma yönelimini, etnik ve dini bakımdan farklılık arz eden büyük bir azınlık gruba yönelik etnik temizlik ya da katliam tutumunun çatışmayı tırmandırdığını, dışlanan ve baskı altında tutulan azınlık grubun akrabalık ilişkisi bulunan komşu bölgesel gücün, çatışmanın yayılma etkisi nedeniyle girdiği güvenlik ikilemi ve bağ kurduğu gruplara yönelik tehdit algısı ile birlikte iç çatışma içerisindeki devlete müdahalesini inceleyeceğiz.Ortaya koyacağımız argümanlar son dönemde Afganistan'da yaşanan ve yaşanacak olan süreci doğrular nitelikte olacaktır.Nitekim uzun süredir çatışma içerisinde bulunan Afganistan'da ABD güçlerinin çekilmesinin ardından iktidarı devralan Taliban Yönetimi'nin etnik ve dini temelde azınlık gruplara yönelik baskı ve dışlama politikası, çatışma iklimini tırmandırmakta ve bu durum komşu devlet İran'ın dikkatini çekmektedir.

2.1. İÇ SAVAŞIN KURAMI

İç savaşlar bir devletin çöküşü, parçalanması ve bölünmesi ya da isyancıların çatışmasından çok daha fazlasını ifade eder.Çünkü her ayılanmanın ve bunun yol açtığı iç savaşın kendine has özellikleri ve belirli karakteri vardır.Bununla birlikte iç savaşlar; doğrudan, yıkıcı, tekrarlanan askeri çatışmalar ve daha az ölümcül olsa da eşit derecede istikrarsızlaştırıcı çok sayıda kolektif şiddet biçimleri olarak karşımıza çıkabilir.(Kennedy-Pipe ve Jones 1998:1).Nitekim iç savaşlar devlet içerisinde cereyan

eden bir çatışma durumu olsa da ulus ötesi etkileşimleri olması nedeniyle uluslararası bir olgu olarak değerlendirilmesi gerekir. Aynı zamanda belli başlı bir kolektif siyasal şiddet eylemi olmasından ziyade kolektif şiddet biçimlerini barındırın kapsayıcı bir niteliğe haizdir.

İç Savaşı tanımlamak için yapılan çalışmalar, bu fenomenin daha çok mutlak ölümlü sayıları üzerinden olmuştur. “Correlates of War” (COW) projesine göre devlet içi cereyan eden bir çatışmanın iç savaş olarak tanımlanabilmesi için yılda en az 1000 ölüm yaşanması ve bu ölümlerin de süregelmesi gerekir (Intra-State War Data (v5.1), COW). Ancak araştırmacıların bir kısmı, literatürde kullanılan 1000 ölüm eşiğinin doğası gereği doğru bir tarafı olmadığını ve bu eşiğin katı bir şekilde uygulanmasının, iç savaşın diğer tüm özelliklerini karşılayan birkaç vakayı elememize neden olabileceğini belirtirler. Araştırmacılar, iç savaş ölümlerinin çarpık dağılımını göz önünde bulundurarak tek bir kesme noktası yerine bir aralık kullanmanın çok daha iyi sonuç verebileceğini düşünürler (Sambanis 2004:820). Ayrıca ülkelerin nüfus büyüklüğüne ve çatışma alışkanlıklarına göre de ölüm sayıları görece fazla ya da az olabilir. Bu durumda çatışma alışkanlıkları daha fazla ön plana çıkar. Çünkü nüfus olarak büyük ancak çatışma alışkanlığı olmayan bir ülkede yılda 500 ölüm bile fazla bir rakam olarak algılanabilirken nüfus olarak daha küçük ölçekli ancak sürekli çatışmaların yaşandığı bir ülkede 1000 ölüm normal karşılanabilir.

Her ne kadar ölümler iç savaşın ciddiyetini doğrulasa da iç savaşın analiz edilmesi gereken başka boyutları da vardır. Burada çatışmanın süresi ve süreci, insani maliyetleri, coğrafi etki alanı ve yayılımı da değerlendirilmelidir. Süre boyutuyla ele alındığında bir çatışmanın başlangıcı tarihlenebilir. Burada tetikleyici olay başlangıç olarak kabul edilerek sürecin tırmanması ve ateşkes ya da zafer ile sona erer. Bu aralıkta cereyan eden uzun süreli çatışmalar kısa sürenlere nazaran yıllık bazda değerlendirildiğinde daha düşük ölüm eşiğine sahip olabilir. Örneğin 10 yıl devam eden bir iç savaşta yıllık ortalama 500 kayıp verildiğinde bu 5 bin kişinin ölümü anlamına gelir. Oysa ki 2 yıl devam eden bir çatışmada yılda 2 bin kayıp yaşanması toplamda 4 bin ölümün yaşanmasına neden olacaktır (Sambanis 2000:818). İç savaş sürecinde kesin ölüm rakamlarını elde etmek zordur. Çünkü taraflar kendi ölümleri ve

karşı tarafın ölümleri ile ilgili yanıltıcı bilgi verebilirler. Bu bilgiler sadece kolektif şiddet eyleminin doğrudan sonucu olan ölümler çerçevesinde değerlendirilir. Oysa ki iç savaşlar sadece şiddet eylemi sonucu değil istikrarsızlığın getirmiş olduğu bir takım olumsuzluklar nedeniyle dolaylı olarak da insani kayıplara yol açabilir. Bu nedenle iç savaşın sadece şiddet sonucu ortaya çıkan sivil ve askeri ölümleri ile birlikte hastalık ve açlık sonucu hayatını kaybedenler de bu değerlendirme içine alınmalıdır (Lacina ve Gleditsch, 2005:148). İç savaşın ciddiyetinin bir başka ölçüsü de coğrafi yayılımı ve etkileşim alanıdır. İlk olarak iç savaşın yaşandığı ülke başlangıç noktası olarak ele alınır. (COW) ve (Lujala vd., 2005:543) gibi bazı veri grupları savaşın nerede cereyan ettiği kadar taraflar ve müdahiller hakkında da bilgi verir. Böylece iç savaş olgusunda müdahil ülkeler farklı bir taraf olarak değerlendirilmesi mümkün hale getirilmiştir. Bunun yanında (Esty vd., 1998) araştırma ekibi savaştan etkilenen ülkeler için oransal bir sıralama ölçütü sunarken (Buhaug & Gates, 2002) çalışma grubu, askeri harekâtın nerede gerçekleştiğine ilişkin bilgilere dayanarak, çatışma merkezi belirleyerek dairesel bir etki alanı ortaya koyar.

İç davaların sonuçları, eyleme dönüştükleri ulusal sınırlar tarafından kısıtlanamaz. Bu nedenle çatışmaların optimum bir politika ile sınırlandırılması, bölgesel güvenliğin ve istikrarın sürdürülmesi açısından büyük önem arz eder. Bunun yanında iç savaşın dağılım etkisi sadece savaşın yayılmasıyla değil, aynı zamanda komşu ülkelerde yarattığı depresyonla da ilgilidir (Murdoch ve Sandler 2002:20-21). Bu bölgesel bağımlılık, dış aktörlerin iç çatışma ve iç savaşların yönetimine nasıl ve hangi koşullarda dâhil oldukları konusunda daha kapsamlı bilgiye duyulan ihtiyacı ortaya çıkarır.

Seçkin azınlığın şikâyetleri olarak değerlendirilen çatışmaya yol açan nedenler ile birlikte iç çatışma riskini belirleyen yerel ve ulus ötesi faktörler de ele alınmalıdır. Bu parametrelerde ortaya çıkan değişimler iç çatışmayı tırmandırarak motivasyon etkisi yaratabilir. Bir ülkede iç çatışma, topluluklar arası ya da toplum içi olarak ortaya çıkabilir. Topluluklar arası iç çatışmalar, etnik ve dini temelli çatışmalar; toplum içi çatışmalar ise ideolojik çatışmalar olarak ifade edilir (Licklider 1995:9). Topluluk içi çatışmalar, tek bir ulusal veya dini topluluk içindeki anlaşmazlıklardır. Bütün taraflar,

toplumun kimliği ve birliği konusunda hemfikirdir ancak devletin hangi ilkeler ve politikalar aracılığıyla yönetilmesi konusunda anlaşamazlar. Muhalif taraf, devletin bölünmesi veya yok edilmesinin değil, kontrolünün peşindedir. Buna karşılık, topluluklar arası çatışmalar; kendilerini farklı etnik, klan veya dini topluluklar olarak gören gruplar arasındaki anlaşmazlıklardır (Kaufmann 1996a:2).Etnik çatışmalar, ideolojik çatışmalara göre daha uzun sürme eğilimindedir. Yapılan bir araştırmaya göre çok fazla farklı etnik grup barındıran bir ülkede iç çatışma yaşanma ihtimali azalırken tek bir baskın etnik grubun olması durumunda iç çatışma yaşanma olasılığı tam tersi yönde artış gösteriyor (Collier ve Hoeffler 2004:56).İki ana kategoriye ayrılan iç çatışma riskini artıran faktörler genel olarak değerlendirildiğinde ; demokrasinin göz ardı edilmesi, düşük olan gelir dağıtımını konusundaki adaletsizlik, yakın bir zamanda çatışma yaşanmış ya da çatışma alışkanlıkları olunması, farklı etnik ve dini grupların heterojen yerleşimi, merkezden uzak dağlık ve ormanlık bir arazide bulunan bölgede ortaya çıkan şikayetler ve kutuplaşma gibi motivasyon kaynakları çatışmayı hızlandırır (Beck vd. ,1998:1260-1288).Bununla birlikte, potansiyel isyancılar, kolektif şiddetin sağlayacağı özel kazanç fırsatları tarafından da motive edilebilirler (Collier ve Hoeffler 2007:10).

Gledits, iç savaşın uluslararası bağlantıları üzerine yaptığı çalışmada, bir ülkenin iç çatışma riskini artıran 3 tür uluslararası bağlantı açıklar: politik, etnik ve ekonomik. Politik bağlantıyı siyasi lider çerçevesinde değerlendiren Gledits, demokrasi kurumunun güçlü olduğu ülkelerde liderlerin de komşu ülkelere yönelik şiddet eğilimleri noktasında kısıtlayıcı bir etki yaratacağını ileri sürerek, otokrasinin ön plana çıktığı ülke liderlerinin müdahaleci tutumu nedeniyle komşu ülkedeki iç savaş riskini artıracadığını ifade eder. Birçok iç savaşın imtiyaz, özerklik ya da bağımsızlık elde etmeye çalışan etnik gruplar tarafından çıkarıldığını belirten Gledits, çatışmaların genel olarak komşu devletlerdeki benzer etnik grupların üyelerini desteklemek isteyen devletler tarafından motive edildiğini ve buna ek olarak; diğer devletlerdeki akraba grupların ve diasporaların, isyanları harekete geçirmede ve finanse etmede önemli bir rol oynadığının altını çizer. Ticaret, devletler arasındaki uyumluluğun iyi bir gözlemlenebilir göstergesidir. Uluslararası ticaret, siyasi ilişkiler ve siyasi çatışmanın gelecekteki ticaret fırsatlarını bozma olasılığı ile ilgili beklentiler

altında gerçekleşir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde bir ülkeyi çevreleyen devletlerle ticaret entegrasyonu ne kadar büyük olursa, bir ülkenin iç savaş yaşama riski o kadar düşük olur (Gleditsch 2007a:9-11)

Çalışmanın bundan sonraki kısmında iç savaşa yol açan nedenler ile ilgili teorik yaklaşımları davranışsal, nitel ve psikolojik yaklaşımlarla ele alacağız.

2.1.1. İç Savaşın Nedenleri Üzerine Kuramsal Perspektifler

İnterdisipliner bir formasyona sahip olan Uluslararası İlişkiler disiplini, bu yönüyle ayrıcalıklı olarak nitelendirilir. Uluslararası İlişkiler profilini oluşturan; Jeopolitik, sosyo-psikoloji, ekonomi, tarih, hukuk, istatistik ve bunları besleyen diğer disiplinler iç içe geçmiş bir yapıyı ortaya koyarlar (Long 2005:78).Üst düzey etkileşime sahip disiplinler, temel kaygılar taşımadığı gibi söz konusu disiplinlerin çalışma sahaları ve teknikleri arasında da büyük farklılıklar bulunur. Uluslararası ilişkiler, birçok disiplinin aksine konuya doğrudan katılmayıp gözlem yürüterek çalışmalarını sürdürmeye çalışır (Fagen 1961:29-30).Zamansal baskı, maliyetlerin yüksek olması ve güvenlik endişesi nedeniyle olay dışında kalarak gözlem yöntemine başvurmak zorunda kalan Uluslararası İlişkiler disiplininde, verilerin derlenmesi de diğer disiplinlere göre daha maliyetlidir. Tüm bunlara gizlilik ve güvenilir bilgiye erişim probleminin de eklenmesi gerekir (Singer 1965:68-70).

Sosyal bilimler içerisinde yer alan bütün disiplinler doğrudan ya da dolaylı olarak birbirlerini etkilemişlerdir.Buna en iyi örnek olarak ise psikoloji ve sosyoloji alanından sonra siyaset bilimine de geçiş yapan davranışsalcılık gösterilebilir. Doğası gereği sosyal bilimlerin en temel sorunlarından birisi, temel öznelerin ve aktörlerin davranışlarının analiz edilmesi ve araştırmaların nasıl yönlendirilmesi ile ilgili problemlerdir (Schwab 1960:1-9).Bu problemin çözümüne ilişkin tartışmalar, kimilerine nitel yorum getirme kimilerine ise kantitatif çalışma yoluna gitme tercihini sunmuştur.(Reynolds, 1974).Bu çerçevede davranışsalcılar, Uluslararası İlişkiler disiplininde hâkim olan geleneksel yaklaşımları eleştirerek; olguları 'anlama' yerine açıklama temeli üzerinde durmuşlardır (Wendt 1998:101).

Davranışsal yaklaşım, uluslararası ilişkiler disiplininin temel aktörü olan devlet eylemlerini bilimsel yöntemler kullanarak açıklamaya çalışır ve ortaya çıkan sonuçlara ilişkin geleceğe dair öngörüler sunar. Ancak değişkenlerin istikrarlı bilgiler vermediği ve genellemelerin anlam ifade etmediği durumlarda ampirik çalışmaların da doğru bilgiler sunmayacağı bir gerçektir. Çünkü düzensizliğin hâkim olduğu ve genellemeler yapılamayan bir alanda ortaya konulacak ampirik sonuçlar, aktörlerin eylemlerini açıklamaktan da uzaktır. Çalışmanın bu kısmında İç Savaş olgusunu, ‘davranışsal’ kuram, nitel ve psikolojik perspektiflerle değerlendireceğiz. Ayrıca bu başlık altında bulunan ‘Üçüncü Devlet Müdahalesi’ eylemini de bu yaklaşımlarla ayrı başlıklar halinde değerlendireceğimiz için öncesinde böyle bir bilgilendirmeyi gerekli gördüğümü belirtmek isterim.

2.1.1.1. Davranışsal Kuramlar Perspektifinden İç Savaşlar

İç savaşla ilgili ampirik literatürdeki çalışmalar, iç savaşın oluşumuna ilişkin verilerin toplanması ve iyileştirilmesine ilişkin gelişmeler çerçevesinde ilerler. İç savaş verileri daha çok Correlates of War (COW) projesinden elde edilir (About the Correlates of War Project).Proje kapsamında ilk savaş listesi yayınlandığında, COW kodlama kuralları ile ilgili çok az emsal incelemesi yapılmıştır. Elde edilen verilerin kalitesinin nasıl iyileştirileceği noktasında ilk etapta açık bilimsel söylemlerden uzak birçok tartışma da yaşanmıştır. Ancak projenin nicel çalışmalar kapsamında hâkim bir pozisyonda bulunması ve büyük vakalarla ilgili ihtiyaç duyulan verilere ilişkin ortaya koyduğu iddia, birçok kantitatif araştırmacının küçük değişikliklerle COW projesine dayandığı gerçeğini gözler önüne sermiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi COW projesi, bir iç savaşı tanımlamak adına yıllık en az 1000 ölüm gerçekleşmesi şartı getirmiştir. İç savaşa ilişkin sayısal bir büyüklük ile getirilen bu tanımlama bir kısım araştırmacı tarafından eleştirilmiş ve farklı tanımlamalara dayanan yeni iç savaş listeleri hazırlanmıştır.(Sambanis, 2004:826).Ancak biz COW projesi çerçevesinde yapılan ampirik çalışmaların savaşın nedenlerine ilişkin ulaştığı sonuçları değerlendireceğiz.

İç savaşın nedenleri üzerine yapılan çalışmalarda ulaşılan bulgulara rağmen

tam anlamıyla bir fikir birliği oluşmamaktadır .Buna rağmen genel olarak ; yoksulluğun iç çatışma riskini artırdığı, etnik çeşitliliğin farklı varyasyonlarda sivil şiddet riski ile ilgili farklı sonuçlar ortaya koyabileceği, kolayca yağmalanabilen doğal kaynaklara olan aşırı bağımlılığın çatışma riskini artırdığı, dağlık ve ormanlık alanların ayaklanmayı kolaylaştırdığı bağıntıları kabul edilir. Bunun yanında politik şikayetler ve demokrasi yoksunluğu, rejim değişikliği, etnik diasporalar, ekonomik eşitsizlikler, etnik ve dini savaşların özellikleri, güvenlik ikilemi, coğrafi yayılma, sistem ve bölge özellikleri gibi nedenler üzerindeki tartışmalar devam etmektedir (Sambanis 2004:855-857).

Ampirik çalışmaların en önemli bulgularından birisi, geleneksel iddianın aksine etnik çeşitliliğin yüksek bir iç çatışma riskine yol açmadığı aksine azalttığı yöndedir. Ancak Collier ve Hoeffler tarafından gerçekleştirilen çalışma (Collier ve Hoeffler 2004:581), etnik çeşitliliğin aksine belli bir azınlık grubun egemenliğinin sivil şiddet riskini artırma özelliği olduğu bulgusuna ulaşır. Buna göre, çok yüksek düzeyde etnik farklılığa sahip ülkeler, etnik yerleşim bakımından homojen ülkeler kadar iç çatışma bakımından güvenilir olabilir.Yine Elbadawi ve Sambanis de benzer bir sonuca ulaşarak (Elbadawi 2000:4-8) etnik çeşitlilik ve iç çatışma riski arasında kayda değer bir parabolik bağıntı olduğunu öne sürerler.1970-1995 döneminde 46 Afrika ülkesinde meydana gelen iç çatışmaları ; etnik köken, ekonomik modernleşme, siyasi katılım açısından inceleyen Bates'in bulguları; etnik egemenliğin iç savaş riskini artırdığı, çeşitliliğin ise azalttığı yöndedir (Bates 2000:27-30).Etnik temelli savaşlar üzerine yapılan çalışmada ise kutuplaşmış dini bölünmeler ile etnik temelli iç savaşın yaygınlığı arasında doğru orantılı bir ilişki bulunduğu öne sürülür (Reynal-Querol 2002:28-29).Dolayısıyla iç savaş ve etnik kutuplaşma arasındaki pozitif yönlü bir ilişki, savaş ve etnik çeşitlilik arasındaki bir ilişkiden çok daha farklı bir yoruma sahiptir. Yine ampirik kuramsal literatür, savaşın etnik kimlikleri sağlamlaştırdığını ve savaşın başlangıcından önce etnik çeşitliliğin iyi idare edildiği devletlerde bile uzlaşmayı zorlaştırdığı da öne sürülür (Kaufmann 1998:155).Tüm elde edilen bulgular değerlendirildiğinde; ele alınan vakada taraflar arasındaki etnik ve dini farklılığın tam anlamıyla ortaya konulması, iç çatışma riski yaşanan etnik grubun büyüklüğü ve bu gruba yönelik ötekileştirme faaliyetlerinin yeterli derecede analiz edilmesi önemlidir.

Görünürde dini farklılık nedeniyle ortaya çıktığı düşünülen iç savaşın temelinde etnik farklılıkların da etkisi olabilir. Zira siyasi iktidarı elinde bulunduran egemen grup ile aynı dini bakış açısına sahip olan diğer gruplara yönelik baskı tutumu yaşandığı takdirde ötekileştirilen ve egemen gruptan hem dini hem de etnik olarak farklılık arz eden baskı altındaki grup ile ilişkilendirildiğinde vakanın da bu temelde değerlendirilmesi elzemdir (Cederman vd. 2009:8-31).

İç savaş üzerine yapılan bir diğer ampirik çalışma parametresi ise ekonomidir. İç savaş üzerine yapılan ekonomik çalışmalarda yoksulluk ve yavaş büyüme ile iç savaş arasında sağlam bir ilişki tespit edildi (Collier ve Hoeffler 2004:34-35), (Fearon ve Laitin 2003:27-28). Buna göre yüksek yoksulluk seviyesi ve yavaş ekonomik büyümenin, isyan hareketinin ortaya çıkmasının önemli belirleyicileri olduğuna yönelik bulgulara ulaşıldı. Gelir dağılımı ile ilgili verilere ulaşma kısıtını aşmak amacıyla farklı değişkenler aracılığıyla gelir dağılımı arasında bağ kurularak iç savaşın nedenleri üzerine de çeşitli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Çünkü bir gruba ait eğitim düzeyi ve bebek ölüm oranları doğrudan kişi başına düşen gelir ile ilgilidir. Buna göre eğitim seviyesi ve bebek ölümleri ile gelir dağılımı arasında ilişki kurularak elde edilen bulgularda; kişi başına düşen gelir miktarındaki artışa yönelik ekonomi politikaları, iç savaş riskini önemli ölçüde azaltmaktadır. Buna ilişkin ampirik çalışma bulgusu ; erkekler için ortaöğretime kaydolma oranının küresel ortalamasının yüzde 10 üzerine çıkarılması durumunda iç savaş başlama riskinin ortalama riski yüzde 30 oranında azalttığını ileri sürmektedir (Sambanis 2002:230).Bununla birlikte katma değeri yüksek ürünlere sahip olmaya başlayan ve bunun neticesinde kalkınma beklentisi içerisine giren ülkelerde gruplar arasındaki çatışma yoğunluğu azalır. Nitekim zengin toplumlar, çatışmaya yol açabilecek şikayetleri çözmek ve isyancı eğilimleri bastırmak için daha yetenekli bir duruma sahip olabilecektir (Gleditsch 2007:11-12).Buna rağmen yeterli teknolojik alt yapı olmaması nedeniyle işlenemeyen zengin doğal kaynakları, servete dönüşmediği için isyancı hareketin silah, yiyecek ve emek alımlarının finanse edilmesi için yağmalanabilir. Bu kaynakların yağmalanması, isyancıların nihai hedefi de olabilir. Bu nedenle, zengin doğal kaynaklara sahip ülkelerde iç çatışma yoğunluğu da fazla olur (Collier ve Hoeffler 2004:1).

Birçok araştırmacı politik Şikayetlerin iç savaşın birincil nedeni olduğunu öne sürer.Bu kapsamda ülke; eski ve yeni demokrasiler ile geçiş rejimleri ve otokrasiler olmak üzere 4 rejim kategorisine ayrılır.Her rejim çeşidi altında eşit sayıda etnopolitik grubun yaşadığı varsayılarak demokratik toplumlarda etnopolitik grupların isyandan ziyade protesto eylemine meyilli olduğu bulgusuna ulaşılır.Böylece iyi düzenlenmiş bir demokratik yönetimde şiddet üretme olasılığının da düşük olduğu sonucuna varılır (Gurr 2000:154-6).Elbadawi ve Sambanis'in yaptığı bir diğer araştırmada etnik parçalanma ve kutuplaşmanın iç savaş riskini artırdığı ülkelerde, demokrasinin çatışmaları yatıştırmada önemli lde etkili olduğu sonucuna ulaşılıyor (Elbadawi 2000:1-24).Sambanis buna ek olarak etnik savaşlar ve ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye nazaran etnik savaş ve demokrasi arasındaki ilişkinin daha güçlü olduğu bulgusuna ulaşmıştır (Sambanis 2001;280-281). Demokrasi düzeyi ve iç savaş ortaya çıkma riski arasında ters U şeklinde bir ekonometrik analiz yürüten Hegre, her türden rejim geçişlerinin iç savaş riski açısından tehlikeli olduğu sonucuna ulaşarak; otokrasilerin farklı rejimlere dönüşme ihtimalinin yüksek olması nedeniyle demokrasiye nazaran daha istikrarsız olduğunu bu nedenle de demokratik yönetimlerin daha az çatışma riskine sahip olduğunu savunmuştur (Hegre vd. 2001:34).

lke coğrafyasının isyan hareketini kolaylaştırabileceği yönünde gerçekleştirilen istatistiksel bir teste göre isyancıların dağlarda ve ormanlarda saklanması ova ve çöllere nazaran daha kolay olacağından, coğrafi özellikler ile i çatışma riski arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılır (Fearon ve Laitin 1999:19).Nitekim coğrafi yapının gruplar arasında kolay ulaşılabilir bir ortam sunması neticesinde etnik gruplar arasındaki geçişler daha kolay olacak ve i içe yaşama alışkanlığı ile birlikte daha homojen yerleşimler söz konusu olacak.Dolayısıyla coğrafi yapının heterojen gruplaşmalara yol açmadığı durumlarda sosyo-ekonomik anlamda olumsuz değişimler yaşanmasına rağmen etnik grupların ayaklanma yönelimi de azalmış olacak.Ayrıca engebeli ve ormanlık arazide yaşayan gruplar savunma anlamında daha avantajlı olacak ve çatışmaya girme yönünde daha rasyonel davranacaklardır.

2.1.1.2. Uluslararası İlişkiler Kuramında İ Savaşar

Davranışsal yaklaşımın olguları gözlemleme üzerine yoğunlaşarak vakaları ampirik bilimsel metodlarla açıklamaya çalışmaları gelenekselci teorisyenlerin tepkisine yol açmıştır. Gelenekselci perspektifin önemli isimlerinden olan Hans J. Morgenthau'ya göre ulusal ve uluslararası düzenin siyasal açıdan karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle kontrol altında tutularak öngörülebilir bulunması anlamında karmaşık ve güç bir durum ortaya çıkmıştır. Bu kaotik ortamda insan, nitelik olarak çok daha farklı bir yapıya sahip olduğu doğadan ayrı olarak ele alınmalı ve değerlendirilmelidir (Morgenthau, 1970). Nitekim davranışçı bakış açısının aksine gelenekselci bakış, insan faktörünü de göz önüne alarak olayları sosyo-tarihi olgularla ele almıştır.

Klasik realist yaklaşım, kolektif şiddet eylemlerini açıklarken insanın içgüdülerine iner. Çünkü insan varoluşu gereği saldırgan olmak zorundadır. İnsan, hayatta kalması için agresif tutum sergilemeli ve sahip olduklarını bu şekilde korumalıdır. İnsanın temel içgüdülerinden olan agresif tutumu, insanlar tarafından kurulan devletlerin davranışlarını belirler ve bu nedenle kolektif şiddet eylemlerinin temelinde de bu içgüdü yatar. Nitekim bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde ulusal ölçekte meşru iktidar ile isyancı grup arasında cereyan eden çatışmanın temelinde de bu içgüdü vardır (Schütt 2009:12). Şüphesiz bu bakış açısı uluslararası disiplin temelinde ortaya konulan klasik realist yaklaşımın ulusal ölçekte değerlendirilmesi bağlamında ortaya konulan bir çıkarımdır. Buna bağlı olarak gelişen ve devletlerin davranışlarını sistemsel açıdan irdeleyen neo-realizm ve neo-liberalizm teorileri ile iç savaşın nedenleri üzerine zengin bir kuramsal çerçeve ortaya koymak mümkün değildir. Ancak neo-liberalizm ile devlet dışı etnik ağların ve etnik çatışmalardaki ideolojik ve duygusal güdülerin rolü açıklanabilir. Bu nedenle daha çok devletlerarası davranışları açıklayan teorilerin nedensellik ilişkisini, Üçüncü Devlet Müdahalesi kısmında değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Uluslararası ilişkilerin ana teorilerinden olan inşacılık; inançların, tercihlerin ve kimliklerin inşasında siyasal ve sosyal etkilere odaklanan bir dizi önermeden oluşur (Horowitz, 1998:13-25). Yapılandırmacı literatür esas olarak; sivil şiddete ilişkin çalışmalarla, kimliğin kökenlerini belirlemek ve sosyal etkileşimlerin bir sonucu

olarak kimliğin evrim kalıplarını oluşturarak belirli sosyal sistemleri ve patolojik kimlik evrim kalıplarını sivil şiddetin ortaya çıkmasının nedeni olarak sunmaktır (Anderson 2016:37-47). İlkçilik (primordiyalizm), etnisiteyi, gruplar arası etkileşimleri, şiddet potansiyeli ile konsolide olan son derece güçlü bir ilişki olarak kaydederler. Gruplar arası kadim bir nefret taşınımı olduğunu düşünen primordiyalistler, etnik çatışmanın eski düşmanlık geleneklerine ve şiddetten kaçınmayı güçleştiren geçmiş vahşet hatıralarına dayandığını öne sürerler. Medeniyetler çatışması tezinin savunucuları ise karşıt gruplar arasında korku ve şiddete neden olan uzlaşmaz kültürel farklılıkların olduğunu savunurlar. Bu yaklaşıma göre ekonomik ve sosyal değişim, kıt kaynaklar için grup rekabetini hızlandırarak yoğunlaştırabilir, grup kimliklerini sağlamlaştırabilir ve çatışmayı teşvik edebilir. Bu açıklama, özellikle sınıf ayrışmaları ile etnik bölünmelerin paralellik gösterdiği durumlarda geçerlidir. Ayrıca etnik temelde çatışma, özel çıkarlar peşinde koşan ve etnik ağların varlığından faydalanan seçkinler tarafından ortaya çıkarılabilir. Bu seçkinler aynı zamanda sosyal olarak yeni etnik kimlikler inşa ederek, yeni sürtüşme ve çatışma kaynakları üretecek şekilde ırksal, dini ve dilsel bölünmeleri hızlandırarak yoğunlaştırabilir (Brown 1996:33-34), (Brass, 1985).

İç savaşın nedenlerine yönelik ekonomik çatışma teorileri iki jenerasyon olarak değerlendirilebilir. İlki, gruplar arası çatışmanın teşvik edilmesi için ekonomik modernleşmenin etkisinin vurgulanmasıdır. Zira sosyo-ekonomik düzeyde yaşanan hızlı değişimler gruplar arası rekabeti artırabilir. Bu yaklaşımın temsilcilerinden Newman, bu sürecin sadece etnik çatışmanın temelini değil; çatışma şeklini ve siyasi etnik eylemlerin başarı ya da başarısızlığını da açıklamaya çalışır (Newman 1991:452). Modernleşme kuramının Marksist olmayan varyasyonları, tıpkı Marksist yaklaşım gibi; modernleşmenin, tehdit algısı içerisindeki bireylerin ait olduğu etnik gruba yaklaşmasına ve geçmiş çatışmaların tekrar ortaya çıkmasını teşvik eden değişimlere yol açtığını öne sürer. İkinci jenerasyon yaklaşımlara göre isyan hareketinin ortaya çıkmasında, aşırı vergilendirmenin yanında kamulaştırma politikaları da etkili olabilir (Grossman 1995:191-212). Hirschleifer, iç savaşın birbiriyle etkileşimde olan üç belirleyicisi olduğunu öne sürer; tercihler, fırsatlar ve algılar. Buna göre bir çatışmada başarılı sonuç olasılığı algısı, çatışmadan beklenen net

faedahların hesaplanmasına yol aarak bir tarafın tercihlerini tatmin etmek iain Şiddeti bir strateji olarak kullanabilir (Hirshleifer 1995:9).

Bir ũlkede herhangi bir grubun savunma iai gũdüsüyle ortaya koyduğu eylemlerin, diğer gruplarda tehdit algısı yaratabileceği ve bu durumun iai savaşa neden olacağı fikrini Öne sũren rasyonel seaim yaklaşımı, bu durumu gũvenlik ikileminin çatışmayı tırmandırması olarak aıklar. Gũvenlik ikilemi, tarafların gũi artırımına gitmesine ve silahlanmasına yol aar.Bu durum karşısında gũvenlik ikilemi sarmalı tırmanır ve gerilimin artmasına neden olur (Fearon ve Laitin 1996:730).BÖylece başına buyruk hareket eden liderler iain de bũyũk bir fırsat ortaya aıkar. Bu tũr liderler, grupların korkularını manipũle ederek iai savaşın fitilini ateŐleyebilir. Nitekim gũvenlik ikilemi sarmalı ile birlikte gruplar arası Ön yargının ũst dũzey seviyeye ulaşması da grupların liderleri tarafından kolay bir Şekilde yŐnlendirilmelerine yol aar (de Figueiredo ve Weingast 1999:263).

İai Savaşı ve diğer kolektif Şiddet tũrlerinde ortaya aıkan taŐkın Şiddeti, duygusal motivasyon ile anlamlandırmaya aalıŐan psikolojik yaklaşım, tarafların soylarının tũkenme korkusu ve karşı gruplara yönelik Őnyargıların baskısı ile birlikte taraflar arasında kin, nefret ve Öfke hislerinin dũŐmanca bir tutuma yol aarak iai savaş ortamının hazırlandığını ileri sũrer. Kolektif siyasal Şiddet uzmanı Gurr, Şiddet becerisinin temelinde hayal kırıklığının uzun sũreli olarak aşırı bir biaimde hissedilmesi durumunda saldırgan bir tutuma ve Şiddete neden olacağını savunur (Gurr 1970:24).Bu sava göre, kişiler ve gruplar hakları ve bunun karşısında elde ettikleri arasında ortaya aıkan farklılıklarla birlikte hayal kırıklığı yaŐar ve bu durum gŐreli yoksunluk olarak aıklanır.Grup, bu durumun sorumlusu olarak hedefe koyduğu grubu gŐrdũėũ anda ortaya aıkan kızgınlık, kin ve nefret husumete dŐnũŐũr ve iai çatışma tırmanır.

Yapısalcı kuram, iai savaşın nedenlerine yönelik yapılan aalıŐmalarda, cereyan eden çatışmayı; kapsamlı sosyal, siyasal ve ekonomik parametrelerle aıklamaktadır. İai savaşa yol aayan unsurlar; yapısal, sosyo-ekonomik, politik ve algı temelinde incelenir. Bu araŐtırmalarda; gũiŐsũz devlet, gũvenlik endişeleri, etnik dağılım ve

sosyo-ekonomi gibi strüktürel etkenler üzerinde durulmuştur. Fakat tıpkı rasyonel seçim yaklaşımında olduğu gibi burada da liderlerin rolü ön plana çıkar. Çünkü incelenen faktörlerin iç savaş durumunu hazırlamasına rağmen seçkinlerin rolü burada ön plandadır. Nitekim çok sayıda ülkede benzer şekilde yapısal faktörler bulunmasına rağmen liderlerin ya da diğer elitlerin eylemleri, iç savaş yaşanması noktasında farklı sonuçlar verebilir (Brown 1996:33-34).

Etnik bağlar koordinasyonu kolaylaştırabilir ve güveni artırarak uygulama maliyetlerini ve anlaşmalardan ayrılma olasılığını azaltabilir. İş etkileşimi için bu etnik temel geliştirilirse, dışlanmış gruplar için mevcut fırsatları azaltan, kızgınlığı ve çatışmayı artıran etnik temelli ağlar yaratır. Böyle bir senaryoda etnik gruplar arası çatışma, bir koordinasyon oyununda bir kaza veya optimum olmayan bir denge ile sonuçlanabilir (Congleton 1995:94).

2.2. SOYKIRIM VE ETNİK TEMİZLİK KURAMLARI

Soykırım ve Etnik Temizlik ile ilgili kavramsal açıklamalara daha önce yer vermiştik. Ancak soykırım ve etnik temizlik kavramları zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanılabildiği gibi aynı kavramlar olarak da algılanabiliyor. Ulusal, etnik, ırksal veya dini bir grubu tamamen veya kısmen yok etmek için grup üyelerini öldürmek, grup üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar vermek, grubun fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok olmasına yol açacağı hesaplanan yaşam koşullarının üzerine grubu kasten yerleştirmek, grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler uygulamak ve gruba mensup çocukları zorla başka bir gruba nakletmek gibi eylemler soykırım olarak ifade edilir (UN-Definition). Uluslararası hukuk açısından hem bireysel hem de devlet olarak sorumlulukları bulunan soykırım eylemi için herhangi bir ölüm eşiği tanımlaması getirilmemiştir (Quigley 1998:369). Bununla birlikte soykırım eylemi, sadece öldürme fiillerini de içermemektedir. Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen soykırım eylemlerine bakıldığında bu görülecektir. Bu nedenle soykırım sadece kitlesel bir öldürme eylemi değildir ve kesin öldürücü olmayan eylemler de soykırım teşkil edebilir. Birleşmiş Milletler tarafından Güvenlik Konseyi'nin 780 sayılı kararı uyarınca kurulan uzmanlar komisyonunun nihai raporuna göre yeni bir kavram olarak literatüre giren etnik temizlik , ‘belirli bir bölgeden başka

bir etnik veya dini gruptan kişileri zorlamak veya korkutmak suretiyle bir bölgeyi etnik olarak homojen hale getirmek” olarak tanımlanmıştır (UNSC, 1992).

Görüleceği üzere etnik temizlik nihai olarak bir etnik ya da dini grubu belirli bir bölgeden çıkarmayı amaç edinirken, soykırım eylemi ile hedef grubu ortadan kaldırma güdüsüyle hareket edilir. Bir gruba yönelik kolektif siyasal şiddet eyleminin soykırım olarak tanımlanması için herhangi bir ölüm eşiği olmadığı görülecektir. Bu açıdan bakıldığında farklı etnik ve dini yapılara mensup çok sayıda etnik grubun yaşadığı bir ülkede, iktidar elde eden seçkin grubun, çeşitli güdü ve motivasyonlarla birlikte ülke içerisinde homojen bir demografik yapı oluşturma isteği ortaya çıkabilir. Bu arzu ile harekete geçen iktidar, kendisi için daha tehlikeli gördüğü gruplara yönelik soykırım eyleminde bulunarak, diğer grupları korkutarak ülkeden kaçırmak amacıyla hareket edebilir. Yani bu durumda soykırım eylemi ile tehdit olarak görülen hedef grup ortadan kaldırılırken, bu eylemin diğer etnik ve dini azınlıklar tarafından tehdit olarak algılanması sonucu ülkeyi terk etmeleri, iktidar sahibi grubun etnik temizlik yapmak için soykırımı araç olarak kullandığı gerçeğini ortaya çıkaracaktır. Nitekim uluslararası hukukta soykırım büyük bir suç teşkil ederken etnik temizlik faaliyeti uluslararası hukuk bağlamında katı sorumluluklar getirmez. Bu nedenle çalışmamızda ele alacağımız konunun kilit unsuru olması açısından soykırım eylemi üzerinde durmamız gerekecektir. Bu kapsamda soykırımın öncesi, süreci ve sonrası ile ilgili birtakım bilgiler aktarmamız elzemdir.

2.2.1. Soykırım Öncesi Dönemin Politik Süreçleri Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar

Soykırım, tarihin en eski kolektif siyasal şiddet eylemlerinden birisidir. Geçmişte birçok millet, ülke içi siyasal güç çatışması temelinde soykırıma maruz kalmıştır. Yıkıcı sosyal etkisine rağmen soykırım, kriminologlardan ziyade tarihçiler, siyaset bilimciler ve hukuk bilimcileri tarafından daha yaygın şekilde incelenmiştir. Çünkü soykırım, daha çok devlet tarafından organize edilir (Brehm vd., 2016). Diğer kurumsal ve örgütsel şiddet biçimleri gibi soykırım, tipik olarak yüksek derecede sosyal örgütlenme ile karakterize edilir. İsyân ve terörizm gibi soykırım da zaman içinde istikrarsızdır ve her gün veya her yıl gerçekleşmez. Çete bağlantılı şiddet

biçimleri gibi soykırım da genellikle faillerin emirlere uyduklarını iddia ettikleri bir itaat suçudur. Diğer birçok suç gibi soykırım da genellikle hem askerler hem de “sıradan vatandaşlar” dâhil olmak üzere ortak bir şiddet eylemi olarak icra edilebilir (Fujii 2009:11-18).

Demokratik yönetimlerin aksine soykırımın, otokratik yönetimlerde meydana gelme olasılığı daha yüksektir. Bir devlet eylemi olarak nitelendirdiğimiz soykırımın, siyasal gücü elinde bulunduran yönetim tarafından organize ve motive edilmesi tek başına yeterli değildir. Nitekim böylesi acımasız bir şiddetin doruğuna ulaşmak için birçok koşulun ve uygun zeminin de hazırlanması gerekir. Herşeyden önce belirtmek gerekir ki savaş alışkanlığı olan ve iç çatışma ikliminin yüksek olduğu ülkeler arasında katliamlar, norm haline gelerek birçok alanda etkisini gösterir. Öyle ki soykırımcı katliamlar, bu devletler tarafından bir misilleme aracı olarak da görülebilir. (Fein, 1993:84-85). Devlet suçu olarak ele alınan soykırım eylemi için 3 koşul öne sürülür: Ekonomik baskı, siyasal hedefler ve anomi (Merton 1938:672-682) tarafından motive edilen bir devlet, devletin enformasyon ve orduyu kontrol ettiği bir fırsat ile medya, kamuoyu ve siyasal baskı gibi kısıtlayıcı faktörlerin etkisizliği (Ross 2012:119).

Soykırım bağlamında devlet suçu üzerine teorileştirme ve araştırma, ağırlıklı olarak daha geniş örgütsel suç çalışma alanından elde edilen yaklaşımlardan faydalanır. Kolektif eylem teorileri makro düzeyde başlayarak mikro, orta ve makro düzeylerin nasıl etkileşime girerek soykırım mağduriyetine yol açtığını tartışır. Devlet suçu ve örgütsel suçla ilgili önceki araştırmalar makro, orta ve mikro düzeylerde karar verme analizinin önemini vurgulamıştır (Savelsberg 2009:478). Sudan’da meydana gelen Darfur olayları bağlamında Hagan ve Rymond-Richmod tarafından ileri sürülen kolektif soykırım teorisi süreci şöyle özetlemektedir: toprak rekabeti ve üstünlükçü ideoloji, bireyselleştirilmiş ırksal niyet, çılgın kolektif eylem ve sistem içinden gelen soykırımsal durum kalıplarıyla makro düzey (Hagan ve Rymond-Richmond 2008:165). Buna göre ülkede mevcut durumda gruplar arasında var olan rekabet temelli güç mücadelesi ve üstünlük kurma güdüsü, devlet eliyle egemen grup tarafından bireyselleştirilen ırksal niyete dönüştürülür. İrksal niyetin grup tarafından bireyselleştirilmesi kolektif eyleme geçiş sürecini yansıtır. Soykırım eylemi gerçekleşikten sonra ise ortaya çıkan sonuç ve bunun uluslararası çerçevede

yansımaları değerlendirilir.

Etnik ve dini olarak toplumlar, birkaç farklı gruptan oluşur. Sadece Kuzey Kore gibi homojen toplumlar böyle bir çeşitlilikten yoksundur. Bu gruplar ırklarına, etnik kökenlerine, dinlerine veya milliyetlerine göre bölünebilirler (Freeman, 1991:185-199). Ancak hiçbir azınlık grubu, kasıtlı olarak bir azınlık grubu olmak için örgütlenmez. Bu süreç, statü tanıma ve etiketleme yoluyla gelişir. Toplum bu şekilde farklı gruplara ayırmanın sonucu olarak azınlık ya da hedef grubun hızlı bir şekilde tanımlanabilir hale gelmesi, soykırımın uygulanmasını kolaylaştırır. Azınlık grubu, egemen grubun ve devletin sorunlarının günah keçisi haline gelir (Dutton, Boyanowsky, ve Bond 2005:458). Bu gruplar ayrıldıktan sonra, bireyin genel gruptan ayırt edildiği bireyselleşme süreci gerçekleşir. Bu ayrımcılık, bireyi daha büyük gruptan ayırmakta ve çoğunluğun gözünde 'öteki' haline getirmektedir. Soykırım bir devlete ait toplu eylem olduğu için devletin soykırım yapma niyetini sağlamlaştırma yeteneği, eylemin uygulanması için hayati önem taşır. Güçlü bir devlet için 'öteki' olarak ayrıştırılan grubun hedefe koyulması ve bu tehdidi bertaraf etmek için kolektivite oluşturmak nispeten basittir. Elitler, barış ve istikrar güdüsüyle tehlike olarak görülen 'diğerlerini' ortadan kaldırmak için çoğunluğu bir araya getirir. Kolektivite daha sonra bireyin gruba tabi olduğu kendi özel ideolojisini oluşturur ve grup seçkinlerinin kolektivitenin çıkarlarını ve eylemlerini dikte etmesine ve kontrol etmesine izin verir. Azınlık grubunun ikincil statüsü dayanılmaz hale geldiğinde, olası sonuç; şiddettir (Klein 2007:957-980).

Modern olarak nitelendirilen toplumların dışında kaldığı düşünülen geri kalmış- ilkel olarak tanımlanan topluluklar ve ülkeler aslında modern toplumlarla iç içe, ilişkili, etkileşim halinde oldukları için sosyo-psikolojik olarak dönüşümünü tamamlayamayan melez bir yapı meydana getirirler. Buna göre modern olarak nitelendirilen değerler, ortaya çıktığı Batı'dan tüm dünyaya dağılmış ve tarihsel, sosyal ve kültürel olarak farklı olan toplum ve ülkelere çeşitli şekillerde etki ederek yerleşmiştir. Dışarıdan aktarılan bu değerler, politik kimlikler ve kullanıma sokulan yeni söylemleri ile beraber şiddet eylemleri, iç çatışma hadiseleri ve katliamlara neden olabilmektedir. Post-kolonyal düzenin bir yansıması olarak ortaya çıkan bu durum eski sömürge ülkelerinde, modern politik sistemler ve etnik bir gruba dayalı politik

kimlikler yerleştirmeye çalışırken gücü elinde bulunduran grubun yanlış yönetim algısı ile birlikte uygulamaya konulan demokrasi anlayışı, totaliter bir siyasi yapıya dönüşür. Örneğin; Avrupalı Devletlerin gelmesi ile birlikte Ruanda'da gruplar arasında çatışmaya yol açmayan farklılıklar, etnik sınıflandırmalara maruz bırakılmış ve bu durum ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, güvenlik ikilemi ve kolektif ırkçı bireyselleştirme ile birleşerek katliamları beraberinde getirmiştir. Soykırımın önlenmesi noktasında toplumların modernleştirilmesi yönündeki bakış açısının aksine Bauman, bu suçun aslında modernizasyonun bir sonucu olduğu ileri sürer (Bauman, 2002:9-17). Nitekim modern anlamda tanımlanan soykırım suçunun yaygın ve daha sistematik şekilde uygulanır hale geldiği de açıktır. Siyasi erklerin, toplumlar üzerinde güç kullanımı üzerine geliştirdikleri araçlar ve tekniklerin çeşitliliği, şiddetin etkili ve sistematik bir araç olarak kullanılmasına yol açmıştır. Bu durumun devlet yönetimini oldukça meşgul etmesi sebebiyle soykırım için güdülenmiş halk kitleleri devreye sokulmuştur. Soykırım gibi kolektif şiddet olayları sadece toplumdaki farklılıkların bir ürünü olarak ortaya çıkmaz. Suç eylemi, toplumsal farklılıklar üzerinde ideolojik, çıkarı dayalı ve politik güç ilişkileri ile mobilize edilmiş militer halk kitleleri bir araya getirilerek oluşturulan bir sinerjinin sonucudur (Woolford, Benvenuto, ve Hinton 2014:15).

Soykırımı süregelen toplu bir katliam ve ötekileştirilen insanlara yönelik kötü muamele türlerinin daha da geniş bir yelpazesinde aşırılık olarak tanımlayan Waller, "neden" sorusu yerine daha çok "nasıl" sorusuna odaklanır. Buna göre insanların toplu katliam araçları haline gelmesine yol açan geniş koşullar yelpazesinin belirlenmesinde "nedenler" üzerine kurgu oluşturmak yerine nedenler arasındaki mekanizmalara odaklanılması önerilir (Adelman 2005:5). Bu yaklaşıma göre soykırım süreci; etnosentrizm, yabancı düşmanlığı ve hâkimiyet arzusunun oluşan 'yatkınlıklar', yetki sistemi, ahlaki ayrılma ve akılcı kişisel çıkardan oluşan 'kültürel güçler', profesyonel sosyalleşme, grup uygunluğu ile kişi ve rol birleşmesinden meydana gelen 'kültürel yeniden uygulayıcılar', ötekileştirme, insanlıktan çıkarma ve diğerini suçlama faktörlerinden oluşan 'kimlik değişiklikleri' olarak açıklanır. Adelman, yatkınlıklar kısmı dışında diğer süreçleri kabul ettiğini belirterek Waller'ın teorisine getirdiği eleştiri neticesinde fail davranışlarına odaklanılmasından ziyade daha siyasi bir kurgu olarak nitelendirdiği kuramında suç ortaklarının, yıkıcıların ve

pasif seyircilerin rolüne ilişkin bir bakış açısı getirerek 3. aktörlerin soykırım sürecindeki etkisini vurgulamak istemiştir (Waller 2007:19-20).

2.2.2. Soykırım Süreci ve Sonrası

Soykırım olgusunu sadece önceki süreci ile değil sonraki süreci ile de ele almak gerekir.Çünkü varoluşsal bir tehdit olarak nitelendirilen soykırımlar, mağdur gruplara yönelik, grup kimliklerini ve psikolojik esenliği on yıllar ve hatta yüzyıllar sonra bile etkilemeye devam ederler (Hirschberger vd. 2016:3).Böylesi toplumsal travmaların ortaya çıkması sosyal hayatı yerle yeksan eden, sosyal düzeni adeta bir volkan patlaması gibi geri dönülemez farklı bir boyuta eviren soykırım ve benzeri toplu şiddetlerdir. Soykırım olgusu bir anda beklenmeyen bir şekilde, acımasız, sırada olmayan, şok edici, kısa sürede kökten değişikliklere neden olan güçlü travmatik etkisiyle ortaya çıkarak toplumdaki güven ve huzur yerini; güvensizlik, şüphe ve kaosa bırakır (Neal 1998:3-16).Soykırımların önüne geçmek için olgunun ‘yapısal’ olarak ele alınması gerekir.

Soykırım olgusu 7 operasyonel süreç olarak değerlendirilir.Birbirinin takip eden aşamalar, soykırım süreci boyunca bir önceki aşamanın bir sonraki aşamayı güçlendireceği şekilde işlemeye devam eder. Bu nedenle soykırımı önleme stratejisi her aşamayı ele alarak değerlendirmeli ve bu duruma yol açan koşulları bertaraf etmeye odaklanmalıdır. Bu aşamalar ; sınıflandırma, simgeleştirme, insanlıktan çıkarma, örgütlenme, kutuplaşma, özdeşleşme ve yok etmedir. Tüm diller ve kültürler, doğal ve sosyal dünyanın kategorilere ayrılmasını gerektirir. Nesnelere ve insanları ayırt eder ve sınıflandırırız. Sınıflandırmalarımızı isimlendirmek ve tanımlamak için semboller kullanırız. Bu semboller grupları tarafından üyelere sosyal olarak empoze edilir. Soykırım failleri ise bu sembolleştirmeyi pekiştirmek için hedef gruba yönelik farklı elbiseler giymeleri ya da işaretler kullanmalarını yönünde baskı yapar. Ancak insanlıktan çıkarma ile birleştiğinde soykırım adımları atılmaya başlanır. Başkalarının insanlığını inkâr, cezasız öldürmeye izin veren adımdır. Ancak hedef grubun insanlıktan çıkarılması ya da düşman ilan edilmesi bile kolektif bir şiddet eylemi olan soykırımı yol açmaz. Bunun için eylemin organize edilmesi gerekir. Soykırımlar

genellikle devletler tarafından organize edildiği gibi zaman zaman da milisler ve nefret grupları tarafından örgütlenebilir. Soykırım, bir sarmal şeklinde toplu katliam girdabına ulaşıncaya kadar aşağı doğru bir öldürme döngüsünde ilerler. Bir grubun cinayetleri, diğerinin intikam cinayetlerini tetikleyebilir. Bu tür katliamlar kutuplaştırmaya ve döngüyü yavaşlatacak ılımlıların sistematik olarak ortadan kaldırılmasına yöneliktir. Soykırım asimetrik doğası gereği üstün olan faillerin mağdurları etnik ya da dini kimlikleri ile teşhis ederek ayrıştırmasına; ölüm listeleri, çeşitli planlar ve haritalar hazırlamalarını beraberinde getirir. Daha sonra ise imha başlar ve hızla yasal olarak “soykırım” olarak adlandırılan toplu katliam haline gelir. İnsan dışı olarak görülen hedef gruba yönelik katliamlar, tecavüzler, soy bağının kesilmesine yönelik infazlar, kültürel ve dini varlıkların yok edilmesi kısaca hedef alınan grubu tarihten silmek gibi bir dizi toplu eylem dizisi yaşanabilir. Kadınlara ve kız çocuklarına yönelik toplu tecavüzler, tüm modern soykırımların bir özelliği haline geldi. Bazı soykırımlarda savaşma çağındaki tüm erkekler öldürülür. Toplu soykırımlarda, hedeflenen grubun tüm üyeleri imha edilir (Stanton, 1998:1-7).

Soykırım, grupların birbirlerini yok etmek amacıyla ulusal yaşamın ana temellerini yok etmeyi hedefleyen farklı eylemlerin koordineli bir planını da içerir. Böyle bir planın amacı; siyasi ve sosyal kurumların, kültürün, dilin, milli duyguların, dinin ve ulusal grupların ekonomik varlığının parçalanması ve bu tür gruplara ait bireylerin yaşamları ile birlikte kişisel güvenlik, özgürlük, sağlık, haysiyetlerinin de ortada kaldırılmasıdır. Başka bir deyişle; bu tanım aynı zamanda kültürel soykırımı, sömürgeciliği ve yerli halka karşı soykırımı veya resmen soykırım olarak tanınmayan diğer kitlesel vahşeti de içerir (Leach, Bou Zeineddine, ve Čehajić-Clancy 2013:37). Soykırım gibi travmatik olaylarla karşılaşıldığında insanoğlunun bu deneyimleri anlama ve anlamlandırmaya ihtiyacı vardır. Holokost’tan kurtulabilen psikiyatrist Victor Frankl, soykırım konusunda anlam yaratabilmenin ve anlamlara tutunabilmenin, bireylerin bu tür travmatik deneyimlerden kurtulabilmelerine yardımcı olduğunu belirtir (Frankl vd. 2006:159-180). Bu tür vakalar sonrasında insanların içinde yaşadıkları dünyayla ilgili “kırılan varsayımları”nın yenilenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, soykırım sonrasında fail ve mağdurları da içine alan kapsayıcı bir psikolojik iyileştirme ihtiyacı ortaya çıkar. Mağdur grupları için bu, “bize ne oldu ve

neden?" gibi soruları gerektirebilir. Fail gruplarının üyeleri (soykırımı basitçe inkâr etmeyenler) için bu, gruplarının neden soykırım yaptığını ve bunun gruplarının kimliği ve bugün küresel topluluktaki ahlaki konumu için ne anlama geldiğini anlamaya çalışmayı da içerebilir (Janoff-Bulman 1992:115-141).

Soykırımlar, diğer kimlik temelli çalışmalarda olduğu gibi, her iki tarafın da kimliklerini olumsuz şekilde etkilemekte ve tehdit etmektedir. Burada, soykırım mağdurları ve faillerinin kimliklerine yönelik tehditlerin asimetrik olduğunu da vurgulamak gerekir. Mağdur grubun üyeleri güç, kontrol ve onur kaybı yaşarken fail grubun üyeleri ahlaki anlamda kimliklerine yönelik tehditlerle karşılaşabilir ve dışlanabilecekleri konusunda tedirginlik yaşayabilirler. Bu nedenle, soykırım sonrasında mağdurların ve faillerin başlıca psikolojik ihtiyaçlarından biri, ihtiyaç temelli uzlaşma modelinde önerildiği gibi soykırımın neden olduğu bu farklı sosyo-duygusal kayıpları eski haline getirmektir (Nadler ve Shnabel 2015:108-119)

Bir soykırımın farklı şekillerde yorumlanması ve dile getirilmesi sonraki süreçte gruplar arası ilişkileri ve etkileşimlerin sonucunu etkileyebilir. Mağdur grup arasında grup içi soykırımın kapsayıcı yorumları, uzlaşma isteğini ve diğer mağdur gruplara karşı toplum yanlısı tutumları teşvik edebilir ancak aynı zamanda insan gruplarının durumunu iyileştirmek için toplu eyleme katılma motivasyonunu da azaltabilir. Fail grubun üyeleri arasında bu kapsayıcı yorumlar, sorumluluğu saptırmaya, makul olmayan bağışlama beklentilerine yol açmaya ve mağdur gruplarla empatiyi azaltmaya hizmet edebildikleri için daha da zararlı olabilir (Vollhardt ve Twali 2019:256-260).

Ruanda soykırımı sırasında BM genel sekreteri olan Kofi Annan, "Bu tür suçlar geri döndürülemez. Bu tür arızalar tamir edilemez. Ölüler hayata döndürülemez. Öyleyse ne yapabiliriz?" açıklamasında bulunmuştur. Mağdurlar ve onların soyundan gelenler için, grup içi mağduriyetten ders çıkarma süreci, travmayla baş etmelerine yardımcı olabileceğinden özellikle önemlidir (Davis vd., 1998:561-574).Ancak soykırımın kolektif hafızasını korumak için mağdur grup tarafından "hatırla" veya "asla unutma" motivasyonları hayatta kalanları ve sonraki nesilleri travmatize edebileceğinden negatif etki yaratabilir. Aynı şekilde fail grup üyeleri arasında da

savunmacılığa yol açabilir ve mağdur gruba yönelik olumsuz tutumları artırabilir (Imhoff ve Banse 2009:1443-1447). Bunun yanında ilerleyen süreçte şiddetin önüne geçebilmek için soykırımın nedeni olarak görülen risk faktörlerinin ortadan kaldırılması adına ulusal kararlar alınabilir (Moss 2014:435-449). Sonuç olarak mağdur ve fail grup üyelerinin soykırım sonrasında verdikleri tepkiler noktasında büyük farklılıklar ortaya çıkar. Grup üyelerinin soykırım sonrasında hangi psikolojik ihtiyaçları olduğu, soykırımın kişisel bağlamda ne kadar merkeze konulduğu, soykırımı nasıl yorumladıkları ve bundan hangi dersleri çıkardıkları gibi sosyo-psikolojik süreçler, bu farklılıkları anlamak için oldukça önemlidir.

2.3. İÇ SAVAŞLAR VE SOYKIRIMLARA ÜÇÜNCÜ DEVLET MÜDAHALESİNİN KURAMSAL PERSPEKTİFİ

Soykırımı herhangi bir iç savaşın sonucu ya da süreci olarak değerlendirdiğimizde iç savaş daha kapsayıcı bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır. Bu nedenle her ikisini de iç çatışma olarak ele alırsak; herhangi bir devlete yönelik dış müdahale, olayların gidişatını etkilemede ve çatışmaların nihai çözümünde sürekli olarak merkezi bir rol oynamıştır. Bu nedenle dış müdahale, genellikle belirsiz dış politika yapıcılar ve gözlemciler için bu tür çatışmalara dâhil olmanın riskleri ve handikapları noktasında kafa karıştırıcı sorular ortaya çıkarmıştır. Örneğin çeşitli biçimlerde dış müdahalenin olası sonuçları nelerdir? Daha geniş bir teorik perspektiften müdahaleler, bazen uluslararası normları ihlal eden, bazen insanların sürekli zulmünü destekleyen, bazen de silahlı şiddeti sona erdirerek barış ve istikrarı sağlayan uluslararası politikalar (Regan 2010:456).

Herhangi bir iç çatışma durumunda dışarıdan yapılan müdahalelerin hem teorik hem de politik açıdan ortaya çıktığı koşullar önemlidir. Geleneksel yaklaşımlar, dış müdahalelerin başlangıcını 2. Dünya Savaşı'nın sonuna yerleştirirken iç çatışmalara müdahale konusu ile ilgili ampirik çalışmalar 1996 yılına kadar başlamadı. Müdahaleler üzerine yapılan çalışmaların birçoğu, teoride ve siyasette iki temel mesele üzerinde durur; iç çatışmaya ne zaman müdahale edilmeli ve müdahalelerde hangi koşullar altında istenen sonuç elde edilir? Bu araştırmalar ise müdahalelerin sonuçları, hangi devlet ya da kuruluşların müdahale ettiği, nerede ve ne zaman oldukları ve

müdahalelerin rolüne ilişkin yaklaşımlarımızı ilerletmeye katkıda bulunacak gelecekteki talimatlar motive edecektir.İç çatışmanın dinamiklerine müdahale, müdahil devlet ya da kuruluşların jeopolitik hedefler doğrultusunda mı yoksa gerçekten ülkeye barış getirme güdüsüyle mi hareket edip etmediği ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Fortna ve Howard 2008:283).Bu kapsamda 3. devlet müdahalelerinde strateji; müdahalenin hedefini, zamanlamasını, yapısını ve taraflar adına güç kullanıp kullanılmayacağı da içerir.Hükümet ya da muhalefet adına müdahalede bulunmak, iç çatışma eylemlerinde yetenekler dengesini hemen değiştirme etkisine sahiptir.

Çatışma, birbirini takip eden hamleler yoluyla bilginin elde edildiği bir pazarlık durumunu; dış müdahalelerin ise bu bilgi ve içeriklerin iletimini etkilediği düşünülür.Nitekim herhangi bir müdahale, mücadele sürdürenlerin ihtiyaç duyduğu güç kazanımı ve çatışmanın gidişatını etkileyecek yetenekler dengesinin kurulması ile birlikte tarafların zafer beklentilerini yönlendirecektir. Dış müdahaleler, müdahale edenin güç kullanmasını içerebilen yanlış bir müdahale başlatarak (yani hükümet veya muhalefet güçleri adına) bu beklentileri manipüle edebilir. Çatışmanın herhangi bir taraf lehine sonuçlanmasını beklemeden çatışmayı çözmeye çalışmak, gelecekteki zafer beklentileri ile birlikte mevcut ve beklenen maliyetlerin bir fonksiyonudur (Regan 2002:10).

Çalışmanın bu kısmında Üçüncü devlet müdahalelerini davranışsalcı kuramlar, nitel ve psikolojik perspektifleriyle değerlendireceğiz.Bu bölümün Kuramsal Değerlendirme kısmında ise iç çatışma ve üçüncü devlet müdahalesine yönelik araştırmalar ışığında çalışacağımız konuyu daha iyi açıklayacağımızı düşündüğüm özgün bir kuramsal perspektif ortaya koyarak elde ettiğimiz verilerle literatüre özgün bir çalışma kazandırma ve çatışma çözümlerine katkıda bulunmayı hedefliyorum.

2.3.1. Davranışsalcı Kuramlar Perspektifinden Üçüncü Devlet Müdahalesi

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte değişen siyasi konjonktür, beraberinde yeni metodolojik çalışmalara ihtiyaç duyulmasını ortaya çıkardı. Bilimsel fırsatların ortaya çıkması neticesinde 1996 yılından itibaren dış aktörlerin iç çatışmaları

belirleme ve etkilemedeki rolünü açıklamak için art arda bir dizi çalışma gerçekleştirildi. Etnik nefretten kaynaklanan iç çatışmalara yönelik çözüm önerisi getiren Cauffman, askeri müdahale yoluyla uygulanması durumunda bölünme ve yeni nüfus transferlerinin başarılı olduğunu ileri sürmüştür (Kaufmann 1996b:170-171). Ancak Sambanis, Cauffman'ın argümanlarını ampirik teste tabi tutarak 'bölünme' önerisinin çözüm üretmediğini savunmuştur (Sambanis 2000:479-483). Askeri ve ekonomik müdahaleler ile ilgili yeni bir veri seti kullanan Regan, farklı müdahale biçimlerinin çatışmanın sona ermesine katkıda bulunup bulunmadığını test etti. Askeri ve ekonomik olarak karma modellerle yapılan müdahalenin askeri ya da ekonomik müdahalelerden daha etkili olacağını savunan Regan, dış müdahaleler neticesinde ortaya çıkan çatışmaların sona erme olasılığının daha düşük olduğunu öne sürdü (Regan 1996:23). Correlates of war verilerini kullanarak bir veri seti oluşturan Mason ve Fett, müdahalelerin sonucuyla ilgili argümanları test etti. Ancak müdahalelerin savaşın sonuçları üzerinde fark edilebilir bir etkisi olmadığı sonucuna vardılar (Mason ve Fett 1996:563-564). Üçüncü tarafların iç çatışmalara müdahale ettiği koşullar ya da süreçlere ilişkin oyun teorisi yaklaşımı ile katkıda bulunan Carment ve James, iç çatışmaları çözmeye yönelik müdahalelerin ne zaman etkili olacağına yönelik yaptıkları çalışmada, erken safhada yaptırımlarla birlikte askeri güç kullanımının iç çatışma macerasına yönelik caydırıcı bir etki göstereceğini ileri sürmüşlerdir (Carment ve James 1996:552-554). Çalışmaları, stratejik müdahale modelleri geliştirerek daha sonraki bir dizi çalışmanın temellerinin atılmasına yardımcı oldu (Rowlands & Carment, 2006).

Dünya Bankası adına Collier ve Hoeffler tarafından oluşturulan modeli (Collier & Hoeffler, 2004) değerlendirmek amacıyla bir dizi vaka çalışması için görevlendirilen araştırmacılar, uluslararası faktörlerin çatışmanın başlangıcını açıklamada çok önemli olduğu sonucuna vardılar (Collier ve Sambanis 2005:1-11). Yine bir dizi çalışma, devletlerarası ilişkilerin iç çatışmanın başlamasının yanı sıra devam eden iç çatışmaya müdahaleleri öngördüğünü doğruladı (Gleditsch 2007b:28-30), (Thyne, 2006:956-958). Prensipite iç çatışma ile ilgili olabilecek birçok ulus ötesi bağ olmasına rağmen mevcut ampirik araştırmalar, ulus ötesi etnik bağların iç savaşlarda harekete geçirilebilecek en belirgin bağlantılardan biri olduğunu ortaya

koymaktadır (Austvoll, 2005:29).

Collier ve arkadaşlarının savlarını benimseyerek müdahalelerin zamansal etkisi hakkında düşünsel bir yaklaşım geliştiren ve zamanla azalan etkilerini modelleyen Regan ve Aydın, müdahaleler ile birlikte savaşçıların, savaştığı süreyi uzatmaya hizmet ettiği sonucuna varırlar (Regan vd., 2009:138-145). İç çatışmanın tarafları, potansiyel müdahaleler noktasında beklentiler içinde olurlar. Bu beklentiler, çatışmanın gidişatını da belirleyen bir etki gösterebilir. Çünkü çatışmanın katılımcıları potansiyel müdahaleler nedeniyle çeşitli stratejiler geliştirerek buna göre plan ve programlama yapabilirler. Nitekim iç çatışma yaşayan devlet, uluslararası bir rekabete girdiği takdirde, o devletle çatışma içerisinde bulunan gruplar, rakip ülkeden destek alma girişiminde bulunabilirler (Akcinaroglu ve Radziszewski 2005:360-362). Çatışma içerisinde olduğu gruplara karşı asimetrik bir güç avantajı bulunduran hükümetler, olası bir dış müdahale öncesi çatışmayı kendi içerisinde çözme eylemi içerisinde bulunacaktır. Ancak çatışma sırasında rekabet içerisinde bulunan başka bir devletin hükümet aleyhine müdahalesi söz konusu olduğunda ise var olan çatışma süreci de uzayacaktır (Regan 2010:461). Şüphesiz bu durum, taraflar arasında var olan asimetrik güç ilişkisini dengeleyecek ölçüde düzenlenecek olan bir müdahale ile gerçekleşecektir. Çatışma sürecinde yapılan müdahalenin ölçüsü taraflar arasındaki güç ilişkisini ne kadar dengelerse çatışma süreci de o kadar uzayacaktır. Müdahalenin ölçüsü herhangi bir tarafın lehine asimetrik güç ilişkisi ortaya çıkarmaya başladığında ise çatışma süreci de güç farkı ölçüsünde kısaltmaya başlayacaktır (Balch-Lindsay, Enterline, ve Joyce 2008:348-349). Mason ve arkadaşları bir çatışmada bir tarafı destekleyen yanlı müdahalelerin, o tarafın kazanma olasılığını artıracığını ve müzakere edilen sonuç olasılığını da azaltacağını ileri süren bir "fayda" modeli kullanırlar. Ancak söz konusu model, taraflı destek ve zafer olasılığı arasında kayda değer bir ilişki bulamamıştır (Mason ve Fett 1996:547-549).

Nitel yaklaşımlara benzer bir teori öne süren Gent, taraflı müdahalelerin, hükümet karşıtı grubun zaferini ya da müzakerelerin gözlemlenmesi öncesi geçen süreyi kısaltacağını öne süren bir model geliştirir (Gent 2008:716-720). Bu model, hükümeti destekleyen bir müdahalenin etkisi hakkında herhangi bir tahminde bulunmasa da ortaya çıkan sonuçlar; Balch ve arkadaşlarının çalışmasına ters düşen bir

hipotez ortaya konulmasına neden olur. Neticede her iki tarafın da farklı sonuca ulaşmalarında farklı veri setleri kullanmaları etkili olmuştur. Farklı veri seti ve modelleri kullanan çalışmalar ise şüphesiz herhangi bir müdahaleyi gözlemlemek için literatüre, farklı standart imkânı getirilmesini sağlamıştır.

Özellikle soğuk savaş sonrası yaşanan çeşitli soykırım eylemleri sırasında harekete geçilmediğine ilişkin haykırış, müdahalenin, katliamların önüne geçmesi noktasındaki etkinliğini gündeme getirdi ve bununla ilgili bir dizi çalışma yapıldı. Soykırımın önlenmesi ve demokratik geçişler, müdahalelerin sonucu olarak ele alınan konular oldu. Müdahalenin soykırım üzerindeki etkisinin kapsamlı bir analizini sunan Krain, müdahalelerin soykırımın faillerini hedef alması durumunda şiddetin ciddiyetinin azaltılabileceğini gösterirken soykırım olgusuna yönelik tarafsız müdahalelerin büyük ölçüde etkisiz olduğunu ileri sürmektedir (Krain 2005:383-384). Dış müdahalenin demokrasiye geçişi kolaylaştırdığı fikrini test eden Mesquita ve Downs, seçici bir modelden türetilen beklentilerden yola çıkarak; dış müdahalelerin demokratik geçişleri teşvik etmediğini ya da en iyi ihtimalle müdahalelerin “kolay” bir geçiş biçimine katkıda bulunduğunu ortaya çıkarmışlardır. Buna göre soykırım yaşanan devlete yönelik müdahale, demokratik geçişleri kolaylaştırmaktan ziyade kısıtlama eğilimindedir (Mesquita ve Downs 2006:647). İç savaşları çözen barış anlaşmaları konusundaki çalışmalarıyla bilinen Walter, tam olarak uygulanan anlaşmaların müdahaleler şeklinde dış garantiler gerektirdiğini ve başarı kavramının en azından bir seçim olacak şekilde demokratik bir geçişe ihtiyacı olduğunu ortaya koydu. Buna göre uyumsuzluğu ortadan kaldırmadan barış tesis edilemez ve seçimler bunu yapmak için böyle bir mekanizma sağlar (Walter 2022:216).

Ampirik kanıtlar, tek taraflı müdahalelerin çoğunun büyük güçler tarafından gerçekleştirildiğini öne sürerken geleneksel görüş, bu durumun soğuk savaş jeopolitiğinden kaynaklandığını savunur. Yine ampirik sonuçlar, komşuların ve büyük güçlerin birincil müdahaleciler olduğu ve müdahale kararının stratejik olduğu fikrini desteklemektedir (Khosla 1999:1147). En az bölgesel güç özelliğine sahip bir devletin, iç çatışma yaşayan komşu devlete müdahalesinin en önemli gerekçelerinden birisi de hedef alınan azınlık grup ile benzer kimliklere sahip olunmasıdır. Ulus ötesi etnik

aidiyetlerin iç çatışmalar üzerinde etkisi olduğunu savunan Cederman, yaptığı ampirik çalışma ile iç çatışmada etnisitenin önemli olduğunu ve etkisinin sınırlar ötesinde hissedildiği sonucuna vardığını belirtir (Cederman vd. 2009:30-31).

2.3.2. Uluslararası İlişkiler Kuramı Açısından İç Savaşlar

Uluslararasılaşmış iç savaşlar, uluslararası siyasetin önemli bir yönünü oluşturduğundan; üçüncü tarafların devlet içi çatışmalara ve daha özel olarak iç savaşlara müdahalelerinin potansiyel itici güçleri Uluslararası İlişkiler (UI) teorileri içinde geniş çapta araştırılmıştır. Gerçekçilik, liberalizm ve İngiliz Okulu teorileri; üçüncü tarafların neden devlet içi çatışmalara ve daha özel olarak iç savaşlara müdahale ettiğini araştırmak ve açıklamak için farklı güçlere sahip farklı çerçeveler sağlar. Realistler, insani müdahaledeki seçiciliği ve ahlaki kaygıları geçersiz kılan gücü artırarak ulusal çıkarları ilerletmeyi amaçlayan devletlerin dış politika gündemine bağlarlar. Ayrıca insani müdahale kararının maliyet-fayda analizi ile beraber jeopolitik çıkarlar tarafından şekillendirildiğini iddia ederler (Jude, 2012). Bull'un bu bağlamda Grotius'un 'haklı' savaş ile 'ikna edici' savaş arasındaki ayrımından bahsetmesi, insani müdahaleyi, çıkarlarını sürdürmek için bir bahane olarak kullanması, realist anlayışına işaret etmektedir (Bull 2002:43). Morgenthau, müdahaleyi; diplomatik baskı, müzakereler ve savaş gibi bir dış politika aracı olarak tanımlar ve müdahale kararını söz konusu ulusal çıkarlara ve başarılı olmak için mevcut yeterli güce bağlar (Morgenthau 1967:92). Dolayısıyla klasik gerçekçilikte, güç arayışı ulusal çıkar olarak çerçevelenir.

Bazı bilim adamları, üçüncü taraf müdahalesinin, müdahale edenlerin stratejik çıkarları ile ilgili olma olasılığının daha yüksek olduğu fikrini de desteklemektedir (Regan, 1998; Woodward, 2007). Realist bakış açısına göre bölgesel veya küresel güçler, bölgesel güç dengesinin risk altında olduğu ve çatışmanın bölgesel ve uluslararası çıkarlara zarar verdiği düşünülen iç savaş devletleri üzerindeki nüfuzunu genişletmek amacıyla dış müdahale için fırsat ve mevcut koşulları kullanma eğilimindedir. Çatışmanın muhtemel sonucunu bir taraf lehine değiştirmeyi amaçlayan yanlı müdahaleler (Carment ve Rowlands 2003:3) realist bir bakış açısıyla da açıklanabilir. Muhtemel bir müdahale gücü, müdahale kararını, çıkarlarına ve

çatışmadan sonra ülkeyi kimin yöneteceğine dair devlet içi tartışmalar için istediği son duruma göre şekillendirecektir. Bu bağlamda yabancı güçler, lideri veya hükümet türünü, ülkenin ekonomik sistemini ya da hükümetin belirli politikalarını değiştirmeye çalışırlar (Gent 2007:1090-1101).Realistler devletlerin güç ve çıkarlar için mücadele ettiğini, dolayısıyla müdahale kararını genel olarak normlardan ziyade maddi çıkarların belirlediğini iddia eder. Hakîm uluslararası anarşi koşulları altında, devletler nihai hayatta kalma amacı için ya güç ve güvenliği en üst düzeye çıkarmak ya da güvenliğe yönelik tehditleri en aza indirmek için çaba gösterirler. Realist bakış açısına göre askeri müdahale bir araçtır.Bu nedenle devletler ancak çıkarları tehlikedeysse müdahalede bulunur (Binder 2009:330).

Liberal teori, realist uluslararası politika görüşünün aksine; devletler arasında sürekli çatışma ve sıfır toplamlı oyun mücadelesi fikrine karşı çıkar ve bunun yerine bireysel olarak insanları birbirine bağlayan ulusötesi sosyal bağların işbirliği için bir fırsat penceresi sağladığını iddia eder. Liberal teori, realist anlayışın aksine ahlaki zorunlulukların devlet eylemlerini sınırladığını da varsayar (Bull 2012:24-25). Liberalizm, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık, etkileşim ve işbirliğinin barış ve güvenliği mümkün kıldığını ve sürdürdüğünü öne sürer.Bazı liberal araştırmacılar, liberal olmayan devletlerde temel insan haklarının ihlal edilmesi durumunda; devletlerin egemenliğine saygı gösterilmesinin göz ardı edilebileceği fikrini desteklemektedirler (Miller 2010:149). Askeri müdahale üzerine çağdaş liberal teori, iki grup liberal bilim adamı tanımlar: kozmopolit müdahaleciler ve liberal enternasyonaller. Kozmopolit müdahaleciler, zalim bir rejimin kendi nüfusunu ezdiği sistematik insan hakları ihlalleri durumunda müdahalenin ahlaki bir yükümlülük olduğunu iddia ederler. Öte yandan liberal enternasyonaller, uzayan iç savaşları sona erdirmek ve ayırım gözetmeksizin sivilleri öldürmek için son çare olarak dış müdahaleyi haklı çıkarıyorlar. Genellikle askeri müdahalenin çok taraflı olması ve meşru olması için BM Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmesi gerektiğinde ısrar ederler (Doyle ve Recchia 2011:1435). Birçok liberal, iç karışıklık uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğinde veya aile içi şiddet etnik temizlik ve soykırım gibi insan hakları ihlalleriyle sonuçlandığında dış müdahaleyi destekler (Hoffmann 1995:159-177).

Liberal enternasyonalizmin müdahaleye karşı duruşu, küresel kurumların dünyayı yönettiği bir uluslararası düzeni gerektirir. İlk liberal topluluk, diğer benzer düşünen devletlerle ittifaklar kurar ve otoriter devletleri içermek için güç dengesini amaçlayan uluslararası bir politika izler. İkinci olarak liberal toplum; ekonomik, diplomatik araçlar veya 'müdahale' yoluyla liberal alanı genişletmek için yayılmacı bir politika sürdürür (Dunne ve Flockhart 2014:5). Liberal uluslararası ilişkiler teorisi, devlet içi çatışmalara devlet müdahalesinin motivasyonu konusunda farklı bir bakış açısı sunar. Bu bakış açısı, ulusal çıkarların müdahale kararının ana itici gücü olduğu şeklindeki gerçekçi varsayıma karşı çıkıyor. Liberal bir bakış açısıyla; eğer devlet içi bir çatışma soykırım, savaş suçları, etnik temizlik, insanlığa karşı suçlar veya insani felaketleri beraberinde getiriyorsa, küresel güçler, ulusal veya stratejik çıkarların varlığına bakılmaksızın, kurala dayalı uluslararası düzeni korumak için müdahale edilmelidir.

İngiliz Okulu içinde çoğulcu ve dayanışmacılar olarak bilinen bilim adamları arasında bir ayrım, büyük ölçüde insani müdahalenin meşruiyetinin yorumlanma biçimindedir. Çoğulcular uluslararası toplumun anarşik toplumda düzeni korumak için yerleşik normlara ve müdahale etmemeye bağlı kalınması gerektiğinde ısrar ederken dayanışmacılar, uluslararası düzen ve kural güdümlü uluslararası toplumu sürdürmek için insani müdahaleyi savunurlar (Bull 2012:16). Jason Ralph, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokrasinin teşviki arasındaki tartışmaya atıfta bulunarak gerilimin kaynağını açıklamaya çalıştığı çalışmasında; uluslararası hukukun üstünlüğünün devletlerin egemen eşitliğini teşvik ettiğini ancak bu durumun demokratik olmayan rejimler tarafından kendi halkına yönelik baskı aracı olarak kullanılmasına yol açtığını ileri sürer (Ralph 2014:2). Çoğulcu bakış açısı, devletlerin uluslararası toplumdaki egemenlik normunu ihlal ettiği gerekçesiyle insani müdahaleyi yasaklarken dayanışmacı bakış açısı, ortak normların, değerlerin, ahlaki düşüncelerin ihlali durumunda uluslararası hukukun toplu olarak uygulanması için uluslararası toplum tarafından insani müdahaleden yanadır (Spalding 2013:4). Çoğulcular ayrıca insani krizlere seçici bir şekilde yanıt veren güçlü devletlerin, genellikle insani kaygılardan ziyade kişisel çıkarlarla motive olduklarını ve insani müdahalenin temel egemenlik

normunu ihlal ettiği için gayri meşru olduğunu savunuyorlar.Öte yandan dayanışmacılar, uluslararası toplumun insan hakları ihlalcilerinin kendi nüfuslarına karşı suç işlerken egemenliği istismar etmesine izin vermemesi gerektiğini iddia ediyor ve insan haklarının korunmasının, egemenlik ve müdahale etmeme normlarından önce geldiğini savunarak; acil durumlarda insani müdahaleyi hem ahlaki bir sorumluluk hem de yasal bir eylem hakkı olarak görürler (Bellamy, 2003:4-9). İngiliz Okulu perspektifi, realizm ve liberalizm arasında bir araç olarak; ortak kimlik, ahlaki değerler ve çıkarlar temelinde oluşturulan uluslararası toplumu, insan haklarını, uluslararası hukuku ve kolektif uluslararası normları korumak için devlet içi çatışmalara müdahale etme sorumluluğuna sahiptir.

Üçüncü devlet müdahalelerini psikolojik perspektifte iki kategoride değerlendirmemiz gerektiğini düşünebiliriz. Bunlardan ilki; devletlerin davranışlarını psikolojik açıdan değerlendiren “politik psikoloji” alanı ve ikincisi ise lider davranışlarının devlet kararlarına etkisini irdelemek adına “bireysel psikoloji” alanıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi çatışmaların yayılmacı etkisi vardır. Bu nedenle istikrarsızlık içerisindeki devlete komşu olan devletler, çatışmanın yayılmacı etkisi nedeniyle güvenlik ikilemi yaşayarak sorunu kaynağında çözmek için müdahalede bulunabilirler.Bunun yanında devletler, kimliksel bağı bulunan grupların güvenliği ile ilgili tehdit algısı içerisinde bulunarak korumacı politika güdüsüyle çatışma yaşanan devlete müdahalede bulunabilir (Cottam 2016:256).Bununla birlikte karar alıcı siyasiler, seçmenlerinin talepleri ya da uluslararası beklentiler doğrultusunda baskı altında kalarak uzak ya da yakın bir devletteki istikrarsızlık nedeniyle ortaya çıkan kitlesel göç hareketlerinin önüne geçmek amacıyla çatışma çözümüne yönelik müdahalelerde bulunabilir. (Hayes, Lundy, ve Hallward 2016:2).

Demokrasi gibi kısıtlayıcı faktörlerin olmadığı ülkelerde lider kararları daha ön plana çıkabilir.Denetleme mekanizmasının etkisini yitirdiği otokratik yönetimlerde, karar alıcı olarak lider psikolojilerinin araştırılması önem arz edecektir.İç savaş ya da soykırım vakalarının meydana geldiği ülkedeki krize yönelik korku ve endişeye kapılan ya da üzüntü duyan liderler, sorunu çözmek için devlet mekanizmalarını harekete geçirebilir.Ayrıca liderler bu tür müdahalelerde ideolojik görüşleri

çerçevesinde de hareket edebilirler.Bu kapsamda istikrarsızlık yaşanan devlette baskı altındaki gruplarla etnik ya da dini olarak kimlik bağı kurması nedeniyle müdahale etme güdüsüyle harekete geçen lider, bu amaç doğrultusunda siyasi erkini kullanmak isteyebilir (Brule, Mintz, ve DeRouen 2014:1).

2.4. KURAMSAL DEĞERLENDİRME

Devletler arası bir şiddet eylemi olarak savaşları açıklamak ya da anlamlandırmak nispeten daha basit iken daha kompleks yapılara sahip olan iç savaş ve soykırım gibi kolektif şiddet hareketlerini anlamlandırmak ve açıklamak için daha farklı bakış açıları, çeşitli yöntem ve modeller gerekebilir.İç savaş ya da soykırım olgularının nedenleri, meydana geldiği ülkelerin dinamiklerine göre değişkenlik arz edebilir.Ya da çok sayıda faktörün bir araya gelmesiyle birlikte ortaya çıkan sinerji, bu eylemlerin bir anda ortaya çıkmasına da sebebiyet verebilir.İkinci önerme daha akılcı ve rasyonel görünüyor.Nitekim ampirik ya da nitel değerlendirmeler göz önüne alındığında iç savaş ya da soykırım olgularının tek bir nedene bağlı olmadığı ve birden çok faktörün bir araya gelmesiyle birlikte yaşanan patlamalar olarak nitelendirilebileceği açıktır.

İç savaşı olgusu daha önce de açıkladığımız gibi daha kapsayıcı bir özelliğe sahiptir.Soykırım eylemi ise iç savaş ya da ülkeler arası savaş süreçlerinin belli bir kısmında ortaya çıkabilecek süreç kesiti olarak nitelendirilebilir.Örneğin; herhangi bir iç çatışma sırasında meydana gelen katliamların soykırım olduğu iddia edilemez.Çünkü Hükümet ve isyancılar arasında cereyan eden çarpışma sırasında kitlesel ölümlerin meydana gelmesi tek başına soykırım eylemini karşılamaz.Ancak siyasi erk tarafından örgütlenen ordu ya da sivil militer yapılar, isyan hareketini başlatan grup ile bağlantılı kimliksel ya da ideolojik farklılıkları bulunan sivilleri hedef alarak soykırım uygulayabilir.Bu tür bir eylem, iç savaşın hemen öncesinde, ortasında ya da son evresinde yaşanabilir. Soykırımlar bazen iç savaşın nedeni ya da sonucu olarak da ortaya çıkabilir.Soykırım, daha acımasız ve uç bir şiddet örneği olarak karşımıza çıkar.Bu nedenle iç savaş dinamiklerine ek olarak soykırımı meydana getiren çeşitli nedenler de ortaya koymak gerekecektir.Özel yapılara sahip bu kolektif şiddet hareketlerini açıklamak ve anlamlandırmak için yapılan araştırma ve çalışmalar

ile birlikte ulaşılan bulgular neticesinde meydana geldiği űlkelerin özelliklerini de göz önünde bulundurmak gerekecektir. Bu nedenle bizim bütüncül bir şekilde bir araya getirdiğimiz ve ortaya koyduğumuz çalışmalarından elde edilen bulgular, genellikle vaka incelemeleri ile beraber elde edilen sonuçlardır. Örneđin iç savaşları inceleyen birçok ampirik çalışma, çoklu vakaların bir araya getirildiği çeşitli veri setleri ile oluşturulan modellerle yapılırken soykırım olgularını kendi özelinde anlamlandırmaya çalışılarak çeşitli parametreler ortaya atılmıştır.

Daha önce yaşanan vakaların ele alındığı çalışmalardan elde edilen bulgulardan elde edilen birleşim kümesi, nispeten herhangi bir şiddet eyleminin genel nedenleri ya da dinamikleri olarak değerlendirilebilir. Benzer yapılara sahip űlkeler arasında karşılaştırma yaparak ve aynı nedenlerin ortaya çıkabileceğini de göz önüne alarak geleceğe dair öngörülerde bulunabiliriz. Nitekim çatışma ortamını gelenek haline getirmiş ve bu temelde alışkanlık kazanmış bir űlkede çatışma yaşanma ihtimali bu tür eylemlerden kaçınan űlkelere nazaran çok daha fazladır. Bir űlkede soykırım yaşanmış olması ve bu tür eylemlerden ders alınacağı beklentisi içerisine girilerek bir daha yaşanmayacağının düşünülmesi, rasyonel değerlendirmeler ışığında ütöpic kalacaktır. Örneđin; belirli aralıklarla darbe yaşanan bir űlkede böyle bir eylemin tekrar yaşanması daha olasıdır. O nedenle gelecek öngörülerde bulunmak için ele alınan űlkenin şiddet geçmişine yani sabıkasına da bakmak gerekecektir.

Bu çalışmamızda ele aldığımız Afganistan, uzun süredir istikrarsız bir görüntü çizmektedir. Çeřitli işgal girişimlerine ve işgale maruz kalan űlkenin temel dinamikleri noktasında da ciddi değişimler yaşanmıştır. İkinci Dünya savaşı sonrası demokratik bir görüntü çizen űlkede Sovyetler Birliđi işgali ile birlikte siyasi, ekonomik ve askeri anlamda ciddi dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Afganistan'ın Sovyet ve Batı bloğunun çekişme sahası haline gelmesi; űlke dinamiklerinde radikal dönüşümlere yol açmış ve űlkenin kaderi de bu temelde şekillenmiştir. űlkede modern anlamda çatışma geleneği en başta SSCB işgali ve ona karşı ABD'nin vekalet savaşı yürütme politikası sonucu ilk şeklini almıştır. ABD'nin destek verdiği savaşçılar sonraki süreçte Afganistan'daki istikrarsızlığın ortaya çıkmasında temel etken olarak karşımıza çıkar.

Ancak Afganistan tarihinin daha da ötesine gidildiđinde, űlkede iki önemli etnik grubun iktidar mücadelesi göze çarpmaktadır: Türkler ve Peřtunlar. Gelineen noktada

Taliban'ın asli unsuru olan Peştunların iktidarı ele geçirdiği göz önüne alınırsa en önemli muhalif grup olarak Türkler karşımıza çıkmaktadır. Farklı etnik yapıların bulunduğu ülkede farklı inanca sahip grupların da bulunması, hassas yapılı çok sayıda siyasi fay hattı meydana getirmektedir. Ancak farklı inanç yapılarına mensup olmalarına rağmen bazı grupların etnik temelde kümelenmeleri görülmektedir. Örneğin sünni olan Özbekler, Şii Hazaraları kendisine daha yakın görmekte ve Sünni Peştunlara karşı cepheleşme eylemi içerisindeyler. Bu nedenle ülkede inanç bağlamında ortaya çıktığı düşünülen çatışmalar, temelinde etnik gerekçeler yatan çatışmalar olarak da ele alınmalıdır. Böylece ortaya çıkabilecek çatışma vakaları bu zeminde de değerlendirilmelidir. Bu aynı zamanda kolektif hafıza örneğidir. Aynı ülke içerisinde zamanla aynı inanç değerlerine sahip olmalarına rağmen, etnik farklılıkların siyasi oluşumlarla pekiştiği görülmektedir. Örneğin Rusya Federasyonu içerisinde asli unsur olan Ruslarla aynı şekilde Ortodoks inanca sahip olmalarına rağmen etnik farklılıkları bulunan toplulukların özerk yapılar oluşturduğu görülür (Yılmaz, 1997).

İç savaşın nedenleri üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda; demokrasi anlayışının tam olarak oturmaması ve otokratik yönetim anlayışına yatkınlık, sermaye ve gelir dağılımındaki adaletsizlik, dışlama ve kutuplaştırma faaliyetleri temel şikayet konuları olarak göz önüne alınırken ülkenin etnik yapısı, coğrafi yapısı, doğal kaynaklarının zenginliği ve dış müdahaleler iç savaşa zemin hazırlayan etkenler olarak değerlendirilir. İç çatışmaları sadece sınırlar içerisinde değerlendirmek anlamlandırma ve açıklama bağlamında bize çok dar bir çerçeve çizecektir. Oysa ki dış etkenler de en az iç dinamikler kadar önemlidir. Öyle ki kimliksel bağlar, devlet sınırlarını aşma ve dönüştürme potansiyeline sahiptir. İrredentizm, yani bir devletin sınır ötesinde akraba olarak düşündüğü toplulukla birleşme fikri, sınır dönüşümünün en radikal biçimini temsil eder. İrredentizm, büyük askeri müdahaleler dışında akraba gruplarının dış desteği gibi sınırı aşan etkilerde kimliksel temelli iç savaşları daha olası hale getirebilir. Hatta bu olgu günümüzde üçüncü devlet müdahalelerinde de bir gerekçe olarak karşımıza sıkça çıkmaktadır. Örneğin Rusya, Ukrayna'nın doğusundaki Lugansk ve Donbas bölgelerine müdahalesine gerekçe olarak; burada bulunan etnik Ruslara, Ukrayna hükümeti tarafından uygulandığını iddia ettiği soykırımı göstermiştir (Putin, Ukrayna'nın doğusu için "soykırım" benzetmesi yaptı).

Bununla beraber Afganistan'ın batısında bölgesel bir güç olarak yer alan İran, Şii olan Hazaralar ile kimliksel bir bağ kurmaktadır.Etnik olarak Türk-Moğol olmalarına rağmen zamanla önce Moğolca'yı daha sonra ise Türkçe'yi unutan Hazaralar, ana dil olarak Farsça'yı benimsemiştir.Aynı dil ve inanca sahip olmaları İran ve Hazaralar arasında kimliksel ve kültürel bir bağ oluşturmaktadır.Ayrıca İran, Hazaralardan oluşan milis gruplara da destek vermektedir.Bu durumu kendisi için güvenlik tehdidi olarak gören olan Taliban Hükümeti, farklı etnik ve inanç yapısına sahip olan Hazaralara yönelik baskı politikası uygulamaktadır.Bu baskı politikası çerçevesinde soykırım ve etnik temizlik faaliyetlerine benzer şiddet uygulamaları sergilenmektedir.Afganistan'daki varlıkları noktasında tehdit algısı içerisindeki Hazaralar, İran destekli milis kuvvetler kurarak silahlanma çalışmalarını hızlandırmıştır.Bu durum ülke içerisinde güvenlik ikilemi sarmalına benzer bir yapı oluşturmaktadır.Karşılıklı hamleler daha çok güvenlik ikilemi yaratmakta ve taraflar arasında çatışma iklimini de hızlandırmaktadır.Şüphesiz Taliban Hükümeti ile Hazaralar arasında asimetrik bir güç dengesi vardır ancak bu denge bir dış müdahale ile Hazaralar lehine değişebilir.Böylesi bir dış müdahalenin de en olası adresi İran'dır.Hazaralar ile kimliksel bir bağ kurmakla birlikte İran, ABD'nin çekilmesinin ardından bölgedeki güç boşluğunu doldurmak istemekte ve Taliban'ı kendisi için tehdit olarak görmektedir.

Afganistan'da, Taliban Hükümeti ve Hazaralar arasında muhtemel bir çatışma yaşanması için kimliksel ayrışma ve dış müdahale etkileri dışında ülkenin mevcut yapısı da bu çatışmayı hazırlayan bir görüntü çizmektedir.Nitekim Afganistan'da yağmalanabilir doğal kaynak zenginliğine rağmen ülke fakir olmakla birlikte gelir dağılımı da eşit yapılmamaktadır.Bu gelir adaletsizliğinde mevcut iktidarın, kimliksel farklılıklara sahip gruplara yönelik dışlayıcı yaklaşımı etkili olmaktadır.Demokratik bir yönetimin olmadığı Afganistan'da, en başta etnik ve dini farklılıklara sahip gruplara yönelik ötekileştirme ve kutuplaştırma politikası uygulanmaktadır.Öte yandan Afganistan dağlık bir ülkedir.Afganistan'da birçok milis grubun oluşması ve varlığını devam ettirmesinde en önemli etken; ülkenin bu dağlık yapısıdır.Dağlık arazi, bu tür gruplara güvenliklerini ve kendilerini daha kolay savunmalarına imkânı sağlayarak varlıklarını devam ettirmelerini sağlamıştır.

İç çatışmaya ilişkin ampirik bulgular ve nitel yaklaşımlar temelinde ileri sürülen savlar göz önüne alındığında; Afganistan’da çatışma iklimi de tırmanmaktadır. Ülkenin mevcut konjonktürü de bu durumu işaret etmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, tarihsel arka plan temelinde süreçler, ilişkiler ve mevcut durum ele alınıp; Afganistan’da muhtemel bir iç çatışma değerlendirilerek İran’ın rolü incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. AFGANİSTAN VE TALİBAN İKTİDARI : SÜREÇ ANALİZİ

Eski çağlarda Aryanlıların yaşadığı bölge anlamında ‘‘Aryana’’ olarak (Raghu Nath 1958), orta çağ’da ise Horasan bölgesi olarak anılan bu topraklar, 1747 yılından bu yana Afganistan olarak isimlendirilmiştir (Erman 2017:399). Asya haritasının kuzey batı kısmına bakıldığında Afganistan’ın kilit bir ülke pozisyonunda olduğu hemen dikkatinizi çekecektir. Zira farklı kültürlere ve etnik yapılara sahip birçok ülkenin birleşim noktası olduğu görülecektir. Bu nedenle Afganistan, farklı inanışta ve etnik yapıda çok sayıda grubun bir araya geldiği bir ülke olarak gözümüze çarpar. Bunda kilit konumda olması nedeniyle tarihin neredeyse her döneminde işgale uğramasının etkisi de büyüktür. Afganistan, kuzeyde Orta Asya Cumhuriyetleri, batıda İran, doğuda Çin ve güneyinde Pakistan tarafından çevrelenen bir jeopolitik konumdadır. Bu sınırlarının hemen ötesinde ise Rusya, Çin ve Türkiye’nin de etki alanındadır. Bu kapsamda bulunduğu bölge itibarıyla kavşak noktası olarak da nitelendirilen Afganistan, jeopolitik ve jeostratejik önemi dolayısıyla küresel ve bölgesel güç çekişmelerine sahne olmuştur. 19. yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başı itibarıyla Kipling tarafından ‘‘Büyük Oyun’’ adlandırılan Çarlık Rusya’sı ve Britanya İmparatorluğu arasındaki güç çekişmesi, değişen güç dengelerine rağmen soğuk savaş döneminde benzer şekilde bu bölgede ABD ve SSCB arasında cereyan etmeye devam etmiştir (Jalali, 2017). Brezinski tarafından, farklı etnik grupların ve büyük güçler olarak adlandırılan aktörlerin çekişme alanı olması nedeniyle ‘‘Avrasya’nın Balkanları’’ olarak adlandırılan ve küresel istikrarsızlığın göbeği olarak tanımlanan Afganistan, Orta Asya’nın son dönemdeki en sorunlu ülkesi haline gelmiştir (Brzezinski 1997:57).

Pakistan’ın kuzeyinden başlayarak Afganistan’ın merkezini kaplayacak şekilde

uzanan ve dünyanın ikinci yüksek dağ silsilesi olarak isimlendirilen Hindikuş Dağları ülkenin çoğunluğunu oluşturan dağlık kısmı oluşturur. Ülkenin güneyinde platolar, kuzeyinde ise ovalar bölgesi bulunur. Dağların büyük kısmı 2 bin metre yüksekliğinin üzerindedir. Bu nedenle ülkede sıradağlar arasında bulunan yaylalar, güneyindeki platolar ve kuzeyindeki ovalarda yapılan tarım, kuraklığın da etkisiyle ülke topraklarının yüzde 12'sini oluşturmaktadır. Topraklarının yüzde 46'sını otlakların oluşturduğu ülkede hayvancılık önemli bir geçim kaynağı olarak karşımıza çıkar. Ülkedeki orman varlığı ise sadece yüzde 3'tür (Şenli 2017:3)

652 bin 230 kilometre alana sahip coğrafi yapısına paralel olarak toplumsal yapısı da çeşitlilik arz eden Afganistan, bu özelliği itibarıyla kültürel zenginliğe sahip bir ülke olarak nitelendirileceği gibi komşu ülkelerle benzer kökenlere sahip olması nedeniyle kültür çatışmasının da yaşandığı hassas bir demografik yapıya da sahiptir. 40 Milyonu aşan nüfusuyla Afganistan, çoğunluğunu Aryan Irkına mensup Peştun (% 42) ve Tacikler (%27) ile Türk ve Moğol kökenlere sahip olan Özbek (%9), Hazara (%9), Aymak (%4), Türkmen (%3), Kazak, Kırgız (CIA, 2022) gibi etnik unsurlardan oluşur. Bunlara ek olarak Nuristanlı, Beluç, Hindu ve Araplar gibi küçük etnik gruplar da bulunur. Müslümanlar, Afganistan nüfusunun % 99'unu oluştururken, bu rakamın yaklaşık yüzde 85'ini sünniler kalanını ise Şii'ler meydana getirir. Genç nüfus oranının yüksek olduğu ülkede 65 yaş üstü nüfus sadece yüzde 2,4'tür. Doğum oranının yüksek olduğu ülkede kadın başına doğum sayısı 5,12'dir. Afganistan nüfusu arasında okuryazarlık, 15 yaşın üzerindeki nüfusun sadece % 38, 2'sinde, erkeklerin % 52'sinde ve kadınların % 24'ünde bulunmaktadır (Afganistan Nüfusu 2022). Büyük kısmını Hazaraların oluşturduğu Şii nüfus ile ilgili farklı iddialar da ortaya atılmaktadır. Düzenli nüfus sayımının yapılmadığı ülkede Hazaraların ülke nüfusunun yüzde 15 ya da 20'sini oluşturduğu ileri sürülür (Lowy Institute, 2021).

Başkenti Kabil olan ve Taliban yönetimi tarafından idare edilen ülke, Asya'nın en fakir ülkesi konumundadır (Afghanistan Socio-Economic Outlook 2021-2022). Dünya Bankası'nın 2020 yılı verilerine göre ülkenin gayri safi yurt içi hasılası 20,12 Milyar dolar düzeyindedir. Modern yöntemlerin uygulanmadığı ülke tarım ve hayvancılığının, GSYİH'deki payı yüzde 27 olmasına rağmen halkın yüzde 85'i geçimini tarımdan

sağlamaktadır. İnşaat sektörünün de içinde bulunduğu sanayinin, GSYİH içerisindeki payı ise yüzde 14'tür (Databank/Worldbank, 2020).Afganistan önemli yer altı kaynaklarına sahip bir ülkedir.Dağlık yapısıyla paralel olarak altın, demir, bakır, zümrüt, mermer,tuz ve kireçtaşı bakımından zengin maden yataklarına sahiptir (Kabil, 2017). Taliban idaresindeki ülkenin güncel ekonomik durumu ile ilgili sağlıklı veri elde edilmesi mümkün görünmüyor.Ayrıca profesyonel anlamda bir ekonomi yönetimi olmadığı da biliniyor.Bu nedenle ülke ekonomisi istikrarsız bir seyir izliyor (United Nations Development Programme, 2021). Yine 2021 tarihli bir BM raporuna göre Taliban finansmanının birincil kaynaklarını; uyuşturucu kaçakçılığı, haşhaş üretimi, gasp, fidye, maden sömürüsü olmak üzere illegal faaliyetler ile birlikte vergi gelirleri oluşturuyor (www.undocs.org,2021).

Taliban'ın 2. İktidarında Afganistan'daki yeni sosyal hayat en fazla kadınları etkiliyor. Her ne kadar kadınlar konusunda herhangi bir kısıtlama uygulanmayacağı belirtilmiş olsa da sağlık çalışanları dışındaki kadınların dışarı çıkmalarına izin verilmemiştir (SDE, 2021).Kadınlara yönelik tutum özellikle eğitim alanında kendisini daha çok hissettirmektedir.İlk etapta erkek okullarının açılacağı duyurulmuş ancak kız okulları ile ilgili herhangi bir duyuru yapılmaması ile birlikte yükseköğretimde kızlar ve erkekler için ayrı sınıflar hazırlanması gibi uygulamalar, ülkede kız çocukları ve kadınların eğitim almasının kısıtlanması yönündeki endişeleri artırmıştır.Buna ek olarak Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan raporda Taliban mensuplarının, Gazne şehrini kontrol ettikleri sırada Hazara etnik gruba mensup 13 kişinin vahşice katlettikleri aktarılmıştır (Afganistan 2021a). Bu durum yeni rejim ile birlikte toplumsal kutuplaşma ve ayrımcılık ikliminin yükselmeye başladığını gösterir niteliktedir.

3.1. KISA TARİHSEL GERİ PLAN : 1451-1919

Timur'un Moğol hâkimiyetine son vermesinin ardından torunu Babür, 1483-1530 yılları arasında Afganistan'da uzun süre devam eden bir devlet oluşturarak bölgede Türk hâkimiyetini yeniden kurmayı başarmıştır.Babür'ün Afganistan'ın en önemli şehirlerinden olan Herat merkezli kurduğu devlet sayesinde yalnızca Afganistan'a değil aynı zamanda Hindistan'a da yoğun Türk nüfusunun yerleşmesi

sağlanmıştır.Afganistan 16. Yüzyıl boyunca Babür Devleti'nin hâkimiyeti altında bulunmuştur.Babür Devleti'nin sınırları Hindistan içlerine kadar genişlemiş ve imparatorluğa dönüşmüşse de, İran'da Safevi Devleti'ne son veren Afşar Hanedanlığı'nın kurucusu Nadir Şah'ın Afganistan'ı işgal etmesiyle beraber Afganistan'daki Babür hâkimiyeti de son bulmuştur(Saray, 1997). Afganistan, bir diğer Türk Hanedanlığı tarafından hâkimiyet altına alınırken, bu gelişmenin en önemli sonucu; Şii'lik mezhebinin bu dönemde Afganistan'da yaygınlaşmaya başlamasıdır.Nadir Şah'ın, Hindistan seferi dönüşünde, rahatsızlanarak vefat etmesi ile birlikte Afganlar, meclis kurarak Peştun kökenli Ahmet Durrani'yi tahta geçirmişlerdir (1747).Böylece günümüz Afgan Devleti'nin de temelleri bu şekilde atılmış olur.Aynı zamanda Nadir Şah'ın önemli komutanlarından birisi olan Ahmet Durrani, kısa bir sürede bölgedeki toplulukları idaresi altına almış ve Hindistan'a başarılı seferler düzenlemiştir.Ancak onun ölümünden sonra ülkede, iç karışıklıklar ve isyanlar 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve önemli topraklar kaybedilmiştir.Devletin iç karışıklıklar nedeniyle zayıflaması, Afganistan'ın büyük oyun olarak nitelendirilen Rus-İngiliz çatışmasının merkezi haline gelmesini de beraberinde getirmiştir (Yazıcı 2003:86-186).

Daha önce Hindistan'ı sömürgesi haline getiren Britanya İmparatorluğu ile Türkistan'ı işgal eden Rus Çarlığı'nın güç çekişmesi Afganistan'da çakışmıştır.Rusya'nın Hindistan'a inme projesini önlemek isteyen Büyük Britanya, Afganistan'ı tampon bölge olarak görmüş ve bölgedeki hâkimiyetini güçlendirmek için iç çatışmaları kullanmak istemiştir.Zamanla Afganistan'ı işgal etmeye başlayan İngilizlere karşı mücadele verilse de Abdurrahman Han döneminde 1893 yılında Durand Hattı Anlaşması imzalanmıştır. Bu durum Ahmed Durrani döneminde oluşturulan sınırlar içerisindeki Peştun kökenli birçok kabilenin İngiliz himayesindeki Hindistan'da bırakılmasına yol açmış ve günümüzde de Pakistan ve Afganistan arasında devam eden sınır meseleleri ortaya çıkmıştır (Burget, 2013:61-66). I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Amanullah Han önderliğindeki Afganlar, yürüttükleri savaşı kazanarak İngilizleri bölgeden çekilmek zorunda bırakmışlardır. 8 Ağustos 1919 tarihinde yapılan Ravalpindi Anlaşması ile Afganistan tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur (Şeyhanlioğlu 2008:67).

3.1. AFGANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜRECİ VE SONRASI

20. yüzyılda bağımsızlığa kavuşan ilk Müslüman Ülke olarak anılan Afganistan'da, Amanullah Han, Batıdaki teknolojik ve demokratik reformları uygulamaya çalışsa da halk, sosyal ve kültürel reformları şiddetle reddetmiştir.Şeriat isteyen halk, reformist hükümete yönelik yoğun gösteri ve ayaklanma başlatınca Amanullah Han, ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır.İsyancıların lideri Tacik asıllı Habibullah Kelekani, yönetimi tam olarak ele geçirememiş ve hükümeti sadece 9 ay dayanabilmiştir.Durumu fırsat bilen Peştun asıllı Muhammed Nadir Şah 1929 yılında, taraftarlarıyla Kabil'i kuşatarak Kelekani'yi esir alarak ve vatana ihanet suçuyla idam ettirmiştir (Saray, 1988).

Muhammed Nadir Şah, İslami reformlarla halk tepkisini dindirmeyi başarır.Bunun yanında askeri, ekonomi, sosyal ve idari anlamda kapsamlı reformlarla da ülkede modernizasyon çalışmaları da yürütür.1933 yılında suikast nedeniyle yaşamını yitiren Nadir Şah'ın yerine Zahir Şah getirilir ve bu dönemde 2. Dünya savaşı patlak verir ancak Afganistan bu dönemde tarafsız kalır.Savaşın ardından Pakistan'ın 1947 yılında kurulmasıyla birlikte iki ülke arasında anlaşmazlıklar yaşanması ve İngilizlerin Pakistan'ı desteklemesi Afganistan- SSCB ile yakınlaşmasına yol açmıştır.Bunun sonucu olarak ise ülkede Sovyet nüfuzu giderek artmıştır (Saray, 2022).

1963 yılında başbakanlık görevinden alınan Davud Han, 1973 yılında Rusların da desteği ile Afganistan tahtını ele geçirmiştir. Bu dönemde Sovyetler Birliği etkisi giderek arttı ve Rusya'da eğitim gören gruplar devletin her kademesine yerleşmeye başlayınca Şah, korku ve endişeyle birlikte çeşitli bahanelerle bu kişileri tutuklatmaya çalıştı ancak başarılı olamadı.Daha sonra ordu içerisindeki Marksist komutanlar, darbe yaparak Davud Han'ı öldürdükten sonra Nur Muhammed Taraki'yi başa geçirirler.Sovyetler birliği etkisi altındaki komünist hükümet, bu yönde bir takım

reformlara giriştiyse de yine halkın tepkisiyle karşılaşılır. Ayaklanma sonucu komünist rejim karşıtı gruplar, 1979'da darbe yaparak Hafızullah Amin'i başa geçirirler. Sovyet yanlısı Taraki'nin, Amin tarafından ortadan kaldırılması ile birlikte Afganistan'ın Batı Bloğu'na yakınlaşması endişesiyle 24 Aralık 1979 tarihinde SSCB, Afganistan'a müdahale eder. Amin, Sovyetlerin de desteği ile ortadan kaldırılarak Babrak Karmak Devlet Başkanı ilan edilir. Sovyetler Birliği'nin müdahalesi ile birlikte ülkede iç çatışmalar ve karşı direniş baş gösterir. Amerika, Suudi Arabistan ve Pakistan'ın eğittiği selefi grupların da desteği ile Sovyetlere karşı büyük bir mücadele verilir. 1986 yılında Necibullah Devlet Başkanı ilan edilir (Saray, 2022).

Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal planlarının arkasında sıcak denizlere inme arzusu yatar. Türkiye'nin NATO bloğunda yer alması nedeniyle SSCB bu amaç doğrultusunda, gözünü başka coğrafyalara çevirmiştir. Nitekim Afganistan'ın ardından Pakistan'ın işgal edilmesi planlanmakta ve bu şekilde Hint Okyanusu'na ulaşılması planlanmaktaydı. Ancak Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan'daki mücahitlere CIA aracılığıyla destek vererek eğitim vermiş ve Afganistan, Sovyetler Birliği'ni büyük bir hezimetle uğratmıştır. Bu savaşta Afganistan, 2 milyon insanını yitirmiştir (Han 2011:60-66).

Rus kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesinin ardından bu kez cihadi selefi gruplar arasında iktidar için iç çatışma ortaya çıkar. 1996 tarihinden itibaren gücünü arttıran Taliban, mücahitler arasında devam eden çatışmalardan faydalanarak saldırıya geçer ve 1998 tarihine gelindiğinde Afganistan'ın tamamına yakını ele geçirmiş olur (Ahmetbeyoğlu, 2002:343-344)

Amerika Birleşik Devletleri, vekalet savaşı yürüttüğü ve bir kısmını farklı ülkelere getirdiği bir kısmını ise Afgan kuvvetlerden oluşturduğu cihadi selefi gruplarla Sovyetler Birliği'ne karşı başarılı bir mücadele vermiş ve SSCB'nin dağılmasında etkin rol oynamıştır. Ancak Afganistan'da konuşlanan bu gruplar, sonraki süreçte 11 Eylül terör saldırıları ve Afganistan'ın işgal edilmesi ile gerçekleşen bir dizi olaya yol açacaktır. Bu nedenle Sovyet-Afgan Savaşı'nın etkileri, soğuk savaş sona ermesine rağmen ortadan kalkmamış ve günümüze kadar artarak devam etmiştir.

3.2. TALİBAN'IN KURULUŞU VE İDEOLOJİK ARKA PLANI

Arapça ‘‘talebe’’ kökünden türeyen Taliban kavramı, Farsça’da din öğretimi alan kişi anlamında ‘‘talip’’ olarak kullanılmaktadır.Ancak bu tanım, modern din bilimi öğrenimi görenler için değil medreselerde din adamı olarak yetiştirilen öğrenciler için kullanılır.Kavramı ortaya atan kişilerin de medrese talebeleri olmaları nedeniyle kelime genel itibariyle medya kuruluşları tarafından ‘‘ Taliban İslami Hareketi’’ olarak nitelendirilmektedir (Zaeef 2011:65)

En başta sayıları ellinin altında olan ve medrese talebelerinden meydana gelen grup, iç çatışmalarla boğuşan Afganistan’ın bu durumuna son vermek için yola çıktıklarını açıklamışlar ve yılgın Afgan Halkının desteğini almışlardır.1994 yılında kurulan ve ardından sırasıyla; 1995 yılında Herat, 1996 yılında Kabil ve 1997 yılında ise Mezar-ı Şerif gibi önemli şehirleri ele geçiren Taliban Hareketi, ülkenin büyük bölümünde kontrolü sağlamıştır (Ghufran 2001:468).Taliban’ın kısa sürede sağladığı başarının ardından mücahit gruplar, aralarındaki çatışmayı sona erdirerek Taliban’a karşı birleşmişler de dış destekli Taliban’ın hızlı yükselişinin önüne geçememişlerdir.Taliban’ın başarısı, halkın iç çatışmalar nedeniyle ortaya çıkan şikayetlerine yönelik getirdiği çözümlerin yanı sıra uluslararası aktörlerin örtülü desteği ve Taliban’ın uluslararası kamuoyunda rahatsızlık yaratan uygulamalarına kayıtsız kalınmasından kaynaklanmaktadır (Ahmetbeyoğlu 2002:68-70).Taliban’ı ortaya çıkaran bir diğer neden ise etnik bölünmenin süregelen bir problem oluşturması ile birlikte üzerinde görüş birliğine varılmış ortak bir lider ve anayasal bir iktidar olmamasıdır (Begzad 2014:69-72)

Taliban şeri bir düzen kurmayı amaçlamakla birlikte selefi ve deoband anlayıştan beslenir.Hanbeli mezhebinin kurucusu İbn Hanbel tarafından ilk kez temelleri atılan Selefiliğe mensup olanlar, birbirinin ardılı şeklinde Hz. Muhammed’in

arkadaşları olan sahabeler, sahabeleri gören ve arkadaşlık eden nesil olan tabiin ve tabiin olanları gören anlamında “tebe-i tabiin” olarak nitelendirilen neslin davranışlarını örnek alan ve uygulayanlar olarak nitelendirilir (Erdem 2016:58).Modern anlamda Selefilik, 1800’lü yıllarda islam alimlerinin, dine sonradan aktarılan uygulamalardan sıyrılarak taklitten uzaklaşılması ile birlikte Kuran ve Sünnete dönmenin savunulması ile ortaya çıkmaya başlamıştır.Selefilik bu dönemde İslam Dünyasının özellikle batı medeniyetinin karşısında gerilemesine çareler bulmak amacıyla bir fikir akımı olarak yeşertilmeye çalışılmıştır.Selefi anlayışa göre yenilik, İslama sonradan eklenen uygulamaların ortadan kaldırılarak öze yani Kuran ve Sünnete dönüş olarak nitelendirilir (Roy 2020:52).Selefilik akımını teolojik açıdan yapılandıran İbni Teymiyye olurken siyasal olarak yapılandıran ise Muhammed bin Abdülvehhab’dır.Katı hükümleri savunarak çözümlenemeyen sorunlarda kıyas ve içtihat gibi akli uygulamaları reddetmesi nedeniyle savunucularını sertlik ve köktencilğe yönelten Selefilik, Taliban’ın uygulamaları ile de paralellik göstermektedir (Ersöz 2018:17).

Taliban’ın dini anlayışı ile ilgili savunulan bir diğer iddia da Deobendi oldukları yönündedir.Bu iddia; Taliban yöneticilerinin, Deobendi okullarında eğitim almaları nedeniyle ileri sürülmektedir. İngiliz sömürgesi olduğu dönemde Pakistan topraklarında ortaya çıkan bu inanış, selefilığe benzer şekilde İslam’ı saf haliyle uygulamayı öğütlerken kadınlara baskı uygulanması ve Şii’liği kabul etmemesi ile bilinir.Ancak Taliban’ın uygulamaları Deobendi anlayışın daha da ötesinde bir katılık ve aşırılık içermektedir (Uyan 2001:102-103)

Taliban’ın bir diğer ilham kaynağı; Taliban’a önemli ölçüde destek veren, Pakistan merkezli radikal dinci Cemaat-ı Ulema-i İslam partisi olarak görülür.Partinin lideri Fazlurrahman’ın ortaya koyduğu teolojik yaklaşım ile birlikte Suudi Arabistan’da ortaya çıkan Vahhabilik anlayışı, Taliban’ın idari alanlardaki uygulamalarının temel dayanağı olmuşlardır (Begzad 2014:79) Nitekim örgüt, kendisini diğer selefi gruplardan daha dindar ve saf olarak nitelendirmekle birlikte kanunları hiçe sayarak yargılama yapmaksızın Devlet Başkanı Necibullah’ı katlettikten sonra halka teşhir etmiş ve böylece çağdaş insani değerleri yok sayarak zihin yapısını yansıtmıştır.

Taliban bu uygulması ile ideolojisine karşı gelecek olanlara da ne yapabileceğini göstermek istemiştir (Wahab, 2007:192).

3.2.1 Örgütsel Yapısı

İlk kurulduğunda hükümet kurma ve iktidara gelme amacının olmadığı belirtilen Taliban Hareketinin asıl çıkış noktası, Afganistan'daki iç çatışma ortamına son vererek milis grupları dağıtmak ve yeni bir hukuk düzeni ile oluşturulan yönetimi, ideolojik anlayışına yakın gördüğü bir hükümete bırakmaktı (Müjde, 2001:17-18).Ancak Kabil'in ele geçirilmesinin ardından Taliban, bu kararından vazgeçti.Taliban lideri Molla Ömer'i destekleyen Kandahar Yöresinden bir grup, tartışmalara son vermek ve sorunları çözmek için Molla'yı "Müminlerin Emiri" unvanına aday göstermiş ve böylece Molla Ömer'in Afganistan Emiri yapma yolunda önemli bir adım atmıştır.Nitekim Kandahar'da üzerine Hz. Muhammed'e ait olduğu söylenen kıyafeti giyen Molla Ömer, "Müminlerin Emiri" sloganlarıyla alkışlanarak bu göreve getirildi.Ardından Afganistan rejiminin İslam Emirliği olarak değiştirildiği duyuruldu ve buna karşı olanlar düşman ilan edildi (Raşid, 2001).Böylece ilk kurulduğunda; hükümet ve iktidar istemediğini belirterek halk desteğini arkasına alan Taliban Hareketi, siyasi bir kimliğe bürünerek Taliban Yönetimi halini almıştır.Kısa sürede rejim değişikliğine giden yönetim; gizliliği ön planda tutan, diktatoryal ve ulaşılmaz çok zor bir iktidar anlayışı sergilemeye başladı.Çünkü bu esrarengiz örgüt, ideolojik anlayışları neticesinde karar mekanizmalarını son derece gizli şekilde işleten bir süreç işletiyordu.

Kamuoyunu bilgilendirmeyen, kendilerini tanıtmak için herhangi bir yazılı eser ortaya koymayan Taliban Örgütü'nün; ulema, komuta kademesi ve kabile liderlerinden oluşan kalabalık bir şura heyeti bulunmaktadır.Bu heyet ancak ülke kaderini önemli ölçüde tayin edecek kararlar kapsamında ya da bu tür kararları meşrulaştırmak adına yapılan oylama nedeniyle toplanır. 1500 kişilik bu şura heyeti; kadınların sosyal hayattan yasaklanması gibi toplumsal, Usame Bin Ladin gibi önemli

isimlerin ülke dışına çıkarılıp çıkarılmaması gibi uluslararası kamuoyunu ilgilendiren kararlarda bir araya gelmiştir (Zeydan 2013:49-50).Bu heyet içerisinde 10 kişiden oluşan yüksek şura ve ona bağlı 3 şura daha bulunur.Bunlar ise geçici kabine, kabil şurası ve askeri şuradır.Siyasi yapılanmanın en başında ‘‘İnanların Emiri’’ olarak nitelendirilen lider bulunur (Raşid 2001:165-166).

2021’de Afganistan’da tekrar kontrolü ele geçirmesinin ardından örgüt yönetimi, yeni siyasi oluşumunun 2001 öncesi yönetimle benzerlik taşıyacağını ve ülkede demokrasinin uygulanmayacağını açıklamıştır (Taliban’ın yönetim yapısı nasıl şekillenecek, 2021).Buna göre 2. İktidarında Taliban’ın başına yani ‘‘Müminlerin Emiri’’ olarak Heybettullah Akhunzade getirilmiştir (Taliban’ın Lider Kadrosunda Kimler Var, 2021).

3.2.2 Hukuksal Argümanları

Taliban öncesi Afgan Hukuk Sistemi, şeriat olarak adlandırılmış olsa da pratikte uygulanmıyordu.Ancak Taliban döneminde İslami Şeriat’a ait kanun ve kaideler uygulamaya konulmuştur.Bu kurallara göre hırsızların elleri kesilecek, evliler zina işlerse recm edilecek, alkol kullananlar kamçılanacak ve kısasa kısas ilkeleri uygulanacaktır.Pratiğe konulan kurallar her ne kadar İslam Şeriatı bağlamında doğru olarak uygulansa da Taliban bu cezaları uygularken toplumsal sorunları ve İslam’ın şart koştuğu bazı durumları göz ardı etmiştir.Örneğin; fakirliğin had safhada olduğu bir ülkede hırsızlık vakalarının çok fazla olması da öngörülebilir bir durumdur.İnsanlar açlıktan hayatını kaybetmektense hırsızlığı göze alabilir ve elinin kesilmesini ikinci plana atabilir.Diğer taraftan recm cezasının uygulanması için gereken dört şahit temin edilmeden Taliban tarafından infazlar gerçekleştirildiği öne sürülmektedir (Ahmadi, 2011:43).

Taliban daha önce tek anayasalarının Kuran-ı Kerim ve onun hükümleri olduğunu açıklamıştır.Gündelik hayatta karşılaşılan bazı durumlarda ise sünnet kaidelerine göre cezalandırma işlemi uygulandığı düşünülmektedir.Örneğin; kadınların erkek terziye elbise diktirmesi yasaktır, kadınların başörtüsüz ve yüzü açık şekilde dışarı çıkmaları yasaktır.Bu şekilde bir kadının, yolculuk etmek için bindiği

aracın sahibi hapis ile cezalandırılır.Diğer taraftan geçmişte olmayıp günümüzde karşılaştığımız durumlar ile ilgili alınan kararlar ise çağdaş bir toplum nazarında şaşkınlıkla karşılanacak cinstendir.Örneğin; müzik kaydı ve videosu ile film kaydı bulundurmamak yasak olduğu gibi bu suçu işleyenler hapis ile cezalandırılırdı.Herhangi bir yerde fotoğraf asmak ya da yapıştırmak yasaktır.Resmi işlemler gibi zaruri durumlar dışında fotoğraf çekilmesi yasaktır.İngiliz ya da Amerikan tipi saç uzatmak yasaktır.Uçurma uçurmak ya da uçurma malzemesi satmak yasaktır.Bu tür suçları işleyenlere 1 ila 10 günlük sürelerde hapis cezaları verilirdi (Aydın 2010:116-117).

İlk kurulduğunda ve iktidara geldiğinde Kuran ve Sünnet kaidelerinin uygulanacağını bildiren Taliban, sonraki süreçte bir takım anayasal düzenleme çalışmalarında bulundu.2005 yılında resmi internet sitesinden usul ve esaslar adıyla düzenlediği Anayasayı yayımlayan Taliban, söz konusu Anayasanın temelini ise Kuran-ı Kerim'in teşkil edeceğini duyurmuştur.Bu anayasada dikkat çeken hususlardan birisi ise kadınlara eğitim hakkı ile kişilere verilen ifade özgürlüğü hakkıdır (Talking with the Taliban Should the Afghan Constitution Be a Point of Negotiation?, 2015).

2021 yılında tekrar iktidara gelen Taliban sözcüsü Zabihullah Mücahid, kurulan geçici hükümetin yeni anayasa çalışmalarına başladığını ve bu çalışmalar kapsamında ülkedeki bilim adamları, hukukçular ve uzmanların olduğu bir komisyon meydana getirildiği belirtilmiştir(İHA, 2021).23 Eylül 2021 tarihinde yapılan bu açıklamadan 6 gün sonra ise geçici hükümetin Adalet Bakanı vekili Abdul hâkimi Şeri, Kral Zahir Şah döneminde uygulanan anayasanın, Taliban ve Şeriat kurallarına aykırı olmayan maddelerinin bütünüyle uygulanacağını açıklamıştır (AA, 2021).

3.2.3 Uluslararası Örgütlenme Biçimi

Uluslararası kuruluşları önemli birer aktör olarak görmeyen Taliban, demokrasinin gereği olan birçok yaklaşımı bidat yani İslam dışı ve sonradan ortaya çıkarak müslümanlar arasında yaygınlaşan yaklaşımlar olarak görmüştür.Taliban'ın bidat olarak nitelendirdiği yaklaşımlar arasında insan hakları, basın özgürlüğü, siyasi parti, kadın hakları ve seçimler de vardı.Nitekim uluslararası kamuoyunun bu yöndeki

baskılarına rağmen resmi olarak tanınmamayı göze alan Taliban yönetimi, müttefiklik noktasında ise İslamiyet'teki cihat anlayışını temel alarak daha çok kendisine benzer ideolojideki ülkelerle yakın ilişki içerisine girmiştir. Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunduğu bu ülkeler ayrıca Taliban'ı resmi olarak tanıyan ülkeler olmuştur (Begzad 2014:82).

Uluslararası Anlaşmaları "bidat" olduğu gerekçesiyle tanımadığını ve kabul etmediğini belirten Taliban Yönetimi, anlaşmaların getirdiği yükümlülükleri de yerine getirmemiştir. Taliban, Dış Politikada diğer ülkelerle; özellikle de Müslüman ülkelerle, islami kaideleri temel alarak çıkarları çerçevesinde iyi ilişkiler kurmak istediğini de deklare etmiştir. Taliban, içişlerine karışılmaması noktasında kararlı bir tutum sergilemekle birlikte diğer ülkelerin içişlerine de karışmayacağını özellikle vurgulamıştır (Begzad 2014:81). Bu yönleriyle ilk Taliban hükümetinin dış dünyaya kapalı ve diğer ülkelerin egemenlik haklarına saygılı olduğu söylenebilir. Ancak bölgesel çıkarları doğrultusunda Taliban'a destek veren ülkeler dışındakiler, Afganistan'da insan haklarını ihlal eden uygulamaları nedeniyle Taliban Yönetimine karşı olmuş ve uluslararası alanda bu yönetimi meşru görmemiştir. Nitekim Taliban öncesi Afganistan Devlet Başkanı olan Burhaneddin Rabbani, uluslararası alanda Afganistan'ın meşru yöneticisi olarak nitelendirilmiş ve dış temsilcilikler ile Birleşmiş Milletler daimi temsilciliğini Afganistan adına yürüten kişi olarak kabul edilmiştir (Atayi, 2005:23). Tüm bunlara rağmen Taliban yönetimi uluslararası arenada tanınmak ve kendisine yönelik yaptırımları kaldırmak için de bir dizi girişimlerde bulunmuştur.

1996 yılının eylül ayında dış işleri görevini yürüten Stanakzai, ABD'ye giderek Clinton hükümeti yetkilileriyle tanınma meselesini müzakere etmiştir. Taliban'ın Birleşmiş Milletler Temsilcisi de rejimlerinin meşru Afgan hükümeti olarak kabul edilmesi için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Suudi Arabistan, Pakistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin desteğini alan Taliban, İslam Konferansı Örgütü'ne kabul edilmek için çaba sarf etmişse de diğer ülkelerin onay vermemesi nedeniyle bu girişim de başarılı olamamıştır. Diğer taraftan Uzak Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerine bir dizi ziyaret düzenleyen Taliban'ın bu ülkeler tarafından tanınma talebi de karşılıksız kalmıştır. Ayrıca Birleşmiş Milletler ve ABD'nin çeşitli yaptırımlar uygulaması

nedeniyle ekonomik güçlük yaşayan Molla Ömer yönetiminin Avrupa ülkelerine düzenlediği ziyaretlerde, bu yaptırımların kaldırılması yönündeki talepleri reddedilmiştir (Lee 2022:644).

2021 yılında Afganistan'da yönetimi devralan Taliban yönetimi, ilk iktidarının aksine dış politikasında farklı bir görüntü çiziyor ve dış temaslarda bulunmaktadır (Taliban'ın uluslararası görüşme trafiği).Ancak Afganistan'ın diğer ülkelerde bulunan 60'ın üzerindeki diplomatik temsilciliği, Taliban rejimini henüz tanımış değil. Öte yandan yaptırımlar çerçevesinde Afganistan'a ait hesapların dondurulması nedeniyle söz konusu dış temsilciliklere nakit akışı sağlanamadığı için çalışanlar maaşlarını alamamaktadır. Ülkede kontrolü sağladığını belirten Taliban ise henüz bu temsilcilikleri devralabilmiş değil.Öte yandan Taliban, ABD ile yaptığı Doha Anlaşmasını gündeme getirerek; 11 ayda güvenliği ve devlet organlarının çalışmasını sağladığını belirtmiş ve Afganistan'a ait dondurulan fonların tekrar aktif hale getirilmesi çağrısında bulunmuştur (Dünya Gazetesi, 2022).Taliban'ın ikinci iktidar döneminde dış ilişkilerine önem vermesinde önceki dönemde global ekonomiye entegre olması önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.Çünkü Afganistan'a ait fonların durdurulmuş olması; Taliban yönetimini insan hakları noktasında kendisini ispatlamaya ve dış temaslar aracılığı ile de bu yöndeki kötü imajını değiştirmeye yönelik faaliyetler içerisine itmektedir.Bu noktada ilk iktidar döneminin aksine daha çok Batı ülkeleri ile temaslarda bulunan yönetim ayrıca Çin, Rusya ve Pakistan gibi bölge ülkeler ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmektedir (AA,2022) .Ancak yönetimin dış temsilciliklerini devralamaması, diplomatik ilişkilerin sürdürülmesinin önündeki en büyük engeldir.

3.3. AFGANİSTAN'DA BİRİNCİ TALİBAN İKTİDARI : 1996-2001

Taliban ideolojisi ve uygulamaları, Afganistan'ın, belli kesimler dışındaki karmaşık etnik yapısının çoğunluğunu temsil eden Peştunların, muhafazakar kabile gelenekleriyle uyumluydu ve kısmen onlardan ortaya çıkmıştı.Taliban, Devlet Başkanı Rabbani'nin Sovyet işgali sonrası hükümetini zayıf, yozlaşmış ve Peştun karşıtı olarak gördü. Mücahid gruplar arasındaki 1992 ve 1996 yılları arasında cereyan eden dört

yıllık iç savaş; daha az yozlaşmış ve istikrar sağlayabilecek potansiyelde görülen Taliban'a halk desteğiyle sonuçlandı (Khalilzad 2016:92). Pakistan'dan önemli ölçüde doğrudan askeri destek alan Taliban, 1994 yılının kasım ayında başladığı mücadeleyi 27 Eylül 1996'da Kabil'i ele geçirerek sonuçlandırdı (Crisis of Impunity, 2001).Kabil'in ele geçirilmesinin ardından vekil olarak tayin edilen bakanlar, asil tayin edilip, 6 kişiden oluşan ve Afganistan Liderlik Konseyi olarak nitelendirilen şura oluşturularak; adı "Afganistan İslam Emirliği" olan rejim deklare edildi (Lee 2022:634).Kabil'i başkent ilan eden Taliban, müziği tamamıyla yasak kıldığı için yeni devletin milli marşı da olmadı.En başta Afganistan için "beyaz" bir sayfa açma hedefiyle düz beyaz bir bayrak kullanan Taliban, 1997 yılında bu beyaz bayrağa Arap harfleriyle kelime-i şehadet ibaresini ekledi ve Afganistan'ın resmi bayrağı ilan etti (Taliban bayrağı, 2022).Devlet Başkanlığı statüsünün olmadığı yeni rejimde, en yüksek otorite olarak "Müminlerin Emiri" sıfatıyla Molla Ömer bulunacak ve hükümet onun kabul etmeyeceği hiçbir kararı uygulayamayacaktı.Genel seçimler ise şer-i hükümlere aykırı olduğu gerekçesiyle reddedilmiş ve kaldırılmıştı.Kabil'e sadece 2 kez gelen Molla Ömer, Kandahar'da bulunarak kamuoyu önünden uzak bir şekilde devleti yönetmeye devam ederken Kabil Şura'sının başkanı konumundaki Rabbani ise başbakan statüsünde hükümetin görünen yüzü oldu (Fergusson 2011:81-89).Ancak daha önce de belirttiğimiz gibi Kabil hükümetinin kararları Kandahar'da bulunan Molla Ömer'in onayı olmadan uygulanamayacaktır.

3.3.1. İç İşleri ve Asayiş Koşullarına İlişkin Uygulamalar

Afganistan'ın büyük bölümünü ve en önemli kentlerini ele geçiren Taliban Yönetimi'nin kuruluşunu açıkladığı İslam Emirliği sınırları içerisinde; adli, askeri, siyasi anlamda örgütün ideolojik anlayışı ile paralel olacak şekilde çok sayıda işleyiş uygulamaya konulmuştur.Kontrol altına aldığı bölgelerde halkı silahsızlandıran Taliban yönetimi, daha önce halka zulmetmiş komutan ya da bunların organize ettiği çeşitli silahlı grupları etkisiz hale getirerek asayiş sağlamaya çalışmıştır.Özellikle kent merkezlerindeki asayiş kendi lehine temin etmek isteyen ve açıkladığı emir ve yasaklar ile ilgili yaptırımları uygulamak isteyen Taliban Rejimi, dini polis garnizonu teşkilatı oluşturmuştur.Buna rağmen devlet mekanizmalarının yerine getirmesi gereken kamusal hizmetler anlamında uygulamaya konulacak plan ve program

olmaması ile birlikte toplumsal şikayetler artmaya başlamış ve halk, güçlü desteğini yavaş yavaş azaltmıştır (Goodson, 2001:121).

Kabil Radyosu'nun ismi değiştirilerek Radyo Şeriat yapıldı (Lee 2022:636) ve bu radyodan halkın uyması gereken kurallar ve yasaklar ile ilgili bir dizi emir listesi yayımlandı. Yayımlanan emirlere göre; batılı tarzda saç kesimi, kılık kıyafet giyilmesi ile birlikte her türlü eğlence aracı kullanmak, müzik ve sinema öğelerine sahip olmak, bunları kullanmak ve izlemek yasaklanmıştır. Kadınların yanlarında mahrem bir erkek olmadan sokağa çıkmaları ve gezmeleri, erkek doktora gitmeleri ve muayene olmaları, erkeklerle birlikte çalışmaları yasaklandığı gibi kız çocuklarının okula gitmelerine de yasak getirilmiştir. Buna benzer çok sayıda günlük hayatı kısıtlayıcı yasak getirilmesi ve bu yasaklara uymayanlara farklı şekillerde ceza verilmesi, Afganistan Halkı'nın Taliban'a yönelik bakış açısını giderek değiştirmiştir (Goodson, 2001:117-119). Özellikle cezalandırmaların "ibret" olması açısından halka açık alanlarda ve halkın gözü önünde yapılması, Taliban yönetimine yönelik ciddi tepkilerin ortaya çıkmasına neden olurken ülkede görev yapan uluslararası kuruluşlar ve bu kuruluşların bünyesinde görev yapan ülke temsilcilerinin "insan hakları ihlali" noktasında çeşitli raporlar düzenlemesi ile birlikte uluslararası kamuoyunun da Taliban Yönetimi'ne yönelik endişe ve baskısının artmasına yol açmıştır (Murshed 2006:282-283).

Taliban'ın asli unsurunu Peştunlar oluşturduğu için yönetimin devralınmasının ardından üst düzey bürokrasideki Özbek, Hazara ve Türkmen asıllı kişiler Peştun olanlarla değiştirilmiştir. Tacikler ise tıpkı Peştunlar gibi Aryan kökenden olmaları nedeniyle (Erden&Sivrioğlu,2019:32-37), bu konuda daha ayrıcalıklı bir pozisyonda bulunmaktadır (Raşid, 2001:159-160) Nitekim Taliban idaresinde Peştulardan sonra önemli görevlere Tacikler getirilmiştir. Tacikler aynı zamanda Taliban gibi sünnidir ancak diğer sünni gruplar olan Özbek ve Türkmenlere gösterilen olumsuz tutum ve yaklaşım Taciklere gösterilmemiştir. Bu yüzden Taliban'ın, idaresi altındaki diğer halklara yönelik tutumlarında inanç faktöründen ziyade etnik faktörlere dikkat ettiği göze çarpmaktadır (Giustozzi 2010:4). Buna rağmen Taliban kontrolüne girmeyen Mezar-ı Şerif kenti merkez olmak üzere çevresini de içerisine alan bölgede Özbek ve Hazaraların oluşturduğu kuzey ittifakına Tacikler de destek vermiştir. Kabil Şura'sını

yöneten Molla Rabbani, BM'nin de bulunduğu barış görüşmelerinde Kuzey İttifakı ile mutabakata vardı ise de Molla Ömer'in alınan kararlara onay vermemesi nedeniyle mutabakat bozulmuştur (Nojumi 2002:155).

Tıpkı yönetim karolarında olduğu gibi Taliban Ordusu'nun idaresi de Peştun kökenlilerde idi.Hatta Taliban'ın düzenli ordu ve meskûn mahal deneyiminden uzak olması nedeniyle subaylar, daha önce Afgan ordusunda görev yapmış Peştun kökenlilerden seçiliyordu.Pakistan İstibarat Servisi'nin (ISI) desteği ile ülke içerisinde asayiş ve güvenlik noktasında oldukça güçlü bir ağ imkânına sahip olan Taliban'a yine Pakistan Devleti tarafından doğrudan ve dolaylı olarak askeri, mali ve personel desteği de veriliyordu.Bu destekler, kısıtlı imkanlara sahip olan Taliban'ın kontrolü altında tuttuğu bölgelerde ciddi oranda işini kolaylaştırıyordu (Goodson, 2001:111).

3.3.2. Kadın Hakları

1996 yılında ülkenin büyük bir bölümünde kontrolü sağlayan Taliban rejimi, ilk adım olarak kız okullarının tamamını kapattığını bildirdi.Kadınların ise hijab adı verilen ve kadının yüzünün görünmesini de önleyen giysi olmaksızın ve kadına mahrem olan bir erkek eşlik etmeden sokağa çıkması ve dolaşması yasaklandı.Erkekler için batılı sakal ve saç tıraşı yapılmasını yasaklayan fermanla, kadınların tıp alanı hariç çalışması yasaklandı.Hijab giyme zorunluluğu getirilen kadınların ayrıca beyaz çorap ve ayakkabı veya yürürken ses çıkaran ayakkabı giymeleri de yasaklar arasında yer aldı.Şer-i hükümleri uyguladıklarını ileri süren Taliban Yönetimi, kadınların mahrem olmayan erkeklerce görülmesi hatta duyulmasını bile yasaklamıştır.Onlara göre kadınlar; erkekleri İslamiyetten uzaklaştıran ve yasaklara eğilimli hale getiren kişilerdi. Kadınların tek başına doktor muayenesine gitmesine izin verilmezken mahrem bir erkek refakatçi olmak kaydı ile zorunlu durumlarda muayene yapabilmesine imkân tanındı.Böylece Taliban öncesi yönetimlere kıyasla Afganistan'da kadınlar, sosyal yaşamdan oldukça kısıtlandı ve soyutlandı (Soyyer 2002:134-135), (Marsden 2002:45), (Crews 2008:1081-109).

Başkent Kabil'de ellerinde silah ve sopa bulunan polis garnizonu mensupları,

sakalı yeterince uzun olmayan erkekler ile nasıl giyinmeleri noktasında ferman yayınlanan kadınların kurallara uymamaları durumunda; cezalandırma olarak ‘‘dayak’’ yöntemini kullandılar.Bunun dışında halka ibret olması açısından daha ağır suçlar olarak nitelendirilen eylemlere yönelik cezalar, Kabil Şehir Stadyumu’nda infaz ediliyordu.İnfazlar düzenli olarak kırbaçlama, idam, recm ve kol kesilmesi olarak devam ediyordu (Iacopino 1998:12).Taliban yöneticilerine göre kadınlara da erkekler kadar sosyal ve eğitim imkanları tanınması, rejim üzerindeki baskıyı artıracığı için siyasal düzeni bozacak ve bunun sonucu olarak cinsel zaafı olan acemi askerlerin motivasyonu azalacağı için ordudaki düzen de bozulacaktı (Rashid, 2002:50).Taliban’ın kadınları hedefe koyan bu tutumu, İslam veya kültürel değerlerle değil siyasi güdüler ve ideolojileriyle açıklanabilirdi.İslam’daki şer-i hükümleri kendisine kalkan yapan Taliban yönetiminin özellikle kadınlara yönelik tutumu daha çok Peştun geleneklerini yansıtıyordu.Bu yaklaşımı aynı zamanda kadınlar konusundaki tutum ve insan hakları ihlali noktasında eleştiri yönelten uluslararası kamuoyuna da bir meydan okuma gayesi içeriyordu.Özellikle kadın meselesi, Taliban’ın uluslararası kamuoyuna karşı direncinin cephesi haline gelmiştir.Çünkü Taliban ideolojisine göre uluslararası kamuoyunun düşünceleri zaten inançları gereği yanlış ve bu yanlışın karşısına çıkarak doğru şekilde hareket ettiklerini savunuyorlardı.Bu nedenle insan hakları noktasında uluslararası kamuoyundan gelen talepleri kabul etmedikleri gibi ceza gerekçesiyle şiddet ve işkence eylemlerini artmışlar hatta kadınları, toplumdaki dışlamışlardır.

Taliban’ın Kabil’de ve diğer bölgelerde kadınlara yönelik uyguladığı yasaklar adil şekilde uygulanmıyordu.Söz konusu yaptırımlar kadınların etnik yapılarına göre farklılık arz ediyordu.Örneğin; Taliban’ın merkezi olan Kandahar’da Peştun kadınlar, geleneksel çarşaflarıyla sokağa çıkabiliyorlardı.Ancak diğer etnik kökenlere mensup kadınların kendi geleneksel örtünme şekilleriyle dışarı çıkmalarına izin verilmemiş ve burka zorunluluğu getirilmiştir.Böylece Taliban’ın söz konusu zorlama ve dayatmalarının şeriata göre değil örflerine göre şekillendiği söylenebilir.Taliban yönetiminin burka dayatması bununla da kalmamıştır.Burka giyerek sokağa çıkan kadınlar çeşitli gerekçe ve bahanelerle azarlanarak dövülmüşlerdir.Hatta ıslanmamak için eteğini çok az yukarı doğru kıvrıyan bir kadın öldürülmüştür (Yılmaz, 2005:39).

3.3.3. İktisadi Düzenlemeler

Taliban Yönetiminin gelir kaynaklarının önemli bir bölümünün yasa dışı eylemlerden elde edildiğini daha önce belirtmiştik. Zira siyasi olarak meşruiyet kazanmamış bu tür örgütlerin devlet gelirlerinden mahrum olması nedeniyle farklı arayışlar içerisine girmesi ve bu tür arayışlar neticesinde illegal finans kaynaklarına yönelmesi de normaldir. Ancak 1996 yılında Afganistan yönetimine gelen Taliban rejimi böylece devlet kaynaklarına ulaşma imkânına da kavuşmuştur. Devlet işleyişinde gönüllülük esası ya da yağma vaadiyle mücadele etme süreci olamaz. Bu nedenle askerlerin, memurların ya da idarecilerin düzenli gelir elde etmesi, kamusal hizmetler için bir bütçe ayrılması, para ve maliye politikaları için kurumsal bir merkez işleyişinin bulunması gerekir.

Taliban, tüm batı merkezli politikalarda olduğu gibi modern ekonomi politikalarını da şeriata uygun olmadıkları gerekçesiyle kabul etmeyip; şer-i hükümler çerçevesinde iktisadi düzenlemeleri uygulamaya koymak istemiştir. Ancak bilindiği üzere ülkeyi yöneten rejimin öncelikleri; henüz tam anlamıyla kontrol sağlayamadığı bölgeleri kontrol altına almak ve elinde tuttuğu bölgelerde asayişini sağlayarak dini reformları tam anlamıyla uygulayabilmektir. Bu nedenle zaten fakir bir ülke olan Afganistan'da merkezi ve sağlıklı bir iktisadi politika yürütmeye uygun zemin olmadığı gibi dini reformlar noktasında zaten direnç gösteren topluma ekonomik dayatmalarda bulunmak, ikinci plana atılmıştır. Nitekim alınan yasak kararları incelendiğinde daha çok toplumsal ve sosyal işleyişe yönelik uygulamalar ile ilgili emir ve yasak kuralları getirildiği, iktisadi düzenlemelere ilişkin ise çok az sayıda yasak getirildiği görülmektedir. Örneğin Emri-1 Bi'l Maruf (Dini Polis) Genel Başkanlığı tarafından yayımlanan kararnamede iktisadi düzenleme ile ilgili sadece 10. Maddede; kredi faizlerinin, para bozdurma karşılığında alınan komisyon ücreti ve havale ücretlerinin yasaklandığı bildirilerek bütün döviz tüccarlarının bu yasakların aksine hareket etmesi durumunda cezalandırılacağı deklare edilmiştir (Aydın 2010:116-117).

Birçok yer altı ve yer üstü kaynağına sahip olmasına rağmen halkın yüzde 85'inin tarımla geçindiği ülkede, ilk Taliban İktidarı döneminde, şer-i hükümler gerekçe

gösterilerek öşür vergisi toplanmaya başlanmıştır.Taliban yönetimi, uyuşturucu ile mücadele kapsamında afyon üretimi ve teminini önlemek için bazı kararlar alsa da bu yasağın uygulanması noktasında afyonun büyük bir gelir ve vergi kaynağı olması nedeniyle ciddi yaptırımlar uygulamamıştır.Ancak batılı ülkelerin resmi olarak tanıma ve bloke edilen Afganistan fonlarının serbest bırakılması yönündeki baskısı üzerine Afyon üretimine kesin yasak getirilmiştir (Fergusson, 2011:92-93,106).

3.3.4. Dış Politika

3.3.4.1. İran'la İlişkiler

İran ve Afganistan, kültürel ve inanç bağlamında aralarında sınırları olmayan ülkelerdir.İki sınırdış ülkeden Afganistan, İran'ın doğuya; İran ise Afganistan'ın Batı'ya açılan kapısıdır.Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkiler sadece ikili düzeyde değil aynı zamanda bölgesel olarak büyük önem teşkil etmektedir.İran İslam Cumhuriyeti, bünyesinde etnik ve inanç olarak bağ kurduğu gruplar nedeniyle; Afganistan'ı potansiyel etki ve doğal nüfuz alanı olarak görmüş ve Afganistan'da meydana gelen gelişmeleri yakından takip etmiştir.Tarihin farklı dönemlerinde İran ile mücadele eden Afganistan ise Taliban rejimi döneminde mezhepsel farklılık nedeniyle İran'ı potansiyel güvenlik tehdidi olarak nitelendirmiştir.Taliban, İran'ın Şii grupları kendi güdümünde tutarak ülkede iç çatışma ortamı yaratmaya çalıştığını öne sürmüş ve İran bağlantılı kurumları ortadan kaldırdığı gibi Mezar-ı Şerif'te bulunan İran Başkonsolosluğu'ndaki görevlileri ajan oldukları gerekçesiyle öldürmüştür.Bu durum iki taraf arasında krize neden olmuş ve İran ile Afganistan savaşın eşiğine gelmiştir (Keskin, 2021).

İslam Devrimi ile birlikte batı bloğu ile rekabet içerisine girmesi nedeniyle SSCB ile yakınlaşan İran, Sovyetlerin Afganistan işgaline kayıtsız kalmıştır.Ancak Sovyetler Birliği'nin batı destekli mücahitler tarafından geri çekilmeye zorlanması ile birlikte İran İslam Cumhuriyeti de Irak Savaşı'nın sona ermesinin ardından yönünü Afganistan'a çevirmiştir.Bu durumun yaşanmasında SSCB ve ABD'nin bölgeden çekilmesi sonucu ortaya çıkan güç boşluğu ile birlikte Afganistan içerisindeki İran

bağlantılı grupların geleceği noktasındaki endişeler etkili olmuştur.İki süper gücün bölgeden çekilmesinin ardından Afganistan, İran'ın; Pakistan ve Suudi Arabistan ile giriştiği güç mücadelesinde vekalet savaşı yürütülen bir alan haline dönüşmüştür.Pakistan ve Suudi Arabistan tarafından desteklenen Taliban Yönetimi, Afganistan'daki kontrolü altındaki bölgeleri artırmaya çalışırken; Türkler, Hazaralar ve Taciklerden meydana gelen İran destekli "Kuzey İttifakı" Taliban'ı durdurmayı başarmış ancak daha sonra Taliban'ın karşı atağa geçmesi ile birlikte Kuzey İttifakı'nın merkezi durumundaki Mezar-1 Şerif kenti Taliban kontrolüne geçmiştir.Şehrin düşmesi ile birlikte Taliban güçlerinin, kent merkezinde bulunan İran Konsoloslugu'na baskın düzenleyerek ve 8 diplomat ve 1 gazeteci olmak üzere 9 İran vatandaşını öldürmesi üzerine iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir.Bu olayın ardından İran, karşılık vermek için 20 bin askerini Afganistan sınırına yığmıştır.Ancak Irak Savaşı'ndan yeni çıkması nedeniyle İran, yeni bir savaşa girmekten kaçınmış, bu tercih ise Taliban'ın cesaret alarak İran aleyhine söylem ve uygulamalarını arttırmasına neden olmuştur.Nitekim Taliban rejimi, Afganistan'da bulunan İran bağlantılı tüm kurumları kapattığı gibi İran'ın önemli bir içme ve sulama kaynağı olan Helمند Irmağı'nı da kapatarak Tahran'ı güç duruma sokmuştur (Milani 2006:245).

3.3.4.2. Rusya ile İlişkiler

Taliban, Sovyet işgaline karşı direniş göstermeleri için ABD tarafından eğitilen ve desteklenen mücahidlerden oluşuyordu.Afganistan'ın direnişi ve Sovyetlerin çekilmesinin ardından başlayan iç savaş neticesinde Taliban, taraflar arasındaki çatışmaları avantaja çevirerek ülkedeki kentleri teker teker kontrol altına aldı ve iktidarı ele geçirdi.Taliban'a karşı Türkler, Hazaralar ve Tacikler tarafından oluşan kuzey ittifakı ise Mezar-1 Şerif kentini kendisine merkez yaparak direnişini sürdürmüştür.Bu direniş esnasında İran ile birlikte Kuzey ittifakına destek veren bir diğer ülke ise Rusya olmuştur.Ancak bu dönemde Rusya da kendi içerisinde iç çatışmalar ile mücadele etmekteydi.Çeçen güçleri silahlı çatışmaya girdiği Rus güçlerine ağır kayıplar verdirmişti.Taliban yönetimi ise kuzey ittifakını destekleyen Rusya'ya karşı şeriatın sesi radyosu aracılığıyla, dünyadaki tüm Müslümanlara Çeçenistan'ı destekleme ve Rusya'ya cihat ilan etme çağrısında bulundu.Çağrıda, "bugün Çeçenya için ayağa kalkmazsak, o zaman yarın başka bir ülke veya bölgedeki

Müslümanlar da aynı kaderi yaşayacak'' denildi. Rusya ise Taliban'ı terör örgütü olarak ilan etti (Belokrenitskiï ve Sikoev 2014:127).Nitekim Rusya'da çok sayıda farklı etnik yapıda Müslüman halklar bulunmaktaydı ve Taliban'ın radikal ideolojik fikirlerinin bu halkları etkilemesi; Rusya'yı güvenlik ikilemine itmekte ve bu nedenle de Taliban'a karşı mücadele etmeye zorlamaktaydı.Öyle ki 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'a yönelik operasyonuna destek veren ülkelerin başında Rusya geliyordu.Rusya bu hareketi ile Batı'nın Çeçenistan konusunda Rusya'ya hak vermesini ve terörist olarak nitelendirdiği Çeçen gruplara karşı mücadelesini desteklemesini amaçlamıştır (Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkması, 2004).

3.3.4.3. ABD ile İlişkiler

Rusya'nın aksine ABD, Taliban rejimini terör örgütü olarak kategorilendirmedi.Çünkü ABD, Taliban'ın Afganistan'daki istikrarsızlık ve çatışma ortamını sona erdireceğini düşünüyordu.En önemlisi ise ABD, Şii bir nüfus istememekte ve Taliban'ın Şii Hazaralara yönelik baskı ve şiddet politikasını da desteklemektedir.Böylece İran'ın Afganistan üzerindeki etkisi de azalacaktır (Demirel, 2002:84).Amerika Birleşik Devletleri, Taliban aracılığıyla Afganistan'daki güvenliği sağladıktan sonra İran yönetimi ile güç çatışması içerisinde bulunan Suudi Arabistan gibi Afganistan'ı da İran ile ters düşürmeyi ve daha sonra da Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının ardından bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya ülkelerinin enerjilerini Afganistan üzerinden önce Karaçi'de bulunan limana ulaştırmayı daha sonra ise uluslararası pazara sunmayı amaçlamıştır.ABD bu amaçlarına ulaşabilmek için enerji şirketi UNOCAL'a destek vermiş ve Türkmenistan'daki petrolü Afganistan'a ulaştıracak olan boru hattının inşa edilmesi için büyük çaba göstermiştir (Bostancıoğlu ve Ersan 2001:113-114). Bunlarla birlikte ABD; Orta Asya'daki Rus etkinliğine son vermek, Şii-Sünni çatışmasıyla İran'ı doğudan kuşatmak ve çevrelemek için de Taliban rejimine destek vermektedir.ABD, Afganistan'da tek bir yönetimin kontrolü ele geçirmesi durumunda; terör örgütlerinin ortadan kalkacağını öngörmüş ve Taliban'ı yanına çekmek istemiştir.ABD daha önce eğittiği ve destek verdiği bu terörist grupların, kontrolden çıkmasını kendisi için tehlike olarak görmüştür (ORSAM 2011:15)

Bu nedenle Washington yönetimi Taliban ile ilgili iki plan üzerinde durdu. İlk plana göre Taliban Rejimi Afganistan'da ve dolayısıyla bölgede, ABD çıkarlarına göre hareket etmediği takdirde iktidardan alınacak ve yerine daha ılımlı ve kontrol altında tutulabilecek bir idarenin getirilecekti. Nitekim Amerika Birleşik Devletleri, 1998 yılına kadar geçen sürede, uluslararası kamuoyundan gelen tepkilere ve eleştirilere rağmen Taliban'a yönelik olumlu bir yaklaşım sergilemiş ve Taliban'ı etki alanının içerisinde tutmak istemiştir. ABD bunu yaparken İran ve Rusya'nın, Taliban'a yönelik sert politikalarını da lehine çevirme gayesi içerisindeydi. Ancak gerek Taliban'ın ideolojik bakış açısının yansıması olarak gerekse uluslararası kamuoyundan gelen baskı ve Taliban'ın ABD'ye şüphe ile bakması nedeniyle "Taliban'ın Devrilmesi" planı işleme konulmuştur. 1998 yılının ağustos ayında Nairobi ve Darüsselam'da meydana gelen terör olaylarının sorumlusu olarak görülen El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'in Afganistan'a sığınması ve Taliban tarafından koruma altına alınması üzerine ABD'de de aradığı fırsatı bulmuş ve Taliban rejimini açıkça hedef göstermiş ancak herhangi bir operasyonel faaliyet içerisine girmemiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta bulunan ikiz kulelere yönelik terör saldırısının ardından saldırının baş sorumlusu olarak tutulan Usame Bin Ladin'in Taliban tarafından korunduğu ve desteklendiği gerekçe gösterilerek aynı yılın kasım ayında başlatılan askeri operasyon neticesinde Taliban'ın ilk iktidar dönemi son bulmuştur (Uslubaş 2005:232-269).

3.4. 2021 AFGANİSTAN'DA İKİNCİ TALİBAN İKTİDARI : 2021

2001 yılı kasım ayında düzenlenen askeri operasyonla Taliban iktidarının devrilmesinin ardından ABD güdümünde Afgan Hükümeti kurulmuş yeni devletin güçlendirilerek Taliban'a karşı mücadele edebilmesi için 20 yıllık sürede 2 trilyon doları aşkın para harcandı. Bu süreçte 2 bin 448 askerini de kaybeden ABD (AP, 2021), 20 yıllık sürenin sonunda 29 Şubat 2020 tarihinde Doha'da gerçekleştirilen barış görüşmelerinde Taliban ile anlaştı. ABD, terör örgütü olarak kabul ettiği grupların ülkede bulundurulmaması ve desteklenmemesi şartıyla, Afganistan'daki bütün ABD askerlerinin 2021 yılı Mayıs ayına kadar çekilmesi sözünü vermiştir (02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration). Trump döneminde imzalanan anlaşmanın aksine yeni Amerikan Başkanı Joe Biden, askerlerin 2021 yılı Eylül ayına kadar ülkeden

çekileceğini açıkladı.ABD ile yapılan anlaşma gereği Afgan hükümeti ile barış görüşmeleri gerçekleştiren Taliban, önemli kentlere saldırarak Afganistan'ın büyük bir kısmında kontrolü sağladı.15 Ağustos 2021 tarihinde Taliban güçlerinin Kabil'i abluka altına alması ile birlikte Afganistan Cumhurbaşkanı Eşref Gani yanına aldığı yüklü miktarda para ile ülkeden kaçmıştır.Gani'nin 4 araç ve 1 helikopter dolusu para ile kaçtığı iddiası ise Rusya'ya aittir (Reuters, 2021). Taliban'ın savaşın bittiği ve tüm taraflarla diyaloga açık olduğu yönündeki beyanatına rağmen Afgan Halkı bu sözleri inandırıcı bulmadı. Nitekim Cumhurbaşkanı Gani'nin ülkeden kaçmasının ardından Taliban'ın Kabil'i ele geçirdiği haberiyle birlikte büyük bir panik havası yaşanmıştır. ABD görevlileri ve vatandaşlarını tahliye etmek için Kabil Havalimanı'ndan kalkan uçaklara tutunarak kaçmaya çalışan ancak yere çakılan Afgan Halkı'nın dramatik görüntüleri uluslararası kamuoyunda büyük yankı uyandırdı (The Guardian, 2021).Başkent Kabil'i ele geçirmesi ve yönetimi devralmasının ardından Afganistan'da ikinci Taliban iktidarı da başlamış oldu.

Taliban rejimi, sivillere yönelik itidal çağrısını uluslararası aktörler için de kullandı.Taliban, bütün ülke ve kuruluşlara diyalog çağrısında bulunmuş ancak 4 ülke dışında tüm ülkeler Afganistan'daki temsilciliklerini tahliye etmiştir.Başta Pakistan olmak üzere Çin, Rusya ve İran ise temsilciliklerinin faaliyetlerini devam ettirdi.Zira ABD'nin ülkeden çekilmesinin ardından bölge için stratejik konumda olan Afganistan'da büyük bir güç boşluğu ortaya oluşmuştu.Ayrıca bu ülkelerin güvenlik ve ekonomik endişeleri de Taliban ile ilişki kurmak istemelerinde en önemli etkenlerden birisidir.Taliban'ın Afganistan'da idareyi ele geçirmesi; endişe yaratan bölgesel politik, güvenlik ve ekonomik sonuçlar doğurmasının yanında global ölçekteki sosyal sonuçlar da ortaya çıkardı.Kabil Havalimanı'ndan kalkan uçaklarda alınmadıkları için ülkeden ayrılamayan çok sayıda insan, yollara düşerek önce İran üzerinden Türkiye'ye ve Avrupa'ya oradan ise Amerika kıtasına kadar uzanan yoğun bir göç krizini ortaya çıkarmıştır (U.S. Is Rejecting over 90% of Afghans Seeking to Enter the Country on Humanitarian Grounds, 2022).

3.4.1. İç İşleri ve Asayiş Koşullarına İlişkin Uygulamalar

Kabil'i dolayısıyla Afganistan yönetimini devraldığı ilk gün yaptığı açıklamada

Taliban, kapsayıcı ve her kesimin temsil edileceği bir hükümet oluşturulacağını ifade etti. Her kesimin temsiliyet hakkından kasıt; ülkedeki etnik ve dini inanç farklılığı olan azınlıklardır ancak 7 Eylül tarihinde kurulan geçici hükümette Peştun kökenli Taliban üyeleri yer aldı. Afganistan nüfusunun yarısını oluşturmalarına rağmen 33 bakan vekilinden 30'u Peştun, 2'si Tacik ve 1'i ise Özbek kökenlilerden oluşturuldu. Şii olan Hazaralara ise geçici hükümette yer verilmemiştir. Böylece Taliban'ın bir takım gereklilikleri yerine getirmek ve uluslararası kamuoyunu bu noktada ikna etmek adına verdiği beyanatlara ile uygulamaların birbiriyle çeliştiği görülmektedir. Bu durum hem uluslararası kamuoyu nezdinde hem de ülke içinde Taliban'a duyulan güvenin azalmasına ve kuşkuyla da artmasına yol açmaktadır. Alınan bu karar Afganistan'da demokratik bir yönetim sergilenmeyeceğinin de ayak sesleridir. Zaten Taliban da ülkede demokratik bir yönetim modeli uygulamayacaklarını açıklamıştır. Böylece 20 yıl önceki siyasi oluşumdan farksız bir tablo ortaya çıktı (AA, 2021).

Afganistan'da devlet teşkilatını barışçıl yöntemlerle oluşturacaklarını, intikam almayacaklarını, herkesin can ve mal güvenliğini sağlayacaklarını açıklayan Taliban'ın açıklamaları, Afgan Halkı tarafından göz boyama olarak nitelendirildi (Afganlara Göre Taliban Göz Boyuyor, 2021). Nitekim Uluslararası Af Örgütü tarafından yayınlanan rapora göre aralarında 17 yaşında bir genç kızın da bulunduğu Hazara kökenli 13 kişi Taliban tarafından katledildi. Görgü tanıklarına göre Hazara etnik kökene sahip 13 kişi kaçmaya çalışırken Taliban üyelerine teslim oldu ve sorgusuz şekilde infaz edildi. Kurbanlardan 11'i Afgan Ulusal Savunma Güvenlik Güçleri'nin (ANDSF) eski üyeleri idi ve diğer ikisi ise sivildi. Uluslararası Af Örgütü olayın fotoğraf ve videolarla da doğrulandığını belirtti (UAÖ, 2021a).

Birleşmiş Milletler'in 20 Temmuz 2022 tarihli insan hakları raporuna göre Taliban yönetimi altındaki Afganistan'da yönetimin devralınmasından sonraki 10 aylık süreçte; 160 yargısız infaz, 178 keyfi tutuklama ve gözaltı, 23 hücre hapsi, 56 işkence ve kötü muamele yaşandığı bildirildi. Yine aynı raporda 217 kişiye insanlık dışı ceza verildiği de kayıtlara geçti (Afganistan, 2022c). Söz konusu rapora ilişkin açıklamada bulunan Taliban Sözcüsü Zabihullah Mücahid ise suçlamaları reddederek; Afganistan'da yargısız infaz ve keyfi tutuklama yaşanmadığını, bu tür faaliyetlerde

bulunan kişilerin suçlu sayılarak şer-i yasalara göre yargılanacağını ve söz konusu raporun propagandadan ibaret olduğunu ileri sürmüştür (AA,2022).

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu'ndan yapılan açıklamada, Afganistan'ın Taliban tarafından ele geçirilmesinin ardından medya kuruluşlarına yönelik şiddet eğilimli baskıların oldukça arttığı bildirilerek rejim değişikliğinin ardından 318 basın yayın organının kapatıldığını ileri sürülmüştür. Açıklamada, Mayıs 2021'den Nisan 2022'ye kadar Afganistan'da 12 ölüm ve 30 tutuklama da dâhil olmak üzere 75 medya hakkı ihlalinin belgelendiği ve tahminen 1000 gazetecinin, Taliban'ın devralmasından bu yana sert tehditlerle ülkeden kaçtığı ifade edilmiştir (IFJ, 2022).

26 Temmuz 2022 tarihinde açıklamada bulunan Taliban yönetimi, 11 aylık süre içerisinde güvenliğin ve devlet işleyişinin bütünüyle sağlandığını, tüm askeri ve siyasi muhalifler için af ilan getirdiklerini, eski dönemden kalma 500 bin personelin işlerine devam ettirildiğini ve hiç kimsenin politik görüşü nedeniyle ayrımcılığa uğramadığını savundu. Dışişleri bakan vekili Muttaki tarafından yapılan açıklamada, 29 şubat tarihinde ABD ile yapılan anlaşmaya atıfta bulunularak; gerekli şartların yerine getirildiği ve söz verildiği gibi Afganistan'ın dondurulan fonlarının tekrar serbest bırakılması istendi. Washington yönetimi ise söz konusu talepler karşısında diyaloga hazır ancak Taliban'ın istenen şartları yerine getirmesi noktasında ısrarcı bir tavır sergilemektedir (Dünya Gazetesi, 2022).

3.4.2. Kadın Hakları

Uluslararası kamuoyunu ilk etapta karşısına almak istemeyen Taliban rejimi, önceki iktidarından farklı olarak insan hakları ve kadın haklarına da saygı duyacaklarını ve herhangi bir kısıtlama uygulaması gerçekleştirmeyeceklerini belirtmişti. Ancak söylemlerin aksine uygulamalar, 20 yıl öncesinden farklı olmadı. Nitekim Taliban yayınladığı kararnamelerle; sağlık çalışanları ve münferit muafiyetler dışındaki tüm kadınların bir süre dışarı çıkmalarına izin vermemiş, yanlarında mahrem olan refakatçi bir erkek olmadan seyahat etmelerine yasak getirmiştir. Taliban yönetimi, 6. ve üzeri sınıflarda eğitim alan kızların okula gitmelerini yasaklamış, yükseköğretimde ise kadın ve erkek öğrencilerin ayrı

sınıflarda ders almaların imkân tanımıştır (CNN, 2022).Ancak ülkede eğitim ve öğretimin de sağlıklı işlemeyeceği önemli bir gerçektir. Bütçe, personel, bina ve ekipman yetersizliği gibi birçok faktör varken doğrudan kadınların eğitimlerine getirilen kısıtlamalar, Taliban’ın gerçeklikten uzak ve ideolojik takıntıları bir örgüt olduğunu göstermektedir (Gönüllü Afganlar, kurdukları “seyyar okullarla” çocukları eğitiyor, 2022).

İlk iktidar dönemindekine benzer bir hükümet yapısı oluşturan Taliban, kadınlara kabine de yer vermediği gibi kadın bakanlığını da “İyiliğe Davet Kötülükten Sakındırma Bakanlığı”na dönüştürdü.Bakanlıktaki kadın personeller işlerine son verilip evlerine gönderildi (Euronews, 2021).Gelen tepkiler üzerine Taliban sözcüsü Mücahid, kadınların kabineye alınmamasını ‘geçici hükümet’ olarak açıklarken şeriata uygun olacak şekilde kadınlar için etkin bir yönetim modeli oluşturacaklarını belirtti.Mücahid ayrıca Kadın Bakanlığı olmasına rağmen özellikle kırsal bölgelerdeki kadınlara yönelik etkin bir çalışma yapılmadığını ve temel hakların tam olarak sağlanmadığını ileri sürmüştür.Taliban önceki iktidarından farklı olarak kadınlarla ilgili reform olarak nitelendirilen bir dizi kararlar açıkladı.Bu karara göre kadınların mülk olmadığı ve rızaları dışında evlendirilemeyecekleri belirtilmiştir.Ayrıca kadınlardan ‘soylu insanlar’ olarak söz edilmiştir (Taliban’dan kararname, 2021).

Ancak söz konusu alınan kararların Afganistan’ın dondurulan fonlarının serbest kalması için göstermelik alınan kararlar olduğu düşünülmektedir.Nitekim Taliban, ülkede kadınlara haklarının verildiğini belirterek sık sık Amerika Birleşik Devletleri’ne “biz sözümüzü yerine getirdik siz de getirin” çağrısında bulunmaktadır (Dünya Gazetesi, 2022).Öte yandan 7 Mayıs 2022 tarihinde ise 90’lı yıllarda olduğu gibi kadınlara burka giyme zorunluluğu getirilmiştir.Taliban tarafından “öneri” niteliğinde olarak duyurulmasına rağmen alınan karara uyulmaması durumunda kademeli olarak cezalandırma işlemleri başlatılacağı da deklare edilmiştir.Amerika Birleşik Devletleri Barış Enstitüsü söz konusu kararın Taliban’ın değişmediğini gösterdiğini belirtiyor.Kurumdan yapılan açıklamada 200’den fazla kadın hakları uzmanının katıldığı ankete dayanarak Afganistan’ı “dünyada kadın olmak için en kötü yer” olarak nitelendirdi (How the Taliban’s Hijab Decree Defies Islam, 2022).Ayrıca

kadınlar sık sık sokaklara çıkarak kadın hakkı ihlallerini ve kabinede yer almamalarını protesto etmektedir (AFP, 2022).

3.4.3. İktisadi Düzenlemeler

Taliban'ın Ağustos ayında ülkenin kontrolünü ele geçirmesinin ardından, Afganistan'ın milyarlarca dolarlık denizaşırı varlıkları ABD Federal Rezervi ve Avrupa'daki merkez bankaları tarafından donduruldu. Bu durum kamu harcamalarının 4'te 3'ünü yurt dışından sağlanan hibelerle finanse eden Afganistan'ı güç durumda bıraktı. Ciddi şekilde nakit dar boğazına giren Taliban ise Afganistan'a ait dondurulan fonların serbest bırakılması yönünde sürekli olarak çağrıda bulunmaktadır (Reuters, 2021b). BM'ye göre, önlemler ekonomik bir daralmayı tetikledi ve 40 milyon nüfusun yaklaşık yarısını akut gıda güvensizliğine itti (UN, 2022).

Batı'nın fonları dondurmasına ve Afganistan'ı finansal açıdan zor durumda bırakmasına rağmen Taliban rejimi tarafından ilk alınan kararlardan birisi de yabancı para birimlerini yasaklamak oldu. Taliban sözcüsü Zabiullah Mücahid, döviz kullanımının ülke ekonomisine zarar verdiğini ileri sürerek ülkesindeki esnaf ve tüccarların yerli parayı tercih etmeleri gerektiğini aksi takdirde haklarında işlem yapılacağını belirtti (Bloomberght, 2021). Dondurulmuş fonların serbest bırakılması noktasında sürekli olarak çağrıda bulunan Taliban rejiminin, ülkeye gelen hibe ve insani yardımların kesilmesine yol açabilecek "döviz yasağı" kararı ile tutarsız bir ekonomi politikası yürüttüğü ortadadır. Ekonomisinin 4'te 3'ünün hibe ve dış yardım programlarına bağlı olduğu bir ülkede döviz yasağı kararının pozitif değil negatif bir etki yaratacağı aşikârdır. Bu durum, Taliban'ın ekonomi politikası ile değil yine ideolojik yaklaşımıyla açıklanabilir. Ayrıca Taliban ikinci iktidarı döneminde kredi faizleriyle ilgili bir düzenlemede bulunmamıştır.

Ekonomiyi canlandırmak isteyen Taliban, komşu ülkelere meyve ve kömür gibi malların ihracatını kolaylaştırmak için çeşitli düzenlemeler gerçekleştirdi. Birleşmiş Milletler, Afganistan'ın 2019 yılında 1,2 milyar dolar olan ihracatının; 2022 yılında 1,8 milyar dolara yükselmesini öngörmektedir. Taliban ,2022 yılı ihracatından elde

edilecek gelirle kamu sektörü maaşlarının ödenebileceğini ancak yeni yatırımlar gerçekleştirilebilmek için daha fazlasına ihtiyaçları olduğunu düşünmektedir. Taliban böylece yaptırımlara bel bağlamadan yeni bir ekonomi inşa edebilecektir. (FT, 2022).

Yer altı kaynakları bakımından oldukça zengin olan ülkedeki madenlerin kontrolünü sağlamak isteyen Taliban güçleri, mali kriz içerisindeki hükümetlerine para akışı sağlamayı hedeflemektedir. Ülkede önemli ölçüde lityum ve bakır madeni rezervi bulunmaktadır. Özellikle lityum, günümüz teknolojilerinde aranan bir hammadde niteliği taşıyor. Bu nedenle bölgedeki teknoloji devi olan Çin gibi büyük güçler, Afganistan'a yönelik müdahaleci bir yaklaşım sergilemektedir (ET, 2022). Ayrıca Çin için Afganistan, "Kuşak-Yol" projesi bakımından da stratejik bir konumdadır. Bu projenin en önemli ayaklarından birisinin transit geçiş hattı olan Afganistan olması; Çin hükümetinin Afganistan ile uzun vadeli bir işbirliği yoluna gideceği öngörüsünü ortaya koymaktadır. Bu nedenle Taliban'ın Afganistan'da yönetimi devralmasının ardından bu ülkedeki temsilciliğini kapatmayan birkaç ülkeden birisi de Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur (İram, 2022).

Taliban'ın en çok üzerinde durduğu projelerden birisi de 1997 yılında tasarlanan, 2010 yılında yapılan anlaşma ile 2015 yılında uygulamaya konulan ancak istikrarsızlık ve kaynak yetersizliği nedeniyle yapımı henüz tamamlanamayan TAPI projesidir. Proje ile Türkmenistan doğalgazının, Afganistan ve Pakistan üzerinden Hindistan'a ulaştırılması planlanmaktadır. Ancak 8-10 milyar dolar kaynak gereken proje için henüz bir aşama kaydedilememiştir (ANKASAM, 2022). Çünkü Afganistan ekonomisi büyük bir çöküş içerisinde ve ülkedeki milyonlarca insan büyük gıda krizi ile karşı karşıyadır. Taliban yönetimi ise Afganistan'a ait dondurulmuş fonların serbest bırakılması için istenen düzenlemeleri gerçekleştirdiğini yinelemektedir ancak uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlar rejimi yalanlamaktadır. Dolayısıyla Afganistan ekonomisini ve halkını bir nebze olsun rahatlatmak için Taliban yönetiminin icraatları söylemlerde kalmaktadır. Bu durum hem uluslararası kamuoyu hem de Afgan Halkı tarafından samimi

bulunamamakla birlikte Taliban'ın bir aldatmaca içerisinde olduğu öne sürülmektedir.Öyle ki Taliban her geçen gün radikal uygulamalarına bir yenisini daha eklemektedir.

3.4.4. Dış Politika

3.4.4.1. İran'la İlişkiler

Taliban'ı ilk iktidar olduğu dönemde resmi olarak tanımayan ülkeler arasında yer alan İran, aynı zamanda Taliban'a karşı direniş hareketi olarak ön plana çıkan Kuzey İttifakını açıkça destekleyen ülke olmuştur. Çünkü Tahran yönetimi için Taliban en önemli güvenlik tehditlerinin başında gelmektedir.Hatta ABD'nin 2001'deki askeri operasyonuna destek veren ülkeler arasında İran da vardır (Rubin & Batmanglich, 2008). Ancak ABD güçlerinin Afganistan'da olduğu dönemde İran, Taliban'ı Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı kullanmak istemiş ve desteklemiştir. Tahran yönetimi, ABD'ye karşı Taliban yönetimi ile sık sık görüşerek işbirliğine gitmiş hatta Taliban'a silah, askeri eğitim ve para desteğinde bulunmuştur (MEI, 2021).2016 yılında Tahran Yönetimi, Taliban'ın üst kademesini İran'da ağırlamış ve bu ziyaretin ardından Pakistan'a dönen Taliban lideri Molla Mansur'un da bulunduğu araç ABD'ye ait insansız hava aracı saldırısına uğrayarak Taliban'ın yeni lideri öldürülmüştür ("Pakistan Hints Mansour May Have Been in Iran before U.S. Drone Strike", 2016).

Afganistan'daki Amerikan güçlerinin çekilmesi ve Taliban'ın büyük ölçüde kontrolü sağlamasının ardından ortaya çıkan güç boşluğundan faydalanmak isteyen İran, 90'lı yıllarda sergilediği yaklaşımın aksine ülkedeki temsilciliğini kapatmayarak ikili ilişkileri geliştirmeye yönelik bir yaklaşım sergilemiştir.ABD'nin 2001'deki Afganistan operasyonuna destek veren İran, 2021'deki çekilmeyi ise büyük bir zafer

olarak nitelendirmiş ve Taliban için tebrik mesajı yayınlamıştır. Taliban Dışişleri Bakan Vekili Emir Han Muttaki'yi , 2022'nin ocak ayında Tahran'da ağırlayan İran yönetimi, ikili ilişkileri geliştirme çabası içerisinde olduğunu göstermiştir (İram,2022). Aynı şekilde Taliban yönetimi de özellikle bölge ve diğer ülkelere tanınması yönünde çağrıda bulunarak iyi ilişkiler kurma yönünde olumlu açıklamalarda yapmıştır (Harpviken, 2021). Bu süreçte dikkat çeken ayrıntı ise Fars kökenli sünni Taciklerin yoğun olarak yaşadığı Pençşir'deki direniş sırasında İran'ın, saldırıları nedeniyle Taliban'ı kınaması olmuştur (TRTHaber, 2021).

Yaşanan göçmen krizi de İran Taliban ilişkilerine yön veren önemli faktörler arasındadır. İran, 3 milyonu bulan Afgan göçmen barındıran ülke olarak bu alanda Pakistan'dan sonra 2. sıradadır (UN, 2022). Afgan göçmenleri kendisi için ağır bir yük olarak gören Tahran yönetimi, Afganistan'da yaşanabilecek yeni bir iç savaş durumunda bu sayının artmasından endişe etmektedir. Bu nedenle Afganistan'da istikrar isteyen İran, Afganistan'a yönelik müdahaleci bir yaklaşım sergilemektedir. Öte yandan İran'ın çıkarları doğrultusunda Ortadoğu'nun farklı ülkelerinde savaşan Fatımiyyun Tugayı, Afganistan'dan İran'a göç eden Şii grupları arasından oluşturulmuştur (İram, 2016).

DAEŞ'in Afganistan kolu olan Horasan DAEŞ grubu, Taliban idaresindeki ülkede Şii'leri sürekli olarak hedef almaktadır. Öyle ki Şii'lere ait ibadet yerlerinin ve okulların hedef alındığı intihar saldırılarında, her yıl yüzlerce insan yaşamını yitirmektedir. Kendisini Şii topluluğun koruyucusu olarak gören İran, Afganistan'daki terör tehdidini ortadan kaldırmak için Taliban ile birlikte hareket etmeyi amaçlasa da Şii azınlıklara yönelik artan saldırılar nedeniyle son dönemde İran cephesi, Taliban'ı saldırıları durdurması yönünde sık sık uyarılmaktadır (AA, 2022). İran'ın tepkisinin artmasında; Taliban'ın, Şii'leri hedef alan gruplara yönelik mücadelede kararlı bir tavır göstermemesi de etkili olmaktadır.

Taliban'ın 2021 yılında başlayan iktidar sürecinin henüz 1 yılı dolmadan taraflar arasında işbirliğine doğru giden süreç krize doğru evrilmektedir. Bu değişimde; Afganistan'daki Şii gruplara yönelik saldırıların artarak devam etmesi ile sınır ve su

problemleri de etkili olmaktadır.1973 yılında iki ülke arasında İran'a yıllık ortalama 820 milyon metreküp su sağlayacak anlaşmaya uymaması nedeniyle Tahran yönetimi, sık sık Kabil Yönetimini eleştiriyor.29 Temmuz 2022 tarihinde İran Dışişleri Bakanı Amirabdollahyan, ikili ilişkilerin zarar görmemesi için Taliban yönetiminin bu konuda adım atması gerektiğini iletmiştir (Tehran Times, 2022).Ayrıca Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından taraflar arasında bir takım sınır sorunları da ortaya çıkmış durumdadır.29 Haziran 2022 tarihinde iki ülke sınırında İran sınır muhafız birliğine bağlı bir asker öldürülmüştü.Bu olaydan 1 ay sonra Afganistan'ın Nimroz eyaleti ile İran'ın Hirmand arasındaki sınır bölgesinde çıkan çatışmalarda 1 Taliban savaşçısı yaşamını yitirdi.Çatışma, Afganistan'a ait olmayan topraklara bayrak dikilmeye çalışılması nedeniyle çıkmıştır ("Afghan-Iran Border Clash", 2022).

3.4.4.2. Rusya ile İlişkiler

ABD'nin 20 yıl sonra Afganistan'daki başarısızlığı ve görece çekilişinin ardından güç dengesini lehine çevirmek isteyen Rusya Federasyonu, Taliban'ı ilk destekleyen ülkeler arasında yer almıştır. Taliban'ın yönetimi devralmasının ardından Afganistan'daki diplomatik temsilciliklerini kapatmayan ülkelere birisi de Rusya Federasyonu olmuştur. Asıl olarak ABD kuvvetlerinin Afganistan'da olduğu dönemde Rusya, Taliban'a silah desteği vermekle suçlanmıştır (BBC, 2018). Ancak Rusya'nın bu desteği vermesinde ABD'nin burada bulunması, yeterli bir neden olarak gösterilebilir.

Batı'nın dondurulmuş fonlar aracılığıyla Taliban'ı dizayn etmeye çalışmasından rahatsız olan Kabil yönetimi, denge politikası yürüterek Amerika Birleşik Devletleri ve müttefiklerine karşı Rusya ve Çin gibi büyük güçleri yanına çekme çabasındadır. Öte yandan ABD ve İran'da olduğu gibi Rusya da Afganistan'daki radikal terör gruplarının ortadan kaldırılması noktasında istekliliğini sürekli olarak vurgulamaktadır.Rusya, Taliban'ın ülkeye istikrar getirmesi durumunda bu problemin halledilebileceği öngörüsü içerisindedir. Rusya özellikle kendi güvenliğini tehdit ettiğini düşündüğü terör örgütleri konusundaki hassasiyetlerini sürekli olarak gündeme getirmektedir. Afganistan'ın Rusya özel temsilcisi Zamir Kabulov, Taliban'ın iktidara

geldiği dönemde DAESŞ militanı sayısının 2 bin olduğunu ancak aradan geçen 11 aylık sürede bu rakamın 3 katına ulaştığını aktarmıştır. Kabulov, Taliban'ın ülkeyi yönetme noktasında henüz ‘‘birleştirici’’ ideolojiye sahip olmadığını vurgulayarak; Taliban'ın terörle mücadele noktasındaki samimiyetini sorgulamış ve yaptırımlar nedeniyle Taliban'ın maddi anlamda elinin kolunun bağlı olduğunu da belirterek Amerika Birleşik Devletleri'ne de eleştiri yöneltmiştir (Rusya: Afganistan'da 6 bin DAESŞ Militanı Var, 2022).

Taliban'ı henüz resmi olarak kabul eden ülke olmazken Birleşmiş Milletler tarafından ülkede görevlendirilen UNAMA'nın görev süresi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uzatıldı.15 üyeli BMGK'da tek çekimser oy kullanan lke Rusya oldu.Rusya'nın çekimser oy kullanmasının nedeni ise karar metninde Taliban'ın BM'de temsilci bulundurmamasının öngörülmesi ve Taliban rejiminin Afganistan'ın fiili yetkilisi olarak nitelendirilmemesi oldu.Böylece uluslararası kamuoyu tarafından tanınmayan Taliban'a tanınması yönünde st düzey destek veren ülke de Rusya Federasyonu oldu (Euronews, 2022).

Taliban'ı resmi olarak tanıma konusunda ABD'nin ya da diğer ülkelerin tavırlarına göre pozisyon almayacaklarını belirten Rus yönetimi, Taliban rejiminin artık kendileri ve Orta Asya bölgesi için bir tehdit unsuru oluşturmadığını belirtiyor.Rus Devlet Başkanı Putin ve Dışışleri Bakanı Lavrov'a atıfta bulunan Rusya'nın Afganistan zel Temsilcisi Kabulov 14 Haziran 2022 tarihinde yaptığı açıklamada, kapsayıcı bir hükümet oluşturması durumunda Rusya'nın Taliban hkmetini resmi olarak tanıyabileceğini aktarıyor. (İHA, 2022).

3.4.4.3. ABD ile İlişkiler

29 şubat 2020 tarihinde Doha'da Taliban ile masaya oturarak Afganistan'ın devri konusunu görüşen ABD yönetiminin kararı sert eleştirilere maruz kalmıştır. Esasen ekilme ile ilgili planlama Trump döneminde yapılırsa da uygulamaya koyan Biden yönetimi olmuştur.Cumhuriyeti kanat, çekiliş kararının doğru ancak uygulanış biçiminin hatalı olduğunu belirterek Biden yönetimine sert eleştiriler yöneltmiştir (Foundation, 2021).Nitekim muhalifler haksız da değildir.2001 yılında girdiği

Afganistan'da 20 yıllık süre sonunda çok sayıda asker ve önemli miktarda para kaybeden ve bu kayıpları daha fazla artırmak istemeyen Amerika Birleşik Devletleri'nin ülkeden çekilişi ile birlikte; Afganistan'a yönelik kazanımlar Taliban'ın tekrar iktidara gelişiyle buhar olmuştur.Öyle ki ABD'nin 83 milyar dolar harcama yaparak eğittiği ve ağır silahlarla donattığı 300 bin kişilik Afganistan Ordusu, Taliban'a karşı ciddi bir direniş gösterememiş ve dağılmıştır.Ayrıca Afgan Ordusu'na teslim edilen milyarlarca dolarlık teçhizat ve mühimmat ise Taliban'ın eline geçmiştir (Andrzejewski, 2021).

ABD'nin Taliban ile ilgili yaptığı anlaşmanın detayları ise Taliban yetkililerinin açıklamalarıyla gün yüzüne çıkmaktadır.Nitekim Taliban Dışişleri Bakanı vekili Muttaki, Afganistan'a ait dondurulmuş fonların serbest bırakılması gerektiğini çünkü Taliban'ın 11 ay gibi bir süre içerisinde; ülkedeki güvenliği sağladığını, devlet organlarını faaliyete geçirdiğini, eğitim ve öğretimi yeniden işler hale getirdiğini, kadınlara çalışma olanağı sağladığını, yolsuzluğu sona erdirdiğini, bütün politik ve askeri muhaliflere af getirdiğini, eski dönemden kalan çalışanları işlerinden atmadığını ve ötekileştirme politikası uygulamadığını dile getirmiştir (NTV, 2022).Ancak Birleşmiş Milletler raporu Muttaki'nin "sözlerimizi yerine getirdik" ifadelerini yalanlar niteliktedir (UN, 2022).Bunun sonucu olarak ise ABD yönetimi, Afganistan'a yönelik uyguladığı yaptırımları devam ettirmektedir.Uygulanan yaptırımlar neticesinde Afganistan ekonomisi büyük bir çöküşün içerisine girerken milyonlarca insan da akut gıda yetersizliği ve açlıkla karşı karşıya kalmış durumdadır (WFP,2022).

2 Temmuz 2022 tarihinde Katar'ın Doha kentinde ABD yetkilileri ile Taliban'ın üst düzey yöneticileri bir araya geldi.Görüşme ile ilgili detayları aktaran ABD'li yetkililer, son 11 ayda Afganistan'a 774 milyon dolarlık insani yardım gerçekleştirdiklerini kaydettiler.Toplantının ana gündem maddelerinden birisi de Afganistan'daki kadın ve kızlara yönelik kısıtlamalar olurken ABD'nin asıl gündeme getirdiği konu ise güvenlik oldu.ABD'li yetkililerin güvenlik endişesi kapsamında temel gündem maddesi ise El-Kaide ve Horasan DAES gibi terör örgütlerinin Afganistan'daki varlığı ve faaliyetlerinin devam etmesi oldu.Taliban yönetimi her ne kadar güvenliği sağladıklarını öne sürse de özellikle Şii azınlıklara yönelik terör

olaylarındaki artış, Taliban'ın bu alandaki mücadelesini sorgulatır seviyede (UN,2022).Saldırıların birçoğunu DAEŞ'in Afganistan kolu olan Horasan DAEŞ üstleniyor ancak ABD'nin asıl üzerinde durduğu; 2001 yılında askeri operasyon düzenlemesine neden olan El-Kaide terör örgütünün ülkedeki varlığı .Her ne kadar ABD, Afganistan'daki askeri varlığını sona erdirse de fiili faaliyetlerine son vermemiştir.Nitekim 31 Temmuz 2022 tarihinde El-Kaide lideri Zevahiri, Kabil'de saklandığı yerde CIA'e ait insansız hava aracından ateşlenen füzelerle öldürülmüştür (Reuters, 2022).

ABD'nin El-Kaide'ye yönelik operasyonuna teki gösteren ise Taliban oldu.Sosyal medya hesabından saldırıyı kınadıklarını belirten Taliban Sözcüsü Zabihullah Mücahid, 2020'de ABD ile yapılan DOHA anlaşmasının ve uluslararası ilkelerin ihlal edildiğini duyurdu (Statement of the spokesperson of the Islamic Emirate regarding the drone attack in Kabul city, 2022).Her ne kadar Taliban, egemenlik haklarını ve DOHA anlaşmasını gerekçe göstererek duruma tepki gösterse de El-Kaide varlığının ortadan kaldırılması kapsamında anlaşmaya uymayan taraf olduğu açıktır.Bu durum, uluslararası kamuoyunun beklentilerinin uygulanması noktasında Taliban'ın söylemleri ile uygulamaları arasındaki tutarsızlığı bir kez daha gözler önüne sermektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. AFGANİSTAN'DA AZINLIKLAR, TALİBAN VE HAZARA SOYKIRIMI

İHTİMALLERİ

En başta belirtmek gerekir ki Taliban ideolojisi her ne kadar İslami şeriat hükümleri çerçevesinde şekillense de temelinde Peştun milliyetçiliği yatar.Bu yaklaşımın temelini ise Aryanlılar ile Türkistanlıların bölgedeki iktidar mücadelesi oluşturur.Aryanlılar; Peştunlar ve Tacikler iken Türkistanlılar; Özbek, Hazara ve Türkmen ana unsurlarından oluşurlar.Bunun dışında ülkede sami kökenli gruplar da yaşamaktadır. 250 yıl öncesine kadar Türklerin hâkim olduğu Afganistan'da iktidar,

Peştunların eline geçmiştir.Tacikler ise iktidarın ikinci kademesini teşkil ederler.Türkistanlılara ise iktidar şansı tanınmamıştır.Öyle ki Afganistan’da krallar, cumhurbaşkanları ve Taliban iktidarı dönemindeki ‘‘Müminlerin Emiri’’ sıfatını taşıyanlar bile Peştun kökenlilerden seçilirken; vezirler, başbakanlar ve kabinedeki bakanların bir kısmı Tacik kökenlilerden seçilmiş ya da atanmıştır (Albayrak, 2004). Zamanla ana etnik unsur olan Aryan ırkına mensup toplumda oluşan bu anlayışın ülke siyasetindeki yansıması; yönetim kadrolarının etnik unsura dayalı hiyerarşik yapılanması olarak karşımıza çıkar. Bu siyasal ve bürokratik hiyerarşik yapılanmanın bir diğer ana belirleyicisi ise inanç biçimi olmuştur.Örneğin, birisi Özbek diğeri Hazara olan iki kişiden birisinin tercih edilmesi durumunda Şii olan Hazara yerine Sünni olan Özbek tercih edilecektir.Buna en güzel örnek olarak Taliban iktidarında kurulan geçici hükümette 33 kabineden 1’inin Özbek asıllı birisine verilmesidir (AA, 2021).Halbuki Afganistan’da Özbekler ile Hazaraların nüfusu hemen hemen birbirine yakındır.Çünkü Hazaralar, bu hiyerarşik düzenin son kısmında yer alır. Bu yapıya göre Hazaralar ; etnik olarak ‘‘Türk-Moğol’’, inanış biçimi olarak ise ‘‘Şii’’ olarak kategorize edilir (Shoaib, 2021).

Son çeyrek milenyumluk süreç içerisinde Afganistan’daki rejimler değişse de idarecilerin kimliksel yapıları değişmemiştir.Her ne kadar şer-i hükümler çerçevesinde örgütsel bir model oluşturduklarını ileri sürseler de Taliban yönetiminin ana kademesi Peştunlardan oluşur.Bu anlayış onların aynı zamanda Peştun Milliyetçisi bir grup olduğunu ortaya koyar.Taliban yapılanması ve uygulamaları daha önce de belirttiğimiz gibi sadece İslami Şeriat hükümlerinden değil aynı zamanda Peştu geleneklerinden de beslenir.Bu geleneğin yansımaları onların bazı durumlarda geleneklerinin şer-i hükümlerin önüne geçtiğini doğrular niteliktedir.Buna örnek olarak; sorgulamadan ve yargılamadan gerçekleştirilen infazlar gösterilebilir.Bu tür infazlar katliam boyutuna ulaşabilir ve soykırım eylemleri olarak karşımıza çıkabilir.Bu katliamların hedefinde ise Taliban’ın en fazla ötekileştirdiği azınlık grup olan Hazaralar vardır.Kadınlara burka giyme zorunluluğu getiren Taliban yönetiminin, bu zorunluluğu etnik gruplara göre esnettiği ya da katılaştırdığı da gözlemlenmiştir.Örneğin Peştun kadınlara geleneksel çarşaflarıyla gezme imkânı verilirken diğer azınlık gruplarına mensup kadınlara burka giyme zorunluluğu getirilmiştir (Yılmaz, 2005). Görülüyor ki burka

zorunluluğunu şeri hükümlere dayandıran Taliban, söz konusu kendi etnik grubuna ait kadınlar olduğunda geleneklerini önceleyerek farklı uygulamalar yoluna gitmiştir.Bu yaklaşım diğer emir ve yasaklar ile bunlara ilişkin cezalandırma ve yaptırımlara da yansımaktadır.Böylece toplumda Peştun kökene mensup insanlara yönelik pozitif bir ayrımcılık olduğu ortaya çıkmıştır.

Taliban, ülkedeki azınlıkları mezhep farklılıkları nedeniyle diğer ülkelerin ajanları olarak da görürler.Örneğin Hazara ya da Kızılbaş gibi Şii gruplar İran ile ilişkilendirilir.Bu yaklaşımın temelinde ise Hazaraların, geçmişte Safeviler ile olan ilişkileri ve belirli dönemlerde Safevilerin safında yer alması yatar (Çınar, 2016). Ayrıca ülkedeki 500 bin nüfusa sahip Kızılbaş toplumu da Afganistan'ı işgal eden İran'daki Avşar Hanedanlığı'nın hükümdarı Nadir Şah tarafından ülkeye yerleştirilen Türkmenlerdir (Albayrak, 2004).Bu nedenle Sünni mezhebe mensup olan Taliban Yönetimi, Şii azınlık gruplara yönelik İran'ın korumacı politikası nedeniyle söz konusu azınlık gruplara yönelik şiddet uygulamaları gerçekleştirmiştir.Özbek, Hazara ve Tacikler'den oluşan kuzey ittifakı ile iktidar mücadelesine girişen Taliban Yönetimi, İran'ın bu ittifakı desteklemesi nedeniyle Mezar-ı Şerif'teki İran Başkonsolosluğu'na yönelik uyguladığı şiddeti Şii gruplara da uygulamış ve birtakım katliamlar gerçekleştirmiştir (Nojumi, 2002).

4.1. AZINLIKLARIN POLİTİK VE COĞRAFİ DAĞILIMI ÜZERİNE

LİTERATÜR

Coğrafi konumu itibariyle kuzeyinde Türkistan, doğusunda Tacikistan ve Çin, güneyinde Pakistan ve hemen ötesinde Hindistan, batısında ise İran ile sınır komşusu olan Afganistan, birçok kültürün bulunduğu ve bir araya geldiği kültürel kavşak noktası konumundadır.Farklı kültürden birçok toplumun bir araya geldiği bu buluşma noktası, önce İran müdahalesi ve işgali daha sonra ise Rusya ve İngiltere'nin bölge üzerinde çıkarlarının çatışması ve karşı karşıya gelmeleri ile birlikte değişmeye başlamıştır.Etnik ve inanç temelli ayrımcılık politikalarının uygulanması neticesinde asırlardır birlikte ve barış içerisinde yaşayan halklar arasında çatışmalar yaşanmış ve bölge istikrarsızlaştırılmıştır.Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliği ve ABD'nin

karşı karşıya gelmesi neticesinde iki süper gücün çatışma sahası haline gelen Afganistan'daki etnik ve inanç temelli farklılıklar, birbirinden giderek ayrılmaya ve kutuplaşmaya başlamıştır.Öyle ki Afganistanlıyım diyen birisine milleti sorulduğunda tek bir cevap alınamaz yani tek bir Afgan ulusundan bahsedilmez.Bu durum toplumsal bölünmüşlüğün ve parçalanmanın en açık göstergesidir.

Ülkedeki farklı kültürel grupların bir kısmı heterojen bir şekilde yerleşmişken bazı gruplar ise ülkenin farklı noktalarında dağınık haldedir. Ancak genel olarak gruplaşmalar heterojendir.Örneğin Afganistan'ın güneyinde Peştunlar yerleşmişken; Özbekler ve Türkmenler ülkenin kuzeyinde, Tacikler ise ülkenin kuzey doğusundaki Tacikistan sınırında ve ülkenin batısındaki İran sınırı bölgesinde yerleşmişlerdir.Şii Hazara toplumu ise ülkenin merkezinde Kabil'in batısındaki dağlık bölgelerde bir arada yaşamaktadır.Hazaraların yaşadığı bölge topografik olarak da dağlık ve korunaklıdır.Ülkedeki bir diğer önemli grup olan Aymaklar ise Hazaraların batısından İran sınırına kadar uzanan bir hat boyunca yerleşmişlerdir.Beluçlar ise Peştun yerleşim noktaları ile Pakistan sınırı arasında kalan bölgede ve en güneyde yaşamaktadırlar.Bunun yanında ülkenin önemli kentleri bu milletlerin ve grupların bir araya geldiği kozmopolit bir yapı oluşturduğu yerleşim yerleri haline gelmiştir ancak kentlerde de tıpkı ülkede olduğu gruplaşmalar halinde yerleşim şekli göze çarpar.Yani her grup bulunduğu kentte heterojen şekilde yerleşmiştir.Örneğin Afşarlar olarak nitelendirilen Kızılbaz topluluğunun Kabil kent merkezinde Afşar Nahiyesi denilen bölgede yaşadığı bilinmektedir.Ülke genelinde gruplar arasında yerleşim açısından heterojen bir yapı ortaya çıkması bu gruplar arasında çatışmaların yaşanmasına yol açmaktadır.

4.1.1. Peştunlar

Afganistan nüfusunun yüzde 42'sini oluşturan en kalabalık ve en etkin grubu olan Peştunlar, 250 yılı aşkın süredir Afganistan iktidarını ellerinde tutmaktadırlar. Aryan kökenli oldukları öne sürülen bu topluluk, Türklerin baskısıyla Afganistan'ın kuzey bölgesinden güneye doğru göç etmişlerdir.Topluluğun içerisinde Akhunların devam oldukları ileri sürülen gruplar da vardı .Pakistan'ın İran sınırına yakın bölgesi olan Süleyman Dağları ve Sind Nehri Bölgesi'ne yerleşen topluluk, buradaki yerli

Hint asıllı halk ile karışarak yeni bir halk meydana getirmişlerdir .Yerli halka ait dil ve Farsça'nın birleşmesiyle birlikte "Peştunca" dili ortaya çıkar.Peştunlar olarak isimlendirilen bu halk, daha sonra bugünkü Afganistan ve Pakistan arasındaki sınır bölgesine yerleşirler ancak ana vatanları Süleyman Dağları olarak kabul edildiği için Araplar onları "Süleymaniler" olarak adlandırır (Ferhang, 1988:23-24).

Babür, kuzey'den gelecek tehditlere karşı tampon oluşturmaları için Süleyman Dağı bölgesinde bulunan Peştunlar'ın önemli bir bölümünü, Afganistan'ın güney ve güney doğusunda bulunan Pegaver, Kandahar ve Herat bölgelerine yerleştirmiştir.Bu bölgelere göç ettirilen Peştunlar, zamanla Afgan olarak anılmaya başlamıştır. 19. yüzyılda Durrand Hattının çizilmesi ile birlikte Peştunların önemli bir bölümü İngilizlerin kontrolündeki Pakistan sınırları içerisinde kalır.Abdurrahman Han döneminde Afganistan'ın orta bölgelerine doğru yerleşmeye başlayan Peştunlar'ın, sonraki dönemlerde ise Peştunlaştırma politikası gereği yerleşim bölgeleri kuzeye doğru genişletilmiştir (Saray 1988:405).

Peştunlar da kendi içerisinde iki gruba ayrılır.Bunlardan Gılzay olarak adlandırılan grup, Akhunlarla ilişkilendirilir.Bu grup aynı zamanda Halaçlar olarak da bilinirler.Etnik olarak Türk oldukları savunulan Gılzaylar, Peştu dilini ve kültürünü benimsemişlerdir.Diğer grup ise Durrani'dir.18. yüzyıla kadar siyasal olarak Afganistan'daki varlık gösteremeyen Peştunlar, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Afganistan'daki Türk iktidarına son vererek Peştun dönemini başlatırlar.Peştunların ilk kralı "Durrani" sülalesinden gelen Ahmet Durrani'dir.Afganistan'da şu anda iktidarda bulunan Taliban'ın lideri ise "Gılzaylar" sülalesinden olan Hibetullah Akhunzade'dir.Peştunların yüzde 99'u Sünni Hanefi mezhebine mensup iken yüzde 1'lik kısım Şii'dir (Oğuz, 1999:40).Ayrıca Pakistan'ın Sind Bölgesinde 30 milyona yakın Peştun yaşadığı bilinmektedir (AEI, 2018).Taliban, özellikle bu bölgedeki Peştunlardan ciddi destek görmekte ve sürekli olarak ilişki içerisinde bulunmaktadır. Peştunvali olarak isimlendirilen geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Peştunlar, sosyal ve kültürel yaşamlarını da bu gelenek çerçevesinde şekillendirirler.Bu gelenek ile birlikte savaşçı bir topluluk niteliğine sahip olan Peştunların, en çok bağlı oldukları

geleneklerinden birisi de kan davasıdır (Çınarlı, 2009:75)

4.1.2. Tacikler

Afganistan'ın yüzde 27 ile en kalabalık nüfusuna sahip olan Aryan ırkına mensup Fars kökenli halkıdır (Afghanistan Population 2022).İki gruba ayrılan Taciklerin, ‘‘Dağ Tacikleri’’ olarak adlandırılan kısmı, ülkenin kuzey ve kuzeydoğusunda; Tacikistan ve Pakistan sınırı arasında kalan bölgedeki Bادهشان ve Vaha olarak isimlendirilen dağlık koridor üzerinde yaşarlar.Farsça konuşanlar anlamına gelen Farsivanlar ise ülkenin batısında ve kuzeyinde şehir ve köylerde yerleşmişlerdir.Afganistan'da dağınık şekilde yaşayan Tacikler, başta Başkent Kabil olmak üzere, Bağlan, Kunduz, Herat, Tahhar, Pençşir, Farah gibi önemli kentlerde hayatlarını sürdürmektedirler.

Daha çok ticaretle ve tarım ile geçimlerini sürdüren Tacikler, diğer etnik gruplara nazaran yerleşik hayata daha önce geçmişler ve kabile yaşam formundan uzaklaşmışlardır.Farsça konuşmanın medeniyet göstergesi olması nedeniyle zamanla birçok Türk kabilesi, Türkçe yerine Farsça kullanmaya başlamış ve Tacikler içerisinde erimişlerdir(Yılmaz, 2005:19). Ülke genelinde konuşulup anlaşıldığı için Peştuca'dan sonra ikinci resmi dil Tacikçe olmuştur.

Her ne kadar Tacikler, Taliban'a karşı Türklere kuzey ittifakını oluştursalar da Peştunlardan sonra yönetim kadroları Taciklere bırakılmıştır.Soy bakımından Peştunlara yakın ve Hanefi olmaları nedeniyle Tacikler, Türklere tercih edilmiştir. Üst kademeleri dolduran Peştunlar, bir alt kademedeki yönetimleri ise Taciklere vererek Türklere karşı kendi lehlerine denge oluşturmaya çalışmışlardır (Ülger, 1999). Nitekim Taliban'ın geçici hükümetinde 33 kabineden 2'si Taciklere verilmiştir (Taliban'ın geçici hükümet yapısı tartışılıyor, 2021).Taciklerin büyük bölümü Sünni diğerleri ise İsmaili mezhebine mensuptur.

4.1.2. Özbekler

Afganistan'ın Hazaralar ile birlikte en büyük Türk topluluğu olan Özbekler, yine Hazaralar gibi Türk-Moğol etnik yapısına sahip bir halktır.Özbekçe, Türkçe'nin

Çağatay lehçesinin çağdaş biçimi olarak nitelendirilir (Bigzad, 2021:122). Özbek ismi 14. yüzyılda hüküm süren Altınorda Devleti'nin hükümdarı Uzbek Han'dan gelmektedir (Akkurt, 2005:67) Kayıtlar, Afganistan'da 4 milyonun üzerinde Özbek olduğunu ortaya koymaktadır ancak bu sayının daha fazla olduğu düşünülmektedir.Sayıların az gösterilmesinin nedeni ise Peştun egemenliğinin pekiştirilmeye çalışılması ve Türklerin temsiliyet hakkının önüne geçilmek istenmesidir (Albayrak, 2004:56).Özbeklerin, ülkenin yüzde 9'unu oluşturduğuna yönelik literatürde oluşan bilgi ise CIA tarafından yayımlanmıştır (Factbook, 2022).Tamamına yakını sünni olan Özbeklerin ülkedeki varlığı, Sovyetler döneminde artan baskılar nedeniyle Özbekistan'dan yoğun şekilde gelen göçlerle birlikte artmıştır.

Afganistan'da zanaatkarlık, ticaret ve tarım ile geçimlerini sağlayan Özbekler, ülkenin Güney Türkistan olarak adlandırılan ve doğudan batıya kadar uzanan hat boyunca yerleşmişlerdir.Başta Mezar-Şerif olmak üzere Tahar, Badağşan, Faryab, Semengan, Saripul ve Kunduz bölgelerinde yaşayan Özbekler'e, Taliban'a karşı oluşturulan Kuzey İttifakı sürecinde General Raşit Dostum liderlik etmiştir.Taliban'ın Mezar-ı Şerif'i ele geçirmesinin ardından Özbek lider Raşit Dostum ve Tacik Lider Atta Nur Muhammed Özbekistan'a sığınmıştır (Reuters, 2021).Afganistan'da devam eden istikrarsızlık ve iç çatışmalar nedeniyle çok sayıda Özbek'in aileleriyle birlikte İran üzerinden gelerek Türkiye'ye yerleştiği bilinmektedir.

4.1.3. Türkmenler

Afganistan'ın Türkmenistan sınırı boyunca yerleşmiş olan Türkmenlerin, Faryab ve Belh bölgelerinin kırsal kesimlerinde yaşadıkları bilinmektedir.Bununla birlikte Mezar-ı Şerif'in kent merkezi ve Türkmenabad nahiyesi ile Haşdanar Bölgesi ve Kevser Vadisi'nde de çok sayıda Türkmen yerleşimi bulunmaktadır.Modern Türkçeye yakın bir dil konuşurlar.Öyle ki Afganistan'daki istikrarsızlık ve iç çatışmaları nedeniyle Türkiye'ye göç eden Türkmenler, iletişim sorunu yaşamamışlardır (Oğuz, 1999:15).

Türkmenistan ve Afganistan sınır bölgesinde yaşayan Türkmenler, Sovyetlerin 1930'lu yıllarda Türkistan Coğrafyası'nda uyguladığı kolektivizm politikası sonucu Afganistan'a yoğun şekilde göç ederek ülkedeki Türkmen varlığını da artırmışlardır. Afganistan'da 1 Milyon 500 bin Türkmen yaşadığı düşünülmektedir. Özbek yerleşimlerinin kuzeyinde yaşadıkları için diğer etnik unsurlarla temasları da çok azdır (Albayrak, 2004:60). Göçebe hayat tarzını hala devam ettiren Türkmenler, daha çok hayvancılıkla uğraşırlar. Deri, yün ve halıcılık sektöründe çok etkin oldukları için ülke ekonomisine katkıları da önemli bir yer tutar. Ayrıca mücevher işleme sanatçılığı ile de ünlenmişlerdir. Tamamı Hanefi mezhebine mensup sünnilerden oluşur. Siyaseten Özbeklerle birlikte hareket ettikleri için birçok kaynakta Afganistan Türkleri olarak birlikte anılırlar (Selim, 2004:33). Kabilecilik geleneğinin devam ettiği Afganistan Türkmenlerinde, "aksakal" olarak nitelendirilen kabile üyelerinin otoriter olduğu bir yönetim anlayışı vardır (Makhdom 2016:37)

4.1.4. Aymaklar

Altınordu Devleti hükümdarı Özbek Han, Horasan'ı Timurluların elinden almak için bölgeye saldırır. Özbek Han'ın katliamından kaçan bölgedeki Türkler, Tirbend-i Türkistan olarak anılan ve Herat'tan Mezar-ı Şerif'e kadar uzanan dağlık bölgeye sığınır. Bu dağlık bölgeye yerleşerek göçebe ve yarı göçebe hayat sürdüren bu topluğun Aymaklar olduğu kabul edilir. Nüfuslarının 1 milyon 500 bine ulaştığı düşünülmektedir (Şenlik 2017:366).

Afganistan'ın kuzey batı kesiminde; Hazara yerleşimlerinin batı kesiminden başlayarak İran sınırına kadar uzanan bir hat üzerinde yaşamlarını sürdüren Aymaklar'ın, Türk ve Moğol etnik unsurlarına sahip oldukları bilinmektedir. Göçebe ya da yarı göçebe şekilde yaşayan bu halk, Farsça ve Türkçe'nin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan Aymakça dilini konuşurlar. Nitekim Aymak kelimesi de, aşiret ya da kabile anlamına gelen Türkçe'deki "Oymak" kelimesinden türemiştir. Yerleşik olanlar, İran sınırına yakın olan Baygız bölgesindeki şehir ve kırsalında yaşarlar. Sünni olan bu grup Darice'ye yakın bir Aymakça konuşur. Etnik olarak Hazaralar'a yakın olmalarına rağmen Aymaklar, sünnidirler. Ayrıca Aymak Halkına

mensup olan Hazara kabilesinin Şii Hazaralar ile karıştırılmaması gerekir (Albayrak 2004:46).

4.1.5. Hazaralar

Büyük bölümü Şii olan, Türk-Moğol etnik kökene mensup, Farsça konuşan halktır. Ancak konuştukları dilde çok sayıda Türkçe ve Moğolca kelime de bulunmaktadır (Farzam, 2020:8-10). Hazaraların küçük bir bölümü ise Sünni ve İsmaili mezhebine mensuptur. Afganistan'ın merkezindeki "Hazaracat" olarak isimlendirilen bölgede yoğun şekilde yaşarlar (Erol ve Burget 2001:106). Cengizhan döneminde bölgeyi işgal eden askerlerin burada yerleşmesiyle birlikte ortaya çıktıkları, önce Moğolca'yı unutup Türkçe konuşmaya başladıkları daha sonra ise Farsça'nın egemen dil olmasıyla birlikte Farsça konuşmaya başladıkları kabul edilmektedir. Nitekim fiziksel görüntüleri; Farslardan çok Türkistan'daki Türkler ve Moğollara benzemektedir. Hazaraların DNA'sı üzerinde yapılan bir araştırmada genlerinin Kazaklar ve Moğollara yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hazaralar ise kendilerini Türki bir Halk olarak kabul ederler. Afganistan'daki diğer Türk gruplarını ise akraba olarak görürler (Afganistan Hazaraları Kültür Ve Dayanışma Derneği).

Afganistan'ın Peştun kökenli Emiri olan Abdur Rahman döneminde (1880-1901), Hazara isyanlarını bastırmak için büyük bir hazırlık yapılır. Düzenlenen askeri harekatta Hazara Liderleri gözaltına alınarak idam edilir ancak Emire bağlı askerler ve komutanlar halka büyük zulmederler. Bu olaylar sırasında Hazaraların büyük bölümünün (%60) katledildiği belirtilir. Katliamın ardından Hazara erkekleri köleleştirilirken kadınları ise hizmetçi ya da cariye yapılmıştır (Ibrahimi, 2017:82-79).

Hazara toplumunda iki tür seçkin grup vardır. Bunlardan "Mir" ya da "Kaan" olarak isimlendirilen elitler, sahip oldukları toprağa göre konumlandırılırlar. Diğer seçkin grup ise "Seyyid" adı verilen dini liderlerdir. Şura adı altında bir araya gelen bu grup önemli sorunları ve konuları, geleneksel kurallara göre değerlendirme ve sonuca bağlama yetkisine sahiptirler. Emir Abdur Rahman döneminde bu iki seçkin grup içerisinde bulunan pek çok lider ortadan kaldırıldığı için Hazara liderlerinin

toplum içerisindeki statüleri de azalmıştır.O tarihten itibaren Peştun yönetimi, bölgeye kendi yöneticilerini atayarak ağır vergiler getirmiş ve bu sayede toprağını terk eden Hazaraların yerine göçebe Peştunları yerleştirmişlerdir (Temirkhanov 1993:145-6)

Sovyet işgali döneminde Pakistan, ABD desteği ile Peştunları eğiterek ‘‘Mücahid’’ adıyla Sovyetlere karşı mücadele ettirirken İran ise Hazaraların kendilerini korumaları için gizlice ‘‘Şii Mücahidler’’ yetiştirmiştir.Dağlık olduğu için korunaklı bölgede bulunan Hazaralar, direniş göstererek SSCB askerlerini püskürtmüş ve bölgeden çıkarmayı başarmışlardır.O tarihlerde İran’a dini eğitim için giden Hazaralar, ‘‘Şeyh’’ adı altında ülkelerine dönmüşler ve bu şeyhlerin önderliğinde yine İran’dan dönen işçi kesiminin bir araya gelmesiyle birlikte yeni bir dini hareket ortaya çıkmıştır.Şura’nın da etkisinin azalmasıyla Seyyidler de bu harekete katılmış ve 1989 yılında ‘‘Hizbi Vahdet’’ yani Afganistan İslami Birlik Partisi kurularak siyasi güç dönüşümü yaşanmıştır (İbrahimi 2017:23).Bu dönüşüm aynı zamanda Hazaralarda kimliksel bir dönüşüme de yol açmıştır.Daha önce herhangi bir birlik oluşturamayan ve kabile anlayışıyla bölgedeki mir ya da kaan toprak sahipleri ile ‘‘Seyyid’’ adı verilen dini liderler tarafından idare edilen Hazaralar, İran’ın verdiği destek ile Peştunlara karşı milli bir direniş hareketi oluşturmuşlardır.Afganistan’da iktidarı elinde bulunduran Peştunlara karşı ülkede siyasal ve maddi olarak etkin bir topluluk oluşturmaları için İran bu desteklerini artırarak devam ettirmektedir.

4.1.6. Diğer Etnik Gruplar

42 Milyon nüfusa sahip Afganistan’da 50’nin üzerinde etnik ya da dini grup bulunmaktadır.Daha önce belirttiğimiz gibi ağırlıklı olarak Aryan ırkına mensup olan Peştunlar ve Tacikler ile Turani kökenden gelen Türk ve Moğol etnik kökenine sahip olan ana gruplar, ülke nüfusunun yüzde 95’ini oluşturmaktadır.Diğer Türk toplulukları ise şunlardır; Pamir Kırgızları, Abdalılar, Goriler, Çağataylar ve Kazaklar. Kabile formasyonunun hala etkin olduğu ülkede ana gruplar da pek çok kabile ile birbirinden ayrılmaktadır.Öyle ki aynı etnik unsur içerisinde kabileler arası çatışmalar bile yaşanmaktadır.

Yüzde 5'lik kısım içerisinde ise Beluclar ,Araplar, Hindular,Goriler, Brahuiler, Nuristaniler ,Gujarlar, Pamiriler ve Sihler gibi topluluklar bulunmaktadır.Kabil merkezde ‘‘Afşar Nahiyesi’’ bölgesinde yaşayan Kızılbaş Türkmenler, ülkeyi ele geçiren ve bir süre idare eden Nadir Şah tarafından buraya yerleştirilmişlerdir.Nüfusları 500 bin olan bu Türk topluluğu Hazaraların aksine zamanla sünnileşmiştir (Ay 2019:403).

4.2. HAZARALAR VE TALİBAN

4.2.1. Taliban'ın Hazarlara karşı politikası

İran'daki Safeviler, Hindistan'ın kuzeyinde bulunan Babürlüler ve Horasan Bölgesi'ni hâkimiyeti altına almak isteyen Özbekler, o dönem Hazara toplumunun yerleştiği Kandahar ve civarı için büyük mücadele vermişlerdir.Horasan Bölgesi'nin hâkimiyeti için verilen mücadelelerden dolayı Hazaralar da denge politikası yürütmüşlerdir.Devletsiz bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Hazaralar, inançları gereği bu dengeyi daha çok İran lehine kullanmışlardır.Bu durum Babürlüler ve Özbeklerin İran ile yapılan mücadelelerde zaman zaman Hazaraları hedef almasına yol açmıştır (Çınar, 2016:97).Ayrıca Hazaraların zaman içerisinde Şia mezhebini benimsemesinde Safevilerin büyük rolü olmuştur (Ay 2019:395). Bu durum zamanla bölgede ortaya çıkan ya da bu bölgeyi ele geçirmek isteyen Hanedanlıkların, Hazaralara olan bakışını da şekillendirmiştir.1747 yılından itibaren Afganistan'da iktidarı ele geçiren Peştun kökenli krallığın, Hazaralara bakışı da bu çerçevede oluşmuştur.Peştun egemenliğinin devam ettiği ülkede, Hazaralar da devamlı olarak İran ile ilişkilendirilmiştir.Nitekim 19. Yüzyılın sonlarına doğru Emir Abdur Rahman dönemindeki soykırımdan dolayı Hazaraların yüzde 60'ı soykırıma uğramış; kalanlar ise etnik temizliğe maruz bırakılarak yurtlarından edilmiştir.Bu eylemler sırasında çok sayıda Hazara da köle yapılmıştır (Sultanoghli 2018:90-91)

Afganistan'da 90'lı yıllarda ortaya çıkan iç savaş ve Peştun kökenli Taliban'ın iktidara gelmesinin ardından Hazaralara yönelik yaklaşım da radikal bir boyuta ulaşmıştır. Fiziki olarak Asya görünümlü olmaları ve mezhepleri bakımından Afgan toplumundan ayrılan bu halk, 5 yıllık Taliban iktidarı (1996-2001) döneminde

sistematik şekilde çeşitli katliamlara maruz kalmıştır.Bu katliamlar ile birlikte Hazaralara ait yerleşimler abluka altına alınarak bombalanmış ve pek çok Hazaranın bölgeyi terk etmesiyle birlikte buralara Peştunlar yerleştirilmiştir (İbrahimi 2017:201).

Amerika'nın Afganistan'a müdahalesinin ardından direniş pozisyonuna geçen Taliban tarafından düzenlenen şiddet eylemlerinin birincil hedefi ise Hazara toplumu olmuştur.Hazaraların yaşadığı bölgeyi abluka altına alan ve bu bölgenin Afganistan'ın diğer bölgeleri ile ulaşım noktalarını kesen Taliban Militanları, Hazaraları diğer gruplardan ayırarak kaçırmış ve katletmiştir.Bu katliamlar genel olarak kafa kesme şeklinde uygulanmıştır.Çünkü Taliban'a göre Hazaralar kafirdir ve savaş halinde kafirlerin öldürülmesi de sevaptır.Taliban tarafından uygulanan şiddet eylemleri kapsamında, Hazaralara ait yerleşim yerleri bombalanmış ve ibadethanelere yönelik bombalı saldırılar düzenlenmiştir.Bu saldırılar neticesinde on binlerce Hazaralı hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır.Ayrıca Amerikan ve NATO güçlerinin kontrolü altında bulunan Afganistan'daki resmi hükümette göreve getirilen liderler de Peştunlardan seçilmiştir.Taliban ve Horasan DAES'in, Hazaralara yönelik radikal şiddet eylemlerine rağmen bunların önüne geçen ya da Hazara toplumunun güvenliğini sağlayan herhangi bir girişimde bulunulmadığı gibi katliamlara, adam kaçırmalara, tecavüzlere ve çeşitli insan hakları ihlallerine de göz yumulmuştur (Hasrat, 2019:1).

Taliban, Hazara toplumuna yönelik ötekileştirme ve toplumdan dışlama politikası yürütmektedir.Nitekim Afganistan'da, etnik olarak toplumun en alt sınıfı olarak Hazaralar gösterilmektedir.Otokrat ve totaliter bir yönetimin hâkim olduğu ülkede, Taliban idarecileri tarafından Hazaraları hedef olan söylemler medya kuruluşları tarafından da halka aktarılmaktadır.Ancak Hazaralara yönelik insan hakları ihlalleri ve katliamlar medya tarafından görmezden gelinmektedir.Bu nedenle Hazaraların toplumdan dışlanması ve ötekileştirilmesi ile şiddet eylemlerine maruz bırakılması ülkede normal bir süreç gibi karşılanmaktadır.Öyle ki Hazaraların bu durum karşısında aldırış etmeyen tavrı, onları; mağdur olmayı hak eden bir özne olarak gören yaygın bir kanaatten kaynaklanmaktadır.Çünkü Hazaralar adeta tarihsel

olarak ülkenin kurban verilen toplumdur.Kendilerini hedef alan bu tür şiddet olaylarının sık meydana gelmesi, yaşananları onlar için normal bir gerçekliğe dönüştürmüştür.Bu çoğunlukla, Taliban'ın Peştun ve sünni olmayan Hazaralara yönelik baskı ve zorlamaya yönelik aleni etnik gündeminden kaynaklanmaktadır (Hasrat, 2019:2).

Hazaralara yönelik ‘‘karşı taraf’’ politikası yürüten Taliban’ın sosyal yaşamda uygulamaya koyduğu emir ve yasaklar ile ilgili yaptırımlar ve denetlemeler daha çok Hazaralar üzerinde tatbik edilmiştir.Örneğin aramalar, denetlemeler ve kurallara uyulup uyulmadığı ile ilgili uygulamalar da daha çok Hazaralara yöneliktir (Packer, 2022).Bu tür uygulamalarda Hazara etnik gruba yönelik sorgusuz sualsiz öldürme olayları da çok sık yaşanan durumlardır.Taliban ise bu tür durumlar karşısında kendisine yönelik suçlamaları kabul etmemektedir (Al Jazeera, 2022).

Taliban’ın 2021’de iktidara geldiği Afganistan’da dünya kamuoyunun en çok odaklandığı kesim ise kadınlar ve Hazaralar olmuştur.Ancak bu endişeler yersiz değildir.Çünkü Taliban güçleri, Hazara bölgesinde çeşitli katliamlarda bulunmuştur.Bu katliamlar kurşuna dizerek tatbik edilmiştir (BBC, 2021). Ayrıca etnik temizlik eylemleri kapsamında Hazara yerleşimleri bombalanmakta ve Hazaralar göçe zorlanmaktadır.Afganistan’da yaşam şansı bulamayacaklarını düşünen Hazaralar ise İran’a göç etmekte ya da ülkenin farklı bölgelerinde yerleşmeye çalışmaktadır.Hazaralara yönelik katliamlar ve etnik temizlik eylemleri kapsamında bombalama olayları, Taliban’ın bu topluma yönelik soykırım eğilimi içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır (Center for Governance and Markets, 2022).

4.2.1.1. Hazara’ların Ötekileştirilme Süreci

Hazaralar, son 250 yıldır sistematik bir ötekileştirme politikasına maruz bırakılmaktadır.Bir dönem Afganistan’ın en kalabalık grubu olan Hazaralar’ın, günümüzde Afganistan nüfusunun yüzde 9’unu oluşturduğu düşünülmektedir.Ancak Afganistan’da düzenli ve sistematik bir nüfus sayımının olmaması bu yöndeki bilgilerin yanıltıcı olabileceği kanısını doğurmaktadır (MRG, 2015).Ancak

Hazaraların, ülkedeki Peştun egemenliği döneminde sayılarının bir hayli azaldığı açıktır. Hem bölge üzerinde güçlü devletlerin güç çatışması hem de iç çatışmalar nedeniyle bu nüfusun önemli bir bölümü katledilmiş ya da yerlerinden yurtlarından edilmiştir. Bu katliamların en şiddetlisi ve en acımasızı 19. Yüzyılın sonlarında vuku bulmuştur. Peştun kökenli Afganistan Kralı Emir Abdur Rahman, Hazaraları ortadan kaldırmak için sistematik bir planı uygulamaya koymuştur. Bu plan çerçevesinde farklı gruplar da bu şiddet eylemine ortak edilmiştir. Bunun için Emir Abdur Rahman çeşitli vaatlerle bu grupları bu katliama ikna etmiştir. Kral, Hazara erkeklerinin öldürülmesi durumunda kadınlar ve çocukların eylemcilere ait olacağı vaadinde bulunur ve Hazara toplumunun yüzde 60'ı bu soykırımda yok edilir. Emir Abdur Rahman bu süreçte; tüm Hazaralara karşı yanıltıcı propaganda yaptı, onları baskı altına aldı ve hala hükümet yapısında ve sistemlerinde kök salmış bir etkiyle ötekileştirdi. Tarihin en büyük kadın ve çocuk yağmalarından birisi yaşandı ve bu insanlar köleleştirilerek satıldılar (Katib, 1913:818). Bu durum köleleştirme işleminin yasaklandığı 1923 yılına kadar sürdü ancak etkileri günümüze kadar ulaştı. Hazaralara yönelik kökleşen bu yaklaşım, onlara yönelik baskı ve şiddet eylemlerinin, alışkanlık ve rutin eylemler bütünü olarak benimsenmesine yol açmıştır. Erkeklerin yok edilmesi, çocukların ve kadınların ise diğer gruplara dağıtılarak soy bağının da kesilmesi apaçık bir soykırım vakasıdır.

Daha önce Kuramsal Çerçeve başlığı altında ‘‘Soykırım Sürecini’’ değerlendirmiş ve soykırıma giden süreçleri ele almıştık. Bu süreç ve aşamaları; sınıflandırma, simgeleştirme, insanlıktan çıkarma, örgütlenme, kutuplaşma (ötekileştirme), özdeşleşme (kimlikleştirme) ve yok etme olarak ele aldık. Hazaralara yönelik soykırımlarda; bu aşamaların bir kısmı, bazı koşulların oluşması nedeniyle sırayı bir sonraki sürece devreder. Örneğin Hazaraların ülke genelinde heterojen şekilde yerleşmeleri ve belirgin fiziki özellikleri nedeniyle çeşitli sembollerle ayırt edilmelerine gerek duyulmamıştır (Stanton, 1998).

Tarihi kayıtlarda ‘‘Devletsiz Hazaralar’’ olarak tanımlanan bu grup herhangi bir aidiyete mensup gösterilmeyen ve başına buyruk hareket eden, özgürlüğüne düşkün bir topluluk olarak addedilmiştir (Çınar, 2016:89). Belirgin Asya görünümüne

sahip olan Hazaralar, Afganistan'daki diğer topluluklardan da kolayca ayırt edilebilmektedir. Bu tür sosyal ve genetik faktörler onların zaten diğerlerinden farklı bir grup ve sınıf olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Afganistan'da homojen bir şekilde dağılmayan ve bir arada yaşayan Hazaraların yaşadığı bölge de Hazaracat olarak isimlendirilen, dağlık ve diğer bölgelerle ulaşımı güç olan bir teritoryaldır. Bu nedenle Hazaraları diğer gruplardan ayırt etmek için herhangi bir simgeleştirme uygulaması da gerçekleştirmeye gerek yoktur. O halde Hazaraları insanlıktan çıkarma süreci devreye girer.

Hazaraların Şii inancına sahip olması, İslam inancını kalkan olarak kullanan ancak Peştun Milliyetçiliği iç güdüsüyle hareket eden Taliban tarafından şiddet motivasyonu olarak kullanılmaktadır. Taliban kendi milisleri ile birlikte Şii olmayan sünni grupları da bu motivasyon kapsamında ikna etmeye çalışmaktadır. Onlara göre Şii Hazaralar, Müslüman değil kafirdir. Hatta bazı din adamlarının söylemlerinde; Hazaraları öldürmenin cennetin anahtarı olduğu ifade edilir (MRG, 2015). Bu tür propagandalar, baskı altındaki medya kanallarıyla da topluma aktarılarak; şiddet eylemi sürecine katılımı artırmak ya da şiddet eylemi sürecine karşı gelebilecek grupların sessiz kalmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Örgütlenme süreci devlet ya da hükümet eliyle yapılır. Bunun için hükümete ait kuvvetler ile birlikte çeşitli milis güçler ve nefret grupları organize edilebilir. Örneğin; 90'lı yılların ikinci yarısında Hazaralara yönelik katliamlarda Taliban güçleri aktif rol alırken. O tarihten yüzyıl önce Hazaraların yarısından fazlasını ortadan kaldıran soykırım eyleminde, hükümet güçlerine ek olarak çeşitli milis grupları katılmıştır. Bu milis kuvvetlerini motive etmek için ise Hazara kadınları vaat edilmiştir (Ibrahimi 2017:93). Bu tür bir şiddet eylem planının bilinmesi ve öğrenilmesi durumunda hedef grup, kolektif bir savunma dürtüsüyle hareket edebilir ve silahlanabilir. Bu aşamada ve sonrasında soykırım sürecine iç savaş da dâhil olabilir. Bu tür durumlarda güç dengesi hükümet kuvvetleri lehinedir. Hedef grup, güç dengesini lehine çevirebilmek için dış desteğe ihtiyaç duyacaktır.

Ötekileştirme ya da kutuplaştırma sürecinde her iki taraf da toplu katliama

varan karşılıklı intikam cinayetleri işleyebilir. Bu döngüsel cinayetler zinciri artarak devam ettiği takdirde hedef grubun ortadan kaldırılması için plan ya da haritalar hazırlanması süreci başlar. Nitekim Emir Abdur Rahman, Hazaralara yönelik soykırım eylemi öncesi, çeşitli ajanları bölgeye göndererek Hazaraların yaşadığı bölge ile ilgili kapsamlı bilgiler toplamış ve iç dinamikleri konusunda detaylı bilgiler elde etmiştir. Sonraki süreçte ise yapılacak yok etme planı kapsamında elde edilen bilgiler çerçevesinde haritalar hazırlanmış ve uygulama safhasına geçilmiştir (Khan 1900:259).

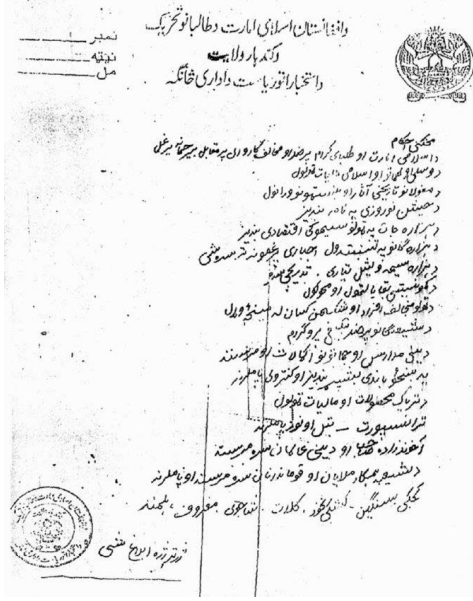
4.2.1.2. Taliban Yetkililerinin Hazaralara Dönük Söylemleri

İslam Şeriatı hükümlerince hareket ettiklerini ileri süren Taliban, kafir olarak gördüğü kuvvetlere ve güçlere karşı “cihat” başlatmıştır. Taliban’ın cihat ilan ettiği topluluklardan birisi de Afganistan’ın en önemli etnik ve dini topluluklarından olan Hazaralardır. Taliban liderlerinin ve komutanlarının motivasyon kaynağı ise üst düzey dini liderleridir. Bu dini liderler; Hazaraların Müslüman olmadığını, kafir olduklarını, öldürülmelerinin sevap olduğunu ve Hazara öldürmenin cennetin kapısını aralayacağını belirten çeşitli konuşmalar yaptılar. Ayrıca Hazaralara karşı yürütülen cihat sonrasında yağmalanan kadın ve kızların da helal olduğunu belirttiler (Raşid, 2001:142 ; Zeydan, 2013:293-294). Bu tür vaatler Emir Abdur Rahman döneminde Hazara soykırımından önce verilen vaatlerle birebir benzerlik göstermektedir. Bu tür fetvalarla harekete geçen Taliban güçleri, İslam’a aykırı olarak silahsız erkeklerle birlikte kadınları ve çocukları katletmiş, Hazaralı kadın ve kızlara tecavüz etmişlerdir. Hazaraları hedef alan söylemler sadece din adamları değil aynı zamanda Taliban liderleri ve komutanları tarafından da tekrarlanarak pekiştirilmiştir.

8 Ağustos 1998 tarihinde Taliban, ikinci kez Mezar-ı Şerif’i ele geçirdiğinde Taliban komutanı Molla Ömer, iki saat boyunca Hazaraların katledilmesini emreder. Ancak emri abartan Taliban güçleri, iki gün boyunca Hazaralı çocuklar dâhil pek çok sivil katletmiştir. Öyle ki Taliban, defnedilmelerine izin vermediği için sokak köpekleri cesetleri yemiştir. Ayrıca Taliban’a bağlı milisler, Hazara kadın ve kızlara tecavüz etmiştir (Afghanpaper, 2019). Silahsız kadın, çocuk, yaşlı ve erkeklerin öldürülmesi ve toplu tecavüzler, Taliban’ın İslam dışı uygulamalarına örnektir.

Taliban'ın ünlü komutanlarından ve Mezar-ı Şerif Valisi Molla Niyazi, camilerin hopörlerlerinden Hazaralara hitaben ‘ Müslüman olmayanlar, Afganistan'ı terk edin, yoksa öldürülürsünüz.Nereye giderseniz gidin tutuklarız.Mezar-ı Şerif Şiiileri, üç seçeneğiniz var: ya sünni olun, ya İran'a gidin ya da ölün’’ ifadelerini kullanmıştır.Molla Niyazi'nin talimatıyla Mezar-ı Şerif şehrindeki duvarlara, ‘ Tacikler Tacikistan'a, Özbekler Özbekistan'a, Hazaralar da mezarlığa gitmeli’’ yazılmıştır.Ayrıca Molla Niyazi, Afganistan'daki Şii Hazaraların İran'ı desteklemeyi bırakmadıkları takdirde evleri ile birlikte diri diri yakılacaklarını söylemiştir (Baharnews, 2021).Molla Niyazi ayrıca Hazara ve şii yerleşim yerlerinin tamamını yıkacaklarını da ifade etmiştir (8am.af, 2022).

Hazaralara yönelik katliamlarla birlikte Hazara bölgesinde uygulanacak çeşitli yaptırımlar ve atılacak adımlar ile ilgili Taliban Lideri Molla Ömer'in yayınladığı ferman dikkat çekicidir.2001 yılında ele geçirilen ve gizli olarak nitelendirilen Peştunca fermanda Hazaralar ile ilgili kısımlar da şunlara yer verilmiştir ; Düşman gruplara karşı (Hazaralar) acımasız olunacak, Hazaralara ait kültür mirasları ve kalıntıları yıkılacak, Nevruz kutlamaları yasaklanacak, Hazaracat bölgesine tam ekonomik ambargo uygulanacak, Hazaraların ellerindeki toprakları ve malları almak için sıkı tedbirler uygulanacak, Hazaracat yavaş yavaş parçalanacak, tüm karşıt güçlerin kökü kazınacak ve Şiilik karşıtı propaganda kampanyası yürütülecek (Kabulpress, 2012).

Resim 1 : Taliban Lideri Molla Ömer imzalı ferman (Çeviri : İshak Muhammed)

Aynı Molla Niyazi bu kez 2020 yılında Iranwire'a verdiği röportaj'da Hazaralar'dan kurulu Fatimiyyun Tugayı ile ilgili soruya, “ Onlar (İran) onları (Hazaralar) sahip oldukları aynı sahte din ile kandırıyorlar ve çok az paraya farklı ülkelere gönderiyorlar. Halklarını ve çocuklarını ülkeye geri göndermelerini onlara duyuruyorum. Onları Herat'ta yakalarsam ateşte yakarım ve kemiklerini ve etlerini kimse göremez.Binlerce Hazara'yı öldüreceğim. Tarihlerine ve gelecek nesillere ders olsun” cevabını vermiştir (İranTel, 2020), (Rahyab, 2021).

Doha'da ABD ile barış görüşmelerine katılan ve Taliban'ın şu anki Savunma Bakan Yardımcısı olan Molla Abdulkayyum Zakir, 2021 yılında Pakistan'ın Quetta şehrinde, “Kafir bir Şii veya Hazara'yı öldürmekten mutlu oluyorum” ifadelerini kullanmıştır.Taliban'ın üst düzey din adamları, Hazaraların “Rafzi” olduğunu ve bu nedenle Rafzileri öldürmenin cihat sayılacağını belirtmiştir.Bu nedenle Taliban iktidarı altındaki Afganistan'da Hazara kırımının devam edeceği noktasında tedirginlik yaşıyor (8am.af, 2022).

Kaydedilen bir videoda ise ismi belirtilmeyen bir Taliban komutanı, Hazaralara yönelik katliam ve soykırım ifadesini kullanıyor.Görüntüdeki komutan Hazaraları tamamen ortadan kaldırmak ve soykırım uygulamak için Emirül Müminin olan Molla Ömer'in emir ve talimatlarını beklediklerini dile getiriyor (Duran, 2022).

2021 yılında Afganistan'da tekrar iktidara gelen Taliban, uluslararası alanda tanınmak ve verdiği vaatleri yerine getirmek için Hazaralar konusunda sessiz kalmayı tercih ediyor.Uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmemek adına Hazaralara yönelik şiddet girişimlerini kısmen de olsa önlemeye çalışan ve Hazaraları hedef alan açıklamalarda bulunmaktan kaçınan Taliban yönetimi, bu konu ile ilgili gelen sorulara ise tutarsız cevap veriyor.Geçici kabine ile ilgili ‘kadınlar ve Hazaralar olacak mı ?’ sorusuna Taliban sözcüsü Zabihullah, ‘dikkate alınacak’ cevabını vermişti ancak kabinede ne kadınlara ne de Hazaralara yetki verilmemişti (CGTN, 2021).

4.2.2. Kolektif Siyasal Şiddet Eylemleri

Kolektif Şiddet eylemi olarak soykırım, tıpkı iç savaş gibi bulaşıcı ve alışkanlık haline gelebilen bir eylemdir.Bu nedenle Afganistan'da öncelikle Hazaralara olmak üzere diğer Türk gruplarına yönelik kolektif şiddet hareketleri son 150 yıllık süreçte süregelen bir nitelik kazanmıştır.Peştun egemen ülkede, iktidara rakip olarak görülen Türk unsurlara yönelik şiddet eğilimi, inanç meseleleri gerekçe gösterilerek kolektif bir nitelik haline gelmiştir.Bu nedenle etnik temelli; yok etme ve ülkeden çıkarma projesinin görünürdeki hedefi de Şii Hazaralar olmuştur.Büyük güçlerin, istikrarlı yönetimler oluşturmaları nedeniyle bölgede var olmasını istemediği Türk topluluklarına yönelik en büyük soykırım hareketi, 19. Yüzyılın sonlarında İngiliz güdümündeki Emir Abdur Rahman döneminde olmuştur.Emir Abdur Rahman, uyguladığı sistematik soykırım ile Hazaraların yüzde 60'ını yok etmiştir.Bu soykırımsal faaliyet içerisinde toplu tecavüzler, soy bağının kesilmesi gibi eylemler de tatbik edilmiştir.Emir Abdur Rahman ile başlayan soykırımsal davranış biçimleri, büyük güçlerin bölgeye müdahalesi ile birlikte tekrar hortlamıştır.Sovyet işgalinin ardından ABD desteği ile başlanan direniş mücadelesi ve sonrasında yaşanan iç savaş ile birlikte CIA desteği ile eğitilen mücahitlerden kurulu olan Taliban iktidarı sonrasında katliamlar tekrar ortaya çıktı.

1994 yılında Peştunlar tarafından Kandahar'da kurulan Taliban, ülkedeki iç

çatışmadan da faydalanarak halkın da desteği ile hızla yükselmiş ve önemli kentleri tek tek ele geçirmeye başlamıştı.O tarihlerde Kabil; Tacik olan Şah Mesud, Özbek General Dostum, Peştun Resul Sayyaf ve Hazara Ali Mezari'nin kontrolündeydi (Farzam, 2020:26). Taliban'ın hızla ilerleyişinin ardından hazırlıksız yakalanan bu mücahit gruplar, işbirliği yoluna gitmeyi denediler ancak halkın desteğini arkasına alan Taliban bu teklife yanaşmadı.Ali Mezari'nin başında olduğu Hizb-i Vahdet örgütünün kontrolünde bulunan Gazne kentinin, herhangi bir direniş gösterilmeden Taliban'a teslim edilmesi sonrasında Hazaralara, Taliban tarafından bazı haklar ve yönetimde söz verileceği ileri sürülmüştür (Ibrahimi 2017:198-199).Bundan cesaret alan Hazaralı siyasiler, Şah Mesud'a karşı mücadele etmek için Taliban ile görüşme gerçekleştirdiler ancak Taliban yönetimi oyalayıcı bir görüntü çizdi ve ilerleyişini sürdürdü.Sonunda Kabil'in kapısına dayanan Taliban, mücahid gruplardan teslim olmalarını talep etti.Şah Mesud komutasındaki kuvvetler, Ali Mezari'nin önderlik ettiği Hizb-i Vahdet güçlerini saf dışı bırakmak için saldırıda bulunurken Ali Mezari ise Taliban ile görüşmek istemiş ancak beraberindekiler ile birlikte Taliban tarafından öldürülmüştür (Sarabi 2005:67). Bu olay, Hazaralar üzerinde önemli bir etki bırakmış ve Taliban ile Hazaraların bugüne yansıyan ilişkisinin de belirleyicisi olmuştur.1996 yılında Taliban güçleri Kabil'e girerek Necibullah rejimini devirmiş ve burada bulunan diğer gruplar da Kuzeye çekilerek "Kuzey ittifakını" oluşturmuşlardır.

Ali Mezari'nin ölümünün ardından Hizb-i Vahdet'in başına Karim Halili geçmiş ve Hazaracat bölgesini Taliban kuvvetlerine karşı savunmuştur.Kabil'i ele geçiren Taliban yönetimi ise tüm ağırlığını kuzey bölgesine vererek Mezar-ı Şerif'i hedef almıştır.Mayıs 1997 yılında Abdülmelik'in başında olduğu Cünbiş-i Millî İslami örgütünün desteği ile Mezar-ı Şerif'i ele geçiren Taliban, çıkan anlaşmazlık nedeniyle Abdülmelik'in güçleri ile karşı karşıya gelmiş ve büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmıştır.Kuzey İttifakı birliklerinin de cephe hattını genişletmesiyle birlikte ülkenin kuzeyindeki Taliban varlığı da tamamen ortadan kalkmıştır.Taliban'a karşı yürütülen isyan hareketinde etkin rol alan Hazaralar, Taliban'a ciddi kayıplar verdirmiştir.Kurulduğundan bu yana en önemli yenilgisini yaşayan Taliban ise kayıplarının sorumlusu olarak Hazaraları görmüş ve bunun

sonucu olarak Hazaraları hedef almıştır (Sarabi 2005:76-79).Hazaralara karşı büyük bir kin ve nefret duygusuyla harekete geçen Taliban güçleri, Hazaracat Bölgesi'ni abluka altına alarak ambargo uygulamış ve bölge halkını güç durumda bırakmıştır (Ibrahimi 2017:200).Taliban'ın kuzeyde yaşadığı başarısızlığı, Hazaralara bağlaması yersizdir çünkü Taliban, bölgenin demografik ve coğrafi yapısına yabancı olması nedeniyle başarısında önemli bir etken olan halk desteğini arkasına alamamış ve bölgede kendisine karşı yürütülen başkaldırı karşısında önemli kayıplar vererek çekilmek zorunda kalmıştır.

4.2.2.1. 1998 Katliamı

1998 yılının ağustos ayında tekrar harekete geçen Taliban, Özbek ve Hazara güçlerinin etkili direniş gösterememesi sonucu Mezar-ı Şerif'i ele geçirmiştir.Taliban, 1 yıl önceki yenilginin ve ağır kayıplarının öfkesi ile başta Hazaralar olmak üzere şehir sakinlerine yönelik acımasız bir katliama girişmiştir.Görgü tanıkları tarafından "öldürme çılgınlığı" olarak adlandırılan katliamda, savaşçı ve sivil ayrımı yapılmaksızın hareket eden her şeye ateş açıldı.1 yıl önceki direnişin başladığı mahallelerde evlere tek tek girilerek insanlara ateş açıldı.Evden eve aramalar sırasında Taliban'a direniş gösterebilecek Hazara erkekleri ile birlikte çocuklar ve kadınlar da infaz edildi.Katliamdan Özbekler ve Tacikler de nasibini aldı.Ancak özellikle inançlarından dolayı Hazaralar hedef alınıyordu.Yakalananların hangi mezhebe mensup olduğunu anlamak için sorguya tabi tutuluyor ve çeşitli dualar okutturuluyordu.Ayrıca İran konsoloslğunda bulunan sekiz İranlı diplomat ve bir gazeteci de öldürüldü. İnsan Hakları İzleme Örgütü, hayatta kalanlar ve diğer bilgi sahibi kaynaklarla yaptığı görüşmelere dayanarak, kentte en az 2.000 kişinin ve muhtemelen çok daha fazlasının öldürülmüş olabileceğini kaydetti. Birçok sivil, şehrin güneyinden Elburz Dağları'na doğru kaçarken hava bombardımanlarında ve roket saldırılarında öldürüldü. İnsan Hakları İzleme Örgütü, Hazara mahallelerindeki kadın ve kız çocuklarının Taliban'ın kenti ele geçirmesi sırasında tecavüze uğradığı ve kaçırıldığına ilişkin raporlar sundu (HRW, 1998).

Takip eden günlerde çeşitli etnik gruplardan gözaltına alınan erkekler, Şibirgan,

Herat ve Kandahar'ın da olduğu farklı şehirlere nakledildiler. Mahkumların çoğu, 100 ila 150 kişiyi tutabilen büyük konteyner kamyonlarında taşındı. Taşıma sırasında mahkumların tamamı boğularak ve sıcak çarpmasından hayatını kaybetti. Taliban'ın Mezar-ı Şerif Valisi Molla Niyazi, 1997'deki olaylardan dolayı Hazaraları sorumlu tuttu ve Afganistan'ı terk etmelerini aksi takdirde öldürüleceklerini bildirdi. Hazaraların asıl hedef olarak gösterilmesinin nedeni ise Şii olmalarıydı ve Molla Niyazi Hazaraların ortadan kaldırılması ile ilgili Taliban güçlerine talimat ve fetva vermiştir (Ibrahimi 2017:201). Taliban Lideri Molla Ömer'in soykırım fetvasında, Hazaralardan Moğollar olarak bahsetmesi ise etnik çatışma temelinde dikkat çeken bir detaydır.

4.2.2.2. 1999 Katliamı

Mezar-ı Şerif'in düşmesi ve Hazaraların gücünü önemli ölçüde yitirmesinin ardından Taliban, Hazaracat Bölgesi'ne yönelmiştir. 13 Eylül 1998 tarihinde ciddi bir direnişle karşılaşmayan Taliban birlikleri, Hazaracat Bölgesi'nin en önemli kenti olan Bamyan'a 3 koldan girmiştir. Hizb-i Vahdet komutanlarının bir kısmının teslim olması ve Hazara güçlerinin Karim Halili ile birlikte dağlara çekilmesinin ardından Bamyan'a giren Taliban birlikleri, halka işkence yaparak 50'den fazla silahsız yaşlı Hazara'yı öldürdü. Ayrıca 13 yaşından büyük olan erkek çocuklar da tutuklanarak katledildi. Evler bombalanarak yakıldı ve yıkıldı. Kışı Hazaracat dağlarında geçiren Karim Halili komutasındaki Hizbi Vahdet birlikleri 12 Nisan 1999 tarihinde Bamyan'ı geri aldı (Crisis of Impunity, 2001). Afganistan İşbirliği Merkezi (CCA) muhabirine göre Taliban'ın bölgede gerçekleştirdiği köy taramalarında toplam 512 sivil katledildi (Bamyan'da Hazara Katliamı, 1998 - 1999, 2012).

Hazaralardan kurulu Hizbi Vahdet birliklerinin, Bamyan'ı geri almasından 3 hafta sonra Taliban, 4 bin kişilik bir kuvvetle geri dönerek Bamyan'ı kuşattı. Taliban'a karşı daha fazla direnemeyen Hizb-i Vahdet birlikleri çekildi ve 9 Mayıs 1999 tarihinde Taliban Bamyan'ı tekrar ele geçirdi. Bamyan'da yüzlerce kadın ve çocuğu esir alan Taliban, silahsız olan bu insanları dağlara götürerek sorgusuz sualsiz infaz etti. Tutuklanan çok sayıda sivil ise zorla çalıştırıldı (Sarabi, 2005).

Yargısız infaz gerçekleştirmek bir yana İslam Hukuku'na göre savunmasız kadınların ve çocukların infaz edilmesi caiz değildir (Cihad, 2009).Kadın ve kızlara tecavüz edilmesi, hiçbir dini ve ahlaki değerle açıklanamadığı gibi savunmasız kadın ve çocukların yargısız infaz edilmesi; Taliban'ın İslam hukuku ile hareket etmediğini gösterir niteliktedir.

Bamyân'da yerel halkı cezalandırmak için katliam ve işkencelere başvuran Taliban, Mayıs 2000 tarihinde ise bu kez Bağlan ve Samangan vilayetleri arasında bulunan Robatak geçidi yakınlarında 31 kişiyi katletti.Ölenlerden 26'sının Bağlan eyaletinden siviller olduğu tespit edildi.Bu kişilerin öldürülmeden önce uzun süre gözaltında tutulduğu ve işkence gördüğü raporlandı.İnsan Hakları İzleme Örgütü tarafından kaydedilen rapor, diğer bağımsız kaynaklarca da doğrulandı.Bölgedeki ilçe ve köylerin birçoğunda kontrolü sağlayan Taliban, insan haklarını ihlal ettiğini reddetti (Massacres of Hazaras in Afghanistan, 2001).

4.2.2.3. 2001 Katliamı

Karim Halili komutasındaki Hizb-i Vahdet, Aralık 200 tarihinde Bamiyan'a bağlı Yakalang ilçesini ele geçirdi.İlçe'de bulunan 4 kişi Hizbi Vahdet tarafından infaz edildi ancak gerekçesi öğrenilemedi.7 Ocak 2001 tarihinde Bamiyan'dan harekete geçen Taliban, Yakalang'a doğru ilerledi 2 büyük saldırının ardından bu ilçeyi 8 Ocak 2001 tarihinde yeniden ele geçirdi.Taliban bu çarpışmalarda 30 adamını kaybetti (HRW, 2001).

Yakalang'da kontrolü sağlayan ev ev tarama gerçekleştirerek Hazaralı erkekleri gözaltına aldı ve tutukladı.Tutukladığı sivilleri çöllere ve dağlara götüren Taliban güçleri, yargısız infazlar gerçekleştirdi.Bu infazlarda 300'den fazla silahsız erkek ile birlikte kadın ve çocuklar katledildi.Taliban'ın kutsal değerlere zarar vermeyeceğini düşünen yaşlı erkek, kadın ve çocuklardan oluşan 73 Hazara, bir camiye sığındı.Ancak Taliban militanlarının camiye düzenlediği roket saldırısının ardından caminin çökmesi sonucu 2 küçük çocuk dışında camiye sığınanların tamamı hayatını kaybetti. Görgü tanıkları, Uluslararası Af Örgütü'ne şunları söyledi: "Kata Khana'daki bazı insanlar, Taliban'ın caminin kutsallığına saygı duyacağını düşünerek

sığınmak için camiye koştu, ama yanılıyorlar''.Görgü tanıkları; kadın, çocuk ve yaşlı erkeklerden oluşan 73 kişinin sığındığı camiye Taliban muhafızlarının kasten iki roket attığını söylediler.Saldırı sonucu bina bu masum insanların üzerlerine çöktü ancak Taliban muhafızları üç gün boyunca kimsenin bu insanları kurtarmaya gitmesine izin vermedi. Bu olay sonrasında iki küçük çocuk dışında camidekilerin hepsi hayatını kaybetmiştir (UAG, 2001).

Taliban'ın kutsal yerleri yıkma pahasına Hazaraları katletmek istemesi, örgütün Hazaraları etnik aidiyetleri nedeniyle hedef aldığını ortaya koymaktadır.Bununla birlikte yerleşim yerleri ile birlikte Hazara Kültürüne ait yapıların da yok edilmesi ve bölge insanların göçe zorlanması; soykırımlara ek olarak sistematik bir etnik temizlik faaliyeti yürütüldüğünü kanıtlamaktadır.Her ne kadar Taliban iddiaları reddetse de Taliban Lideri Molla Ömer'in ele geçirilen fermanı da yaşananları doğrular niteliktedir.Hazaraları hedef alan fermanda yer alan emirlerle Taliban güçlerinin Hazara Bölgesi'ndeki uygulamaları paralellik arz etmektedir (Kabulpress, 2012).

4.2.5. ABD'nin Afganistan Müdahalesi Sonrası Hazaraların Durumu

11 Eylül saldırılarının sorumlusu olarak El-Kaide terör örgütünü işaret eden ABD, Taliban'dan örgütün lideri Usame Bin Ladin'i istemiştir.Ancak Taliban bu talebi reddetmiştir.Askeri operasyon için hazırlıklarını tamamlayan ABD'ye, Hazara Karim Halili'nin liderliğindeki Hizb-i Vahdet, Tacik Rabbani'nin başında olduğu Cemiyet-i Milli İslami ve Özbek Raşit Dostum komutasındaki Cünbiş-i Milli İslami gibi gruplar da topraklarını geri almak için destek verecektir.ABD ve Kuzey İttifakı koordinasyonunda başlatılan askeri operasyon neticesinde Taliban rejimi 2 ay gibi kısa sürede devrilmiş ve Tacikler Kabil'de, Özbekler Mezar-ı Şerif'te, Hazaralar ise ana yurtları Hazaracat'ta kontrolü sağlamayı başarmışlardır (Noorulhak, 2005:5-6)

Hazaralar, Taliban'a karşı yürütülen askeri operasyonda aktif rol aldıkları gibi Taliban sonrası dönemde de siyasi olarak bu etkinliklerini sürdürmüşlerdir.Afganistan'da oluşturulan yeni düzlemi kendileri için fırsat gören Hazaralar, ülke yönetiminde söz sahibi olmanın verdiği özgüven ile 2001'den

sonraki süreçte aktif rol almışlardır.Cumhurbaşkanı seçilen Peştun kökenli Hamid Karzai'nin 5 yardımcısından 2'si Hazara kökenlidir.Ali Mezari'nin ölümünün ardından Hizb-i Vahdet'in başına geçen Karim Halili, Karzai'nin 10 yıllık Cumhurbaşkanlığı dönemi boyunca Cumhurbaşkanı ikinci yardımcısı olarak görev yapmıştır.29 kişilik kabinenin 5'i ise yine Şii Hazaralardan oluşmuştur.2014 yılında tartışmalı bir seçimin ardından Cumhurbaşkanlığı'na getirilen Peştun kökenli Eşref Gani'nin ikinci yardımcısı Hazara olan Server Daniş'dir. Merkezi idarede önemli görevlere getirilen Hazaralar, yerel yönetimlerde de aktif görevler almışlardır (Ibrahimi, 2017:221).

Demokratik yönetim düzleminde yöneticilerinin aktif görev almasının yanında 2005 yılında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinde meclise 30 milletvekili gönderen Hazaralar, 2010 yılında gerçekleştirilen seçimde ise daha yoğun bir katılım göstererek meclise 52 milletvekili göndermişlerdir.Bu rakam, temsilciler meclisinin yüzde 23'üne karşılık gelmektedir (Semple 2011:5-6).Bu veriler bize iki şeyi gösterebilir.İlki; Hazaralar demokratik katılım bilinci yüksek bir topluluktur.İkincisi ise ülkedeki nüfus oranı ile ilgilidir.Genel kaynaklar, Hazaraların ülkede yüzde 9'luk bir nüfus oranına sahip olduğunu belirtir.Ancak parlamento seçimleri de gösteriyor ki Hazaralar ortalama yüzde 20 oranında bir nüfusa sahiptir (Akbari 2022:1).

Taliban'ın devrilmesinin ardından terör örgütlerine yönelik askeri operasyonlar şehirlerle sınırlıdır.Kırsalda ise bu terör örgütlerine yönelik operasyonlar sınırlı ve etkisiz kalmıştır.Bu nedenle ülkedeki El-Kaide ve daha sonra ortaya çıkan Horasan DAEŞ gibi örgütler, faaliyetlerini yürütmeye devam etmiştir.Bu nedenle ABD'nin başlatmış olduğu sürecin, Afganistan'a istikrar getirdiği konusunda akıllarda soru işaretleri oluşturmuştur.Taliban döneminde ihlal edilen insan hakları ve demokrasi noktasında çok sayıda adım atılmasına rağmen ülkedeki güvenliğin tesis edilmesi noktasında aynı şeyi söylemek pek mümkün olmamıştır. Öyle ki NATO üyesi ülkeler, ISAF bünyesi altında Afganistan'a asker göndermek istemezken, buna onay veren ülkeler ise askerlerinin ülkedeki en güvenli yer olan Kabil'de konuşlanmasını istemiştir. Nitekim terör örgütleri tarafından düzenlenen çok sayıda bombalama eylemi nedeniyle binlerce sivil hayatını kaybetmiştir.Bu eylemlerin ana hedefi ise

Hazaralar olmuştur (UNAMA, 2018).

Hazaralara yönelik saldırıları Taliban ve Horasan DAEŞ üstlenmiştir. Bu saldırılarda; Hazaralara ait ibadet yerleri, okullar, pazar yerleri gibi kalabalık alanlarda canlı bomba eylemleri gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucu olarak ise on binlerce Hazara hayatını kaybetmiştir. Birçok Hazara ise bu saldırılarda yaralanmış, sakat kalmış ya da çeşitli uzuvlarını yitirmiştir. Dağlık bir topografyaya sahip olan Hazaracat bölgesi Taliban güçleri tarafından abluka altına alınarak geçiş noktalarında denetim ve kontrol faaliyetleri yürütülmüştür. Bu faaliyetlerde kaçırılan Hazaralar, kafaları kesilmek ya da topluca infaz edilmek suretiyle öldürülmüştür. Öldürülenler arasında kadın, çocuk ve yaşlılar da vardır. Kaçırılanlar arasında maddi durumu iyi olan Hazaralar ise Taliban'ı finanse etmek amacıyla fidye için kullanılmıştır (UN, 2018).

Hazaracat'a yönelik abluka faaliyetleri ve yerleşim noktalarına saldırılarda birçok sivil hayatını kaybederken evler, okullar ve ibadet alanları da yakılıp yıkılmaya devam edilmiştir. Bu saldırılara adam kaçırmalar, yargısız infazlar da eklenince bölgedeki Hazaralar, güvenliğin bir nebze sağlandığı şehirlere göç etmiştir. Ayrıca yüz binlerce Hazara ise İran ve Pakistan gibi ülkelere iltica ederek mülteci haline gelmiştir. Ülke içerisinde şehirlere göç eden Hazaralar ise canlı bomba saldırılarının hedefi haline gelmiş ve on binlerce insan hayatını kaybetmiştir. Bu saldırılar Taliban'ın 2021'de iktidarı ele geçirmesinin ardından da devam etmektedir. Saldırıları ise Horasan DAEŞ (ISKP) üstlenmektedir (Al Jazeera 2022).

5. ÜÇÜNCÜ DEVLET MÜDAHALESİ OLARAK İRAN FAKTÖRÜ

5.1. TALİBAN'IN HAZARA HAREKETİNE KARŞI İRAN FAKTÖRÜ

ABD ve Suudi Arabistan desteği ile Pakistan'da eğitilen mücahidler, Sovyet işgaline karşı direniş göstermişler ve SSCB'yi Afganistan'dan geri çekilmeye zorlamışlardı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından İran ve Pakistan, Afganistan üzerinde güç mücadelesi içerisine girmiştir. Afganistan'daki kabileci anlayış nedeniyle her biri belli bir topluluğu ya da cemaati temsil eden bu gruplar, iktidar

mücadelesi nedeniyle iç çatışma ortamını hazırlamışlar ve ülkede kaos ortamı yaratmışlardı. Her grup, nüfusun önemli bölümünü teşkil ettiği bölgede silahlı güçleriyle kontrolü sağlamaya çalışıyor ve bu nedenle silahlı gruplar arasında çatışma düzleminde iktidar rekabeti yaşanıyordu. Tam bu dönemde Pakistan desteği ile ortaya çıkan Taliban, kaos ortamından çıkmak isteyen halkın da desteğini alarak başkent Kabil’de konuşlanan diğer silahlı grupları kuzeye sürerek Afganistan’da yeni bir denklem ve dönem başlatmıştır. İran ise Taliban’a karşı oluşturulan kuzey ittifakını destekleyerek, iç çatışmadaki tarafını açıkça belli etmiştir. Nitekim daha önce ülkedeki Şii Hazara grupları destekleyen İran, Taliban’a karşı kuzey ittifakının içerisinde bulunan sünni grupları Tahran’da bir araya getirerek destek verdiği Hazaralar ile ittifak masasına oturtmuştur (Wilde, 2009:25).

Kültürel ve etnik yapısı temelinde Afganistan’ı kendisi için potansiyel ve doğal etki alanı içerisinde gören İran, güvenlik tehdidi olarak gördüğü Taliban’ı, inanç temelinde Pakistan ve Suudi Arabistan’ın taşeronu; ABD’nin ise büyük oyunu olarak değerlendiriyordu. Ayrıca Taliban’ın, Afganistan’daki İran etki alanı içerisinde bulunan Şii Hazaralara yönelik tutumu, Tahran’ı endişelendirmiş; Hazaralara yönelik kolektif şiddet eylemleri neticesinde müdahaleci bir strateji yürütmesine yol açmıştır. Kuzey ittifakına açık destek veren İran, 1997 yılında Taliban tarafından kapatılan Kabil’deki temsilciliğini kuzey ittifakının kontrolündeki Mezar-ı Şerif’e taşımış, desteklediği grupların kontrolündeki hava limanlarına kargo uçaklarıyla silah ve mühimmat göndermiştir. Taliban’ın ABD kuklası olduğunu ileri süren İran, başta Rusya Federasyonu olmak üzere Orta Asya ülkeleri ve Hindistan’ın da Kuzey İttifakına destek vermesi noktasında büyük çaba göstermiştir (Çınarlı 2009:149-150).

İran’ın Taliban konusundaki değerlendirmesi yersiz değildir. ABD, Pakistan ve Suudiler tarafından desteklenen Taliban yönetimi, Şii ve İran karşıtı bir yaklaşım sergilemiş ve bu yaklaşımını Mezar-ı Şerif’i ele geçirdiğinde İran Başkonsolosluğu’ndaki diplomatları ve gazeteciyi öldürerek göstermiştir. Taliban ayrıca İran tarafından desteklenen Şii Hazara topluluğuna yönelik katliamlara girişmiştir. Bu katliamlar öteden beri İran ile ilişkilendirilen Hazaraların ülkeden çıkarılması ya da ortadan kaldırılmasını amaçlamaktadır. Taliban ve dış destekçilerine

göre Hazaraların ortadan kaldırılması ya da ülkeden çıkarılması, İran'ın Afganistan'daki doğal etki alanının da yok edilmesi anlamına geliyordu.Nitekim Taliban'ın İranlı diplomatları öldürmesi ve Hazaralar'a yönelik katliam eylemleri iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir (Kandemir 2016:93).

Şii Hazaralar'dan kurulu Hizb-i Vahdet örgütünün lideri Ali Mezari'nin öldürülmesi ile birlikte Taliban ve Hazaralar arasında günümüze kadar uzanan ilişki, İran ve Taliban arasındaki ilişkilerin de ana belirleyicilerinden birisi olmuştur.Zira Hizb-i Vahdet, Şii Hazaraları temsilen İran tarafından kurulan ve desteklenen bir oluşumdur.Ali Mezari'nin ölümünün ardından Karim Halili tarafından idare edilen Hizb-i Vahdet örgütü, Taliban'ın ilk 5 yıllık iktidarı döneminde İran desteği ile Hazara Bölgesi'nde varlığını devam ettirerek Taliban dönemi sonrasında da siyasi bir oluşum olarak Afganistan yönetiminde söz sahibi olmuştur.Çünkü Hizb-i Vahdet Örgütü'nün lideri Karim Halili, Taliban'ın devrilmesi sonrasında Cumhurbaşkanı 2. Yardımcısı olarak görevini sürdürmüştür (Loc, 2014). Afganistan Cumhurbaşkanı Karzai'nin 2. Yardımcısı olarak görev yapan Hizb-i Vahdet lideri Karim Halili, Doha'daki ABD-Taliban görüşmeleri sırasında İran'ı, bölgedeki barışın korunmasında ve Afgan barış sürecine katkıda bulunmada önemli bir rol oynayan bölgedeki güçlü ülkelerden biri olarak gördüğünü belirtmiştir (İRNA, 2021).Halili'nin bu açıklaması, Doha'da devam eden görüşmelere ilişkin taraflara yönelik İran'ın mesajı olarak değerlendirilmiştir.

İran, Taliban'ının Afganistan'da ikinci kez iktidara gelmesiyle birlikte Şii Hazaralar ile ilgili hassasiyetlerini dile getirmiştir.Buna gerekçe olarak ise daha önce Hazaralara uygulanan soykırımsal eylemleri ve ABD müdahalesinin ardından Hazaralara yönelik bombalı saldırı eylemlerini göstermektedir.Öyle ki Tahran yönetimi, bölgesel güç çatışması içerisinde olduğu ABD'nin Afganistan'a yönelik operasyonuna destek veren ülkeler arasındaydı.Taliban'ı kendisi için daha büyük bir tehdit olarak gören ve Hazaraların Afganistan'daki varlığına büyük önem veren İran yönetimi, Taliban'ın devrilmesine destek veren ülkeler arasında olmasına rağmen ABD'nin uzun vadeli olarak ülkedeki varlığı nedeniyle zaman içerisinde Taliban'ı destekler konuma gelmiştir (Farzam ve Sari 2018:276).ABD'nin Afganistan'dan

çekilmesinin ardından Taliban ile diplomatik ilişkilerini yürüten birkaç ülkeden birisi de İran olmuştur. Taliban rejimi ile Afganistan'daki istikrarın tesis edilmesi noktasında iyi ilişkiler kurmak isteyen Tahran yönetimi, oluşturulacak istikrar ortamını kendi güvenliği ve Hazaraların güvenliği için hayati görmektedir. Ayrıca büyük kısmını Hazaraların oluşturduğu 3 Milyona yakın Afgan göçmen de İran için ağır bir yük teşkil ettiği için bu göçmenlerin ülkelerine dönmesi de İran yönetimini oldukça rahatlatacaktır. Ancak İran'ın bu konudaki geçmiş tecrübelerden hareketle kaygılar taşıdığı da açıktır. Afganistan'da ortaya çıkabilecek iç çatışma ortamı, hem İran hem de Hazaraların güvenliğini tehdit edebileceği gibi olası bir savaş durumunda ise Ortadoğu'da yaşanan istikrarsızlık ve kaos ortamına benzer şekilde İran'ın doğusunda ve Orta Asya'da da yaşanabileceği öngörülmektedir (Akbarzadeh 2016:75).

Özetle Afganistan'daki Hazaralar, İran'ın kırmızı çizgisidir. İran yönetimi mevcut durumda Afganistan'ın istikrarını kendisi ve Hazaralar açısından çok önemli olarak değerlendirmektedir. Hali hazırda Taliban ile İran arasında inanç temelli ideolojik çatışmanın dışında; hudut ihlalleri nedeniyle çıkan çatışma ve su krizi nedeniyle yaşanan sorunlar haricinde belirgin bir anlaşmazlık durumu yoktur. Ancak Hazaralara yönelik devam eden terör saldırıları ve olası bir soykırımsal eylem durumunda İran'ın tavrının da farklı olacağı açıktır.

5.1.1. İran'ın Hazaralar'a Yakınlığının Mezhepsel Boyutu

Şii Hazaraların, İran ile olan mezhepsel ilişkileri asırlardır süregelmektedir. Türk-Moğol etnik unsurlarına sahip olan Hazaralar, önce Moğol olan İlhanlı daha sonra ise Türk olan Safevi Devletleri ile olan yakınlıkları sebebiyle zaman içerisinde Şii mezhebini de benimseyerek tarih sahnesinde özgün bir topluluk olarak ortaya çıkmışlardır. Afganistan ile mezhepsel ve kültürel bağ kuran ve Afganistan'ı tabi etki sahası olarak değerlendiren İran, bu nedenle Afganistan'daki gelişmelere asla kayıtsız kalmamış ve müdahaleci bir yaklaşım sergilemiştir. Öte yandan Şiiliğin 1500'lü yıllarda İran'ın resmi dini olarak tanımlanmasıyla birlikte, Hazaralar da dini olarak bağlı buldukları merkezi, İran olarak görmüşlerdir (Zehmetkeş & Şifayı, 2013:7). 1970'lerin sonunda yaşanan İslam devriminin

ardından İran'ın mezhepsel boyuttaki stratejik eylemleri de Tahran için daha da önem kazanmıştır. İran yönetimi, mezhepsel ve kültürel olarak doğal etki alanı içerisinde gördüğü topluluklarla yakın ilişkiler kurma çabası içerisinde girmiş ve bu ilişkileri ilerletmek için müdahaleci eylemler geliştirmiştir. Sovyet işgali ile birlikte Afganistan'da kurulan komünist rejimin baskıları nedeniyle çok sayıda Şii dini lider ve entelektüel grup, İran'a sığınarak burada eğitim almıştır. Siyasi ve askeri alanlarda alınan eğitimin neticesinde Hazaralı göçmenler arasında siyasi oluşumlar meydana getirilmiştir. 1980 yılında, Şii Hazaralar tarafından oluşturulan ve "Tahran Sekizi" olarak adlandırılan gruplar, İran tarafından İslami Devrim Öğürlükçüleri ve İslami Devrim Birliği isimleri altında birleştirilmiştir. Ancak bu oluşumlar başarısız olmuş ve gruplar kendi içerisinde örgütlenme ve partileşme çerçevesinde hareket etmişlerdir (Qalandari, 2007:34).

Sovyet işgali ile birlikte İran ve Şii Hazaraların tekrar siyasi ve askeri ilişkilerinin güçlenmesini sağlayan savaş, bölgedeki dengeleri de farklı bir düzleme taşımıştır. İran'ın bu politikasının iki yönü vardır. İlk olarak İran, eğittiği Şii Militanları Irak Savaşı'nda kullanmak istiyordu. Bu misyon hedefiyle eğitilen Hazara grupları, finanse edilerek Irak'a karşı savaştırılmış ve savaş tecrübesi kazanmaları sağlanmıştır. İran'ın ikinci amacı ise siyasi ve askeri yetenekler elde eden Şii Hazara grupları aracılığı ile doğu sınırındaki Afganistan'a yönelik müdahaleci stratejilere işlevsellik kazandırmaktır. Şeyh Asıf Mohsini'nin başında olduğu Harakat-ı İslam grubu dışındaki tüm grupların destekleyicisi pozisyonundaki İran yönetimi, Ali Mezari'nin başında bulunduğu Nasr ve Sepah gibi gruplarla stratejik işbirliği içerisinde bulunmuştur. Nasr Örgütü'nün başında bulunan Ali Mezari'nin, Sovyetlerin çekilmesinin ardından Bamyan'da kurduğu ve günümüzde de Afganistan'daki Hazaraları temsil eden parti hüviyetindeki örgüt ile İran arasındaki ilişkiler de günümüze kadar stratejik düzeyde devam etmiştir (Andişmend 2012:79-80).

SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesiyle birlikte bölgedeki güç dengesini lehine çevirmek isteyen Tahran yönetimi, mezhepsel boyutta Şii Hazara gruplar ile Afganistan'daki varlığını konsolide ederken etki alanını genişletmek ve Hazaralara

yönelik tehdidi ortadan kaldırmak için ideolojik boyutta diğer gruplarla ilişki içerisine girmiştir.Taliban'a karşı Hazaralar, Tacikler ve Özbekler tarafından oluşturulan Kuzey İttifakı'na destek veren İran, bu gruplara; askeri eğitim, finans ve lojistik destekler vererek uzun süre Taliban'a karşı direnmelerini sağlamıştır.Nitekim Hizb-i Vahdet Örgütü'nün varlığını devam ettirmesinde ve Hazaracat Bölgesi'nin Taliban tarafından tamamen kontrol alınamamasında, İran'ın verdiği destek önemli bir yer teşkil etmiştir (Crisis of Impunity, 2001).Taliban'ın devrilmesinin ardından Hizb-i Vahdet Örgütü'nün lideri Karim Halili, Cumhurbaşkanı 2. Yardımcısı olarak Şii Hazaraları, devlet yönetiminde en üst düzeyde temsil etmiştir.Ayrıca yine bu örgüte mensup yöneticilerin bir kısmı da kabinede yer almışlardır.Böylece İran'ın Hazaralara askeri ve siyasi düzeyde verdiği destek, Taliban sonrası dönemde Hazaraların Afganistan siyasetinde etkin rol almasında büyük önem arz etmiştir.

1979 yılında yaşanan İslam devrimi sonrası İran, inanç ve ideolojik temelde bölgesinde müdahaleci bir politika geliştirmiştir.Bu yaklaşımın ortaya konulmasında, ABD'nin çevrelemeci politikası etkili olmuştur.Şii ideolojisine sahip bir rejimin iktidarda olduğu İran'da, bölgesel temel de geliştirilen dış politika araçları da bu minvalde olmuştur.Nitekim Afganistan'da kalabalık bir Şii topluluğu olan Hazaralar, İran tarafından askeri ve siyasal araç olarak kullanılmak üzere eğitilmiş ve Afganistan'daki siyasi gelişmelerin yönlendirilmesinde İran destekli Hazaralı grupların büyük etkisi olmuştur.Özellikle Taliban'a karşı mücadele eden en etkin topluluk da Hazaralar olmuştur.Daha önce İran'ı dini bir merkez olarak gören Hazaralar ise Tahran'ın desteği ile Taliban'ın katliamları karşısında direnç gösterebilmiştir.Bunun sonucu olarak ise Hazaralar en büyük dış destekçi olarak İran'ı görmektedir.Böylece taraflar arasındaki mezhepsel ilişki, Afganistan ve İran arasında yaşanan sancılı süreçlerle birlikte göreceli olarak siyasi ve askeri stratejik işbirliğine doğru evrilmiştir.

5.1.2. 1996-2001 Arası Dönemde İran'ın Taliban Politikası

1994 yılından itibaren Taliban'ın yükselişi ile birlikte İran'ın ortak bağlarının bulunduğu Hazara ve Tacik topluluklarının hedef alınması, Tahran yönetiminin bölgedeki güç dengesi ve çıkarları açısından önemli bir tehdit haline

görülmüştür. Bunun yanında Sovyetler Birliği işgali ile birlikte Afganistan'dan İran'a yoğun bir göçmen akını yaşanmış (Khan ve Ahmad, 2022) ve Tahran yönetimi, aşırı politikaları ve azınlıklara yönelik kolektif şiddet eğilimleri bulunan Taliban rejiminin, yeni göçlere neden olacağı öngörüsüyle; Afganistan'da Taliban aleyhine müdahaleci bir politika yürütmüştür. Bu politika çerçevesinde Tahran yönetimi, Taliban'a karşı direniş harekâtı başlatan ve ülkenin kuzeyini savunan kuzey ittifakına açık destek vermiştir. Ancak Kuzey İttifakı'nın elinde tuttuğu Mezar-ı Şerif'e giren Taliban güçleri başta Şii Hazaralar olmak üzere Tacik ve Özbek gruplara yönelik katliam eylemleri düzenlemiştir. Bu katliamlardan İran Başkonsolosluğu'ndaki diplomatlar da nasibini alınca Tahran Yönetimi on binlerce askerini Afganistan sınırına kaydırarak çeşitli tatbikatlar düzenlemiştir (CNN, 1998).

1997 yılında İran'da yapılan seçimleri kazanan Hatemi, ülke çıkarları doğrultusunda dış politikada diyalog ve uzlaşmacı bir yaklaşım vurgusu yapmıştır. Bu yaklaşımı ile Hatemi, rejim karşıtı olmadığı gibi yumuşak güç enstrümanlarını kullanmaya yönelik anlayışı ile reformist olarak değerlendirilmiştir. Bundan hareketle bölgesel barışın tesis edilmesi adına Ekim 1998 tarihinde Taliban ve destekçileri Suudi Arabistan ve Pakistan'ın katılmadığı "Tahran'daki Afganistan" adlı konferans düzenlenmiştir. Tahran tarafından organize edilen bu programa Kuzey İttifakı üyeleri ve bazı Orta Asya ülkelerinin temsilcileri iştirak etmiştir. Böylece yapıcı bir profil çizen İran, Afganistan'da yaşanan problemin çözümü noktasında BM Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından "kilit ülke" olarak nitelendirilmiştir. Bu dönemde İran Dışişleri Bakanı Harrazi'nin girişimleri ile İran yönetimi, Afganistan'daki iç savaşın taraflarını uzlaştırmak üzere Tahran'a davet etmiştir. Şüphesiz bu organizasyon, Taliban karşısında güç durumda bulunan Kuzey İttifakı'nın ve Hazaralar'ın varlığının tehlikede olmasından kaynaklanmaktadır (Kandemir 2016:46-47).

Hatemi dönemindeki tüm çabalara rağmen Taliban'ın iktidarda olduğu Afganistan ve İran ilişkileri Rafsancani döneminden farklı olmamıştır. İran'ın Afganistan'daki varlığının yanında sınır hattında meydana gelen gelişmeler de İran için önemli tehdit haline nitelendirilmiştir. Afganistan'dan gelen kontrolsüz

mülteciler ile birlikte insan ve uyuşturucu kaçakçılığı neticesinde sınır hattı, işlerliğini yitirmiştir.İran için yaşanan bu sorunlar Taliban'ın yükseliş ile birlikte paralel olarak artmış ve en önemli güvenlik tehdidi halini almıştır.Tüm bunlarla birlikte Afganistan'da İran'ın koruyuculuğunda olan Hazaralara yönelik Taliban şiddeti, katliamları ve Hazaracat Bölgesi'ne yönelik etnik temizlik eylemleri, Tahran yönetimini oldukça rahatsız etmiştir.İran'ın desteklediği Kuzey İttifakı kontrolündeki Mezar-1 Şerif kentinin düşmesi ve Taliban güçlerinin bu desteği cezalandırıcısına İranlı diplomatları ve resmi ajans muhabirini rehin alınarak İran Konsolosluğu'nun bodrum katında kurşuna dizerek infaz etmesi ile birlikte iki ülke arasındaki kriz de doruk noktaya ulaşmıştır (Raşid 2001:94).Bu olayın 1 ay sonra ortaya çıkmasının ardından İran, asker yığınağı yaptığı Afganistan sınırında çok sayıda askeri tatbikat gerçekleştirdi.Bunlardan en büyüğü 200 bin askerin katıldığı ve hava kuvvetlerinin de kullanıldığı Zülfikar-2 olmuştur.Bu tatbikatta saldırı senaryosu kapsamında zırhlı araçlar ve ağır silahlar kullanılarak Taliban'a karşı askeri hazırlık görüntüsü verilmeye çalışılsa da Irak Savaşı'ndan yeni çıkmış İran, bölgesel güvenliği de göz önüne alarak saldırı girişiminde bulunmamıştır (Tabnak, 2019).

Nitekim İran, kendisi için en önemli güvenlik tehditlerinden birisi olarak gördüğü Taliban'a yönelik doğrudan bir müdahalede bulunmayarak Taliban'a karşı mücadele veren Şii Hazaralar, Farsi Tacikler ve Türk kökenli Özbeklere askeri ve lojistik desteği verme yolunu seçmiştir.Benzer şekilde Pakistan da Taliban'a destek vermiş ve bu iki büyük güç, çatışmanın arka planındaki taraflar olarak Afganistan düzlemi üzerinde vekalet savaşı yürütmüştür.Taliban'ın ilk iktidarı döneminde Tahran ile Kabil hattı, çatışma riskinin üst düzeyde olduğu ve tehdit algılamalarının güvenlik ikilemlerine yol açtığı bir süreç olarak dikkat çekmektedir.Diplomatların katledilmesi ve Taliban'ın adeta İran ajanı olarak gördüğü Hazara Topluluğu'na yönelik kolektif şiddet uygulamalarına rağmen İran bu dönemde itidalli hareket ederek Afganistan ile yaşanacak bir savaş durumundan kaçınmaya çalışmış; Taliban'a karşı destek verdiği gruplar ve diplomatik çabalarla aracılığıyla müdahaleci bir görüntü çizmiştir. (Raşid 2001:307-338). İran bu dönemde kendisine yönelik Taliban kaynaklı tehditler olarak; Şii Hazaralara yönelik ayrımcılık, uyuşturucu kaçakçılığı, Mülteci ve göçmen seli, sınır ve su problemi gibi temel

sorunları öncelemiştir (Iranprimer, 2021).

5.1.3. 2021 Taliban İktidarı Sonrası İran-Afganistan İlişkileri

Yukarıda aktardığım nedenlerden ötürü İran, doğrudan müdahalede bulunmadığı Afganistan'a yönelik ABD'nin düzenlemiş olduğu operasyona da destek vermişti. İran bu desteği, ABD'nin Afganistan'da kalıcı olmayacağını öngörerek vermişti. Ancak aradan geçen süre zarfında ABD'nin NATO aracılığıyla bölgedeki uzun vadeli planları ve Afganistan'da yaşanan terör olayları nedeniyle istikrarsızlık ortamının devam ederek bu olaylar sonucu İran'ın, yaşanan olumsuzluklardan etkilenmeye devam etmesi ile birlikte Tahran Yönetimi, ABD'ye karşı bu kez Taliban'a destek vermeye başladı. Nitekim Doha anlaşmasıyla birlikte ABD'nin çekilmesi ve Taliban'ın iktidarı tekrar devralmasının ardından Tahran yönetimi bunun büyük bir zafer olduğunu belirterek tebrik mesajı yayınlamıştır. İran ayrıca Afganistan'daki dış temsilciliğini kapatmayan az sayıdaki ülkelerden birisi olarak diyaloga açık olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz Afganistan'daki istikrarsızlıktan bölgede en fazla etkilenen ülkelerin başında İran gelmektedir.

Afganistan'ın istikrarı İran için hayati önem taşımaktadır. Ayrıca İran'a yönelik Afganistan kaynaklı öncelikli sorunlar devam etmekte ve bu sorunlara bir de terör örgütleri dahil olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz Hazaralara yönelik ayrımcılık, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, mülteciler, sınır ve su problemlerine ek olarak terör örgütleri de eklenmiştir. Bu örgütler, İran için önemli birer güvenlik tehdidi algısı yaratmaktadır. DAEŞ'in Orta Asya ve İran kolu olan Horasan DAEŞ, İran için hem Afganistan hem de bölgesel anlamda önemli bir güvenlik tehdididir (IRS, 2017). Afganistan'daki Şii'lere ait camiler, okullar ve toplu yaşam alanlarında yaptığı terör eylemleri ile bilinen Horasan DAEŞ örgütünün gelişim süreci, İran'ın en çok üzerinde durduğu konulardan birisidir. Bununla birlikte Taliban'ın da 2021 yılından önce Şii'lere yönelik bombalama eylemleri yaptığı bilinmekte ve Horasan DAEŞ örgütünü de bu eylemlerde paravan olarak kullandığı düşünülmektedir. Afganistan'da marjinal şekilde ortaya çıkan Anti-İran ve Anti-Şii ideolojisine sahip terör örgütlerinin varlığı, Afganistan ile arasında sınır hattı işlerliğini yitiren İran için

öncelikli güvenlik meselelerinden birisidir.ABD'nin çekilmesinin ardından bölgedeki güç boşluğunu doldurmak isteyen Tahran yönetimi, Afganistan'ın istikrarı için Taliban yönetimi ile yakın ilişki kurmak istemektedir.Taliban yönetimi de uluslararası alanda tanınmak için İran'ın diyalog çağrısına olumlu yanıt vermekle birlikte gelecek süreçte iki ülke arasında devam eden problemlerin iyileştirilmesi noktasında önemli adımlar atıldığı söylenemez. Aksine İran, özellikle su problemi nedeniyle Kabil yönetimini sık sık uyarmaktadır.Bununla birlikte Hazaralara yönelik terör eylemleri de sürmekte ve bu eylemler neticesinde İran'a ağır bir yük teşkil eden mülteci akını ise kronik bir sorun olmaya devam etmektedir.İran ise gelen mültecilere insan haklarına aykırı şekilde davranmaktadır (AA, 2022).

Uluslararası arenada tanınmak ve kendisine yönelik yaptırım kısılcısından kurtulmak isteyen Taliban rejimi, uluslararası kamuoyunun kendisinden beklediği uygulama ve reformların aksine ilk iktidarı dönemindeki uygulamalara benzer şekilde kararlar almaktadır. Bu da Taliban'ın uluslararası kamuoyundaki samimiyetini sorgulatır niteliktedir. Örneğin; Taliban'ın Hazaralara yönelik saldırıları, bu kez de taşeron terör örgütler vasıtasıyla uygulanmaya devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Horasan DAESH gibi örgütler, Hazaralara ait cami, okul ve toplu yaşam alanlarında bombalı saldırılar düzenliyor ve bu saldırılarda yüzlerce insan hayatını kaybediyor ya da yaralanıyor.İran yönetimi ise bombalı saldırılara ilişkin açıklamalar yaparak Taliban'ı, ülkedeki güvenliğin sağlanması konusunda uyarmaktadır (AA, 2022).

İki ülke arasındaki sınır hattı nedeniyle yaşanan sorunlar başka bir boyuta taşınmış durumda.Sınır ihlalleri yaşanması ve bayrak dikme hadiseleri nedeniyle İran sınır muhafızları ve Taliban güçleri arasında çıkan çatışmalarda iki tarafta da kayıplar yaşandı.Taraflar arasında gerilimi tırmandıran bir diğer mesele ise Hilمند Nehri sorunudur.Daha önce yapılan anlaşma kapsamında Afganistan'ın yerine getirmesi gereken "su temini" konusunda Taliban'ın gereken adımları atmaması ve küresel ısınma ile birlikte kuraklığın artması, Tahran Yönetimi'nin Taliban konusundaki düşüncelerini tekrar gözden geçirmesine neden olabilir.Taliban

yönetimi ise ekonomik durumunu gerekçe göstererek bu taahhütlerin yerine getirilmesi için finansal destek talebinde bulunsa da bu talep Tahran tarafından görmezden geliniyor.İran yönetimi su haklarının önündeki engelin kaldırılmaması durumunda iki ülke arasındaki ilişkilerin olumsuz etkileneceği çağrısında bulunmaktadır (Dünya, 2022).İran'ın, Afganistan'a yönelik dolaylı müdahale enstrümanlarının azaldığı bir gerçek.Çünkü Tahran yönetiminin vekalet savaşı yürütebileceği tek grubun Şii Hazaralar olduğu biliniyor.Özbek ve Taciklere ait militer güçler ise pasivize olmuşlardır.Bu durumun farkında olan Tahran yönetimi ise hem ülkesindeki mülteci yoğunluğunu fırsata çevirmek hem de Afganistan'daki varlığını güçlendirmek adına Hazaralardan kurulu yeni milis güçler oluşturmuştur.

5.1.3.1 Fatimiyyun Tugayı

İç savaşın parçaladığı Afganistan'daki Şii Hazaralar, kendilerine yönelik şiddet eylemleri ve ülkedeki istikrarsızlık nedeniyle daha güvenli yerler için evlerini terk ettiler.İran'ı dini merkezleri olarak gören Hazaralar'ın ilk yerleşim tercihleri de burası olmuştur.Bu tercihlerinde İran'ın Şii teolojisi ile yönetilmesi de etkili olmuştur.Ancak bu göçmenler İran'da yasa dışı olarak buldukları için okuma, ev satın alma, başka yerlere seyahat etme gibi haklardan da mahrum bırakılmışlardır.Birçoğu çok düşük ücretler karşılığında zor koşullar altında yaşamaya mahkum edilmişlerdir.Ekonomik koşulların insanlar için zaten zor geçtiği İran'da, düşük ücretler karşılığında ailelerini geçindirmek isteyen Hazara erkekleri için tek bir çıkar yol kalmıştır : İran adına farklı ülkelerde savaşmak.Hazaralı eli silah tutan erkekleri ikna ve motive etmek için Şii din adamları görevlendirilmiştir.Şehitlik kavramı çerçevesinde ikna edilen Hazaralılar daha sonra eğitime alındılar ve İran'ın Meşhed bölgesinde "Fatimiyyun Tugayı" adı altında paramiliter bir yapı haline getirildiler (Observers, 2014).

Fatimiyyun olarak ismi ilk kez 2014 yılında ortaya çıkan bu militer oluşum, İran

adına Suriye rejimi saflarında savaşan ikinci en büyük vekil grup olarak kabul ediliyor. Bütün üyeleri, Afganistan nüfusunun önemli bölümünü oluşturan Şii Hazara etnik grubuna aittir (Therme 2017:7). İran devrim muhafızları saflarında Suriye’de savaşmaları için aylık 500 dolar önerilen Fatimiyyun Tugayı üyelerinin ilk dönemdeki sayılarının 14 bin olduğu ve 2017 yılına kadar bu sayının daha da arttığı düşünülüyor (Jamal, 2019).Suriye’deki iç savaşta 2 binin üzerinde Fatimiyyun Tugayı üyesinin öldüğü ve 8 bin üyenin ise yaralandığı kaydedilmiştir (Middle East Eye,2018).

İran’ın Hazaralardan meydana getirdiği Şii silahlı grupların kökleri, Sovyetler Birliği’nin Afganistan işgali dönemine kadar uzanır.1979 yılında İran, Sovyetlere karşı mücadele etmeleri için “Muhammed’in Ordusu” adı altında meydana getirdiği oluşuma destek verdi.İran Devrim Muhafızları ordusu ise bazı Afgan militanları Abu Dhar Tugayı adı altında toplayarak İran-İrak Savaşı sırasında Saddam Hüseyin rejimine karşı savaştırmak üzere çok sayıda cepheye gönderdi (Al Dassouky vd, 2019).

Böylece Fatimiyyun Tugayı’ndan önce de İran’ın, Afganistan’daki Şii azınlığı İslam Devriminin gerçekleştiği 1980’den itibaren militarize ettiği anlaşılıyor.İran sadece Afganistan’daki Şii’leri değil bölgedeki pekçok ülkede bulunan Şii grupları 40 yıldır militarize etmeye devam ediyor.Ancak devletsiz Hazaralar’dan kurulu Fatimiyyun Tugayı üyeleri, vekalet savaşçılarından öte; sahadan sahaya sürülen ve hemen mobilize olabilme yeteneklerine sahip Özel Askeri Şirket (PMC) elemanları gibi hareket etmektedirler (Karataş, 2021:41-47) Tugay üyeleri özellikle iç savaş konusunda oldukça deneyimliler. Fatimiyyun Tugayı, Suriye’de çok sayıda üyesini kaybetti ancak İran’da yoksulluk ve açlıkla imtihan olan çok sayıda Hazara, para ve din temelinde motive edilerek sahaya sürüldü ve birçok ülkeninin asker sayısından daha fazla üyesi olan bir yapı haline getirildi. İran Devrim Muhafızları’nın Kudüs Gücü himayesi altında bulunan Fatimiyyun Tugayı üyelerinin, bu kadar kayıp vermesinin nedeni olarak ise İran’ın bu militanları ölümcül çarpışmalarda sahaya sürmesi ve yem olarak kullanması gösteriliyor (Schneider, 2018:3). Böylece devrim muhafızlarının kayıplarını da en alt düzeye indiren İran, ülkesindeki Şii’ler ve diğer

tüm Şii inancına sahip etnik grupların İslam'ı savunmak için Suriye'de olduğu algısını yaratmaya çalışıyor.

Kayıt dışı Şii Hazaralı göçmenlerden seçilerek oluşturulan Fatimiyyun Tugayı, Sünni Taliban ve dolayısıyla Afganistan için önemli bir tehdit oluşturuyor. Nitekim, iç çatışma konusunda oldukça deneyim kazanan bu silahlı grubun, Afganistan'da yaşanabilecek bir iç savaş senaryosunda görev alma ihtimali daha yakın görünüyor. Silahlı bir örgüt görünümünden daha çok siyasi bir oluşum halini almış olan Hizb-i Vahdet'in aksine Fatimiyyun Tugayı, oldukça mobilize ve aktif bir silahlı güç pozisyonunda. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Tahran, bu ülkedeki Şii toplumu üzerinde daha geniş bir etki yaratmak için yeni Afgan vekil ağını doğuya doğru yönlendirme kararı alabilir (Smyth, 2014). İran yönetimi, Suriye'dekine benzer şekilde müdahaleci politikasını Afganistan'da da uygulamak amacıyla Fatimiyyun Tugayı'nı yem olarak kullanırken Devrim Muhafızları ile son darbeyi indirmek de isteyebilir. Tüm bu senaryolar ihtimal dâhilindedir.

Fatimiyyun Tugayı üyeleri, doğuya doğru yönlendirilmeye başlandı bile. Örneğin; Afganistan'a dönen savaşçılardan birisi, New York Times'da yayınlanan röportajda, "Muhafız komutanları, zamanı geldiğinde Bamyân'ı Fatimiyyuna'a yani bize üs yapacaklarını söylüyorlardı. Bir gün kendi ülkemizde kendi insanlarımızı savunmaya gönderileceğimiz sürekli konuşuluyordu" demiştir (Nytimes, 2017). Yine Hamid isminde eski bir savaşçı da, Fatimiyyun Tugayı üyelerinin Afganistan'da savaşmak için hazır olmaları yönünde sürekli telkin ve ikna metodları uygulandığı yönünde beyanat vermiştir. İsmi vermek istemeyen bir başka savaşçı ise "Amacımız Suriye'deki ve daha sonra anavatanımızdaki bu tekfircilerden İslam'ı temizlemektir. Komutanımız bize, 'Dağlarda savaşmayı öğrenseniz iyi olur, böylece gerçek bir İslam Devleti kurmak için Afganistan'da gelecekteki savaşlarımıza iyi hazırlanacaksınız' beyanında bulunmuştur. Emekli Afgan General Atiqullah Amarkhil ise konu ile ilgili değerlendirmesinde, "Suriye'de savaşan Afgan savaşçıların çoğu eğitimsiz ve bu nedenle ya soyguna ve öldürmeye başvuracaklar ya da İran'ın emriyle bir iç ya da mezhep savaşı başlatacaklar" şeklinde konuşmuştur (Voanews, 2019). Birçok Fatimiyyun üyesi, İran rejmine sadık bir bağlılık içerisinde

olduklarını ve yeni görevlere hazır olduklarını belirten söylemlerde bulunmuşlardır (Middle East Institute, 2017).

İran İslam Devriminin ardından Tahran Yönetimi'nin, bölge ülkeleri üzerinde güç çatışmasına girerek Şii teolojisi temelinde vekalet savaşı yürüttüğü çok sayıda örnek vardır. Irak, Yemen, Lübnan, Suriye gibi ülkelerde yaşanan iç çatışmalarda İran, Şii milislerden oluşturduğu vekilleri kullanmakta ve bu ülkelerin siyasetlerinde etkili olmaktadır. İran'ın doğu sınırını teşkil eden Afganistan'ın en kalabalık topluluklarından olan Hazaraların önemli bir kısmı da İran'da yaşamaktadır. Bu nedenle İran için Hazaralar, Afganistan'a yönelik olası müdahalede biçilmez kaftandır. Nitekim İran da bu uygun zemini fırsata çevirerek ortaya çıkardığı Fatimiyyun Tugayı'na Suriye İç Savaşı'nda iç çatışma tecrübesi kazandırmıştır. Ayrıca bu milislerin neredeyse tamamının aileleri de İran'da yaşamaktadır. Bu durum Hazaralı savaşçılar için çatışma noktasında zorlayıcı bir tehdit unsuru oluşturmaktadır.

Öte yandan İran'ın Şii Teolojisine sahip yönetim anlayışı ile birlikte etnik temele dayalı Fars Milliyetçiliği politikası çerçevesinde hareket ettiği de açıktır (Kanadıkırık, 2021:347-349). Kendisi gibi Şii inancına sahip olmasına rağmen İran, Hazara Topluluğu üyelerini Esat rejimi saflarında şiddetli çatışmalarda kullanarak İran Devrim Muhafızlarının ağır kayıplarının da önüne geçmiştir. Çünkü Hazaralar, Türk-Moğol etnik yapısına sahip Şii bir topluluktur. Bu nedenle İran'ın Afganistan'a yönelik olası bir müdahalesi durumunda, sıcak çatışmalarda Hazaralı milislerin kullanılması da kaçınılmazdır. Zaten İran'da yaşayan Hazaralılar da çok düşük ücretlerle çalıştırılarak zor koşullar altında İran'da barınmaya mecbur bırakılmışlardır. Afgan bir akademisyen olan Zabihullah Salihi, İran'ın Afganistan üzerindeki stratejisi ile ilgili farklı görüşlere sahip. Salihi, İran'ın "Stratejik müttefik" olarak Hazaraları değil Tacikleri gördüğünü belirtir (Karataş, 2021:46-47). Yani İran'a göre savaşı Türkler, idareyi ise yine Farslar yapmalıdır.

5.2. ÜÇÜNCÜ DEVLET OLARAK İRAN'IN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ İHTİMALİ

Tarihi süreç içerisinde Afganistan'ın büyük bölümünü kendi parçası gibi gören İran, bu bölgeler için Hindistan ve Orta Asya'da kurulan devletlerle büyük bir mücadele içerisine girmişti. Gerek Safevi gerekse Afşar Hanedanlıkları döneminde İran üzerinden Afganistan'a doğrudan askeri olarak çok sayıda müdahale olduğunu söyleyebiliriz ancak modern çerçevede değerlendirdiğimizde daha çok dolaylı şekillerde müdahalede bulunduğunu görebiliyoruz. İran'ın Afganistan'a doğrudan müdahalesinin önüne geçen en büyük neden ise bölgede daha büyük güçlerin egemen olmasıydı. Nitekim dönemin en güçlü devletleri olarak karşımıza çıkan Çarlık Rusyası ve Birleşik Krallık'ın çıkarları, Afganistan'da çakışmış ve Afganistan, bu imparatorluklar için doğal bir çatışma sahası haline gelmişti. Soğuk savaş döneminde ise Sovyetler Birliği ve ABD'nin küresel rekabet ve çatışma alanı haline gelen Afganistan'a yönelik doğrudan İran müdahalesini öngörmek pek de gerçekçi olmazdı.

İran özellikle İslam Devrimi'nin ardından Şii teolojisi ve Fars Milliyetçiliği bağlamında çevresindeki ülkelerde dini ve etnik aidiyet bağı ile ilişkili olduğu devletler üzerinde dolaylı müdahale yollarını tercih eden taraf oldu. Bunun için ise komşu ve bölge ülkelerinde ağırlıklı olarak Şii inancına mensup veya kısıtlı da olsa Farsi gruplardan oluşan, ideolojik ve maddi motivasyonlarla ikna ettiği vekalet savaşçıları oluşturdu ve bunları sahaya sürdü. İran'ın bu stratejisi kapsamında Afganistan'da kullandığı topluluk ise Şii Hazaralar ve Fars olan Tacikler oldu. 1980 yılından itibaren Şii Hazaraları eğiterek ve donatarak İran-İrak savaşında cepheye süren İran, Taliban'ın ilk iktidarı döneminde ise Hazaralar ile birlikte Tacikleri de destekleyen ülke konumundaydı. Bu dönemde İran'ın doğrudan askeri müdahalesi olasılığını en çok artıran olay ise Hazaralara yönelik soykırımsal eylemler ve İranlı diplomatların katledilmesi olayı oldu. İran bu olay üzerine on binlerce askerini Afganistan sınırına yığarak "saldırı senaryosunun" uygulandığı çeşitli tatbikatlar düzenledi ancak henüz Irak ile yapmış olduğu savaştan çıkan İran, böyle bir girişimde bulunmadı. İran'ın bu tutumunda o dönem Cumhurbaşkanı olan Hatemi'nin "yumuşak" dış politik yaklaşımı da etkili olmuştu.

2001 yılında Taliban'ın devrilmesinin ardından bölgede büyük güç olarak yer alan ABD nedeniyle güvenlik ikilemine giren İran, güvenliği için büyük tehdit olarak

gördüğü Taliban'a destek veren bir strateji yürütmüştür. Özellikle 2015 yılından itibaren İran silah, lojistik ve eğitim desteği vererek ABD'ye karşı mücadelesinde Taliban lehine güç dengelemeye çalışmıştır. İran'ın ideolojik temelde çatıştığı Taliban'a destek vermesinin en büyük nedenleri ise ABD'nin bölgede bulunması nedeniyle güvenlik ikilemi yaşaması ve Afganistan'da istikrar ortamının tesis edilememesi nedeniyle İran'ı olumsuz etkileyen sorunların devam etmesiydi. Doha anlaşmasının sürdüğü sırada ağırlıklı olarak Hazaralı olan Afganistan temsilcilerini ülkesinde ağırlayan İran, Afganistan'daki barışın tesis edilmesi noktasında İran'ın anahtar bir ülke olduğu ve ABD sonrasındaki süreçte aktif rol alacağı imajını vermeye çalıştı.

ABD'nin Afganistan'dan çekilmesi ile birlikte bölgede ortaya çıkan güç boşluğunu doldurmak isteyen İran, mevcut sorunların çözüme kavuşturulması noktasında Taliban ile diplomatik ilişkiler kurma arzusu görüntüsünde olmasına rağmen mevcut sorunların çözümü noktasında krize doğru evrilen rahatsızlık yaşadığı da bir gerçek. İran, Hazaralara yönelik terör saldırılarının önlenememesi, sınır ve su sorunlarının had safhaya ulaşması, istikrarsızlık ortamı ile birlikte mülteci meselesinin daha içinden çıkılmaz hale gelmesi gibi nedenlerden dolayı Taliban ile sürdürülmeye çalışılan iyi ilişkiler noktasında sürekli olarak uyarılarda bulunmaktadır. Ancak gerek Afganistan'ın mevcut durumu gerekse ideolojik çatışma nedeniyle ilerleyen süreçte İran ve Afganistan arasındaki sorunların çözülemeyeceği hatta artacağı düşünülmektedir. Hazaralara demokratik temsiliyet kapsamında haklarının verilmemesi, güvenliklerinin sağlanmaması ile birlikte yüksek ölümlü terör olaylarının hedefinde olmaları ve Taliban'ın çeşitli girişimlerle Hazaracat Bölgesi'nde etnik temizlik faaliyetlerinde bulunması, Hazaraların Afganistan'daki geleceklerine endişe ile bakılmasına yol açmaktadır. Bu durum İran'ın korumacı bir politika yürüttüğü Hazaraların ülkedeki varlıklarına yönelik tehdit algısını artırmakla birlikte etnik temizlik uygulamaları nedeniyle yeni mülteci akınlarının Tahran Yönetimini zor durumda bırakacağı öngörüsü; ilerleyen süreçte Afganistan'a istikrar sağlama ve Şii Azınlığın varlığına yönelik tehditlere karşı güvenliği tesis etme çerçevesinde İran'ı dolaylı şekilde müdahaleci bir yaklaşım içerisine sevk edebilir.

Ayrıca İran'ın en önemli vekillerinden birisi olarak ön plana çıkan Fatimiyyun Tugayı'nın iç çatışma becerisi kazanmak üzere Suriye İç Savaşı'nda kullanılması ve doğrudan müdahale senaryosu dâhilinde İran Devrim Muhafızları ile koordinasyon içerisinde bulunmaları benzer modelin Afganistan'da ortaya çıkabilecek bir iç savaş ortamında da uygulanabileceği ihtimalini güçlendirmektedir. Taliban tarafından demokratik bir yönetim modeli oluşturulmaması, halkın gelir adaletsizliğine itilerek açlığa ve yoksulluğa mahkum edilmesi, Şii Azınlık gruba yönelik ayrıştırma ve ötekileştirme uygulamaları ile birlikte Afganistan'da iç çatışma iklimi de tırmanmaktadır. Merkezi İran'da bulunan Fatimiyyun Tugayı üyelerinin doğruya doğru yönlendirilmesi ve çatışma noktasında İranlı komutanların ikna etmeye yönelik motivasyon konuşmaları da değerlendirildiğinde İran'ın Afganistan'a yönelik öncelikli olarak dolaylı ve sonrasında sonucu belirlemeye yönelik doğrudan müdahalesi öngörülebilir niteliktedir.

5.2.1. Kuramsal açıdan İran'ın olası bir Hazara Soykırımına Müdahale İhtimali

Bir ülkede aktörlerin davranışlarında yaşanan radikal değişimleri her zaman iç dinamiklerde ararız. Ancak devletin hem iç hem de dış politikada kapsamındaki eylemlerinde yaşanan radikal değişimler, iç dinamiklerle birlikte dış etkenlerle de ilgilidir. Örneğin büyük güçlerin bölge üzerindeki çıkar çatışması ile birlikte Afganistan'daki iç dinamikler, dış etkenler tarafından manipüle edilerek devlet eylemlerinde radikal değişimler yaşanmıştır. Zira bölgeye istikrar getiren Türklerin yerine İngilizler, Peştunları destekleyerek Afganistan'da iktidar rekabeti yaratmışlardır. Bunun neticesinde 1900'lü yılların sonlarına gelindiğinde Peştun kökenli Emir Abdur Rahman, Hazaraların yüzde 60'ından fazlasını yok eden soykırım eylemine imza atmıştır. Afganistan'ın kolektif hafızasında büyük yer tutan bu şiddet eylemi, sonraki süreçte yaşanacak eylemlere de temel teşkil etmiştir. Peştunların, Hazaralara karşı bir özür ya da telafi psikolojisi içerisinde olduğu düşünebilir ancak bu tutumun en azından Afganistan için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü Hazaraları hedef alan kolektif şiddet eylemleri, ilerleyen süreçte daha fazla tekrarlanacaktır.

İç çatışmalar ile ilgili yapılan araştırmalar, bu eylemlerin yayılmacı ve

tekrarlanan bir karakteri olduğunu bize göstermiştir.Afganistan özelinde değerlendirdiğimizde, ülkede özellikle Sovyet işgali ile birlikte başlayan ve günümüze kadar devam eden bir istikrar sorunu yaşanmaktadır.Ülke davranışlarında meydana gelen bu radikal değişimi dış etkenlerde aramamız gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.Çünkü daha önce Rusya ve İngiltere arasında yaşanan güç çatışmasının doğal bir sahası haline gelen Afganistan'da, devlet eylemlerinde önemli sapmalar hatta dönüşümler yaşanmıştır.Soğuk savaş nedeniyle Afganistan'ın Sovyet ve Batı bloğunun güç çatışma merkezi haline gelmesinde, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesi de temel etkidir.Böylece ülke içerisindeki gruplaşmalar ve kutuplaşmaları perde gerisindeki büyük güçlerde aramamız gerekecektir.Hazara topluluğunun çatışma davranışlarının yegâne belirleyicisi de İran'dır.İktidardaki Taliban'ın Hazaralara yönelik soykırımsal eylemlerinin arka planında; iç dinamikler olarak etnik ve inanç temelli ayrılıkları, dış dinamikler olarak ise Pakistan ve Suudi Arabistan'ın mezhep ayrılığı düzleminde İran ile yaşadığı güç çatışması ve rekabeti gösterebiliriz.

İlk iktidarı döneminde Taliban, hemen hemen tüm direnişlerin günah keçisi olarak Hazaraları görmüştür.Bu nedenle Taliban'a karşı direniş gösterilen lokasyonlarda Hazaraları hedef alan korkunç katliamlar yaşanmıştır.İdeolojik güdüleriyle harekete geçen Taliban; kadın, çocuk ve yaşlıları bile gözünü kırpmadan katledebilmektedir.Bu durum çağdaş normlarla açıklanamayacak bir devlet eylemidir.2001 yılında Taliban'ın iktidardan düşürülmesi ile birlikte katliamların eylem türü de değişmiştir.Birçok terör eylemi sonucu binlerce Hazaralı hayatını kaybetmiştir.20 yıl sonra Taliban'ın iktidara gelmesi sonrasında en çok merak edilen konu ise Hazaralara yönelik tutumun devam edip etmeyeceğidir.Ancak ABD'nin çekilmesinin ardından 13 Hazaralının yargısız infazı, Taliban komutanlarına ait söylemler ve tutumlar ile birlikte Hazaralıların demokrasiye aykırı şekilde temsil haklarının ellerinden alınması; daha 1 yıllık iktidarı dolmayan Taliban'ın Hazaralara karşı tutumunu açıkça ortaya koymaktadır.Öte yandan Taliban ile ilişkili oldukları tartışma konusu olan Horasan DAEŞ örgütünün Hazaralara yönelik terör eylemleri de devam etmektedir.Taliban'ın henüz aşırılık içeren eylemlerde bulunmamasının temel nedeni ise uluslararası kamuoyu tarafından tanınmak istemesi ve

yaptırımlardır.Taliban yönetimi; insan hakları, hükümet yapısı, temel hak ve hürriyetlere ilişkin uluslararası kamuoyunun beklentilerini karşılayacak ölçüde adımlar attığını belirtse de mevcut uygulamaların öncekilerden pek de farklı olmadığı ortadadır.Bu durum Taliban'ın samimiyetinin sorgulanmasına yol açmaktadır.Nitekim Taliban yetkilerinin söylemleri ile uygulamaları tutarsızdır.

Bütün bunlardan yola çıkarak istikrarsızlık, çatışma iklimi ve soykırımsal davranış biçimleri noktasında alışkanlıklar kazanan Afganistan'da, Hazaraları hedef alabilecek katliamların diğer ülkelere nazaran yaşanma olasılığı da oldukça yüksektir.Bu durum Hazara toplumunda büyük bir tehdit algısı yaratmaktadır.Taliban'dan kendilerine yönelik ciddi bir saldırı beklentisi ve endişesi içerisinde olan Hazaraların, kendi kolluk kuvvetleri ile bu olası saldırıya karşı koyabilmesi mümkün değildir.Bu nedenle Hizb-i Vahdet örgütü üyesi bu güçlerin, Hazara toplumunu koruyabilmesi de pek gerçekçi görünmediği için Taliban'a karşı bir başkaldırı eylemine girişmeleri de uzak bir olasılıktır.Ancak İran'ın Hazara Toplumu üzerinde koruyucu bir devlet imajı çizmesi, Hazaraları Taliban'a karşı cesaretlendiren bir durum arz etmektedir.Ayrıca İran tarafından desteklenen Fatimiyyun Tugayı'nın varlığı ve iç çatışma alanında kazanılan deneyimler ile birlikte örgüt üyelerinin Hazara Halkı'nın korunması ve savunulması yönünde motive edilerek İran tarafından ikna edilmeleri sonucu Afganistan'a yönlendirilmeleri, Hazaraların Taliban'a yönelik bir isyan hareketini de daha olası kılmaktadır.Hazaraların varlıklarına yönelik tehdit algısı ile beraber başkaldırı hareketine girişmeleri ise çatışma sarmalına neden olabilir.Buna göre karşılıklı katliamlar artarak devam etse de asimetrik güç ilişkisi nedeniyle Taliban galip geleceği için Hazaraları daha önce de yaptığı gibi cezalandırma yoluna giderek soykırımı tabi tutabilir.Emir Abdur Rahman döneminde herhangi bir dış müdahale olmadığı için Hazaralar büyük bir yıkıma uğramış ve nüfuslarının yarısından fazlasını kaybetmişlerdi.

Ampirik çalışmalar ve nitel yaklaşımlar, soykırımı yönelik dış müdahalenin zamanlanması hayati olduğunu öne sürmektedir.Ayrıca soykırımı müdahalede tarafsız bir tutum yerine taraflı olacak şekilde failleri durdurmaya yönelik müdahaleler, soykırımı önleyici bir nitelik teşkil etmektedir.Ampirik çalışmalar

soykırımı önlemeye yönelik müdahalelerin birincil uygulayıcısı olarak komşular ve büyük güçleri gösterir.Öte yandan sınır ötesi etnik ve inanç temelinde aidiyet ilişkisi kurulan topluluklara yönelik soykırım eylemlerinde, en az bölgesel güç olarak ortaya çıkan devletin birincil müdahaleci olacağı belirtilir.

İslam Devrimi'nin ardından Tahran yönetimi, komşu ve bölge ülkeleri üzerinde etkinlik sağlamak adına Şii grupları militarize ederek "vekalet savaşı" yürütme politikası uygulamaktadır.İran yönetiminin, en büyük 2. Silahlı grubu olarak dikkat çeken Fatimiyyun Tugayı, Hazaralardan kuruludur.Bu durum bize, İran'ın Afganistan'a yönelik askeri anlamda müdahaleci bir strateji yürüteceği öngörüsünde bulunmamıza neden olacaktır.Realist açıdan değerlendirdiğimizde bölgede kendi lehine güç dengesi oluşturmak isteyen İran'ın bu tür müdahaleci strateji yürütmesi daha anlamlı hale gelecektir.İran Şii teolojisi ile yönetilen bir ülke olduğu için alınan kararlar halkın beklentilerine göre değil ideolojik çerçevede alınır.Bu nedenle Hazaraları hedef alan olası bir soykırımda İran'ın müdahalesi "politik psikoloji" ile açıklanabilecek bir durumdur.

Burada sorulması gereken asıl soru ise şu olmalı; olası bir soykırımda İran, Afganistan'a doğrudan mı yoksa dolaylı bir şekilde mi müdahale edecektir? İran'ın müdahaleci stratejisinde müdahalenin şeklini belirleyecek ana değişken, ideolojik yapısını belirleyen parametreler arasındaki dengedir.Yani İran gerçek anlamda Şii Teolojisi ile yönetilen bir devlet iken asıl olarak Fars Milliyetçiliği politikasının uygulayıcısı pozisyonundaysa; Afganistan'a yönelik müdahalesi de dolaylı şekilde olacaktır.O halde İran'ın asıl amacı ampirik çalışmaların da ortaya koyduğu gibi hedef alınan düşmanın yıpratılması için iç çatışmanın uzaması olacaktır.Bu durumda İran, Fatimiyyun Tugayı'na askeri ve lojistik destek vererek bu vekilin Taliban'a karşı mücadele etmesini sağlayacak ve Hazaraları kaybetme pahasına Taliban'a büyük kayıplar verdirecektir.Burada asıl amaç ise Fars kökenli Taciklerin iktidarda söz sahibi olmalarını sağlamaktır.Nitekim İran, 2. Karabağ Savaşı sırasında, Şii Azerbaycan karşısında Ermenistan'a destek vermiştir (AA, 2020).

Dış politikasını Şii inancı üzerine temellendirdiğini varsaydığımızda ise İran,

Hazaraların olası bir soykırımında yok olmasını önlemek amacıyla nihai sonucu belirlemek adına doğrudan askeri müdahalede bulunacaktır.

SONUÇ

Kolektif Siyasal Şiddet Eylemlerin nedenleri ile ilgili yapılan bilimsel araştırma ve çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar şu şekildedir:

- a) Bir ülkede etnik ya da dini farklılıkları nedeniyle ayrıştırılan ve ötekileştirilen gruplar, mevcut rejime karşı başkaldırı eğiliminde olurlar.
- b) Demokratik olmayan devletlerde refah koşullarının kaybedilmesi durumunda halkın hoşnutsuzluğu da artar ve isyanlar patlak verir.
- c) Etnik ya da dini farklılığı nedeniyle demokratik temsil hakkı verilmeyen topluluklar zaman içerisinde siyasi aidiyetlerini ideolojik ilişki içerisinde buldukları başka güçlere yöneltebilirler.
- d) Ülke içerisindeki önemli büyüklükteki azınlık bir topluluğun, ülke içerisinde belli bir bölgede heterojen bir biçimde yerleşmesi, iç çatışma riskini artıran bir

durumdur.Eğer bahsedilen bölge dağlık ve korunaklıysa iç çatışma olasılığı daha da artar.

- e) Ülkede gelir dağılımı eşitsizliğinin fazla olması ile birlikte halkın ekonomik koşullar altında ezilmesi sonucu hoşnutsuzluk ve şikâyetler artar.
- f) Hükümete karşı hoşnutsuzluk içerisinde bulunan ötekileştirilmiş bir azınlık, en az bölgesel güç düzeyinde bir devlet tarafından korunuyor ve destekleniyorsa; bağlı bulunduğu rejime karşı iç savaşa girme cesareti de artar.Bununla birlikte azınlık gruba destek veren lobi ya da uluslararası kuruluşlar da çatışma eğiliminde pay sahibidir.
- g) İstikrarsızlık ve kolektif şiddet eylemleri alışkanlığı olan ülkelerde iç çatışma riski de fazladır.Örneğin; sürekli iç savaş yaşayan bir ülkede belirli bir çatışmazlık süreci sonrasında tekrar iç savaş ortaya çıkma olasılığı fazladır.
- h) İç savaşların yayılcı ve ortaya çıktığı bölgeye istikrarsızlık getiren bir karakteri vardır.
- i) Bir iç savaş sırasında rejim güçleri ile isyancılar arasında yaşanan çatışma sarmalına müdahil olunmadığı takdirde taraflar arasındaki asimetrik güç ilişkisi nedeniyle azınlık gruba yönelik soykırım uygulanma olasılığı yüksektir.
- j) Dolaylı müdahaleler iç çatışma süresini uzatan; doğrudan askeri nitelikteki müdahaleler ise iç çatışmayı neticelendiren eylemlerdir.Bu nedenle özellikle soykırım eylemlerinde müdahalenin zamanlaması çok önemlidir.Tarafsızlık yaklaşımı şiddet düzeyini artıracığından; doğrudan eylemi uygulayan failer hedef alınmalı ve mağdur grup lehine taraf olunmalıdır.
- k) En az bölgesel güç olarak 3. Bir devlet ile ilişkilendirilen etnik ve dini farklılıkları olan gruplar, ‘öteki’ler ya da ‘işbirlikçiler’ olarak nitelendirileceği için bu gruplara yönelik kolektif şiddet eylemleri de daha fazla olacaktır.
- l) Daha önce defalarca hedef alınan azınlık grubun güvenlik ikilemi yaşaması nedeniyle tehdit algısı da yüksek olacaktır.Şiddet eğilimli söylemler ve çeşitli eylemler bu tehdit algısının artmasına dolayısıyla iç çatışma riskini de artıran bir faktör olacaktır.Çünkü hedef alınan grup, varlığını devam ettirme iç güdüsüyle; kendisini korumaya ve savunmaya çalışacaktır.

Görüldüğü üzere herhangi bir iç savaşın ortaya çıkması için uygun koşulların ve

çeşitli faktörlerin bir arada ortaya çıkması gerekir.Yani tek bir düzlemde iç çatışma yaşanması çok düşük bir olasılıktır.Çünkü kolektif şiddet eylemleri, büyük değişimler yaratan ve önemli siyasi sonuçlar doğuran sembolik eylemlerdir.

Buradan yol çıktığımızda Afganistan, çatışma ve soykırım alışkanlıkları olan istikrarsız bir ülke konumundadır.Emir Abdur Rahman döneminde Hazaralara uygulanan soykırım, sonuçları günümüze kadar uzanan bir etki doğurmuştur.Nitekim bugün Afganistan'da Hazaralar en çok dışlanan ve ötekileştirilen topluluk imajı kazanmıştır.90'lı yıllarda iç savaşın ardından Taliban lehine yaşanan siyasi değişim ile birlikte Hazaralara yönelik soykırımsal eylemler tekrar uygulanmıştır.Taliban'ın iktidarda olmadığı dönemde ise soykırımsal eylemler , yerini Hazaraları hedef alan terör eylemlerine bırakmıştır.Hazaraları kafir olarak nitelendiren ve dini liderleri tarafından katledilmeleri noktasında motive edilen Taliban güçlerinin, tekrar iktidara gelmesiyle birlikte Hazaralara yönelik soykırımsal eylemlerin yaşanma riski de artmıştır.

Taliban tarafından kurulan geçici hükümette Hazaralara yer verilmemiştir.Böylece Afganistan'ın en önemli topluluklarından olan Hazaraların demokratik temsiliyet hakkı ellerinden alınmıştır.Bununla birlikte Taliban yöneticileri ve din adamlarının ötekileştiren şiddet eğilimli söylemleri, Hazaraların güvenlik ikilemi içerisine girerek tehdit algılarının artmasına neden olmaktadır.Dağlık bir bölge olan Hazaracat'ta yaşayan Hazaraları bu bölgeden çıkarmak için askeri abluka ya da ekonomik ambargo gibi yaptırımlar uygulanırken Hazaralara ait mülkiyetlere Peştunlar yerleştirilmektedir (TrtWorld,2021).Varlıkları tehlike altında olan Hazaralar ise yerlerini ve yurtlarını terk ederek daha güvenli bölgelere ya da ülkelere göç etmektedirler.Hazaraların ilk yerleştikleri ülke ise dini merkez olarak gördükleri İran'dır.

3 Milyona yakın Afgan göçmeni barındıran İran'da bu sayının büyük bölümünü Şii Hazaralar oluşturmuştur. Şii Teolojisi ile yönetilen İran, zor koşullar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan Hazaraları dini ve maddi motaivasyonlarla militarize ederek Fatimiyyun Tugayını meydana getirdi.Suriye iç savaşında İran Devrim

Muhafızları ile birlikte rejim saflarında savaşan Fatimiyyun üyeleri böylece iç savaş tecrübesi ve yetenekleri kazandı.Üye sayısının 50 bini bulduğu belirtilen Fatimiyyun Tugayı, İran'ın en büyük ikinci vekalet savaşçı grubu pozisyonundadır.Suriyedeki misyonlarını tamamlayan üyelerin bir kısmı bu ülkede tutulurken diğerleri ise İran üzerinden Afganistan'a yönlendirilmektedir.Fatimiyyun savaşçılarından edinilen bilgiler ise İran'ın Afganistan'a yönelik olası bir müdahale hazırlığı olduğu yönündedir.

İran İslam Devrimi'nden bu yana çevresindeki ülkelerde yaşayan Şii topluluklarını militarize ederek ideolojik çatışmalara sürükleyen ve siyasal olarak etki mekanizması kurmaya çalışan İran, Afganistan'daki gelişmeleri de yakından takip ediyor.Afganistan'ın istikrarından yana tavır alarak iki ülke arasındaki kronik sorunları çözüme kavuşturmak isteyen Tahran Yönetimi'nin Taliban Rejimi ile olan ilişkileri de olumsuz bir seyir izliyor.Taraflar her ne kadar diplomatik ilişkilerini geliştirmek isteseler de süregelen ve zaman zaman ikili ilişkilerde gerilime neden olan sorunlar nedeniyle taraflar arasında güvenlik ikilemi yaşanıyor.

Afganistan'daki Anti Şii ideolojisine sahip terör gruplarını önemli birer güvenlik tehdidi olarak gören İran yönetimi, bu grupların Hazaraları hedef alan terör eylemleri nedeniyle sık sık Kabil Yönetimi'ni uyarıyor.Ayrıca iki ülke arasında su ve sınır problemleri de yaşanıyor.Öyle ki İran, Afganistan'ın taahhüt ettiği suyun verilmemesi durumunda ikili ilişkilerde yeni bir döneme geçileceğini vurguluyor.Taliban ise İran'ın bu uyarılarına kayıtsız kalıyor.Ayrıca iki taraf arasındaki sınır ihlalleri nedeniyle zaman zaman sıcak çatışmalar yaşanıyor ve bu çatışmalarda her iki tarafta da kayıplar meydana geliyor.

Uluslararası arenada tanınma girişimlerini önceleyen ve yaptırımların kaldırılması yönünde ABD'ye sürekli olarak çağrıda bulunan Afganistan'da ekonomik dar boğaz had safhaya ulaşmış durumda.Gelir dağılımı adaletsizliğinin hâkim olduğu ülkede halk, akut gıda krizi ile karşı karşıya.Ekonomik bunalım, Taliban'a duyulan hoşnutsuzluğu artırırken Taliban rejimi ise devlet işlerliğini sağlayabilmek ve devam ettirebilmek için likiditesi yüksek kaynakları kontrol altına almaya çalışıyor.Bu

kaynakların başında ise maden yatakları geliyor.Ancak buradan elde edilen gelir, halkın ekonomik problemlerini çözebilecek düzeyde değil.Uluslararası kuruluşların raporları doğrultusunda hareket eden Batılı Ülkeler, yaptırımlar ile ilgili beklenen adımı atmamakta ısrar ediyor.Bu raporlara göre beklenenin aksine Taliban idaresi altında çok sayıda insan hakkı ihlali yaşanıyor.Ayrıca Doha Anlaşması çerçevesinde ABD'ye terör örgütleri ile mücadele sözü veren Taliban, El-Kaide lideri Zevahiri'nin ABD tarafından Kabil'de öldürülmesi ile birlikte Dünya Kamuoyuna karşı zor durumda kaldı.Böylece söylemleri ve uygulamaları arasında tutarsızlık bulunan Taliban'ın samimiyeti sorgulanıyor.Bu durumda Hazara Topluluğu'nun tehdit algısına girmesi ve güvenlik endişesi yaşaması daha anlamlı hale geliyor.

Tüm bu koşullar ve faktörler değerlendirildiğinde; Afganistan'da iç savaş yaşanma riski yüksektir.Taliban rejimi ve Hazaralar arasında yaşanabilecek çatışma durumunda birincil müdahaleci güç olarak karşımıza İran çıkmaktadır.Hazaralara yönelik korumacı ve destekleyici bir politika yürüten Tahran Yönetimi, asimetrik güç ilişkisini Hazaralar lehine çevirmek için Fatimiyyun Tugayı üyelerini aktif hale getirerek dolaylı müdahalede bulunacaktır.Dolaylı müdahale ile birlikte çatışmanın süresi de uzayacaktır.Çatışma sarmalı ile birlikte karşılıklı katliamlar neticesinde çok sayıda insan hayatını kaybedecektir.Hazara güçlerinin yeterli direniş gösterememesi halinde ise daha önce de yaşandığı gibi Taliban güçleri tarafından cezalandırıcı soykırımsal eylemler uygulanabilir.Bu tür eylemleri önlemeye yönelik doğrudan bir askeri müdahaleye ihtiyaç olacaktır. İran yönetimi, Afganistan'daki varlığını temin etmek için doğrudan askeri müdahale seçeneğini de değerlendirecektir.Zira İran Devrim Muhafızları, Suriye İç Savaşı'nda da aktif görev almıştır (AA,2022).

İstikrarsız bir seyir izleyen ve iç çatışma alışkanlıkları olan Afganistan'da yaşanacak olası bir iç savaş nedeniyle zaten kötü olan bölgesel istikrar da büyük zarar görecektir. İran'ın Afganistan'a yönelik müdahalesi ise çözüm üretmeyecek ve Afganistan'daki istikrarsızlık ve çatışma ortamı daha da kötüye gidecektir.42 Milyonluk nüfusu ile Suriye'den 3 kat daha kalabalık olan Afganistan'dan batıya doğru yoğun göç hareketliliği yaşanacaktır.Bu göçler nedeniyle İran ve Türkiye gibi ülkelerin zaten ağır olan mülteci yükü de artacaktır.Bununla birlikte yeni insani

dramlar ile karşı karşıya kalacağımız da bir gerçektir.Böylesi bir felaketin yaşanmaması adına uluslararası kuruluşların Afganistan'da istikrarsızlık ve çatışma ortamını hazırlayan etkenleri bertaraf edici politikalar üretmesi ve uygulaması elzemdir.

KAYNAKÇA

- 02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf. (2020). Geliş tarihi 01 Ağustos 2022, gönderen <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/02.29.20-US-Afghanistan-Joint-Declaration.pdf>
- مسأله وو هزاره د افغانستان د او طالبان. (2022, Nisan 20). صبح^۸. <https://8am.af/ps/the-taliban-and-the-hazaras-of-afghanistan/>
2053. (2021, Ocak 13). *Iran has decisive role in Afghan peace process: Chairman of Hizb-e-Wahdat-e-Islami*. IRNA English; IRNA English. <https://en.irna.ir/news/84184780/Iran-has-decisive-role-in-Afghan-peace-process-Chairman-of>
- “A crime without a name”—Prevent Genocide International. Geliş tarihi 22 Mart 2022, gönderen <http://www.preventgenocide.org/genocide/crimewithoutaname.htm>
- About the Correlates of War Project—Correlates of War* . [Page]. Geliş tarihi 01 Aralık 2021, gönderen <https://correlatesofwar.org>
- Acemoglu, D., Ticchi, D., & Vindigni, A. (2010). A Theory of Military Dictatorships. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2(1), 1-42. <https://doi.org/10.1257/mac.2.1.1>
- Adelman, H. (2005). Theories of Genocide: The Case of Rwanda. *Professor Emeritus York University*, 59.
- Afganistan bayrağı. (2022). İçinde *Vikipedi*. https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Afganistan_bayra%C4%9F%C4%B1&oldid=27690779

Afganistan Nüfusu 2022 (Demografi, Haritalar, Grafikler). (2022). Geliş tarihi 21

Temmuz 2022, gönderen

<https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>

Afganistan'daki ABD güçlerinin komutanı: Rusya, Taliban'ı silahlandırıyor. (2018).

BBC News Türkçe. Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43516476>

Afganlara göre Taliban göz boyuyor: Hükümet kurabilmek için gömlek değiştirdi -

Diken. (2021, Ağustos 17). [https://www.diken.com.tr/afganlara-gore-taliban-](https://www.diken.com.tr/afganlara-gore-taliban-goz-boyuyor-hukumet-kurabilmek-icin-gomlek-degistirdi/)

[goz-boyuyor-hukumet-kurabilmek-icin-gomlek-degistirdi/](https://www.diken.com.tr/afganlara-gore-taliban-goz-boyuyor-hukumet-kurabilmek-icin-gomlek-degistirdi/)

Afghan migrants offered \$500 by Iran to fight for Syrian regime. (2014, Haziran 4).

The Observers - France 24. [https://observers.france24.com/en/20140604-](https://observers.france24.com/en/20140604-afghan-migrants-offered-500-iran-fight-pro-assad-mercenaries)

[afghan-migrants-offered-500-iran-fight-pro-assad-mercenaries](https://observers.france24.com/en/20140604-afghan-migrants-offered-500-iran-fight-pro-assad-mercenaries)

Afghan-Iran border clash: Taliban says one killed. (2022, Temmuz 31). *BBC News*.

<https://www.bbc.com/news/world-asia-62370108>

Afghanistan. (2022a). İçinde *The World Factbook*. Central Intelligence Agency.

<https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/afghanistan/>

Afghanistan: 13 Hazara killed by Taliban fighters in Daykundi province – new

investigation. (2021a, Ekim 5). Amnesty International.

[https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/afghanistan-13-hazara-killed-](https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/afghanistan-13-hazara-killed-by-taliban-fighters-in-daykundi-province-new-investigation/)

[by-taliban-fighters-in-daykundi-province-new-investigation/](https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/afghanistan-13-hazara-killed-by-taliban-fighters-in-daykundi-province-new-investigation/)

Afghanistan emergency | World Food Programme . Geliş tarihi 04 Ağustos 2022,

gönderen <https://www.wfp.org/emergencies/afghanistan-emergency>

Afghanistan: Food insecurity and malnutrition threaten 'an entire generation'.

(2022b, Mart 15). UN News. <https://news.un.org/en/story/2022/03/1113982>

Afghanistan: Journalist sentenced to prison for criticism of Taliban regime / IFJ.

(2022). Geliş tarihi 02 Ağustos 2022, gönderen <https://www.ifj.org/media-centre/news/detail/category/press-releases/article/afghanistan-journalist-sentenced-to-prison-for-criticism-of-taliban-regime.html>

Afghanistan: Massacres Of Hazaras—Massacre In Yakaolang, January 2001. (2001).

Geliş tarihi 14 Ağustos 2022, gönderen

https://www.hrw.org/reports/2001/afghanistan/afghan101-03.htm#P126_15001

Afghanistan Population 2022 (Demographics, Maps, Graphs). (2022). Geliş tarihi 07

Ağustos 2022, gönderen

<https://worldpopulationreview.com/countries/afghanistan-population>

Afghanistan: Report highlights multiple human rights violations and abuses under Taliban. (2022c, Temmuz 20). UN News.

<https://news.un.org/en/story/2022/07/1122892>

Afghanistan Socio-Economic Outlook 2021-2022: Averting a Basic Needs Crisis /

United Nations Development Programme. (2021). UNDP. Geliş tarihi 21

Temmuz 2022, gönderen <https://www.undp.org/publications/afghanistan-socio-economic-outlook-2021-2022-averting-basic-needs-crisis>

Afghanistan: Taliban unlawfully killed 13 ethnic Hazara people, Amnesty says.

(2021b, Ekim 5). *BBC News.* <https://www.bbc.com/news/world-asia-58807734>

Afghanistan: The Hazara dread / Lowy Institute. (2021). Geliş tarihi 28 Ağustos 2022,

gönderen <https://www.lowyinstitute.org/the-interpretor/afghanistan-hazara-dread>

- Afp. (2022, Mayıs 29). Afghan women demand education and work at Kabul protest. *The Hindu*. <https://www.thehindu.com/news/international/afghan-women-demand-education-and-work-at-kabul-protest/article65474158.ece>
- Ahmadi, A. (2011). *DİNİ TARİHİ VE SOSYOLOJİK BOYUTUYLA TALİBAN HAREKETİ* [Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi].
<http://acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1699/296305.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ahmetbeyoğlu, A. (Ed.). (2002). *Afganistan Üzerine Araştırmalar (1-F-11)*. Yeni Zamanlar Sahaf (2. El Kitaplar), (ss.400).
- Akbari, F. (2022). The Risks Facing Hazaras in Taliban-ruled Afghanistan. *Program on Extremism at George Washington University*, 7.
- Akbarzadeh, S. (2016). *A new phase in relations between Iran and Afghanistan*, *Journal of Asian Security and International Affairs*, 63-78,
<https://doi.org/10.1177/2347797013518402>.
- Akcinaroglu, S., & Radziszewski, E. (2005). Expectations, Rivalries, and Civil War Duration. *International Interactions*, 31, 349-374.
<https://doi.org/10.1080/03050620500303449>
- Akgül, Ö. (2013). *ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE DEVLETLERARASI SAVAŞ VE SAVAŞIN NEDENLERİNİN TEORİK İNCELEMESİ* [Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=Bi5hqVdjWGj5yjWtYD6Hpw&no=01zah3xQ1AKKcr4_zOWK_g
- Akkurt, M. (2005). *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*. Iq Kültür Sanat Yayıncılık, (ss.432).

- Albayrak, R. (2004). *Afganistan Türkleri*. Berikan Yayınevi, (ss.149).
- Anderson, B. (2016). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, Verso, (ss.256).
- Andışmend, M. E. (2012). *Afganistan İslami Hareketi*. Saydi Yayınları.
- Andrzejewski, A. (2021). *Staggering Costs – U.S. Military Equipment Left Behind In Afghanistan*. Forbes. Geliş tarihi 04 Ağustos 2022, gönderen <https://www.forbes.com/sites/adamandrzejewski/2021/08/23/staggering-costs--us-military-equipment-left-behind-in-afghanistan/>
- Arendt, H. (2009). *On Revolution*, Penguin Classics, (ss.368).
- Atayi, M. İ. (2005). *Nigahi ba Tarihi Nigahi ba Tarihi Afganistan(Afganistan Tarihine Bakış) Afganistan(Afganistan Tarihine Bakış)*. Bungah Eintişarat Meyvend.
- Ateş, T. (2017). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi, (ss.432).
- Austvoll, M. (2006). *Transnational Ethnic Dimensions of Third-Party Interventions in Civil Wars*. 39,1-39.
- Ay, Z. (2019). HAZARALARIN ŞİİLEŞMESİNDE SAFEVİ ETKİSİ. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 47, Art. 47. <https://doi.org/10.21563/sutad.855877>
- Aya, R. (1990). *Rethinking revolutions and collective violence: Studies on concept, theory, and method*. Amsterdam : Het Spinhuis. <http://lib.ugent.be/catalog/rug01:000327956>
- Aydın, A. (2010). *Afganistan'da Taliban hareketinin ortaya çıkışı ve mezhebi görüşleri* [Yüksek Lisans Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=7XxUTEdPdbLEJ4pEtpnnVQ&no=4RuQKQ779R3fHoJaREtT3A>

- Bag, M. (2021a, Ağustos 18). *Taliban'ın lider kadrosunda kimler var?* euronews.
<https://tr.euronews.com/2021/08/18/taliban-n-lider-kadrosunda-kimler-var>
- Bag, M. (2021b, Eylül 17). *Afgan Kadın Bakanlığı 'İyiliğe Davet Kötülükten Sakındırma'ya Değişti.* euronews. <https://tr.euronews.com/2021/09/17/taliban-kad-n-bakanl-g-n-iyiligi-emredip-kotulugu-nehyetme-bakanl-g-na-donusturdu>
- Balch-Lindsay, D., Enterline, A. J., & Joyce, K. A. (2008). Third-Party Intervention and the Civil War Process. *Journal of Peace Research*, 45(3), 345-363.
- Bamyan'da Hazaralar Katliamı, 1998—1999.* Geliş tarihi 14 Ağustos 2022, gönderen <https://www.hazara.net/persecution/bamyan.html>
- Bates, R. (2000). *Ethicity, Capital Formation, and Conflict*, Harvard University, 27, 1-50, Geliş Tarihi 17 Nisan 2022, gönderen [file:///C:/Users/msi/Downloads/Ethicity_Capital_Formation_and_Conflict%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/msi/Downloads/Ethicity_Capital_Formation_and_Conflict%20(1).pdf).
- Bauman, Z. (2002). *Modernity and the Holocaust*. Cornell University Press, 31, (ss.254).
- Beck, N., Katz, J. N., & Tucker, R. (1998). Taking Time Seriously: Time-Series-Cross-Section Analysis with a Binary Dependent Variable. *American Journal of Political Science*, 42(4), 1260-1288. <https://doi.org/10.2307/2991857>
- Beckett, I. F. W. (1999). *Encyclopedia of Guerrilla Warfare*. ABC-CLIO, (ss. 303).
- Begzad, R. (2014). *11 Eylül sonrası Afganistan'da demokratikleşme ve Taliban örgütü* [Thesis]. <https://dspace.gazi.edu.tr/handle/20.500.12602/175982>
- Behnegarsoft.com. (2021, Eylül 9). □□□□□□ □□ □□□□□□□□□□ □□□□□□
□□ □□□□□□□□ □ □□□□□□□ □□ □□□□□□□ □□□□□! - □□□□
□□□□. نیوز بهار خبری پایگاه; نیوز بهار خبری پایگاه.

<https://www.baharnews.ir/news/292870/>ازبکستان-ها-ازبک-تاجیکستان-ها-تاجیک

بروند-گورستان-ها-هزاره

BELLAMY, A. J. (2003). Humanitarian Intervention and the Three Traditions. *Global Society*, 17(1), 3-20. <https://doi.org/10.1080/0953732032000053971>

Bell-Fialkoff, A. (1993). A Brief History of Ethnic Cleansing. *Foreign Affairs*, 72(3), 110-121. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/20045626>

Belokrenit'skiĭ, V. I., & Sikoev, R. R. (2014). *Dvizhenie Taliban i perspektivy Afganistana i Pakistana*. Institut vostokovedeniĭa RAN, (ss.218), geliş tarihi 3 Ağustos 2022 , gönderen <https://book.ivran.ru/f/dvizhenie-taliban-i-perspektivy-afganistana-i-pakistana.pdf>.

BiGzad, N. (2021). *AFGANİSTAN SAHASI TAHAR İLİ ÇAĞDAŞ ÖZBEK ŞİİRİNDE ÇAĞATAY TÜRKÇESİNİN BİÇİM BİLGİSEL İZLERİ*. 9, 122-130, geliş tarihi 23 Haziran 2022, gönderen <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1386987>.

Binder, M. (2009). Humanitarian Crises and the International Politics of Selectivity. *Human Rights Review*, 10(3), 327. <https://doi.org/10.1007/s12142-009-0121-7>

BM Afganistan raporuna göre, Taliban insan hakları ihlallerinde bulunuyor. (2022). Geliş tarihi 27 Temmuz 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-afganistan-raporuna-gore-taliban-insan-haklari-ihlallerinde-bulunuyor/2641896>

BM, Afganistan'da kalma kararı aldı; Taliban'ı resmi olarak tanımadı. (2022, Mart 17). euronews. <https://tr.euronews.com/2022/03/17/bm-afganistan-da-kalma-karar-ald-rusya-oylamada-taliban-nedeniyle-cekimser-kald>

Bostancıoğlu, A., & Ersan, V. (Ed.). (2001). *Türkiye Savaşın Neresinde?* Metis Yayınları, (ss.194).

- Brass, P. (Ed.). (1985). *Ethnic Groups and the State* (0 edition). Barnes & Noble Imports, (ss.246).
- BREHM, H., Uggen, C., & GASANABO, J.-D. (2016). AGE, GENDER, AND THE CRIME OF CRIMES: TOWARD A LIFE-COURSE THEORY OF GENOCIDE PARTICIPATION*: AGE, GENDER, AND GENOCIDE. *Criminology*, 54, 713-743. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12122>
- Brinton, C. (1965). *The anatomy of revolution*. Vintage Books, (ss. 320).
- Brown, M. E. (Ed.). (1996). *The International Dimensions of Internal Conflict*. MIT Press, (ss.671).
- Brule, D., Mintz, A., & DeRouen, K. (2014). *Political Leadership and Decision Analysis*, geliş tarihi 16 Mayıs 2022 gönderen https://www.researchgate.net/publication/260183462_Political_Leadership_and_Decision_Analysis (ss.10).
- Brzezinski, Z. (1997). A Geostrategy for Eurasia. *Foreign Affairs*, 76, 50.
- Buhaug, H., & Gates, S. (2002). The Geography of Civil War. *Journal of Peace Research*, 39(4), 417-433. JSTOR.
- Bull, H. (2002). *The anarchical society: A study of order in world politics*. Third edition. New York : Columbia University Press, [2002] ©2002. <https://search.library.wisc.edu/catalog/999947198002121>
- Bull, H. (2012). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. Columbia University Press, (ss. 368) .
- Burget, F. A. (2013). “Durand Hattı”: Afganistan-Pakistan Arasında Yaşanan Kavganın Diğer Adı. 8. Geliş Tarihi 21 Mayıs 2022, gönderen https://www.orsam.org.tr/d_hbanaliz/6fazilahmed.pdf.

- Carment, D., & James, P. (1996). Two-Level Games and Third-Party Intervention: Evidence from Ethnic Conflict in the Balkans and South Asia. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 29(3), 521-554.
- Carment, D., & Rowlands, D. (2003). Twisting One Arm: The Effects of Biased Interveners. *International Peacekeeping*, 10(3), 1-24.
<https://doi.org/10.1080/13533310308559333>
- Cebeci, S. (2008). *Milli Kimlik Bağlamında Din – Kültür İlişkisi*. 11, Geliş Tarihi 4 Mayıs 2022, gönderen <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/17826>
- Cederman, L.-E., Girardin, L., & Gleditsch, K. S. (2009). Ethnonationalist Triads: Assessing the Influence of Kin Groups on Civil Wars. *World Politics*, 61(3), 403-437. JSTOR.
- Center for Governance and Markets (Direktör). (2022, Mayıs 3). *Unpacking the Genocide of Hazaras in Afghanistan*.
<https://www.youtube.com/watch?v=0tU0wZhXwQw>
- Center, O. (2019). *The Syrian Military Establishment in 2019: Sectarianism, Militias and Foreign Investment*. Geliş tarihi 24 Ağustos 2022, gönderen <https://omranstudies.org/publications/books/the-syrian-military-establishment-in-2019-sectarianism,-militias-and-foreign-investment.html>
- Chemical and biological weapons*. (2014, Temmuz 28). [Topic]. International Committee of the Red Cross. <https://www.icrc.org/en/war-and-law/weapons/chemical-biological-weapons>
- Cinar, G. K. (2016). Safevi Etkisindeki Hazaralar (Sah I. Ismail'den Sah I. Abbas'in Sonuna Kadar). *International Journal of Central Asian Studies*, 34.

- CNN - Iran sends more troops to Afghan border—September 16, 1998.* (2998). Geliş tarihi 21 Ağustos 2022, gönderen
<http://edition.cnn.com/WORLD/meast/9809/16/afghan.iran/>
- Cohen, J. (2007). *One-hundred Days of Silence: America and the Rwanda Genocide.* Rowman & Littlefield, (ss.268).
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and Grievance in Civil War. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563-595. JSTOR.
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2007). Chapter 23 Civil War. İçinde T. Sandler & K. Hartley (Ed.), *Handbook of Defense Economics* (C. 2, ss. 711-739). Elsevier.
[https://doi.org/10.1016/S1574-0013\(06\)02023-0](https://doi.org/10.1016/S1574-0013(06)02023-0)
- Collier, P., & Sambanis, N. (2005). *Understanding Civil War: Evidence and Analysis, Volume 1. Africa.* World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-6047-7>
- Collins, A. (2013). *Contemporary Security Studies.* OUP Oxford.
- Collins, R. (2008). *Violence: A micro-sociological theory.* Princeton University Press, (ss.584).
- Congleton, R. D. (1995). Ethnic clubs, ethnic conflict, and the rise of ethnic nationalism. İçinde *Nationalism and Rationality* (ss. 71-95). Cambridge University Press.
- Connable, B., & Libicki, M. C. (2010). *How Insurgencies End* (C. 1-77). RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/monographs/MG965.html>
- Conteh-Morgan, E. (2004). *Collective Political Violence.* Routledge, (ss.342).
- Conteh-Morgan, E. (2019). *Collective Political Violence: An Introduction to the Theories and Cases of Violent Conflicts.*
<https://doi.org/10.4324/9780429275708>

Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. (1951). *The American Journal of International Law*, 45(1), 7-13. JSTOR.

<https://doi.org/10.2307/2213966>

Costs of the Afghanistan war, in lives and dollars. (2021, Ağustos 14). AP NEWS.

<https://apnews.com/article/middle-east-business-afghanistan-43d8f53b35e80ec18c130cd683e1a38f>

Cottam, M. L. (2016). *Introduction to political psychology* (3rd Edition). Routledge, Taylor & Francis group.

Countries With Nuclear Weapons 2022. (2022). Geliş tarihi 08 Mart 2022, gönderen

<https://worldpopulationreview.com/country-rankings/countries-with-nuclear-weapons>

CountryProfile. Geliş tarihi 21 Temmuz 2022, gönderen

https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx?Report_Name=CountryProfile&Id=b450fd57&tbar=y&dd=y&inf=n&zm=n&country=AFG

Crenshaw, M. (1981). The Causes of Terrorism. *Comparative Politics*, 13(4), 379-399.

<https://doi.org/10.2307/421717>

Crews, R. D., & Tarzi, A. (2008). *The Taliban and the Crisis of Afghanistan*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvk12qf0>

Crisis of Impunity: The Role of Pakistan, Russia, and Iran in Fueling the Civil War in Afghanistan. (2001). Human Rights Watch.

<https://www.hrw.org/report/2001/07/01/crisis-impunity-role-pakistan-russia-and-iran-fueling-civil-war-afghanistan>

- “Cruel” action on Afghan refugees in Iran sparks outrage. (2022). Geliş tarihi 22 Ağustos 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/cruel-action-on-afghan-refugees-in-iran-sparks-outrage/2573111>
- Çetin, P. D. N. (2018). Sovyetlerin Ukrayna’daki Soykırımı: Golodomor (1932-1933) Genocide of Soviets in Ukraine: Holodomor (1932-1933). 3. *TÜRKİSTAN KURULTAYI KAFKASYA VE TÜRKİSTAN’DA 1938 SOVYET KATLİAMI VE ETKİLERİ GÖÇ, SÜRGÜN VE KİMLİK*.
https://www.academia.edu/38367705/Sovyetlerin_Ukrayna_daki_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1_Golodomor_1932_1933_Genocide_of_Soviets_in_Ukraine_Holodomor_1932_1933_
- Çınar, G. (2016). *Safevi Etkisindeki Hazaralar*. Geliş tarihi 06 Ağustos 2022, gönderen https://www.academia.edu/33383685/Safevi_Etkisindeki_Hazaralar
- Çınarlı, Ö. (2009). *Afganistan’da İç Savaş ve Dış Müdahale*([Hacettepe Üniversitesi].
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=qJ0bEWpJ5YyJdEYKVyYqrA&no=tGYcY7LNW1-RFXamwwufSQ>
- Davis, C. G., Nolen-Hoeksema, S., & Larson, J. (1998). Making sense of loss and benefiting from the experience: Two construals of meaning. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75(2), 561-574.
<https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.2.561>
- DAWLATYAR, A. K. (2022, Mayıs 27). *TAPI’nin Geleceği ve Taliban’ın Projeye Yaklaşımı*. ANKASAM | Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi.
<https://www.ankasam.org/tapinin-gelecegi-ve-talibanin-projeye-yaklasimi/>
- de Figueiredo, R., & Weingast, B. (1999). *Rationality of Fear: Political Opportunism and Ethnic Conflict*, 261-302.

- Deadly mosque explosion 'another painful blow to the people of Afghanistan'*. (2022, Nisan 29). UN News. <https://news.un.org/en/story/2022/04/1117322>
- della Porta, D. (1995). *Social Movements, Political Violence, and the State: A Comparative Analysis of Italy and Germany*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511527555>
- della Porta, D. (2008). Research on Social Movements and Political Violence. *Qualitative Sociology*, 31(3), 221-230. <https://doi.org/10.1007/s11133-008-9109-x>
- Demirel, E. (2002). *Taliban, El Kaide, Ladin ve paylaşılamayan ülke Afganistan*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, (ss.230).
- Doc.1_Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide.pdf*. (1951). Geliş tarihi 22 Mart 2022, gönderen https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.1_Convention%20on%20the%20Prevention%20and%20Punishment%20of%20the%20Crime%20of%20Genocide.pdf
- Doyle, M., & Recchia, S. (2011). *Liberalism in international relations*. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/20215>
- Dunne, T., & Flockhart, T. (2014). Liberal World Orders. *Liberal World Orders*, 1-316. <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197265529.001.0001>
- Dutton, D. G., Boyanowsky, E. O., & Bond, M. H. (2005). Extreme mass homicide: From military massacre to genocide. *Aggression and Violent Behavior*, 10(4), 437-473. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2004.06.002>
- Economic Instability and Uncertainty in Afghanistan after August 15 | United Nations Development Programme*. (2021). Geliş tarihi 21 Temmuz 2022, gönderen

<https://www.undp.org/publications/economic-instability-and-uncertainty-afghanistan-after-august-15>

Elbadawi, E. (2000). Why are there so many civil wars in Africa? Understanding and preventing violent conflict. *Journal of African Economics*, 9(3), 244-269.

<https://doi.org/10.1093/jae/9.3.244>

Emerson, R. (1974). *From Empire to Nation: The Rise to Self-Assertion of Asian and African Peoples* (1st edition). Harvard University Press, (ss.466).

Engels, F. (2015). *Anti-Duhring, Herr Eugen Duhring's Revolution in Science* (F.

Kelley, Çev.). CreateSpace Independent Publishing Platform, (ss.215) Geliş

Tarihi 12 Mart 2022, Gönderen

https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/anti_duhring.pdf.

Erdem, S. (2016). *Cihatçılar El Kaide ve IŞİD'e Katılanların Hikayesi. Yakın Plan Yayınları*, (ss.304).

Erden, G., & SivriOğlu, U. T. (2019). *PEŞTUNLARIN KÖKENİ: BENE İSRAİL TEORİSİ/ ETNOLOJİK, TARİHİ, DİLBİLİMSEL VE GENETİK KAYNAKLARIN IŞIĞINDA BİR TARTIŞMA*. 17, 23-39.

Erman, K. (2017). JEOPOLİTİK TEORİLER VE AFGANİSTAN. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 394-420.

Erol, M. S., & Burget, F. A. (2001). Afganistan Özbekleri. *Avrasya Dosyası*, 7(3), 102-136.

Ersöz, R. (2018). *Selefilik ve Selefi Tefsir Anlayışı*. Ensar Neşriyat, (ss.384).

Esty, D. C. (1998). *The State Failure Project: Early Warning Research for US Foreign Policy Planning*.

- Fagen, R. R. (1961). The Behavioral Scientist and International Relations. *American Behavioral Scientist*, 4(8), 29-30.
<https://doi.org/10.1177/000276426100400809>
- Farzam, R. (2020). *Tarihsel ve Güncel Boyutlarıyla Hazara Toplumunu*. İran Araştırmaları Merkezi.
https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Tarihsel_ve_Guncel_BoyutlarYyla_Hazara_Toplumunu.pdf
- Farzam, R., & Sari, İ. (2018). FATİMİYYUN: İRAN'IN AFGAN MİLİSLERİ. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, (6), Art. 6.
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (1996). Explaining Interethnic Cooperation. *American Political Science Review*, 90(4), 715-735. <https://doi.org/10.2307/2945838>
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, Insurgency, and Civil War. *The American Political Science Review*, 97(1), 75-90.
- Fearon, J., & Laitin, D. (1999). *Weak States, Rough Terrain, and Large-Scale Ethnic Violence Since 1945*.
- FEIN, H. (1993). Accounting for genocide after 1945: Theories and some findings. *International Journal on Group Rights*, 1(2), 79-106.
- Fergusson, J. (2011). *Taliban: The unknown enemy*. Da Capo Press, (ss.466).
- Ferhang, M. M. S. (1988). *Afganistan der Penç Ahir*. Afganistan İslamî Birlik Komisyonu, Kabil.
- Finer, S. E. (Samuel E. (1962). *The man on horseback: The role of the military in politics*. London : Pall Mall press, (ss.268).

- Fortna, V. P., & Howard, L. M. (2008). Pitfalls and Prospects in the Peacekeeping Literature. *Annual Review of Political Science*, 11(1), 283-301.
<https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.9.041205.103022>
- Fossum, E. (1967). Factors Influencing the Occurrence of Military Coups d'Etat in Latin America. *Journal of Peace Research*, 4(3), 228-251.
- Foundation, S. (2021, Eylül 17). *Afganistan'dan Çekilme Tartışmaları Devam Ediyor*. SETA Foundation at Washington DC. <https://setadc.org/afganistandan-cekilme-tartismalari-devam-ediyor/>
- Frankl, V. E., Kushner, H. S., & Winslade, W. J. (2006). *Man's search for meaning* (I. Lasch, Çev.). Beacon Press.
- FREEMAN, M. (1991). THE THEORY AND PREVENTION OF GENOCIDE. *Holocaust and Genocide Studies*, 6(2), 185-199.
<https://doi.org/10.1093/hgs/6.2.185>
- Fujii, L. A. (2009). *Killing Neighbors: Webs of Violence in Rwanda* (1. bs). Cornell University Press. <https://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctt7z7s5>
- Gazetesi, D. (2022a, Temmuz 26). *Taliban: ABD'nin de sözlerini yerine getirmesini istiyoruz* [Text]. <https://www.dunya.com/dunya/taliban-abdnin-de-sozlerini-yerine-getirmesini-istiyoruz-haberi-664575>; Dünya Gazetesi.
<https://www.dunya.com/dunya/taliban-abdnin-de-sozlerini-yerine-getirmesini-istiyoruz-haberi-664575>
- Gazetesi, D. (2022b, Ağustos 5). *Taliban'ın ilk büyük enerji projesini Türk şirketi tamamladı* [Text]. <https://www.dunya.com/kose-yazisi/talibanin-ilk-buyuk-enerji-projesini-turk-sirketi-tamamladi/665533>; Dünya Gazetesi.

<https://www.dunya.com/kose-yazisi/talibanin-ilk-buyuk-enerji-projesini-turk-sirketi-tamamladi/665533>

Gent, S. E. (2007). Strange Bedfellows: The Strategic Dynamics of Major Power Military Interventions. *The Journal of Politics*, 69(4), 1089-1102.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2007.00609.x>

Gent, S. E. (2008). Going in When It Counts: Military Intervention and the Outcome of Civil Conflicts. *International Studies Quarterly*, 52(4), 713-735.

Ghufran, N. (2001). The Taliban and the Civil War entanglement in Afghanistan.

Asian Survey - ASIAN SURV, 41, 462-487.

<https://doi.org/10.1525/as.2001.41.3.462>

Giustozzi, A. (2010). *The Taliban Beyond the Pashtuns* (s. 16). Centre for International Governance Innovation.

https://www.files.ethz.ch/isn/121069/Afghanistan_Paper_5.pdf

Gleditsch, K. S. (2007a). Transnational Dimensions of Civil War. *Journal of Peace Research*, 44(3), 293-309. JSTOR.

Gleditsch, K. S. (2007b). Transnational Dimensions of Civil War. *Journal of Peace Research*, 44(3), 293-309.

GOODSON, L. P. (2001). *Afghanistan's Endless War: State Failure, Regional Politics, and the Rise of the Taliban*. University of Washington Press.

<https://www.jstor.org/stable/j.ctvcwntp5>

Gönüllü Afganlar, kurdukları "seyyar okullarla" çocukları eğitiyor. (2022). Geliş tarihi 02 Ağustos 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/gonullu-afganlar-kurduklari-seyyar-okullarla-cocuklari-egitiyor/2600356>

- Grossman, H. (1995). *Insurrections* (ss. 191-212) [Handbook of Defense Economics]. Elsevier. <https://econpapers.repec.org/bookchap/eeehdechp/1-08.htm>
- Guide to the Analysis of Insurgency*. (2012). United States. Central Intelligence Agency. <https://www.hsdl.org/?abstract&did=713599>
- Gurr, T. R. (1970). *Why men rebel*. Published for the Center of International Studies, Princeton University, Princeton University Press.
- Gurr, T. R. (2000). *Peoples Versus States: Minorities at Risk in the New Century*. US Institute of Peace Press.
- Güvenlik Portali, & Canan-Sokullu, E. (2019). *Savaş Türleri*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.31310.41283>
- Güngör, C. (2007). DEVRİM ÜZERİNE. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 3(11), Art. 11.
- Haber7. (t.y.). *Rusya: Afganistan'da 6 bin DEAŞ militanı var*. Haber7. Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen <https://www.haber7.com/dunya/haber/3245520-rusya-afganistanda-6-bin-deas-militani-var>
- Hagan, J., & Rymond-Richmond, W. (2008). *Darfur and the Crime of Genocide*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511804748>
- Han, A. K. (2011). *Sovyet İşgali ve Sürekli Özgürlük: Afganistan'da Süpergüç Müdahalelerinin Uluslararası Sisteme Etkileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Jeopolitik İnceleme*. 40.
- Harding, L., & Doherty, B. (2021, Ağustos 16). Kabul airport: Footage appears to show Afghans falling from plane after takeoff. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2021/aug/16/kabul-airport-chaos-and-panic-as-afghans-and-foreigners-attempt-to-flee-the-capital>

- Harpviken, K. B. (2021). The Foreign Policy of the Afghan Taliban. *Prio*.
<https://www.prio.org/publications/12644>
- Hasrat, M. H. (2019). *OVER A CENTURY OF PERSECUTION: MASSIVE HUMAN RIGHTS VIOLATION AGAINST HAZARAS IN AFGHANISTAN* (s. 47). OHCHR.
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Racism/SR/Call/mhasrat.pdf>
- Hayes, S., Lundy, B. D., & Hallward, M. C. (2016). Conflict-Induced Migration and the Refugee Crisis: Global and Local Perspectives from Peacebuilding and Development. *Journal of Peacebuilding & Development*, 11(3), 1-7.
<https://doi.org/10.1080/15423166.2016.1239404>
- Hazara Türkleri kim? – Afganistan Hazaraları Kültür Ve Dayanışma Derneği.* (2020).
Geliş tarihi 07 Ağustos 2022, gönderen
<https://afganistanhazaralariderneği.org.tr/hazara-turkleri-kim/>
- Hazaralar ya Sünni olacak, ya İran'a gidecek ya da öldürülecek.* (2015). Geliş tarihi 12 Ağustos 2022, gönderen
<https://www.afghanpaper.com/nbody.php?id=160675>
- Hazaras.* (2015, Haziran 19). Minority Rights Group.
<https://minorityrights.org/minorities/hazaras/>
- Hegre, H., Ellingsen, T., Gates, S., & Gleditsch, N. P. (2001). Toward a Democratic Civil Peace? Democracy, Political Change, and Civil War, 1816-1992. *The American Political Science Review*, 95(1), 33-48.
- Hirschberger, G., Ein-Dor, T., Leidner, B., & Saguy, T. (2016). How Is Existential Threat Related to Intergroup Conflict? Introducing the Multidimensional

- Existential Threat (MET) Model. *Frontiers in Psychology*, 7.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2016.01877>
- Hirshleifer, J. (1995). *Theorizing about conflict* (ss. 165-189) [Handbook of Defense Economics]. Elsevier. <https://econpapers.repec.org/bookchap/eehdechp/1-07.htm>
- Hizb-e-Harakat-e-Islami Afghanistan—The Islamic Movement of Afghanistan*. (2014). [Web page]. Library of Congress, Washington, D.C. 20540 USA. Geliş tarihi 18 Ağustos 2022, gönderen <https://www.loc.gov/item/lcwaN0009614/>
- Hoffman, B. (2006). *Inside Terrorism: Revised and Expanded Edition*. Columbia University Press. https://www.rand.org/pubs/commercial_books/CB386.html
- Hoffmann, S. (1995). The Crisis of Liberal Internationalism. *Foreign Policy*, 98, 159-177. <https://doi.org/10.2307/1148964>
- Horowitz, D. L. (1998). *Structure and Strategy in Ethnic Conflict*. 47. Geliş Tarihi 25 Haziran Gönderen
<http://web.ceu.hu/cps/bluebird/eve/statebuilding/horowitz.pdf>
- How the Taliban's Hijab Decree Defies Islam*. (2022). United States Institute of Peace. Geliş tarihi 02 Ağustos 2022, gönderen
<https://www.usip.org/publications/2022/05/how-talibans-hijab-decree-defies-islam>
- Huntington, S. P. (2006). *Political Order in Changing Societies* (The Henry L. Stimson Lectures Series edition). Yale University Press.
- Iacopino, V. (1998). *THE TALIBAN'S WAR ON WOMEN* (s. 132). PHYSICIANS FOR HUMAN RIGHTS.

Ibrahimi, N. (2017). *The Hazaras and the Afghan State: Rebellion, Exclusion and the Struggle for Recognition*.

Imhoff, R., & Banse, R. (2009). Ongoing victim suffering increases prejudice: The case of secondary anti-semitism. *Psychological Science*, 20(12), 1443-1447.
<https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2009.02457.x>

Intra-State War Data (v5.1)—Correlates of War. [File]. Geliş tarihi 08 Mart 2022, gönderen <https://correlatesofwar.org/data-sets/COW-war/intra-state-wars-v5-1.zip>

Iran, Afghanistan and the Taliban. (2021, Temmuz 28). The Iran Primer.
<https://iranprimer.usip.org/blog/2021/jul/28/iran-afghanistan-and-taliban>

Iran and the Taliban after the US fiasco in Afghanistan. (2021). Middle East Institute. Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen <https://www.mei.edu/publications/iran-and-taliban-after-us-fiasco-afghanistan>

Iran condemns deadly bombing in Afghanistan. (2022). Geliş tarihi 22 Ağustos 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/en/middle-east/iran-condemns-deadly-bombing-in-afghanistan/2655018>

Iran Recruits and Trains Large Numbers of Afghan and Pakistani Shiites. (2017). Middle East Institute. Geliş tarihi 24 Ağustos 2022, gönderen <https://www.mei.edu/publications/iran-recruits-and-trains-large-numbers-afghan-and-pakistani-shiites>

IranYn-Afgan-Lejyonerleri-Fatimiyyun-TugayY.pdf. (2016). Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen https://iramcenter.org/d_hbanaliz/IranYn-Afgan-Lejyonerleri-Fatimiyyun-TugayY.pdf

iha.com.tr. (2022-a). *Rusya, Afganistan'daki Taliban yönetimini tanıyabilir*. İhlas

Haber Ajansı. Geliş tarihi 04 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.iha.com.tr/haber-rusya-afganistandaki-taliban-yonetimini-taniyabilir-1070544/>

iha.com.tr. (2021-b). *Taliban, gelecek yıl yeni anayasa taslağı hazırlamak için*

komisyon kurmayı planlıyor. İhlas Haber Ajansı. Geliş tarihi 26 Temmuz 2022,

gönderen <https://www.iha.com.tr/haber-taliban-gelecek-yil-yeni-anayasa-taslagi-hazirlamak-icin-komisyon-kurmayi-planliyor-977927/>

İran Cumhurbaşkanı Reisi, Afganistan'daki terör tehdidinin yayılmasına karşı uyarıda

bulundu. (2022). Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-cumhurbaskani-reisi-afganistandaki-terror-tehdidinin-yayilmasina-karsi-uyarida-bulundu/2571150>

İran Devrim Muhafızları Ordusu mensubu bir general Suriye'de hayatını kaybetti.

(2022). Geliş tarihi 31 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-devrim-muhafizlari-ordusu-mensubu-bir-general-suriyede-hayatini-kaybetti/2667373>

İran, Taliban'ın Pencşir'deki saldırılarını kınadı. (2021). Geliş tarihi 02 Ağustos

2022, gönderen <https://www.trthaber.com/haber/dunya/iran-talibanin-pencsirdeki-saldirilarini-kinadi-606859.html>

İran ve devletleşen Taliban sorunu. (2021, Eylül 8). *Fikir Turu*.

<https://fikirturu.com/jeo-strateji/iran-ve-devletlesen-taliban-sorunu/>

İranTel (Direktör). (2020). *Iranwire'in Taliban'in kıymık grubunun komutanlarından*

Molla Abdulmanan Niazi ile röportajı.

<https://www.youtube.com/watch?v=VNvALgmkotE>

- Jalali, A. A. (2017). *A Military History of Afghanistan: From the Great Game to the Global War on Terror*, University Press of Kansas; Illustrated edition, (ss.656).
- Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered Assumptions: Towards a New Psychology of Trauma*. Free Press, (ss.272).
- Janowitz, M. (1964). The Military in the Political Development of New Nations. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 20(8), 6-10.
<https://doi.org/10.1080/00963402.1964.11454697>
- Johnson, C. (1982). *Revolutionary Change*, Stanford University Press, (ss.217).
- Jones, A. (2006). *Genocide: A comprehensive introduction*, Routledge, (ss.908).
- Kabil, T. C. (2017). *AFGANİSTAN ÜLKE RAPORU*. (ss.45), Geliş Tarihi 14 Temmuz 2022 Gönderen <https://www.kutso.org.tr/wp-content/uploads/2017/06/Afganistan.pdf>
- Kajjo, S., Habibzada, M., & Jedinia, M. (2019). *Returning from Syria, Iranian-Backed Afghan Fighters Could Pose Threat*. VOA. Geliş tarihi 24 Ağustos 2022, gönderen <https://www.voanews.com/a/returning-from-syria-iranian-backed-afghan-fighters-could-pose-threat/4867715.html>
- Kanadıkırık, H. (2021). İran'da Fars Milliyetçiliği: Self-Oryantalist Bir Hülyadan İslâm Cumhuriyeti'nin Çelişkilerine. İçinde *Milliyetçilik Tipolojileri* (ss. 247-370). Nobel.
https://www.researchgate.net/publication/348975510_Iran'da_Fars_Milliyetçiliği_Self-Oryantalist_Bir_Hulyadan_Islam_Cumhuriyeti'nin_Celiskilerine_Persian_Nati

onalism_in_Iran_From_a_Self-

Orientalist_Day_Dream_to_Contradictions_of_the_Islamic_Republic

Kanbolat, H. (2011). *AFGANİSTAN VE PAKİSTAN'DA YAŞANAN GELİŞMELER VE ULUSLARARASI GÜVENLİĞE ETKİLERİ* (s. 31). ORSAM.

https://www.orsam.org.tr//d_hbanaliz/afganistan-ve-pakistan-da-yasanan-gelismeler-ve-uluslararasi-guvenlige-etkileri.pdf

Kandemir, E. (2016). *İRAN DIŞ POLİTİKASINDA BÖLGESEL GÜVENLİĞİN ROLÜ: 11 EYLÜL SONRASI İRAN'IN AFGANİSTAN SİYASETİ* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.

Karataş, İ. (2021). Iran's Use of Afghan Shiite Migrants as Proxies: The Case of Liwa Fatemiyoun. *İran Çalışmaları Dergisi*, 5(1), Art. 1.
<https://doi.org/10.33201/iranian.880171>

Katib, F. M. (1913). *Siraj al-Tavarikh*. Matba'ah-i Hurufi-i Dar al-Saltanah.

Katz, M. N. (1997). *Revolutions and Revolutionary Waves* (1st edition). Palgrave Macmillan.

Kaufman, C. (2002). Is Multiculturalism Bad for Women. *Hypatia*, 17(4), 228-232.
JSTOR.

Kaufmann, C. (1996a). Possible and Impossible Solutions to Ethnic Civil Wars. *International Security*, 20(4), 136-175. <https://doi.org/10.2307/2539045>

Kaufmann, C. (1996b). Intervention in ethnic and ideological civil wars: Why one can be done and the other can't. *Security Studies*, 6(1), 62-101.
<https://doi.org/10.1080/09636419608429300>

- Kaufmann, C. D. (1998). When All Else Fails: Ethnic Population Transfers and Partitions in the Twentieth Century. *International Security*, 23(2), 120-156. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/2539381>
- Kellen, K. (1982). *On Terrorists and Terrorism*. RAND Corporation., (ss.61) <https://www.rand.org/pubs/notes/N1942.html>
- Kennedy-Pipe, C., & Jones, C. (1998). An introduction to civil wars. *Civil Wars*, 1(1), 1-15. <https://doi.org/10.1080/13698249808402364>
- Khalilzad, Z. (2016). *The Envoy: From Kabul to the White House, My Journey Through a Turbulent World*. St. Martin's Publishing Group, (ss.373).
- Khan, 'Abd al-Rahmān Khān (Amir of. (1900). *The Life of Abdur Rahman, Amir of Afghanistan ...* J. Murray. Erişim Tarihi 19 Ağustos 2022 Gönderen <https://tile.loc.gov/storage-services/service/gdc/gdclccn/01/02/71/74/v1/01027174v1/01027174v1.pdf>
- Khan, Z. A., & Ahmad, S. *Pakistan and Iran in Afghanistan: From Soviet Intervention to the Fall of Taliban*. Central Asia Journal. Geliş tarihi 12 Kasım 2022, gönderen http://asc-centralasia.edu.pk/old_site/Issue_64/02_Pakistan_and_Iran_in_Afghanistan.html
- Khosla, D. (1999). Third World States as Intervenors in Ethnic Conflicts: Implications for Regional and International Security. *Third World Quarterly*, 20(6), 1143-1156.
- Kilcullen, D. J. (2005). Countering global insurgency. *Journal of Strategic Studies*, 28(4), 597-617. <https://doi.org/10.1080/01402390500300956>

- Klein, J. (2007). Where Should We Stand to Get the Best Perspective on Collective Violence? *Critical Sociology*, 33(5-6), 957-980.
<https://doi.org/10.1163/156916307X230403>
- KORNHAUSER, W. A., & Kornhauser, W. (1959). *The Politics of Mass Society*. Free Press, (ss.264).
- Krain, M. (2005). International Intervention and the Severity of Genocides and Politicides. *International Studies Quarterly*, 49(3), 363-387.
<https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2005.00369.x>
- Lacina, B., & Gleditsch, N. P. (2005). Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths. *European Journal of Population / Revue européenne de Démographie*, 21(2), 145-166. <https://doi.org/10.1007/s10680-005-6851-6>
- Laqueur, W. (1997). *Guerrilla Warfare: A Historical and Critical Study*. Transaction Publishers. (ss.488)
- Leach, C. W., Bou Zeineddine, F., & Čehajić-Clancy, S. (2013). Moral immemorial: The rarity of self-criticism for previous generations' genocide or mass violence. *Journal of Social Issues*, 69(1), 34-53.
<https://doi.org/10.1111/josi.12002>
- Lee, J. L. (2022). *Afghanistan: A History from 1260 to the Present, Expanded and Updated Edition*. Reaktion Books.
<https://press.uchicago.edu/ucp/books/book/distributed/A/bo177274983.html>
- Lemkin, R. (2008). *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress*. The Lawbook Exchange, Ltd.
- Lemkin, Raphael. (2017). UNHCR Central Europe. Geliş tarihi 22 Mart 2022, gönderen <https://www.unhcr.org/ceu/9486-lemkin-raphael.html>

- Licklider, R. (1995). *Stopping the Killing: How Civil Wars End*. NYU Press. (ss.366)
- Long, D. (2005). C. A. W. Manning and the Discipline of International Relations. *The Round Table*, 94(378), 77-96. <https://doi.org/10.1080/00358530500033190>
- Lujala, P., Gleditsch, N. P., & Gilmore, E. (2005). A Diamond Curse? Civil War and a Lootable Resource. *The Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 538-562. JSTOR.
- Lupsha, P. A. (1971). Explanation of Political Violence: Some Psychological Theories Versus Indignation. *Politics & Society*, 2(1), 89-104. <https://doi.org/10.1177/003232927100200105>
- Makhdom, A. (2016). *AFGANİSTAN TÜRKMENLERİNİN SOSYO- KÜLTÜREL VE DİNİ DURUMU* [Yüksek Lisans Tezi, 19 Mayıs Üniversitesi]. https://acikbilim.yok.gov.tr/bitstream/handle/20.500.12812/680403/yokAcikBilim_10103376.pdf?sequence=-1&isAllowed=y
- Manashaw, L. D. (2005). *Genocide and Ethnic Cleansing: Why the Distinction? A Discussion in the Context of Atrocities Occurring in Sudan*. 30.
- Marijke Verpoorten. (2005). The Death Toll of the Rwandan Genocide: A Detailed Analysis for Gikongoro Province. *Population (English Edition, 2002-)*, 60(4), 331-367. JSTOR. <https://doi.org/10.2307/4148179>
- Marinov, N., & Goemans, H. (2014). Coups and Democracy. *British Journal of Political Science*, 44(4), 799-825. Cambridge Core. <https://doi.org/10.1017/S0007123413000264>
- Marsden, P. (2002). *The Taliban: War and Religion in Afghanistan, Revised Edition* (Revised edition). Zed Books, (ss. 176).

- Marshall, A. (2016). From civil war to proxy war: Past history and current dilemmas. *Small Wars & Insurgencies*, 27(2), 183-195.
<https://doi.org/10.1080/09592318.2015.1129172>
- Mashal, M., & Faizi, F. (2017, Kasım 11). Iran Sent Them to Syria. Now Afghan Fighters Are a Worry at Home. *The New York Times*.
<https://www.nytimes.com/2017/11/11/world/asia/afghanistan-iran-syria-revolutionary-guards.html>
- Mason, T. D., & Fett, P. J. (1996). How Civil Wars End: A Rational Choice Approach. *The Journal of Conflict Resolution*, 40(4), 546-568.
- Massacres of Hazaras in Afghanistan*. (2001). Human Rights Watch.
<https://www.hrw.org/report/2001/02/01/massacres-hazaras-afghanistan>
- MAZAR-I ŞERİF’TE KATLIAM*. (1998). Geliş tarihi 14 Ağustos 2022, gönderen https://www.hrw.org/legacy/reports98/afghan/Afirepor0.htm#P35_500
- Mazowiecki, T., & UN. Commission on Human Rights. Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in Bosnia and Herzegovina, the R. of C. and the F. R. of Y. (1992). *Report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia /*. <https://digitallibrary.un.org/record/149074>
- McCullough, D., (Çeviren: Cancı) , A. B. (2015). *1776 Amerikan Bağımsızlık Mücadelesi*. (ss. 336)
- Meron vd. - 2004—IN THE APPEALS CHAMBER.pdf*. (2004). Geliş tarihi 24 Mart 2022, gönderen <https://www.icty.org/x/cases/krstic/acjug/en/krs-aj040419e.pdf>
- Merton, R. K. (1938). Social Structure and Anomie. İçinde *Gangs*. Routledge.
- Mesquita, B. B. de, & Downs, G. W. (2006). Intervention and Democracy. *International Organization*, 60(3), 627-649.

- Metz, S. (2007). *RETHINKING INSURGENCY*. Strategic Studies Institute, US Army War College; JSTOR. <http://www.jstor.org/stable/resrep11642>
- Milani, M. M. (2006). Iran's Policy Towards Afghanistan. *Middle East Journal*, 60(2), 235-256.
- Miller, B. (2010). Contrasting Explanations for Peace: Realism vs. Liberalism in Europe and the Middle East. *Contemporary Security Policy*, 31(1), 134-164. <https://doi.org/10.1080/13523261003640967>
- More than 2,000 Afghans killed in Syria fighting for Bashar al-Assad: Official*. (2018). Middle East Eye. Geliş tarihi 24 Ağustos 2022, gönderen <http://www.middleeasteye.net/news/more-2000-afghans-killed-syria-fighting-bashar-al-assad-official>
- Morgenthau, H. J. (1967). To Intervene or Not to Intervene. *Foreign Affairs*, 45(3), 425-436. <https://doi.org/10.2307/20039247>
- Morgenthau, H. J. (1970). *Truth and Power: Essays of a Decade, 1960-70*. Praeger.
- Moss, S. M. (2014). Beyond Conflict and Spoilt Identities: How Rwandan Leaders Justify a Single Recategorization Model for Post-Conflict Reconciliation. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), Art. 1. <https://doi.org/10.5964/jspp.v2i1.291>
- Mullah Omar Farman Plans to Destroy the Hazara Cultural and Historical Monument of the Buddahs of Bamiyan*. (2012). Kabul Press کابل پرس. Geliş tarihi 14 Ağustos 2022, gönderen <https://www.kabulpress.org/article100650.html>
- Murdoch, J. C., & Sandler, T. (2002). Economic Growth, Civil Wars, and Spatial Spillovers. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 91-110. JSTOR.

- Murshed, S. I. (2006). *Afghanistan: The Taliban Years* (1st edition). Bennett & Bloom.
- Müjde, V. (2001). *Afganistan ve 5 Yıllık Saltanatı (Afganistan ve penc sal satay-i Taliban)*. Bangahi İntişarat Meyvend.
- Nadler, A., & Shnabel, N. (2015). Intergroup reconciliation: Instrumental and socioemotional processes and the needs-based model. *European Review of Social Psychology*, 26, 93-125.
<https://doi.org/10.1080/10463283.2015.1106712>
- Neal, A. G. (1998). *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. M.E. Sharpe.
- Newman, S. (1991). Does Modernization Breed Ethnic Political Conflict? *World Politics*, 43(3), 451-478. <https://doi.org/10.2307/2010402>
- Nojumi, N. (2002). *The Rise of the Taliban in Afghanistan: Mass Mobilization, Civil War, and the Future of the Region* (2002nd edition). Palgrave Macmillan.
- Noorullhak, A. J. (2005). *İLK FETİHLERDEN GAZNELİLERİN SON DÖNEMİNE KADAR AFGANİSTAN'IN İSLÂMLAŞMA SÜRECİ* [Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi].
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=4_DbO2oaLwAhEKtFddFUFw&no=Hy9UFp-xquqLg_9am_7Xrg
- O'Donnell, G. A. (1973). *Modernization and Bureaucratic-Authoritarianism: Studies in South American Politics*. Univ of California Intl &.
- Oğuz, E. (1999). *Afganistan*, Cep Kitapları, (ss.270).
- O'Kane, R. H. T. (1987). *The Likelihood of Coups*. Avebury, 10(1), 358-361

- Organization, W. H. (2002). *The World Health Report 2002: Reducing Risks, Promoting Healthy Life*. World Health Organization.
- Ormrod, J. S. (2014). Smelser's Theory of Collective Behaviour. İçinde J. S. Ormrod (Ed.), *Fantasy and Social Movements* (ss. 184-199). Palgrave Macmillan UK.
https://doi.org/10.1057/9781137348173_7
- Ömer Duran (Direktör). (2022, Ağustos 13). □□□□ □□ □□□□□□ □□□□□
□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□ □□□ □□□□□ □□.
<https://www.youtube.com/watch?v=va5wsSqEz8I>
- Packer, G. (2022, Mart 10). 'I Know the Government Fell, but I Never Fell'. The Atlantic.
<https://www.theatlantic.com/international/archive/2022/03/afghanistan-withdrawal-left-behind-women-soldiers/627022/>
- Pakistan hints Mansour may have been in Iran before U.S. drone strike. (2016, Mayıs 22). *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/us-usa-afghanistan-pakistan-idUSKCN0YD093>
- Parsons, T. (1971). *The System of Modern Societies*. Prentice-Hall.
- Ph. D. Vaknin, S. (2001). *Malignant Self Love: Narcissism Revisited*.
- Pilster, U., & Böhmelt, T. (2012). Do Democracies Engage Less in Coup-Proofing? On the Relationship between Regime Type and Civil-Military Relations. *Foreign Policy Analysis*, 8(4), 355-371. JSTOR.
- Polat, O. (2016). *Şiddet*. 34. Geliş Tarihi 12 Mart 2022 Gönderen
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/274326>

- Putin, Ukrayna'nın doğusu için "soykırım" benzetmesi yaptı—BBC News Türkçe.
(2021). Geliş tarihi 17 Temmuz 2022, gönderen
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-59604171>
- Qalandari, H. (2007). *Naqsh-e Ahzab-e Shii Dar Tahavvulat-e Siyasi ve Ejtima-e Nim Qarn-e Akher*. Tahran Üniversitesi Yayınları.
- Quester, G. H. (2019). *Deterrence Before Hiroshima: The Airpower Background of Modern Strategy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429336904>
- Quigley, J. (1998). State Responsibility for Ethnic Cleansing. *U.C. Davis Law Review*, 32, 341.
- Rahyab, J. (2021, Ağustos 6). *Hazaras in Afghanistan Face Genocide post-U.S. Withdrawal*. South Asian Voices. <https://southasianvoices.org/hazaras-in-afghanistan-face-genocide-post-u-s-withdrawal/>
- Ralph, J. (2014). The liberal state in international society: Interpreting recent British foreign policy. *International Relations*, 28(1), 3-24.
<https://doi.org/10.1177/0047117813486822>
- Ramcharan, B. G. (2011). *Human Rights and U.N. Peace Operations: Yugoslavia*. Martinus Nijhoff Publishers.
- Rashid, A. (2002). *Taliban: Islam, Oil and the New Great Game in Central Asia*. Tauris.
- Raşid, A. (2001). *Taliban / İslamiyet, Petrol Ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun* (O. Akınhay, Çev.). Everest Yayınları.
- Refugees in Iran* . UNHCR Iran. Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen
<https://www.unhcr.org/ir/refugees-in-iran/>

- Regan, P. M. (1996). Conditions of Successful Third-Party Intervention in Intrastate Conflicts. *Journal of Conflict Resolution*, 40(2), 336-359.
<https://doi.org/10.1177/0022002796040002006>
- Regan, P. M. (1998). Choosing to Intervene: Outside Interventions in Internal Conflicts. *The Journal of Politics*, 60(3), 754-779.
<https://doi.org/10.2307/2647647>
- Regan, P. M. (2002). Third-Party Interventions and the Duration of Intrastate Conflicts. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 55-73. JSTOR.
- Regan, P. M. (2010). Interventions into Civil Wars: A Retrospective Survey with Prospective Ideas. *Civil Wars*, 12(4), 456-476.
<https://doi.org/10.1080/13698249.2010.534632>
- Regan, P. M., Frank, R. W., & Aydin, A. (2009). Diplomatic Interventions and Civil War: A New Dataset. *Journal of Peace Research*, 46(1), 135-146.
- Reuters. (2021a, Ağustos 14). Afghan militia leaders Atta Noor, Dostum escape “conspiracy”. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/afghan-militia-leaders-atta-noor-dostum-escape-conspiracy-2021-08-14/>
- Reuters. (2021b, Kasım 2). Taliban ban use of foreign currency in Afghanistan - spokesman. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/taliban-ban-use-foreign-currency-afghanistan-spokesman-2021-11-02/>
- Reuters. (2022, Ağustos 2). How the CIA identified and killed Al-Qaeda leader Zawahiri. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/how-cia-identified-killed-al-qaeda-leader-zawahiri-2022-08-02/>
- Revolution* . Geliş tarihi 29 Mart 2022, gönderen
<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/revolution>

- Reynal-Querol, M. (2002). Ethnicity, Political Systems, and Civil Wars. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 29-54.
- Reynolds, C. (1974). *Theory and Explanation in International Politics*. Barnes & Noble.
- Rose, G. (1998). Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy. *World Politics*, 51(1), 144-172.
- Ross, J. (2012). Dawn L. Rothe, State Criminality: The Crime of All Crimes. *Critical Criminology*, 20. <https://doi.org/10.1007/s10612-010-9099-3>
- Rowlands, D., & Carment, D. (2006). Force and Bias: Towards a Predictive Model of Effective Third-Party Intervention. *Defence and Peace Economics*, 17(5), 435-456. <https://doi.org/10.1080/10242690600888213>
- Roy, O. (2020). *Siyasal İslamın İflası* (C. Akalm, Çev.). Metis Yayınları, 264.
- Rubin, B. R., & Batmanglich, S. (2008). *The U.S. and Iran in Afghanistan*. 6. Geliş Tarihi 02 Ağustos 2022 Gönderen
https://www.files.ethz.ch/isn/93911/Audit_10_08_Rubin.pdf
- Russia says Afghan president fled with cars and helicopter full of cash—RIA | Reuters*. (2021). Geliş tarihi 01 Ağustos 2022, gönderen
<https://www.reuters.com/world/asia-pacific/russia-says-afghan-president-fled-with-cars-helicopter-full-cash-ria-2021-08-16/?fbclid=IwAR0tG4wJpHYutyXsGl2W95T9ETnCFsQnVO2Yn-jrCZDqpkPBmOKEXDMH1KM>
- Rusya'nın İkinci Afganistan Çıkmazı*. (2004). Geliş tarihi 31 Temmuz 2022, gönderen
<https://www.turksam.org/detay-rusya-nin-ikinci-afganistan-cikmazi>

- UN/2021/486. (2021). Geliş tarihi 21 Temmuz 2022, gönderen
<https://www.undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2F2021%2F486&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False>
- Sambanis, N. (2000). Partition as a Solution to Ethnic War: An Empirical Critique of the Theoretical Literature. *World Politics*, 52(4), 437-483.
<https://doi.org/10.1017/S0043887100020074>
- Sambanis, N. (2001). Do Ethnic and Nonethnic Civil Wars Have the Same Causes?: A Theoretical and Empirical Inquiry (Part 1). *The Journal of Conflict Resolution*, 45(3), 259-282.
- Sambanis, N. (2002). A Review of Recent Advances and Future Directions in the Quantitative Literature on Civil War. *Defence and Peace Economics*, 13(3), 215-243. <https://doi.org/10.1080/10242690210976>
- Sambanis, N. (2004a). What Is Civil War? Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition. *The Journal of Conflict Resolution*, 48(6), 814-858.
- Sambanis, N. (2004b). What Is Civil War? Conceptual and Empirical Complexities of an Operational Definition. *The Journal of Conflict Resolution*, 48(6), 814-858. JSTOR.
- Sarabi, H. (2005). *Politics and Modern History of Hazara: Sectarian Politics in Afghanistan*. 100. Geliş Tarihi 18 Temmuz 2022 Gönderen
https://www.nps.edu/documents/105988371/107571254/Politics_and_Modern_History-of_Hazaras-Humayun_Sarabi.pdf/dcb1063e-ab40-41b2-ae66-547b8c3b6cbc
- Saray, M. (1988). *Afganistan* (C. 1). Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/1/C01015456.pdf>

- Saray, M. (1997). *Afganistan ve Türkler*. Türk Tarih Kurumu, 186.
- Saray, M. (2022). *AFGANİSTAN*. TDV İslâm Ansiklopedisi.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/afganistan>
- Savaşta çocukların öldürülmesi caiz midir? » Sorularla İslamiyet*. (2009, Aralık 1).
Sorularla İslamiyet. <https://sv2.sorularlaislamiyet.com/peygamber-savasta-kadınların-ve-cocukların-oldurulmesinin-bir-sakincasi-olmadığını-soyledi-hadis-in-0>
- Savelsberg, J. J. (2009). Genocide, criminology, and Darfur. *Theoretical Criminology*, 13(4), 477-480. <https://doi.org/10.1177/1362480609343911>
- Schneider.T. (2018) The Fatimiyoun Division , Middle East Institute, 9, 23, Geliş Tarihi 21 Ağustos, Gönderen https://www.mei.edu/sites/default/files/2018-11/PP11_Schneider.pdf
- Schumpeter, J. (1952). *Ten Great Economist: From Marx to Keynes*. Routledge.
<http://digamo.free.fr/ten10.pdf>
- Schütt, R. (2009). *Political realism, Freud, and human nature in international relations* [Doctoral, Durham University]. <http://etheses.dur.ac.uk/2085/>
- Schwab, J. J. (1960). What do scientists do? *Behavioral Science*, 5(1), 1-27.
<https://doi.org/10.1002/bs.3830050102>
- Security Council 1331. Meeting Year: 1992), U. S. C. (47th. (1992). *Resolution 780 (1992)* /. <https://digitallibrary.un.org/record/151310>
- Selim, Y. (2004). *Afganistan ve Dostum*. ATO.
- Semple, M. (2011). The rise of the Hazaras and the challenge of pluralism in Afghanistan 1978-2011. *Carr Center for Human Rights Policy*, 16.

- Sg_report_on_afghanistan_6_june.pdf*. (2018). Geliş tarihi 17 Ağustos 2022, gönderen
gönderen
https://unama.unmissions.org/sites/default/files/sg_report_on_afghanistan_6_june.pdf
- Shoaib, A. (2021). *Persecuted for their Mongol looks and Shia faith, Afghanistan's Hazara people describe a terrifying future under Taliban rule*. Business Insider. Geliş tarihi 20 Ekim 2022, gönderen
<https://www.businessinsider.com/hazara-people-fear-taliban-hatred-of-their-mongol-looks-and-shia-faith-2021-8>
- SIPRI Yearbook 2001 / SIPRI*. (2001). Geliş tarihi 02 Kasım 2022, gönderen
<https://www.sipri.org/sites/default/files/SIPRIYB0100.pdf>
- Singer, J. D. (1965). Data-making in international relations. *Behavioral Science*, 10(1), 68-80.
- Singh Raghunath. (1958). *Aryana (afganistan)*.
<http://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.430041>
- Smyth, P. (2014). *Iran's Afghan Shiite Fighters in Syria* [Enstitü]. The Washington Institute. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/irans-afghan-shiite-fighters-syria>
- Soyyer, Y. (2002). *Bir İdeolojinin İzdüşümü Taliban*. Fakülte Kitabevi.
- Spalding, L. J. (2013). *A Critical Investigation of the IR Theories that Underpin the Debate on Humanitarian Intervention*.
- Stanton, G. H. (1998). The Seven Stages of Genocide. *Yale Center for International and Area Studies Working Paper Series*, 13.

- Statement of the spokesperson of the Islamic Emirate regarding the drone attack in Kabul city—JustPaste.it.* (2022). Geliş tarihi 04 Ağustos 2022, gönderen <https://justpaste.it/8n3bw>
- Stohl, M., & Lopez, G. A. (1988). *Terrible Beyond Endurance?: The Foreign Policy of State Terrorism*. Greenwood Press.
- Strasser, H. (1977, Mart). *Functionalism and social change* (IHS Series Sy 116). institut fuer hoehere studien. <https://irihs.ihs.ac.at/id/eprint/116/>
- Sultanoghli, G. M. (2018). *AFGANİSTAN'DA ŞİİLİK TARİHİ VE HAZARALAR* [Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi]. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/bitstream/11452/1565/1/523879.pdf>
- Şenli, B. (2017). *Afganistan (1945-1989) / Afghanistan (1945-1989)*. <https://openaccess.firat.edu.tr/xmlui/handle/11508/14780>
- Şeyhanlioğlu, H. (2008). 18. Yüzyıldan Günümüze Kadar Afganistan'ın Jeostratejik Önemi. *Avrasya Etüdüleri*, 34(2), Art. 2.
- Taliban, Afgan Kralı Zahir Şah dönemi anayasasını temel alacak.* (2021). Geliş tarihi 26 Temmuz 2022, gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/taliban-afgan-krali-zahir-sah-donemi-anayasasini-temel-alacak/2377802>
- Taliban Afganistan'da döviz kullanımını yasakladı.* (2021, Kasım 3). BloombergHT. <https://www.bloomberght.com/taliban-afganistanda-doviz-kullanimini-yasakladi-2291222>
- Taliban arrests fighter who shot dead Hazara woman at checkpoint.* (2022). Geliş tarihi 10 Ağustos 2022, gönderen <https://www.aljazeera.com/news/2022/1/19/taliban-arrest-fighter-who-shot-dead-hazara-woman-at-checkpoint>

Taliban, Kadın Sağlık Çalışanlarını İşlerine Dönmeye Çağırıldı | Stratejik Düşünce

Enstitüsü. (2021). Geliş tarihi 29 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.sde.org.tr/ortadogu/taliban-kadin-saglik-calisanlarini-islerine-donmeye-cagirdi-haberi-23544>

Taliban postpones return to school for Afghan girls above 6th grade | CNN. (2022).

Geliş tarihi 09 Kasım 2022, gönderen

<https://edition.cnn.com/2022/03/23/asia/taliban-girls-school-delay-afghanistan-intl/index.html>

Taliban say they will consider women, Hazaras for government positions. (2021).

Geliş tarihi 13 Ağustos 2022, gönderen <https://news.cgtn.com/news/2021-09-21/Taliban-say-they-will-consider-women-Hazaras-for-government-positions-13K0uBxK0Lu/index.html>

Taliban'dan ABD'ye fon çağrısı. (2022). Geliş tarihi 04 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.ntv.com.tr/dunya/talibandan-abdye-fon-cagrisi,sTYy-F1gikOvP6i2U2RtFQ>

Taliban'dan kararname: Kadınlar mal/mülk değil, evliliğe zorlamayın. (2021, Aralık

3). euronews. <https://tr.euronews.com/2021/12/03/taliban-dan-kararname-kadınlar-mal-mulk-degil-zorla-evlendirilemezler>

Taliban'ın geçici hükümet yapısı tartışılıyor. (2021). Geliş tarihi 01 Ağustos 2022,

gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/talibanin-gecici-hukümet-yapisi-tartisiliyor/2359375>

Taliban'ın uluslararası görüşme trafiği. (2021). Geliş tarihi 27 Temmuz 2022,

gönderen <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/talibanin-uluslararasi-gorusme-trafigi/2394825>

Taliban'ın yönetim yapısı nasıl şekillenecek? (2021, Ağustos 18). euronews.

<https://tr.euronews.com/2021/08/18/taliban-n-yonetim-yap-s-nas-l-sekillenecek>

Talking with the Taliban Should the Afghan Constitution Be a Point of Negotiation?

(2015). [Data set]. Koninklijke Brill NV. [https://doi.org/10.1163/2210-](https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-0131-2015001)

[7975_HRD-0131-2015001](https://doi.org/10.1163/2210-7975_HRD-0131-2015001)

Tarihsel_ve_Guncel_BoyutlarYyla_Hazara_Toplumu.pdf. (2020). Geliş tarihi 13

Ağustos 2022, gönderen

https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Tarihsel_ve_Guncel_BoyutlarYyla_Hazara_

[Toplumu.pdf](https://iramcenter.org/d_hbanaliz/Tarihsel_ve_Guncel_BoyutlarYyla_Hazara_)

Tatar, T. (2011). SÖMÜRGEÇİLİK VE KIZIL – KARA KATLIAM. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 44, Art. 44.

Tehran asks Taliban to remove hurdles to Iran's water rights. (2022, Temmuz 29).

Tehran Times. [https://www.tehrantimes.com/news/475169/Tehran-asks-](https://www.tehrantimes.com/news/475169/Tehran-asks-Taliban-to-remove-hurdles-to-Iran-s-water-rights)

[Taliban-to-remove-hurdles-to-Iran-s-water-rights](https://www.tehrantimes.com/news/475169/Tehran-asks-Taliban-to-remove-hurdles-to-Iran-s-water-rights)

Temirkhanov, L. (1993). *Hazaraların Milli Tarihi*. Ismailian Printing Press.

The Fatemiyoun Army: Reintegration into Afghan Society | United States Institute of

Peace. (2019). Geliş tarihi 23 Ağustos 2022, gönderen

[https://www.usip.org/publications/2019/03/fatemiyoun-army-reintegration-](https://www.usip.org/publications/2019/03/fatemiyoun-army-reintegration-afghan-society)

[afghan-society](https://www.usip.org/publications/2019/03/fatemiyoun-army-reintegration-afghan-society)

THE GENEVA CONVENTIONS OF 12 AUGUST 1949 . 224.

Geliş Tarihi 17 Ağustos 2022 Gönderen

<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/publications/icrc-002-0173.pdf>

- The Taliban's new order: 'We'll introduce a system for the world'. (2022, Ağustos 2).
Financial Times. gönderen <https://www.ft.com/content/a4a304d4-547a-4991-aaf1-61ba9be05d11>
- Therme, C. (2017). The Shi'a Afghan Community: Between Transnational Links and Internal Hurdles. *Iranian Studies*, 50(4), 511-521.
<https://doi.org/10.1080/00210862.2017.1295537>
- Thompson, W. R. (1972). *Explanations of the Military Coup*. University of Washington.
- Thompson, W. R. (1975). Systemic Change and the Latin American Military Coup. *Comparative Political Studies*, 7(4), 441-459.
<https://doi.org/10.1177/001041407500700403>
- Thyne, C. L. (2006). Cheap Signals with Costly Consequences: The Effect of Interstate Relations on Civil War. *The Journal of Conflict Resolution*, 50(6), 937-961.
- Thyne, C. L. (2010). Supporter of stability or agent of agitation? The effect of US foreign policy on coups in Latin America, 1960—99. *Journal of Peace Research*, 47(4), 449-461. <https://doi.org/10.1177/0022343310368350>
- Tilly, C. (2003). *The Politics of Collective Violence*. Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CBO9780511819131>
- UN expert decries 'systematic' attacks on Afghan Shia groups*. (2022). Geliş tarihi 11 Kasım 2022, gönderen <https://www.aljazeera.com/news/2022/9/12/un-expert-decries-systematic-attacks-on-afghan-shia-groups>
- Unama_protection_of_civilians_in_armed_conflict_3rd_quarter_report_2018_10_oct.pdf*. (2018). Geliş tarihi 17 Ağustos 2022, gönderen

https://unama.unmissions.org/sites/default/files/unama_protection_of_civilians_in_armed_conflict_3rd_quarter_report_2018_10_oct.pdf

United Nations Office on Genocide Prevention and the Responsibility to Protect. Geliş tarihi 24 Mart 2022, gönderen

<https://www.un.org/en/genocideprevention/ethnic-cleansing.shtml>

U.S. is rejecting over 90% of Afghans seeking to enter the country on humanitarian grounds. (2022). Geliş tarihi 01 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.cbsnews.com/news/afghan-refugees-rejected-us-entry-humanitarian-grounds/>

Uslubaş, F. (2005). *İmparatorlukların Bataklığı*. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Uyan, S. (2001). *Usame Bin Ladin*. Kamer Yayınevi.

Uzmanlara göre Tahran'ın Ermenistan'a desteği İran'daki Türklerin kimliğini ön plana çıkardı. (t.y.). Geliş tarihi 26 Ağustos 2022, gönderen

<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlara-gore-tahranin-ermenistana-destegi-irandaki-turklerin-kimligini-on-plana-cikardi/2013748>

Ülger, İ. K. (1999). Taliban: Afganistan'da Pax American'nın İslamcı Militanı. *Avrasya Dosyası*, 4(3-4).

Ün, B., TiMur, M., & Kasım, K. (2016). Kolektif siyasal şiddet ve İslami toplumsal hareket analizi: Hamas örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), 565-597. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002403

Vollhardt, J., & Twali, M. (2019). *The Aftermath of Genocide: Divergent Social Psychological Processes Among Victim and Perpetrator Groups*. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190685942.003.0010>

Wahab, S., & Youngerman, B. (2007). A Brief History of Afghanistan. Infobase

Publishing, (ss.354).

Waller, J. (2007). *Becoming evil: How ordinary people commit genocide and mass killing, 2nd ed* (ss. xxvi, 351). Oxford University Press.

Walter, B. F. (2022). *How Civil Wars Start: And How to Stop Them*. Crown.

Waltz, K. N. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill.

Waltz, K. N. (2001). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis, revised edition* (s. 263 Pages). Columbia University Press.

WATTS, S. (2008). Air war and restraint: The role of public opinion and democracy. *İçinde Democracy and Security*. Routledge.

Waylen, G. (1996). *Gender in Third World Politics*. Lynne Rienner Publishers.

Wayman, M. R. S. and F. (2010). *Resort to War: 1816 - 2007*.

Wells, M. (2011). *Causes, practices and effects of wars*. Cambridge University Press.

Wendt, A. (1998). On Constitution and Causation in International Relations. *Review of International Studies*, 24, 101-117. JSTOR.

Why are Hazaras being evicted from their homes in Afghanistan's Daikundi? (2021).

Why Are Hazaras Being Evicted from Their Homes in Afghanistan's

Daikundi? Geliş tarihi 31 Ağustos 2022, gönderen

[https://www.trtworld.com/magazine/why-are-hazaras-being-evicted-from-](https://www.trtworld.com/magazine/why-are-hazaras-being-evicted-from-their-homes-in-afghanistan-s-daikundi-50324)

[their-homes-in-afghanistan-s-daikundi-50324](https://www.trtworld.com/magazine/why-are-hazaras-being-evicted-from-their-homes-in-afghanistan-s-daikundi-50324)

Why Pakistan's Pashtun Minority Won't Be Easily Crushed. (2018, Haziran 25).

American Enterprise Institute - AEI. <https://www.aei.org/foreign-and-defense-policy/india-afghanistan-pakistan/why-pakistans-pashtun-minority-wont-be-easily-crushed/>

- Wilde, A. (2009). Continuity and Hiatus: Structural Patterns of Iran's Policy in Afghanistan. *Internationales Asien Forum*, 1-2(40), 28.
- Woodward, S. L. (2007). Do the Root Causes of Civil War Matter? On Using Knowledge to Improve Peacebuilding Interventions. *Journal of Intervention and Statebuilding*, 1(2), 143-170. <https://doi.org/10.1080/17502970701302789>
- Woolford, A., Benvenuto, J., & Hinton, A. (2014). *Colonial Genocide in Indigenous North America*.
- www.ETAuto.com. (2022). *Eyes on lithium, China talks to Taliban while world's focus is on Ukraine crisis—ET Auto*. ETAuto.Com. Geliş tarihi 02 Ağustos 2022, gönderen <https://auto.economictimes.indiatimes.com/news/auto-components/eyes-on-lithium-china-talks-to-taliban-while-worlds-focus-is-on-ukraine-crisis/89975195>
- www.fildisiajans.com.tr, F. A., Danışmanlık ve Yazılım. (2022-a). *Afganistan'ın Ekonomik Potansiyeli*. İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi. Geliş tarihi 02 Ağustos 2022, gönderen <https://iramcenter.org/afganistanin-ekonomik-potansiyeli/>
- www.fildisiajans.com.tr, F. A., Danışmanlık ve Yazılım. (2022-b). *Taliban-İran İlişkilerinin Yakın Tarihine İlişkin Bir Değerlendirme*. İRAM Center | İran Araştırmaları Merkezi. Geliş tarihi 03 Ağustos 2022, gönderen <https://iramcenter.org/taliban-iran-iliskilerinin-yakin-tarihine-iliskin-bir-degerlendirme/>
- Yakalang'daki Hazara Katliamı*. (2001). Uluslararası Af Örgütü. <https://www.amnesty.org/en/wp-content/uploads/2021/06/asa110082001en.pdf>

Yazıcı, O. (2003). *Ahmed Şah Abdali ve Milli Afgan Devleti'nin kuruluşu (1747-1772)*

[DoctoralThesis, İnönü Üniversitesi].

<http://abakus.inonu.edu.tr/xmlui/handle/11616/2435>

Yılmaz, A. (2005). *Afganistan'da kadının sosyal statüsü ve din eğitimi* [Süleyman

Demirel Üniversitesi].

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=xFqB0fms2c8jgDdSJ>

3HqQg&no=6YC9RbFq03o_SjkhMZ4hRg

Yılmaz, V. D. (aktaran: M. (1997). Neslimiz Nereden Geliyor? (Çuvaşların Kökeni).

Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 3, Art. 3.

Zaeef, M. A. S. (2011). *My Life with the Taliban*. C. Hurst (Publishers) Limited.

Zehmetkeş, H., & Şifayi, A. (2013). *Cıryan Şinasi-i Fikri-yi Hezare ha ve Tesir-i*

İnkılab-ı İslam-i İran ber An. Danışked-i Tehran.

Zeydan, A. M. (2013). *Taliban'ın Yükselişi Afganistan'da Yeni Dönem*. Mana

Yayımları.

ها, ا. ا. (۱۳۹۸/۰۹/۱۱ - ۱۰:۰۷). □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□ □□

□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□ □□□□ □□□□/

□□□□ □ □□□□ □□ □□□□□ □□□□□ (World) [Text,Image]. fa; اخبار

ها استان. <http://ostanha.tabnak.ir/fa/news/802168>

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı, Soyadı : Ömer Duran

Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu

Lisans : Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bölümler Fakültesi, İşletme Bölümü.

Yüksek Lisans: KAEÜ, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı.

Mesleki Deneyim

Eren İnşaat Mimarlık (Ortaklık). 2013-2019

Togan Medya Genel Yayın Yönetmeni . 2016-Halen

Yayınlar : Duran, Ö. (Aralık-2021). Artan Güvenlik İkilemi İle Birlikte Karadeniz Havzası'nda Tırmanan Gerilim. 1. Uluslararası Hitit Güvenlik Çalışmaları Kongresi, Çorum.